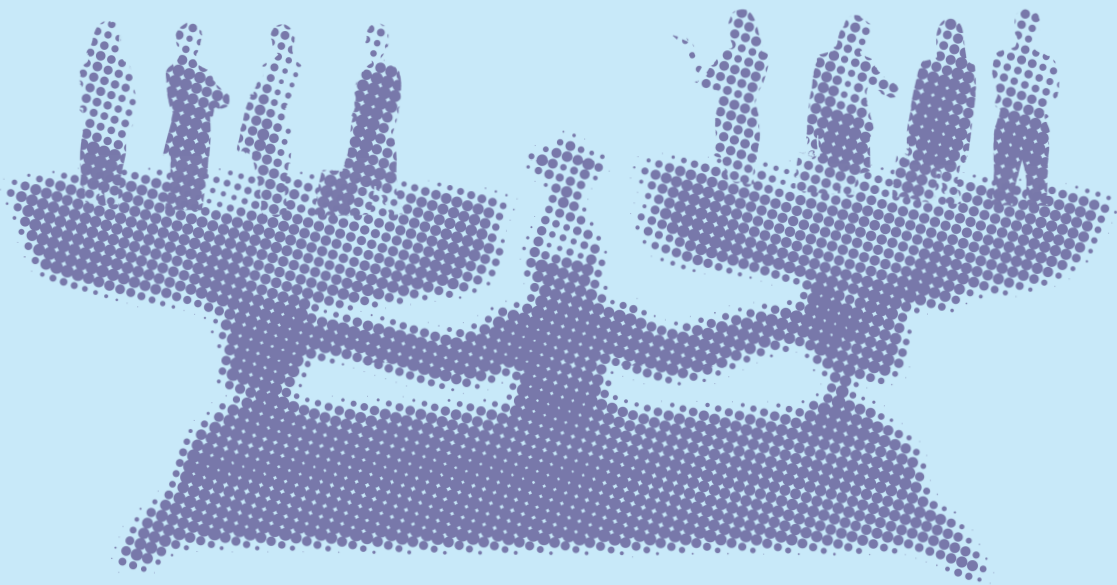

Monitor Racisme & Extremisme

NEGENDE RAPPORTAGE

Onder redactie van
Peter R. Rodrigues en Jaap van Donselaar

ANNE FRANK STICHTING | ONDERZOEK EN DOCUMENTATIE
UNIVERSITEIT LEIDEN | INSTITUUT BESTUURSKUNDE

PALLAS PUBLICATIONS

Monitor Racisme & Extremisme

Monitor Racisme & Extremisme

NEGENDE RAPPORTAGE

.....

Onder redactie van

Peter R. Rodrigues en Jaap van Donselaar

*Anne Frank Stichting | Onderzoek en Documentatie
Universiteit Leiden | Instituut Bestuurskunde*

PALLAS PUBLICATIONS

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer, Amsterdam
Vormgeving binnenwerk: Maedium, Utrecht

ISBN 978 90 8555 043 3

e-ISBN 978 90 4851 394 9

NUR 747

© Anne Frank Stichting / Amsterdam University Press,
Amsterdam 2010

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of openige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

- 1 Inleiding • 11**
Peter R. Rodrigues en Jaap van Donselaar

- 2 Racistisch en extreemrechts geweld in 2009 • 15**
Willem Wagenaar en Jaap van Donselaar
 - 2.1 Definiëring en afbakening • 15
 - 2.2 Dataverzameling • 18
 - 2.3 Aard en omvang van geweld in 2009 • 23
 - 2.3.1 Doelbekladding • 24
 - 2.3.2 Bedreiging • 24
 - 2.3.3 Confrontatie • 25
 - 2.3.4 Vernieling • 26
 - 2.3.5 Brandstichting • 26
 - 2.3.6 Mishandeling • 26
 - 2.4 Trends • 27
 - 2.4.1 Sterke daling geweld • 27
 - 2.4.2 Daderschap • 27
 - 2.4.3 Slachtoffers en doelwitten • 30
 - 2.4.4 Wapenbezit • 32
 - 2.5 Slot • 33

- 3 Extreemrechtse formaties • 37**
Willem Wagenaar
 - 3.1 Overzicht 2009-2010 • 37
 - 3.1.1 Verkiezingen • 38
 - 3.1.2 Ontwikkelingen op internet • 39
 - 3.1.3 Lonsdalevraagstuk • 42
 - 3.2 Straatformaties • 43
 - 3.2.1 Nederlandse Volks-Unie • 44
 - 3.2.2 Nationaal-Socialistische Aktie • 45

- 3.2.3 Blood & Honour • 48
- 3.2.4 Nationale Jeugd Nederland • 49
- 3.2.5 Voorpost • 49
- 3.2.6 Extreemrechts straatactivisme: stand van zaken • 50
- 3.3 Grensverkeer • 52
- 3.4 Slot • 56

- 4 Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV • 63**
Peter R. Rodrigues en Willem Wagenaar

- 4.1 Nieuw extreemrechts • 63
- 4.2 De internationale magneetfunctie • 65
 - 4.2.1 Verbindende thema's • 66
 - 4.2.2 Aantrekken en afstoten • 68
- 4.3 Het strafproces tegen Wilders • 72
 - 4.3.1 Het beklag bij het hof • 72
 - 4.3.2 De dagvaarding • 74
 - 4.3.3 Internationaal recht • 76
- 4.4 Slot • 79

- 5 Islamistisch extremisme in Nederland • 85**
Ineke van der Valk

- 5.1 Een politieke ideologie • 85
- 5.2 Netwerken • 88
- 5.3 Moslimjongeren en hun drijfveren • 89
- 5.4 Omvang en afbakening • 91
 - 5.4.1 Gemeenten • 94
- 5.5 Ideologie • 95
- 5.6 Teksten Hofstad- en Piranhagroep • 97
- 5.7 Slot • 102

- 6 Islamitisch extremisme in de politiepraktijk • 109**
Mark Dechesne en Jaap van Donselaar

- 6.1 Islamitisch extremisme in vogelvlucht • 109
- 6.2 Monitoronderzoek naar islamitisch extremisme • 112

- 6.3 Islamitisch extremisme in 2009 • 113
 - 6.3.1 Bedreiging • 114
 - 6.3.2 Bommelding • 115
 - 6.3.3 Poederbrief • 117
 - 6.3.4 Mishandeling • 117
 - 6.3.5 Mogelijke indicatie van extremistisch geweld • 118
 - 6.3.6 Vermissing identiteitsbewijs • 122
- 6.4 Trends: de incidenten in de tijd • 123
- 6.5 Slot • 125

- 7 Over gaskamers, joodse nazi's en neuzen • 129**
Evelien Gans
 - 7.1 Inleiding • 129
 - 7.2 De globalisering van het Israëliisch-Palestijns conflict • 131
 - 7.3 Antisemitisme in Nederland na de bevrijding • 133
 - 7.4 Secundair antisemitisme • 135
 - 7.5 Filosemitisme en rode (joden)neuzen • 140
 - 7.6 Voetbalvandalisme • 142
 - 7.7 De jood als nazi • 143
 - 7.8 Nieuwe Nederlanders en de Shoah • 145
 - 7.9 Slot • 146

- 8 Antiziganisme • 153**
Marija Davidović en Peter R. Rodrigues
 - 8.1 Stand van zaken anno 2010 • 153
 - 8.1.1 Registratie • 155
 - 8.1.2 Onderwijs • 156
 - 8.1.3 Huisvesting • 158
 - 8.2 Incidenten en knelpunten • 159
 - 8.2.1 Juridisch zwaar geschut • 160
 - 8.2.2 Staatloosheid • 161
 - 8.3 Relatie met het rijk en de lokale overheid • 164
 - 8.3.1 Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden • 164
 - 8.3.2 Project Wisselgeld • 166
 - 8.4 Slot • 171

9 Gevolgen van stigma • 181

Colette van Laar, Belle Derks en Naomi Ellemers

- 9.1 Gevolgen van stigma • 181
- 9.2 Theoretisch kader: sociale identiteit en stigma • 183
- 9.3 De onderzoeksresultaten • 187
- 9.3.1 De effecten van integratie op motivatie en prestatie • 187
- 9.3.2 Effecten van sociale identiteitsbescherming op motivatie • 189
- 9.3.3 Sociale identiteitsbescherming en de groep • 192
- 9.4 Slot • 195

10 Discriminatieverboden en de strafrechtelijke aanpak in 2009 • 203

Marija Davidović

- 10.1 Discriminatie en de overheid • 203
- 10.2 Wet- en regelgeving • 205
- 10.2.1 Internationaal verdrag ter uitbanning van rassendiscriminatie • 205
- 10.2.2 Strafrecht: discriminatieverboden • 205
- 10.2.3 Strafrecht: Aanwijzing Discriminatie • 207
- 10.3 Registratie • 208
- 10.3.1 Antidiscriminatievoorzieningen • 209
- 10.3.2 Politie: Landelijk Expertisecentrum Diversiteit • 210
- 10.3.3 Openbaar Ministerie: Landelijk Expertise Centrum Discriminatie • 212
- 10.4 Cijfers politie: Korps Landelijke Politiediensten • 212
- 10.5 Cijfers Openbaar Ministerie • 214
- 10.5.1 Instroom • 216
- 10.5.2 Afdoening • 217
- 10.5.3 Achtergronden discriminatiefeiten • 219
- 10.5.4 Discriminatiegronden • 220
- 10.5.5 Verdachten • 223
- 10.6 Slot • 225

11 Slotbeschouwing • 233

Peter R. Rodrigues en Jaap van Donselaar

Bijlage I **Overzicht strafrechtelijke discriminatieverboden • 241**

Bijlage II **Lijst met afkortingen • 245**

Over de auteurs • 247

Over het project Monitor Racisme & Extremisme • 251

I Inleiding

Peter R. Rodrigues en Jaap van Donselaar

Dienen politici zich voor hun uitspraken over etnische of religieuze minderheidsgroepen voor de rechter te verantwoorden? Of dient deze verantwoording zich uitsluitend in het publieke debat te voltrekken? Deze vraag kan ook worden opgeworpen voor tekenaars van spotprenten, columnisten of cabaretiers. Het gaat hier om een belangrijke maatschappelijke kwestie: waar eindigt de grens van de vrije meningsuiting en begint die van het verbod op discriminatie?

Die grens is niet statisch, maar afhankelijk van tijd, plaats en omstandigheden. In Nederland speelt deze botsing van grondrechten nadrukkelijk bij de juridische vervolging van Pvv-voorman Geert Wilders. Begin 2010 is die vervolging door het Gerechtshof Amsterdam bevolen. De rechtszaak is van groot belang voor het vaststellen van de grens tussen beide grondrechten in Nederland, maar is niet allesbepalend. Eveneens speelt mee dat Nederland zich aan internationale mensenrechtenverdragen heeft gecommitteerd en zich dient te houden aan het Grondrechtenhandvest van de Europese Unie.

Verwant aan deze discussie is het zoeken naar en vaststellen van de grens tussen slachtoffer en dader bij incidenten waarin racisme of discriminatie een rol speelt. In de praktijk van alledag blijkt rolwisseling gemakkelijk te kunnen plaatsvinden. Moslims kunnen slachtoffer zijn van islamofob geweld, maar radicale moslims kunnen tevens dader zijn van terroristische misdrijven. Soms plegen extreemrechtse jongeren geweld, doordat zij vroeger slachtoffer zijn geweest van allochtoon geweld. In het eerdergenoemde voorbeeld van Geert Wilders geldt deze dubbele rol in het bijzonder. Als verdachte van onder meer haatzaaien tegen moslims is hij tevens slachtoffer van bedreigingen tegen zijn persoon die een al jarenlang durende 24-uursbeveiliging noodzakelijk maken.

De hierboven in kort bestek geschetste ontwikkelingen zijn mede aanleiding geweest om in deze negende rapportage van de *Monitor Racisme & Extremisme* extra aandacht te besteden aan het slachtofferschap en de

mogelijke rolwisseling die daarbij met het daderschap kan optreden. De grondrechtenbotsing tussen de vrijheid van meningsuiting en het verbod van discriminatie is eveneens een rode draad in deze monitorrapportage. Traditiegetrouw wordt beoogd met de monitor uiteenlopende vormen van racisme en daarmee verband houdend extremisme en reacties op deze verschijnselen te volgen en daarover periodiek te rapporteren.

Allereerst wordt er gekeken naar de verschijnselen ‘sec’: op welke wijze doen racisme en extremisme zich in de Nederlandse samenleving voor? Hierbij kan worden gekeken naar de uitingsvorm, bijvoorbeeld het demonstreren, en naar de wijze van uitsluiting, bijvoorbeeld het gebruik van geweld. Vast patroon in het monitoronderzoek is dat geprobeerd wordt zo goed mogelijk verschillende soorten slachtoffers en daders te identificeren. Beiden, daders én slachtoffers, kunnen gevonden worden onder zowel autochtonen als allochtonen, onder wie laatstgenoemden kunnen worden opgedeeld in diverse minderheidsgroepen. De respons op racisme en extremisme heeft uiteenlopende verschijningsvormen, waaronder educatieve en juridische. Veelal is de aard van de respons afhankelijk van de vorm van de discriminatie, de categorie slachtoffers en de achtergrond van de daders. Bovendien kunnen sommige vormen van respons naast elkaar functioneren of elkaar zelfs versterken.

Het doen van monitoronderzoek en het periodiek verslagleggen daarvan dient meerdere doelen. Op deze wijze wordt getracht een bijdrage te leveren aan het inzicht in de bestrijding van racisme, extremisme en antisemitisme. Bovendien vindt door de vaste systematiek en de periodiciteit van het onderzoek accumulatie van kennis plaats. Tot slot wordt ook een beeld verkregen van ontwikkelingen op de lange termijn en worden op basis van ervaringen uit het verleden suggesties gedaan voor oplossingen in de toekomst.

Het onderzoeksproject *Monitor Racisme & Extremisme* is aan de Leidse universiteit gestart.¹ In 1997 verscheen de eerste rapportage en thans – december 2010 – zijn er negen algemene, brede rapportages verschenen. Tevens zijn er acht zogeheten cahiers gepubliceerd: kleinere onderzoeksrapportages over een specifiek onderwerp. Alle rapportages en cahiers zijn te vinden op onze website *Monitor Racisme & Extremisme*.² Sinds

de vierde rapportage (2001) wordt het monitorproject gezamenlijk uitgevoerd door de Universiteit Leiden en de Anne Frank Stichting.

In de huidige, negende monitorrapportage gaat speciale aandacht uit naar:

- racistisch geweld en extreemrechts;
- extreemrechtse formaties;
- het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV;
- islamistisch radicalisme in Nederland;
- islamistisch radicalisme in de politiepraktijk;
- antisemitisme;
- antiziganisme;
- gevolgen van stigma;
- strafrechtelijke discriminatieverboden.

In het monitorproject wordt een brede werkdefinitie van racisme gehanteerd: ook antisemitisme, extremisme, vreemdelingenhaat en islamofobie zijn erin betrokken. Discriminatie op grond van nationaliteit valt eveneens onder deze werkdefinitie en hetzelfde geldt voor discriminatie op grond van godsdienst, voor zover daarbij tevens sprake is van een etnische component. Dat is bijvoorbeeld het geval bij personencontroles op grond van een ‘islamitisch uiterlijk’. Extremisme behoort alleen tot ons onderzoeksterrein indien er verband is met racisme of met interetnische betrekkingen.

De *Monitor Racisme & Extremisme* berust voor een deel op eigen onderzoek. Voor een ander deel zijn wij afhankelijk van (het verzamelen en analyseren van gegevens van) derden.

Helaas zijn niet over de gehele breedte van het onderzoeksveld cijfermatige gegevens beschikbaar. Zo staat de dataverzameling op het terrein van islamistisch extremisme nog in de kinderschoenen, althans in vergelijking met de al langer lopende deelonderzoeken van het monitorproject.

Aan deze negende monitorrapportage zijn bijdragen geleverd door diverse auteurs, zowel vanuit de Anne Frank Stichting als daarbuiten.³ Onze bijzondere dank voor hun inbreng gaat uit naar Naomi Ellemers (hoogleraar Sociale en Organisationspsychologie, Universiteit Leiden),

Colette van Laar (universitair hoofddocent Sociale en Organisationspsychologie, Universiteit Leiden), Belle Derks (universitair docent Sociale en Organisationspsychologie, Universiteit Leiden), Mark Dechesne (senior onderzoeker Centrum voor Terrorisme & Contraterrorisme Campus Den Haag, Universiteit Leiden), Evelien Gans (hoogleraar Hedendaags Jodendom, zijn geschiedenis en zijn cultuur, Universiteit van Amsterdam).

Monitorwerk bestaat bij de gratie van samenwerking. De negende rapportage is tot stand gekomen dankzij de samenwerking met een omvangrijk netwerk van deskundigen en organisaties, zowel binnen als buiten de overheid. In willekeurige volgorde noemen wij: het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD), het Landelijk Expertise Centrum Discriminatie (LECD) van het Openbaar Ministerie, het Landelijk Expertise Centrum Diversiteit (LECDiv) van de politie, de Commissie Gelijke Behandeling (CGB), het Centrum Terrorisme & Contraterrorisme (CTC), de Nationale Ombudsman, het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), de onderzoeksgroep Kafka, het Meldpunt Discriminatie Internet (MDI), de Stichting Magenta, Art.1 – het landelijk bureau ter bestrijding van discriminatie, het Instituut voor Multiculturele Vraagstukken FORUM, RADAR – het bureau voor gelijke behandeling en tegen discriminatie in de regio's Midden- en West-Brabant, Rotterdam-Rijnmond en Zuid-Holland-Zuid, het Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam, het Bureau Discriminatie Hollands Midden en Haaglanden, Stichting Triana en diverse collega-onderzoekers.

Het verkrijgen van informatie gaat hand in hand met het delen van kennis. Zonder de inbreng van de hier genoemde samenwerkingspartners zou de negende rapportage van de *Monitor Racisme & Extremisme* niet tot stand zijn gekomen.

Amsterdam, oktober 2010

Noten

- 1 Zie Over het project Monitor Racisme & Extremisme, elders in deze monitor.
- 2 <<http://www.monitorracisme.nl>>.
- 3 Zie Over de auteurs, elders in deze monitor.

2 Racistisch en extreemrechts geweld in 2009

Willem Wagenaar en Jaap van Donselaar

In recent onderzoek, dat in het kader van de *Monitor Racisme & Extremisme* werd verricht, bleek geweldpleging een belangrijke rol te spelen bij processen van radicalisering en deradicalisering van jonge rechtsextremisten.¹ Zo was geweldpleging in groepsverband een van de redenen om actief te worden of te blijven binnen extreemrechtse formaties. Tegelijkertijd bleek dat, wanneer men slachtoffer werd van geweld, dit vaak een aanleiding was om (verder) te radicaliseren. Ten slotte bleek in een enkel geval het gebruik van geweld vanuit eigen kring ook een rol te spelen bij het proces van deradicalisering. Deze rol van extreemrechts en racistisch geweld bij processen van radicalisering is een van diverse redenen, die systematisch onderzoek naar deze problematiek nodig maakt. Maar bovenal: het is evident dat racistische en extremistische *geweldplegingen* tot de ernstigste vormen van racisme en extremisme behoren en derhalve aandacht verdienen.

Sinds medio jaren negentig verzamelen wij data over racistisch en extreemrechts geweld in Nederland om een beter inzicht in deze problematiek te verkrijgen.² Bij de nu voorliggende negende rapportage gaat de aandacht uit naar racistisch en extreemrechts geweld in het jaar 2009. Daarbij zal, op basis van verzamelde data, een overzicht gepresenteerd worden van cijfers en trends.

2.1 Definiëring en afbakening

Het vervaardigen van statistische gegevens over racistisch en extreemrechts geweld is een proces van keuzes maken. Veel van deze keuzes liggen op het vlak van definiëring en afbakening en zijn vaak niet eenvoudig te maken.³ Over de vraag wat racistisch of extreemrechts geweld is, lopen de meningen sterk uiteen. Er doen zich dan ook aanzienlijke definitie- en afbakeningsproblemen voor, want aan gewelddadige voorvallen kunnen uiteenlopende aspecten worden onderscheiden. Zo kan een racistische leuze op de voordeur van een huis waar een allochtoon gezin woont door de één als een bedreiging worden gezien, terwijl een

ander het liever als een vorm van vernieling ziet. Weer een ander kan van mening zijn dat het desbetreffende voorval het vermelden niet waard is. Omdat in veel gevallen de daders onbekend blijven en informatie over een incident vaak summier is, wordt bovendien een beoordeling van de motieven en achtergronden van de dader bemoeilijkt. Misschien was er wel een andere, niet-racistische reden voor de kladactie. Daarnaast kan door onbekendheid van de dader een voorval door de één als serieuzer worden beoordeeld dan door een ander. Een vraag die wel eens wordt opgeworpen: was het wel een vorm van racistisch geweld of was het eigenlijk eerder te beschouwen als een kwajongensstreek?

Vanwege dergelijke uiteenlopende perspectieven – in sociologisch jargon: de verschillende ‘definities van de situatie’ – verdient het in onze ogen aanbeveling de werkomschrijving van racistisch geweld ruim te houden.⁴

Onder geweld wordt in dit verband verstaan:⁵

gedrag waarbij de ene partij de andere partij opzettelijk schade toebrengt, of ermee dreigt dat te doen, en waarbij dit gedrag in hoofdzaak is gericht op fysieke aantasting van objecten en/of personen.

In aansluiting hierop kan onder racistisch geweld worden verstaan:⁶

die vorm van geweld waarbij de slachtoffers of doelwitten zijn uitgekozen vanwege hun etnische, raciale, etnisch-religieuze, culturele of nationale herkomst.

Naast racistisch geweld wordt in dit hoofdstuk ingegaan op geweld met een extreemrechtse achtergrond. Extreemrechts geweld kan weliswaar racistisch van aard zijn, maar dat hoeft niet het geval te zijn. Extreemrechtse groepen hebben traditioneel veelal een tweeledig vijandbeeld.⁷ Men keert zich tegen – in rechtsextremistisch jargon – ‘volksvreemde’ en ‘volksvijandige elementen’. In het nationaalsocialisme van voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog golden vooral joden en Roma (zigeuners) als ‘volksvreemd’. Na 1945 is ‘volksvreemd’ in de extreemrechtse gedachtewereld verbreed en worden daar ook meer in het algemeen allochtonen toe gerekend. ‘Volksvijandig’ – vanuit extreemrechts perspectief

– zijn de politieke tegenstanders van extreemrechts. Het kan gaan om antifascistische activisten en demonstranten, maar bijvoorbeeld ook om politici en bestuurders die als onderdeel van het te bestrijden ‘systeem’ worden gezien. Kortom: extreemrechts geweld kan racistisch zijn, maar kan ook gericht zijn tegen mensen die om andere redenen als vijanden of tegenstanders worden beschouwd.⁸

In ons onderzoek worden diverse geweldscategorieën onderscheiden. Een op het eerste gezicht logische keuze zou zijn om deze geweldscategorieën aan te laten sluiten bij het strafrecht en te kiezen voor bijvoorbeeld openlijke geweldpleging, vernieling en mishandeling. Voor onze onderzoekspraktijk blijkt dat echter onvoldoende gedifferentieerd te zijn. Bepaalde vormen van geweld zijn onder verschillende wetsartikelen strafbaar gesteld. Zo kent ons monitoronderzoek de geweldscategorie ‘confrontatie’. Daarbij gaat het om vechtpartijen, of pogingen daartoe, waarbij groepen mensen zijn betrokken en die onderling flink kunnen verschillen in omvang en heftigheid. Bovendien kenmerken dergelijke confrontaties zich vaak door grote onduidelijkheid over de positie van daders en slachtoffers, over de directe aanleiding en over de chronologie van gebeurtenissen. Het gaat hier om een afgebakende, een goed herkenbare en een vaak voorkomende vorm van geweld. Strafrechtelijk bezien zou dat echter, afhankelijk van de precieze gebeurtenissen, diverse misdrijven kunnen opleveren, namelijk bedreiging, mishandeling, openlijke geweldpleging of in bepaalde gevallen vernieling of zelfs poging tot doodslag.

Daarnaast zijn strafwetsartikelen vaak algemeen geformuleerd, waardoor belangrijke verschillen onvoldoende duidelijk gemaakt kunnen worden. Een hakenkruis kladden op een synagoge en een hakenkruis kladden in een openbaar toilet zijn allebei vernieling in strafrechtelijke zin. De context zorgt er echter voor dat de perceptie van beide acties volstrekt verschillend is. In onze geweldscijfers wordt het eerste voorbeeld wel opgenomen (als doelbekladding) en het tweede niet.

Gebaseerd op onze bevindingen door de jaren heen hebben wij een indeling gemaakt in een negental categorieën (zie kader). Enkele categorieën behoeven wellicht enige toelichting, die in de betreffende paragraaf gegeven zal worden:

- doelbekladding;
- bedreiging;
- bommelding;
- confrontatie;
- vernieling;
- brandstichting;
- mishandeling;
- bomaanslag;
- doodslag.

Naast de diverse voorvallen waarbij *daadwerkelijke* geweldpleging heeft plaatsgevonden worden in ons onderzoek ook voorvallen betrokken waarbij een evidente *poging* tot geweldpleging heeft plaatsgevonden. Wanneer een steen tegen een ruit van een moskee wordt gegooid, maar de ruit breekt niet, dan wordt dat als een (poging tot) vernieling gerekend.

2.2 Dataverzameling

Om inzicht te geven in onze manier van werken is een toelichting rond de dataverzameling en -analyse van belang. Dataverzameling van racistisch geweld wordt in Nederland, in tegenstelling tot in veel andere landen, niet beschouwd als een primaire verantwoordelijkheid van de overheid. Sinds twee jaar wordt er door het Landelijk ExpertiseCentrum Diversiteit (LECDIV) van de politie en de Radboud Universiteit een overzicht en analyse gemaakt van discriminatiedelicten waar de politie kennis van heeft genomen, waaronder geweld met een discriminerende achtergrond.⁹ In dit *Poldis*-onderzoek staan cijfers over respectievelijk 2008 en 2009.

De data die aan de basis liggen van dit hoofdstuk zijn afkomstig van verschillende bronnen.¹⁰ De belangrijkste bron is het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD). Daarnaast worden data verkregen uit de nieuwsmedia, uit jaarlijkse overzichten van de antidiscriminatiebureaus en meldpunten in den lande¹¹ en van de Antifascistische Onderzoeksgroep Kafka. Deze brede benadering levert een ruimer beeld op dan alleen de registraties van de politie. Inmiddels weten wij uit ervaring dat de ge-

gevens uit de afzonderlijke bronnen relatief weinig overlappings vertonen. Ook dit ‘bewijst’ de waarde en wenselijkheid van een integraal databestand, een bestand dat op verschillende bronnen is gebaseerd en niet uitsluitend op gegevens van de overheid. Vanuit de Europese Unie is wel eens gefronst over het ontbreken in Nederland van *official statistics* over racistisch geweld: door de overheid voortgebracht statistisch materiaal. Wij zijn het daarmee niet eens, want een integraal bestand, gebaseerd op meerdere bronnen, vinden wij beter dan een overheidsbestand dat gebaseerd is op alleen overheidsbronnen. Een rol voor de overheid in de totstandkoming van een integraal bestand is er vanzelfsprekend wel. Dit jaar maken de van de politie verkregen gegevens 36% uit van onze geweldsregistratie.

Het Korps Landelijke Politiediensten verzamelt de data zelf uit de politiestructuren. Daarbij wordt onder andere gezocht op een aantal relevante zoektermen. Vervolgens worden deze data in onbewerkte vorm aangeleverd. Na een eerste inventarisatie en selectie van deze incidenten voor het monitoronderzoek wordt over een aantal incidenten aanvullende informatie ingewonnen. Dat levert in de meeste gevallen een duidelijker beeld op van de incidenten. Bij data van de andere toeleverders vindt een identiek proces plaats. Na deze selectie plaatsen wij alle voorvallen in een database, zodat nadere verwerking en analyse kan plaatsvinden. Opgemerkt moet worden dat één gebeurtenis in meerdere incidentcategorien kan vallen. Wanneer bijvoorbeeld een synagoge wordt beklad en vervolgens in brand gestoken, registreren we dat als een doelbeklading en als een brandstichting. Wanneer er op twee verschillende dagen een ruit wordt ingegooid bij dezelfde moskee, rekenen wij dat als twee vernielingen. Het selecteren, kwalificeren en coderen doen wij, niet de toeleverders.

Het kwalificeren van incidenten wordt enigszins gecompliceerd door de beschikbare data, die van wisselende omvang en kwaliteit zijn. Daarnaast kan er over inschattingen van dadermotieven verschil van mening bestaan, aangezien in de meeste gevallen de daders niet bekend zijn. Daarom kan vaak niet met zekerheid bepaald worden welke motieven er aan een actie ten grondslag hebben gelegen. Overigens speelt dit probleem ook wanneer daders wel geïdentificeerd zijn. Vaak worden racist-

tische of extreemrechtse motieven in zulke gevallen ontkend, bijvoorbeeld in de veronderstelling dat daarmee een zwaardere straf ontlopen kan worden. Geconfronteerd met deze problemen gaan wij terughoudend te werk. Wanneer door ons getwijfeld wordt aan de racistische of extreemrechtse achtergrond, wordt een incident niet opgenomen, ook al is het ons wel als zodanig aangeleverd. In het aldus samengevoegde databestand worden vervolgens doublures en overlappings geïdentificeerd, zodat deze het totaalbeeld niet kunnen vertekenen. Het resultaat is een integraal databestand over het desbetreffende jaar. Op basis van dit bestand stelden wij de onderstaande jaarcijfers vast. Ondanks de hierboven genoemde voordelen van een gecombineerde dataverzameling zijn er goede redenen om aan te nemen dat ook deze cijfers maar een deel weergeven van het reële aantal racistische geweldsincidenten.

Statistische gegevens over racistisch en extreemrechts geweld roepen vaak discussie op vanwege ‘onderrapportage’: veel voorvallen worden niet gemeld en blijven slechts bekend in kleine kring, soms alleen bij dader en slachtoffer. Daarnaast worden voorvallen, wanneer ze *wel* worden gemeld, lang niet altijd geregistreerd als een racistisch of extreemrechts incident. Slechts een klein deel van het verschijnsel wordt zichtbaar, terwijl een groter deel verborgen blijft. Onderrapportage kent, in grote lijnen, drie oorzaken: slachtoffers melden incidenten niet zodat ze onbekend blijven, meldingen worden niet of onvoldoende geregistreerd of geregistreerde meldingen worden niet opgenomen in overzichten die aan ons of anderen worden geleverd.

Het *survey*-onderzoek naar discriminatie-ervaringen, dat ten behoeve van de *Monitor Rassendiscriminatie 2009* is verricht, levert enkele uitkomsten op die meer licht werpen op deze drie aspecten die van belang zijn voor een goed beeld van de omvang van onderrapportage.¹²

Onder de door de onderzoekers onderscheiden categorieën van discriminatoire bejegening bevinden zich drie categorieën die in dit hoofdstuk over racistisch geweld van belang zijn, te weten: bedreigingen, vernielen, beschadigen of bekladden, lichamelijk geweld. Deze categorieën samen leveren een beeld op van racistische geweldplegingen – in casu bedreigingen, geweld tegen zaken en geweld tegen personen – in een periode

van twaalf maanden in 2008-2009. Deze resultaten kunnen vergeleken worden met uitkomsten uit een eerder onderzoek in 2004-2005.

Tabel 2.1 Percentage Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen, dat in 2004-2005 en 2008-2009 te maken had met racistisch geweld, naar categorieën bedreigingen, geweld tegen zaken, geweld tegen personen

Categorieën racistisch geweld	Percentage 2004-2005 (n=348)	Percentage 2008-2009 (n=271)
Bedreigingen	10%	9%
Geweld tegen zaken	7%	10%
Geweld tegen personen	7%	7%

Wanneer we deze percentages betrekken op de reële populaties Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen in Nederland, dan levert dat een indicatie op van de onderrapportage in de cijfers in de volgende paragrafen.¹³ Via de aanpak van inventarisaties – registraties van gemelde en bekend geworden incidenten – van racistisch geweld worden door ons aantallen incidenten gevonden die in de honderden lopen. Op basis van dit *survey*-onderzoek (slachtofferonderzoek) zijn er indicaties dat het in werkelijkheid veeleer om duizenden, mogelijk om tienduizenden incidenten gaat.

Er moet vanzelfsprekend enig voorbehoud gemaakt worden, in verband met het type onderzoek, waarin mensen worden gevraagd naar hun discriminatie-ervaringen. Wel zijn de gevonden percentages indicatief voor de spreekwoordelijke top van de ijsberg en de ijsberg zelf.

Het eerdergenoemde *Poldis*-onderzoek geeft inzicht in de cijfers van bij de politie gemelde incidenten met een racistische achtergrond.¹⁴ Deze cijfers zijn afkomstig van bijna alle politieregio's, waar op verzoek van het LECD, discriminatiezaken actief zijn geregistreerd. Problematisch aan de twee inmiddels gepubliceerde *Poldis*-onderzoeken, is dat er op verschillende manieren wordt gerapporteerd. In de rapportage over 2008 is

een overzicht opgenomen van discriminatie naar ras of nationaliteit en de wijze van discriminatie. Daaruit is informatie te putten ten aanzien van de hoeveelheid racistisch geweld. In het onderzoek over 2009 wordt deze informatie niet gegeven, waardoor de hoeveelheid racistische geweldsincidenten niet naar incidentsoort is uit te splitsen.¹⁵ Daardoor is vergelijking met onze cijfers niet mogelijk. Wij beperken ons tot een vergelijking met de gegevens uit 2008.

Het *Poldis*-onderzoek vermeldde 128 gevallen van mishandeling met een discriminatoire achtergrond in 2008 op grond van ras of nationaliteit tegen 64 gevallen in onze eigen gegevens van dat jaar. Daarnaast vermeldde *Poldis* nog 42 gevallen van openlijk geweld tegen personen, die bij onze categorisering mogelijk meegerekend waren als mishandelingen. Het *Poldis*-onderzoek vermeldt verder 221 bedreigingen (tegen 53 in onze cijfers) en 69 vernielingen (tegen 19).

De categorieën racistische geweldpleging die in dit onderzoek worden gehanteerd verschillen van die van ons. Dat maakt een vergelijking van de uitkomsten van beide onderzoeken lastig. Het *Poldis*-onderzoek is geheel gebaseerd op gegevens van de politie, terwijl de politie in ons onderzoek een van de bronnen is. Het is opmerkelijk dat de cijfers in het *Poldis*-onderzoek veel hoger uitvallen dan die van ons. Dat betekent dat de dataverzameling ten behoeve van ons onderzoek te lijden heeft gehad van onderrapportage binnen de politie. Een mogelijke verklaring voor dit verschil is de manier van zoeken. Voor *Poldis* werden door de verschillende politieregio's zelf registraties bijgehouden, die aan het LECD werden aangeleverd. De data die wij van het KLPD ontvangen worden verzameld op basis van zoekopdrachten met behulp van relevante zoektermen in de landelijke databestanden. Dat werkt mogelijk minder precies. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat wij zaken terughoudender (moeten) beoordelen dan het LECD. Wij hebben geen kennis van achterliggende data van de *Poldis*-cijfers, noch van de achterliggende politiedossiers en baseren onze beslissingen vaak op summiere omschrijvingen. Dat kan ertoe leiden dat wij geweldsincidenten niet meetellen, terwijl diezelfde incidenten wel verwerkt zijn in het *Poldis*-onderzoek. Overigens signaleert het *Poldis*-onderzoek ook de mogelijke onderrapportage in de eigen cijfers: 'Cijfers en uitkomsten in deze rapportage dienen dan ook met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Zij vormen bovendien in grote mate een afspiegeling van de prioriteiten van de

betreffende politieregio en de wijze van registratie. Daarmee kan de uitkomst een vertekend beeld geven van de werkelijke discriminatie.²¹⁶

2.3 Aard en omvang van geweld in 2009

Op basis van onze inventarisaties komen wij uit op een totaal aantal van 148 racistische en extreemrechtse geweldsincidenten in het jaar 2009. In tabel 2.2 zijn de aantallen geweldsincidenten uitgesplitst in verschillende categorieën. Uit de totalen valt af te leiden dat er sprake is van een geleidelijke daling sinds 2005 en van een sterke daling in 2009.

Tabel 2.2 Racistisch en extreemrechts geweld, naar categorie 2005-2009

Categorie	2005	2006	2007	2008	2009
Doelbekladding	54	59	32	49	27
Bedreiging	73	56	49	53	29
Bommelding	2	0	3	0	0
Confrontatie	37	41	36	28	29
Vernieling	42	31	34	19	34
Brandstichting	13	11	11	3	4
Mishandeling	70	60	57	64	25
Bomaanslag	0	0	0	0	0
Doodslag	0	1	1	0	0
Totaal	291	259	223	216	148

Hierbij dient een niet onbelangrijke kanttekening te worden geplaatst. Afgaande op het *Poldis*-onderzoek (over 2008) is het aannemelijk dat de inventarisatie van geweldsincidenten waarop onze bevindingen zijn gebaseerd, te lijden heeft gehad van onderrapportage binnen de politie. Voorts zijn er de uitkomsten van het *survey* dat ten behoeve van de *Monitor Rassendiscriminatie 2009* is uitgevoerd. Deze laten geen trend zien van afnemend geweld, maar eerder een van stabilisering.

2.3.1 Doelbekladding

Een bekladding is te beschouwen als een – meestal lichte – vorm van vernieling, waarbij tevens een racistische of extremistische ‘boodschap’ wordt aangebracht. Het kan gaan om een met viltstift getekend hakenkruisje op de muur van een openbaar toilet tot aan een doelbewuste vernieling door middel van grootschalige racistische graffiti op een oorlogsmonument. Bekladdingen, vooral in de vorm van lichte vernielingen, zijn uitingen van geweld die relatief vaak voorkomen. In dit onderzoek zijn alleen de ‘zwaardere’ gevallen opgenomen, namelijk de *doelbekladdingen*. Dat zijn zowel kladacties met een expliciet doelwit als grootschalige bekladdingen. Bij een expliciet doelwit wordt geklad op bijvoorbeeld eigendommen van allochtonen, op godshuizen van religieuze minderheden of op gebouwen van politieke tegenstanders.¹⁷ In 2009 werden 27 doelbekladdingen geregistreerd. Dat is een forse daling ten opzichte van 2008 (49 incidenten). Het aantal geregistreerde doelbekladdingen blijkt door de jaren heen overigens veel sterker te fluctueren dan andere vormen van geweld. Een duidelijke verklaring hiervoor is niet direct voorhanden. Er kan meer of minder geklad worden, er kan sprake zijn van minder of meer opsporingsinspanningen. Maar er zou ook bijvoorbeeld sprake kunnen zijn van een *copycat-effect* naar aanleiding van media-aandacht voor een specifieke doelbekladding.

Enkele voorbeelden uit 2009:

- In Uden werden op besneeuwde auto’s van allochtonen hakenkruisen getekend.
- Op een moskee in Twente zijn pamfletten geplakt van de extreemrechtse organisatie Voorpost, met onder andere de tekst: ‘Geen dji-had in onze straat!’.
- In Hilversum werden twee jongeren van 12 en 13 gearresteerd na een aantal bekladdingen, onder andere op een moskee, met de woorden ‘Blood and Honour’.

2.3.2 Bedreiging

Bedreigingen zijn een veelvoorkomende vorm van racistisch en extremistisch geweld. Na een groei van het aantal geregistreerde bedreigingen vanaf 2001 heeft zich sinds 2005 een dalende trend ingezet. De 29 geregistreerde bedreigingen in 2009 laten een verdere daling zien.

Enkele voorbeelden:

- Naar aanleiding van de Gaza-oorlog tussen Israël en Hamas, begin 2009, ontving de burgemeester van Amsterdam, Job Cohen, een antisemitische brief, waarin ook andere bekende personen uit de joodse gemeenschap bedreigd werden.
- Nadat het Amsterdamse Gerechtshof had besloten dat pvv-leider Wilders vervolgd moet worden wegens overtreding van enkele anti-discriminatie-artikelen, werden sommige van de aangevers tegen Wilders bedreigd.
- Een Amsterdamse vrouw draagt buitenshuis een boerka. Naar eigen zeggen is zij gewend geraakt aan negatieve reacties op haar kledingkeuze en reageert daar niet meer op. Op een goede dag liep zij met haar gezin op straat. Een onbekende man sprak haar in het voorbijgaan aan. Omdat zij en haar man de passant niet verstonden, wisten zij niet zeker of het een belediging betrof of een opmerking waar ze wel op moesten reageren. Haar man vroeg daarom wat de andere man zei. Die keerde daarop terug en bedreigde het gezin met een mes.

2.3.3 Confrontatie

Een confrontatie is vaak spontaan, maar soms ook georganiseerd straatgeweld tussen groepen met een min of meer racistisch of extreemrechts karakter. Confrontaties kunnen vaak getypeerd worden als ‘rassenrelletjes’. Er is sprake van meer partijen, veelal jongeren, die slaags raken bij bijvoorbeeld scholen of in het uitgaansleven. Meestal is het onderscheid tussen daders en slachtoffers niet eenvoudig vast te stellen. Tot 2007 was er sprake van een gestage groei van dergelijke incidenten. Sinds dat jaar is er echter een dalende trend zichtbaar. Die dalende trend is in 2009 tot stilstand gekomen. Er waren 29 confrontaties, tegen 28 in 2008.

- Bij een demonstratie van de extreemrechtse dierenrechtengroep Met de Dieren tegen de Beesten (MDTB) tegen het gebruik van circusdieren, kwam ook een groep linkse dierenrechtenactivisten om te demonstreren. Die ageerden, behalve tegen dierenleed, ook tegen extreemrechts. Dat leidde tot een korte, hevige vechtpartij.
- Een woordenwisseling op Hyves met een racistisch karakter, leidde tot een confrontatie *in real life*. Een groep allochtone jongeren trok op naar een huis, waar een groep autochtone jongeren zich ophield. Daarbij werd geweld gebruikt.

- Er ontstaat trammelant tussen een groep neonazi's en een groep Marokkaanse jongeren. De groepen worden door de politie uit elkaar gehaald, maar de sfeer blijft gespannen

2.3.4 *Vernieling*

Het gaat hier om het opzettelijk toebrengen van schade met een racistische of rechtsextremistische achtergrond. In 2009 registreerden wij een toename van het aantal vernielingen tot het niveau van 2007: 34.

- Tijdens de Gaza-oorlog, begin 2009, werd bij een leegstaande synagoge in Oss een aantal keren een ruit ingegooid.
- Een voor zigeuners bestemde leegstaande woning werd vernield, omdat de buurt geen gezin met een dergelijke achtergrond in dat huis wilde hebben.
- Op het bouwterrein van een moskee in Oosterhout werd een reeks vernielingen gepleegd. Het voorlichtingsbord bij de bouwactiviteiten werd beschoten en het hekwerk werd vernield. Verder werd er bouw materiaal weggenomen. Ook werden de nieuw gebouwde moskeemuren beklad en vernield.

2.3.5 *Brandstichting*

Een ernstige vorm van vernieling is brandstichting. De hoeveelheid geïnventariseerde gevallen van brandstichting is in 2009, met vier incidenten, op het lage niveau van 2008 gebleven.

- In Zoetermeer werd in een periode van een half jaar, tweemaal een brandbom in dezelfde moskee gegooid.
- In Amsterdam ontving een synagoge een brief waarin gedreigd werd met een aanslag. Enkele weken later werd een poging gedaan om het gebouw in brand te steken.

2.3.6 *Mishandeling*

In 2009 is het aantal mishandelingen met een racistisch of extreemrechts karakter gedaald tot 25. Omdat het aantal mishandelingen de afgelopen jaren rond de 60 incidenten schommelde, is hier sprake van een opvallend scherpe afname.

- De linkse actiegroep Anti-Fascistische Aktie (AFA) wilde in Zoetermeer een demonstratie houden tegen de activiteiten van een extreemrechtse groep. Leden van die extreemrechtse groep gingen de avond

voor de demonstratie over tot geweldpleging tegen individuele bezoekers van een jongerencentrum, dat bekendstaat om zijn linkse bezoekers. Een lid van de extreemrechtse groep sloeg een bezoeker met een tegel op het hoofd. Het slachtoffer raakte hierdoor in een coma.

- Een man mishandelde zijn allochtone buurman en voegde hem toe dat moslims het land uit moeten. Hij verzekerde hem verder dat dat ook zal gebeuren wanneer Wilders aan de macht komt.
- Een jongen werd door vier jongeren in Lonsdalekleding uitgescholden voor ‘kutneger’ en vervolgens mishandeld.

2.4 Trends

In deze paragraaf bekijken wij wat de meest in het oog springende ontwikkelingen zijn.

2.4.1 *Sterke daling geweld*

De meest opvallende trend is de sterke daling van het totaal aantal geweldsincidenten met een racistische of een extreemrechtse achtergrond tot 148 incidenten. Die afname is een voortzetting van de dalende trend, die in 2005 is ingezet. Het is bovendien een ‘historisch’ laagtepunt sinds 1992, het eerste jaar waarover wij geweldscijfers hebben verzameld. Maar, zoals al werd opgemerkt, bevestigen bevindingen uit andere onderzoeken deze afname niet.

Een verklaring voor deze daling is niet eenvoudig te geven. Ontwikkelingen rond het daderschap van extreemrechts en racistisch geweld laten echter wel enkele mogelijke verklaringen zien.

2.4.2 *Daderschap*

Het schrijven over daders en daderschap van racistisch geweld is gecompliceerd. Verreweg de meeste gevallen van racistisch en extreemrechts geweld worden namelijk niet opgehelderd, daar het bij opheldering gaat om een vastgestelde identiteit. Uit de registratie van een incident is daarnaast meer informatie over de dader(s) te destilleren. Een slachtoffer van mishandeling kan bijvoorbeeld allerlei informatie over de dader of daders verschaffen, zonder dat dit hoeft te leiden tot een zodanige identificatie dat opsporing en aanhouding mogelijk is. Het begrip ‘bekend

daderschap' is dus rekbaar. Dat betekent dat ook bij niet-opgeloste zaken vaak wel wat te zeggen is over het daderschap.

Wanneer we naar de achtergronden van daders van het geregistreerde geweld kijken, is bij een deel vast te stellen dat de personen handelden vanuit een extreemrechtse achtergrond. Het totale aantal geweldsincidenten in 2009, waarvan de extreemrechtse betrokkenheid is vastgesteld, betreft 34. Dat is een afname in vergelijking met het vorige jaar, toen in 54 gevallen extreemrechtse betrokkenheid aan de orde was. Daarmee is, na jaren van toename van extreemrechtse geweld, voor het eerst een afname te zien.

Overigens behoeven extreemrechtse betrokkenheid en extreemrechtse geweld wel enige toelichting. Deze termen veronderstellen een betrokkenheid van extreemrechtse organisaties. Maar in lang niet alle gevallen is daar duidelijk sprake van. Omdat veel voorvallen niet worden opgehelderd, valt over de rol van extreemrechtse organisaties vaak slechts te speculeren. Waar wel duidelijkheid bestaat, valt in slechts een klein deel van de gevallen een relatie te leggen tussen racistisch daderschap en extreemrechtse. De aantoonbare relatie is meestal een indirecte: het delict kan niet worden toegekend aan een bepaalde organisatie, maar aan personen die op enigerlei wijze deel uitmaken van die organisatie. Er bestaat geen consensus over de vraag in hoeverre extreemrechtse groeperingen bij racistisch geweld betrokken zijn. Het is maar hoe men het bekijkt en definieert. Kijkt men naar individueel daderschap, naar de motieven, naar de impact, naar ideologische banden, naar de graad van organisatie of naar de visie van de slachtoffers?

Verder kan extreemrechtse geweld een racistisch karakter hebben, maar dat hoeft niet. Men kan onderscheid maken tussen racistisch geweld met een extreemrechtse achtergrond en extreemrechtse geweld dat niet racistisch is. Wat de laatstgenoemde categorie betreft, daarvan zijn in 2009 22 gevallen geregistreerd, ook dat is een daling ten opzichte van het vorige jaar. Hier zijn in de paragraaf 2.3 enkele voorbeelden van genoemd. Op deze gevallen na is het overige geweld uit 2009 als racistisch geweld te kwalificeren. Het aantal gevallen van racistisch geweld in 2009 bedraagt dus 126.

Deze daling van extreemrechtse daderschap hangt mogelijk samen met de interne problemen in een aantal extreemrechtse formaties en de da-

ling van het aantal extreemrechtse straatactivisten in 2009 (zie hoofdstuk 3 'Extreemrechtse formaties'). Dat zou daarmee ook een deel van de verklaring kunnen zijn van de daling van het totaal aantal geweldsincidenten.

Een ander verschijnsel dat de afgelopen jaren veelvuldig in verband is gebracht met extreemrechts en racistisch geweld, staat bekend als het Lonsdalevraagstuk.¹⁸ Vanuit de populaire muziekstroming gabberhouse (of hardcore) ontstond in de jaren negentig een jeugdstijl, gabbers. Die stijl beleefde het afgelopen decennium een opleving, die een hoogtepunt kende in de periode 2004/2005. Toen waren mogelijk rond de 100.000 jongeren betrokken bij deze jeugdstijl.¹⁹ Een minderheid van deze jongeren hield er racistische en soms extreemrechtse ideeën op na, waarschijnlijk betrof dat enkele duizenden jongeren.²⁰ Wij zagen in die periode de Lonsdaleproblematiek weerspiegeld in onze geweldsregistraties. Het aantal aan Lonsdalejongeren gerelateerde incidenten nam aanvankelijk toe, waarbij vooral de groei van het aantal confrontaties opviel.²¹

Vanaf 2006 is er sprake van een daling van het aantal incidenten waarbij Lonsdalejongeren betrokken waren. In 2009 is dit aantal teruggelopen tot twee incidenten, terwijl dat er in 2008 nog 21 en in 2007 nog 44 waren.

Voor deze teruggang zijn verschillende mogelijke verklaringen te geven. De gabber- en hardcore-jeugdstijl is de afgelopen periode in populariteit en in omvang afgenomen. Deze afname in populariteit heeft vanzelfsprekend ook consequenties voor het aantal, aan deze jeugdstijl gelieerde, Lonsdalejongeren. Dat zou een verklaring kunnen zijn voor de daling.

Maar mogelijk spelen andere factoren ook een rol. Zo hebben gabbers tegenwoordig een minder duidelijk herkenbare kledingstijl en is het merk Lonsdale zo goed als verdwenen binnen deze kringen. Door dat gebrek aan uiterlijke herkenningmogelijkheden zouden er minder ruzies en confrontaties kunnen ontstaan tussen Lonsdalejongeren en rivaliserende allochtone groepen. Vaak was het herkenbare uiterlijk van Lonsdalejongeren namelijk een factor die bijdroeg aan de escalatie van ruzies, omdat dit uiterlijk publiekelijk geassocieerd werd met extreemrechts of racistisch gedachtegoed.²²

Met de zichtbare daling in extreemrechts daderschap en de daling van het aantal incidenten rond Lonsdalejongeren, lijkt een deel van de vermindering in het totale aantal geweldsdelicten met een extreemrechtse achtergrond verklaard te kunnen worden.

Behalve de al dan niet extreemrechtse achtergronden is ook de etniciteit van daders van racistisch geweld van belang. Racistisch geweld kan door zowel autochtonen als door allochtonen worden gepleegd. In de inventarisatie over 2009 was in 81 gevallen voldoende informatie voorhanden om de autochtone dan wel allochtone identiteit van de vermoedelijke daders te kunnen benoemen: in 70 gevallen waren de daders autochtonen en in 11 gevallen allochtonen. In 2008 ging het in 52 gevallen om autochtone en in 21 gevallen om allochtone daders. Bij het antisemitische geweld vonden wij in 2009 bij één incident een allochtone dader.

2.4.3 *Slachtoffers en doelwitten*

Slachtofferschap is een verzamelterm waarbij nader onderscheid van nut kan zijn. Zo is het relevant onderscheid te maken tussen geweld dat gericht is tegen zaken en geweld waarbij personen doelwit zijn.

Onder zaakgericht geweld vallen onder andere (religieuze) gebouwen, objecten met een politieke symboliek, zoals monumenten en oorlogsbegraafplaatsen, maar ook bezittingen van bijvoorbeeld allochtonen.

Bij persoonsgericht geweld gaat het om mensen die als doelwit gekozen worden vanwege hun etnische, raciale, nationale of religieuze achtergrond. Te denken valt aan inwoners van buitenlandse of juist Nederlandse herkomst, vluchtelingen, moslims of joden. Extreemrechtse acties richten zich overigens ook tegen publieke personen. Hierbij gaat het om personen die als doelwit worden gekozen vanwege hun functie, ambt, hun activiteiten of hun stellingname, zoals politici, kritische journalisten of linkse activisten.

Zoals we in tabel 2.3 kunnen zien, neemt vooral het geweld tegen personen af. Het geweld tegen objecten is in 2009 gelijk gebleven aan het jaar daarvoor. Dat is een opvallende trendbreuk, omdat we al jaren een dalend aantal incidenten tegen objecten zagen en een stijging in het geweld tegen personen.

Tabel 2.3 Persoons- en zaakgerichte geweldpleging 2008-2009

	2008	2009
Tegen zaken	64	64
Tegen personen	152	82
Gemengd of onduidelijk	0	0
Totaal	216	148

Tabel 2.4 Racistisch geweld naar 'etnische richting' en voorvalcategorieën 2008-2009

	Anti-semitisch		Anti-islam		Anti-vluchtelingen		Anti-'blank'	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Doelbekladding	9	2	24	18	0	0	0	0
Bedreiging	1	3	24	10	0	1	2	0
Bommelding	0	0	0	0	0	0	0	0
Confrontatie	0	0	7	3	0	0	1	2
Vernieling	1	10	13	12	0	0	0	0
Brandstichting	1	2	2	2	0	0	0	0
Mishandeling	2	1	19	7	0	1	6	2
Bomaanslag	0	0	0	0	0	0	0	0
Doodslag	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	14	18	89	52	0	2	9	4

Een relevante vraag is wat men zou kunnen noemen de etnische richting van racistisch geweld. Er zijn twee zaken die opvallen aan de tabel 2.4. Ten eerste de kleine stijging van het aantal antisemitische incidenten, na een aantal jaren van dalende trend in deze categorie. Daarbij moet worden opgemerkt dat ruim de helft van deze incidenten (11 van de 18) plaatsvond in het eerste kwartaal van 2009. Waarschijnlijk is hier een relatie zichtbaar met de maatschappelijke commotie rond de oorlog tussen Israël en Hamas in de Gaza-strook.

Een tweede opvallende ontwikkeling is de plotselinge en substantiële daling van het tegen moslims gerichte geweld. In de voorgaande jaren was elk jaar sprake van een stijgend aantal anti-islamitische gewelddaden.

2.4.4 *Wapenbezit*

Sinds 2005 registreren wij naast geweld, ook wapenbezit in extreemrechtse context. De AIVD merkte in 2007 het volgende op.

‘Hoewel binnen rechts-extremistische kringen een zekere fascinatie voor wapens en geweld bestaat, zijn er geen aanwijzingen dat wapens worden verworven met het vooropgezette doel deze in te zetten tegen antifascisten of andere gepercipieerde politieke tegenstanders. Het bezit van wapens heeft vooral een grote symbolische waarde binnen de rechts-extremistische scene in Nederland. Van een ontwikkeling naar rechts-extremistisch terrorisme is geen sprake.’²³

Voor zover wij dat hebben kunnen waarnemen blijken deze wapens in de praktijk niet vaak gebruikt te worden voor extreemrechtse geweldplegingen. Hoe wijdverbreid het wapenbezit is onder extreemrechtse activisten is niet duidelijk. Zolang de wapens niet gebruikt worden, gaat het meestal om toevalstreffers van de politie.

Tabel 2.5 Wapenbezit bij extreemrechts 2005-2009

2005	2006	2007	2008	2009
5	6	15	8	10

Enkele voorbeelden:

- Een groepje van 15 neonazi’s zorgde voor overlast in een binnenstad. Toen een van hen bekeurd werd wegens wildplassen, werd hij ook gefouilleerd. Hij bleek een ploertendoder bij zich te hebben.
- Er zijn verscheidene verdachten gearresteerd die plannen zouden hebben gemaakt om een moskee op te blazen. Bij hen werden spullen

gevonden waarmee een ontploffing teweeggebracht kan worden. De verdachten hadden nationalistische tatoeages.

- Een agent kwam in zijn vrije tijd een groepje rechtsextremisten tegen. Eén van hen richtte een luchtdrukwapen op de agent. Nadat hij zijn collega's had gewaarschuwd, werden de rechtsextremisten gearresteerd.

2.5 Slot

Het aantal geweldsincidenten met een racistische of extreemrechtse achtergrond is sinds het begin van ons monitoronderzoek nog nooit zo laag geweest. De voortgaande afname van het aantal incidenten – sinds 2005 – tot aan het huidige aantal van 148 is in die zin opvallend.

Een deel van de verklaring voor deze daling lijkt te liggen in veranderingen op het gebied van potentiële *dadergroepen* van extreemrechts en racistisch geweld. We signaleerden in dit hoofdstuk onder andere een daling van het aantal geweldsincidenten met een extreemrechtse achtergrond. Omdat in diezelfde periode het aantal extreemrechtse straatactivisten flink afnam, is hier mogelijk sprake van een verband. Minder activisten leidt in dat geval tot minder geweld.

Een andere mogelijke deelverklaring is het bijna geheel verdwijnen van de problematiek rond Lonsdalejongeren. Lonsdalejongeren waren in het afgelopen decennium verantwoordelijk voor een substantieel aantal geweldsdelicten, vooral confrontaties. Nu deze jeugdstijl goeddeels uit het straatbeeld is verdwenen, blijkt ook het aantal geweldsdelicten dat met dit verschijnsel samenhangt, afgenomen te zijn. Ook hier lijkt een oorzaak-gevolgrelatie voor de hand te liggen.

Wanneer we kijken naar de *slachtoffers* van racistisch geweld is de afname van het geweld tegen moslims en moslimdoelen opvallend. Al moet daarbij aangetekend worden dat het nog steeds de grootste slachtoffercategorie is.

Ten slotte nog het volgende. Bij de afname van geweldsincidenten, zoals uit ons onderzoek valt af te leiden, dient een niet onbelangrijke kanttekening te worden geplaatst, namelijk dat uit twee andere onderzoeken een

andere uitkomst kan worden afgeleid. Afgaande op het *Poldis*-onderzoek (over 2008) is het aannemelijk dat de inventarisatie van geweldsincidenten waarop onze bevindingen zijn gebaseerd, te lijden heeft gehad van onderrapportage binnen de politie. Voorts zijn er de uitkomsten van het *survey* dat ten behoeve van de *Monitor Rassendiscriminatie 2009* is uitgevoerd. Deze laten geen trend zien van afnemend geweld, maar eerder één van stabilisering. Door de rivaliserende uitkomsten van onderzoek kan de vraag naar de omvang van racistisch geweld in Nederland uiteindelijk niet goed worden beantwoord.

Noten

- 1 I. van der Valk & W. Wagenaar, *Monitor Racisme & Extremisme: In en uit extreem-rechts*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2010.
- 2 Zie de website Monitor Racisme & Extremisme <<http://www.monitorracisme.nl>> voor alle voorgaande rapportages. Voor racistisch en extreemrechts geweld in 2007 en 2008, zie respectievelijk: W. Wagenaar & J. van Donselaar, 'Racistisch en extreemrechts geweld in 2007', in: J. van Donselaar & P.R. Rodrigues (red.), *Monitor Racisme & Extremisme: achtste Rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2010, p. 17-41 en W. Wagenaar & J. van Donselaar, 'Racistisch en extreem-rechts geweld in 2008', in: I. Boog e.a. (red.), *Monitor Rassendiscriminatie 2009*, Rotterdam: Landelijk Expertisecentrum van Art.1 2010, p. 139-150, <<http://www.art1.nl/scripts/download.php?document=843>> (30 augustus 2010).
- 3 Zie voor een uitgebreidere verhandeling van conceptuele vraagstukken rond rechts-extremisme het hoofdstuk 'Rechts Radicalisme' van J. van Donselaar in: H. Moors e.a., *Polarisatie en radicalisering in Nederland: een verkenning van de stand van zaken in 2009*, Tilburg: IVA Beleidsonderzoek en Advies 2010, p. 77-99, <<http://www.iva.nl/uploads/documents/166.pdf>> (30 augustus 2010).
- 4 Zie voor een uitvoeriger behandeling F.J. Buijs & J. van Donselaar, *Extreem rechts: aanhang, geweld en onderzoek*, Leiden: Leids Instituut voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek 1994, p. 55-64.
- 5 Ibid., p. 57.
- 6 Ibid.
- 7 Zie verder het hoofdstuk 'Rechts Radicalisme' van J. van Donselaar in: H. Moors e.a., *Polarisatie en radicalisering in Nederland: een verkenning van de stand van zaken in 2009*.
- 8 Ibid.

- 9 F. Tas & W. de Wit, *Poldis 2008: criminaliteitsbeeld discriminatie*, Apeldoorn: Politieacademie 2009, <<http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/rapporten/2009/06/25/criminaliteitsbeeld-discriminatie-2008/criminaliteitsbeeld-discr.pdf>> (30 augustus 2010); W. de Wit & E. Sombekke, *Poldis 2009: criminaliteitsbeeld discriminatie*, Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit 2010, <<http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/rapporten/2010/07/20/Poldis-2009-het-landelijk-criminaliteitsbeeld-discriminatie-van-de-politie/Poldis-2009-criminaliteitsbeeld-discriminatie.pdf>> (13 september 2010).
- 10 Tot enige jaren geleden maakten wij ook gebruik van data over antisemitisch geweld van het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI). Maar sinds 2006 zijn deze niet meer beschikbaar voor onze rapportages.
- 11 Deze zijn onderdeel van Art.1, <<http://www.art1.nl>>.
- 12 M. Coenders, I. Boog & W. Diensbach, 'Discriminatie-ervaringen: een onderzoek naar ervaren discriminatie op grond van land van herkomst, geloof en huidskleur', in: I. Boog e.a. (red.), *Monitor Rassendiscriminatie 2009*, p. 33-74.
- 13 Zie voor een uitgebreide beschouwing over deze – vergelijkbare – cijfers: J. van Donselaar, 'Racistisch en extreemrechts geweld', in: I. Boog e.a. (red.), *Monitor Rassendiscriminatie 2005*, Rotterdam: Landelijk Bureau ter Bestrijding van Rassendiscriminatie [etc.] 2005, p. 119-131, <<http://www.art1.nl/scripts/download.php?document=316>> (30 augustus 2010).
- 14 F. Tas & W. de Wit, *Poldis 2008. criminaliteitsbeeld discriminatie*; W. de Wit & E. Sombekke, *Poldis 2009: criminaliteitsbeeld discriminatie*.
- 15 Het is overigens onduidelijk waarom dit niet meer vermeld wordt. Ten aanzien van de discriminatie van homoseksuelen wordt wel gekeken naar de wijze van discrimineren.
- 16 W. de Wit & E. Sombekke, *Poldis 2009: criminaliteitsbeeld discriminatie*, p. 2.
- 17 Ook de Hoge Raad kwalificeert dergelijke doelbekladdingen als 'geweld'. Zie HR 16 september 1996, in: E.R. van Eck, A. Kellerman & J. Nieuwboer (red.), *Rechtspraak rassendiscriminatie: Editie 1995-2000*, Rotterdam: Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie 2001, nr. 408. Het ging hier om een grootschalige doelbekladding op een oorlogsbegraafplaats.
- 18 J. van Donselaar (eindred.), *Monitor Racisme & Extremisme: Het Lonsdalevraagstuk*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2005.
- 19 "Lonsdale-jongeren" in Nederland: feiten en fictie van een vermeende rechts-extremistische subcultuur, Den Haag: Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst 2005, <<http://www.nuansa.nl/documentatie/onderzoeken/lonsdale-jongeren-in-nederland>> (13 september 2010).

- 20 J. van Donselaar (eindred.), *Monitor Racisme & Extremisme. Het Lonsdalevraagstuk*, p. 25-34.
- 21 J. van Donselaar & P. R. Rodrigues *Monitor racisme & extreem-rechts: zesde rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden, 2004, p. 29-30.
- 22 Wij kunnen echter ook niet uitsluiten dat er nog steeds allerlei confrontaties plaatsvinden, maar dat die door het genoemde gebrek aan herkenningmogelijkheden door externe waarnemers (politie, media) niet meer als racistische incidenten of incidenten met Lonsdalejongeren worden getypeerd.
- 23 Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Jaarverslag 2007*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2008, <http://www.jaarverslag.aivd.nl/jaarverslag/Jaargang.2007/cDU360_Jaarverslag_2008.aspx> (30 augustus 2010).

3 Extreemrechtse formaties

Willem Wagenaar

Vanaf het interbellum heeft Nederland vrijwel zonder onderbreking te maken gehad met klassieke extreemrechtse formaties.¹ Rond de millenniumwisseling verdwenen de klassieke extreemrechtse *partijen*, zoals de Centrumdemocraten, grotendeels van het toneel.

Er zijn vanaf dat moment nieuwe politieke partijen ontstaan, zoals de Lijst Pim Fortuyn (LPF) en de Partij voor de Vrijheid (PVV), die veelvuldig met rechtsextremisme in verband worden gebracht.² Net als de klassieke extreemrechtse partijen zijn deze partijen gekant tegen de multiculturele samenleving en brengen zij hun politieke boodschap op een provocerende manier. Een duidelijk verschil met de klassieke extreemrechtse partijen is dat zij niet voortkomen uit een extreemrechtse traditie. Een ander verschil is dat zij zich in sterkere mate dan de klassieke extreemrechtse formaties beroepen op de vrijheid van meningsuiting. Het gaat hier dus om een nieuwe vorm van rechtsextremisme, *nieuw extreemrechts*.³

In dit hoofdstuk behandel ik formaties met een klassiek extreemrechts karakter. De PVV, een nieuw extreemrechtse partij, komt in hoofdstuk 4 aan bod.

Allereerst zal ik een overzicht geven van enkele belangrijke ontwikkelingen rond klassieke extreemrechtse formaties in de periode 2009-2010. Daarna besteed ik in aparte paragrafen aandacht aan twee thema's: het extreemrechtse straatactivisme in Nederland en het grensoverschrijdend activisme. Ten behoeve van de leesbaarheid zal ik het in de verdere tekst niet steeds over klassiek extreemrechts hebben, maar over extreemrechts. Wanneer ik het over vertegenwoordigers van de nieuwe stroming heb, zal ik die expliciet nieuw extreemrechts noemen.

3.1 Overzicht 2009-2010

In deze paragraaf geef ik in vogelvlucht een overzicht van enkele relevante gebeurtenissen vanaf het verschijnen van de achtste monitorrapportage, eind 2008.

3.1.1 *Verkiezingen*

In de afgelopen monitorperiode hebben er in Nederland drie verkiezingen plaatsgevonden: Europese verkiezingen in 2009, gemeenteraadsverkiezingen in maart 2010, drie maanden later gevolgd door parlementsverkiezingen. De aandacht bij deze verkiezingen ging steeds vooral uit naar de deelname van de nieuw extreemrechtse PVV en de goede resultaten die door deze partij behaald werden. Wat andere extreemrechtse partijen betreft was de deelname aan deze verkiezingen bescheiden. Sinds 1998 is er geen klassiek extreemrechtse partij vertegenwoordigd geweest in het parlement. Een zetel in het Europees Parlement werd nog nooit behaald.

Bij de afgelopen Europese en parlementsverkiezingen zou in theorie alleen de Nederlandse Volks-Unie (NVU) mee hebben kunnen doen; een andere klassiek extreemrechtse partij bestaat op dit moment niet. Maar de organisatiegraad en de geringe aanhang van die partij staan electoraal succes op nationaal niveau in de weg. De partij wist in de bijna vier decennia van haar bestaan nog nooit een zetel te behalen. Noch de NVU noch een andere klassiek extreemrechtse partij, deed dan ook mee aan de landelijke of de Europese verkiezingen.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2010 lag dit anders. De NVU deed in een aantal plaatsen mee, naast andere extreemrechtse partijen: de Partij Vrij Utrecht (PVU) en de Gelderse Centrum Democraten.⁴ Geen van deze partijen wist echter een zetel te behalen.

Deze uitkomst was niet verrassend. Sinds 1998 is het slechts één keer voorgekomen dat een extreemrechtse partij bij gemeenteraadsverkiezingen een zetel wist te behalen. Nieuw Rechts won in 2002 eenmalig twee zetels in een Rotterdamse deelraad.⁵ Daarna heeft geen enkele extreemrechtse partij dit herhaald.

Bij de afgelopen raadsverkiezingen was er wel sprake van een veranderde omgang met de deelname van extreemrechts. In het recente verleden werd het partijen als de NVU vaak onmogelijk gemaakt om deel te nemen aan activiteiten voorafgaand aan verkiezingen, zoals debatten en verkiezingsmarkten. Door ingrijpen van het lokaal bestuur, organisatoren of actiegroepen werd voorkomen dat dergelijke partijen zich net als andere konden manifesteren. Daarbij werd beargumenteerd dat deze partijen zich door hun extremistische boodschap zelf buiten het democratische

proces plaatsten. Dat debat is grotendeels verstomd. Het wordt inmiddels als vanzelfsprekend gezien dat ook extremistische partijen kunnen deelnemen aan bijvoorbeeld debatten en verkiezingsmarkten. In 2010 werd alleen in Heerlen geweigerd de NVU te laten deelnemen aan een verkiezingsdebat.⁶ Van verdere protesten tegen verkiezingsdeelname van extreemrechtse partijen was in 2010 nauwelijks sprake.

Het ongestoord kunnen deelnemen aan campagneactiviteiten heeft klaarblijkelijk niet geleid tot meer stemmen.

3.1.2 *Ontwikkelingen op internet*

De meeste extreemrechtse formaties maken gebruik van internet. Het gaat daarbij in de eerste plaats om websites van de organisaties zelf, die gebruikt worden als digitaal gezicht en als mededelingenbord voor de eigen achterban. Voor digitale communicatie zijn de afgelopen jaren steeds meer mogelijkheden ontstaan. Diverse extreemrechtse formaties zijn daarvan gebruik gaan maken. Vanuit kringen gelieerd aan de organisatie Voorpost werd bijvoorbeeld een extreemrechts radiostation opgezet: Radio Rapaille. Dat station zendt doorlopend uit via internet.⁷ Het programma-aanbod is gevarieerd. Er zijn diverse muziekprogramma's die zich op verschillende jeugdstijlen richten. Daarnaast zijn er informatieve programma's met nieuws en reportages over extreemrechts in Nederland en Vlaanderen. Maar ook programma's over sport en bijvoorbeeld over modernheidendom.

Ook andere interactieve mogelijkheden op internet worden benut. Zo zijn sociale media als Hyves, YouTube en Facebook populair onder individuele rechtsextremisten, maar ze worden ook gebruikt als podium voor extreemrechtse formaties.⁸

Het discussieforum, een van de oudste interactieve mogelijkheden van internet, blijft ook van belang. Enkele formaties hebben eigen fora, soms met een besloten karakter. Maar belangrijker, althans groter in omvang en aantallen berichten, zijn verscheidene onafhankelijke extreemrechtse fora. De meest bekende daarvan is het Amerikaanse Stormfrontforum, met een uitgebreide Nederlands-Vlaamse sectie. Op dit forum worden sinds 2001 uiteenlopende discussies gevoerd door rechtsextremisten van verschillende formaties. Ook de berichten die geplaatst worden zijn zeer divers. Het gros van de berichten heeft echter een dui-

delijke rechtsextremistische inhoud en regelmatig lijken strafrechtelijke grenzen overschreden te worden. In 2009 werden twee personen voor de rechtbank in Amsterdam gedaagd vanwege hun activiteiten op het Stormfront-forum. Eén van hen werd verdacht van het plaatsen van diverse antisemitische berichten en het uiten van bedreigingen op Stormfront. De tweede persoon was moderator van het Nederlandse forum. Hem werd verweten verantwoordelijk te zijn voor het plaatsen van de berichten van de eerste verdachte. Hij had ze immers laten plaatsen en niet verwijderd. De Amsterdamse rechtbank veroordeelde de plaatser van berichten. Zijn teksten waren inderdaad strafbaar. De moderator werd echter vrijgesproken. De rechtbank achtte onvoldoende bewezen dat hij verantwoordelijk was voor het plaatsen van de berichten.⁹

Na een periode van uitgebreid onderzoek was de hele strafrechtelijke vervolging van een aantal Stormfront-posters dus maar een gedeeltelijk succes.¹⁰ Op het Stormfront-forum zelf was het effect van de vervolging echter duidelijk merkbaar. In 2007 deed de politie in het kader van dit onderzoek twee huiszoekingen. Het ging hier om een voormalige moderator en de enige nog actieve moderator. Uit vrees om ook verantwoordelijk gesteld te worden voor de discussies op Stormfront durfde geen Nederlandse rechtsextremist het sindsdien aan om het forum te modereren. Deze taak werd vervolgens overgenomen door een Amerikaan, die zelden aanwezig was en de Nederlandse taal maar zeer ten dele machtig. Daardoor liepen discussies regelmatig fors uit de hand. Er werd onderling geruzied, gescholden en gedreigd. Dit heeft de populariteit van het forum de afgelopen tijd doen afnemen. Eind 2009 verscheen een oproep van een prominente Voorpost-aanhanger om het Stormfront-forum te verlaten en een eigen plek op internet te creëren waar ‘nazi’s’ de boel niet konden ‘verpesten’.¹¹ Deze oproep werd door de Voorpost-aanhang en -sympathisanten grotendeels opgevolgd. Van een forum voor een breed scala van extreemrechtse activisten is Stormfront tegenwoordig vooral tot een ontmoetingsplaats voor NVU-aanhangers en antisemieten geworden. Dit heeft echter niet tot meer eensgezindheid geleid.¹² Integendeel, vooral door de NVU-aanhang worden meningsverschillen regelmatig op dit forum uitgevochten. Het belang van het Stormfront-forum voor de extreemrechtse gemeenschap in Nederland is door dit alles afgenomen.

Een ander populair discussieforum voor rechtsextremisten was Holland Hardcore. Dat forum ontstond in 2003 in kringen van Lonsdalejongeren en ontwikkelde zich tot een plaats waar zij in contact konden komen met het extreemrechtse gedachtegoed en extreemrechtse formaties. Ook Holland Hardcore kreeg te maken met justitie. In 2008 deed justitie een inval bij de eigenaar van het forum, naar aanleiding van strafbare teksten. Tot op heden is het echter nog niet tot een strafzitting gekomen. Holland Hardcore had ondanks actieve moderatie ook te maken met ontsprekende discussies en ruzies. Vooral de discussies tussen neonazi's en andere rechtsextremisten liepen vaak hoog op. Samen met teruglopende bezoekersaantallen deed dit de beheerders besluiten het forum te sluiten.¹³ Er kwam een nieuwe discussieplaats voor in de plaats: *Theudisk*.¹⁴ Deze website wil een plaats voor nieuwsberichten en discussie zijn voor rechtsextremisten die min of meer op de politieke lijn van Voorpost zitten. Nationaalsocialisten houdt men actief op afstand.

‘Op dit forum wordt geen propaganda verspreid voor totalitaire ideologieën (zoals het nationaal-socialisme, de islam en communisme/marxisme/stalinisme e.d.). Hetzelfde geldt voor organisaties die dergelijk gedachtegoed aanhangen dan wel verspreiden. Wij verwijzen aanhangers daarvan naar andere fora waar dat wèl toegestaan is.’¹⁵

Theudisk is daarmee de plaats geworden waar rechtsextremisten kunnen discussiëren, zonder dat er steeds weer ruzies ontstaan. Daarvoor moet echter wel moeite worden gedaan. Op Theudisk wordt zo streng gemodereerd dat het maar een beperkt bereik heeft.¹⁶

Internetfora als Stormfront en Holland Hardcore hadden in het verleden een duidelijke functie bij werving van nieuwe aanwas en bij het doorgeleiden van potentieel geïnteresseerden naar extreemrechtse organisaties. Bovendien konden deze groepen deze fora gebruiken voor het voeren van onderlinge discussies en het maken van propaganda. Deze fora werden ook wel getypeerd als digitaal toevluchtsoord voor rechtsextremisten, die in de Nederlandse maatschappij verder maar in bescheiden mate de ruimte krijgen.¹⁷ Die functies lijken steeds meer op de achtergrond te zijn geraakt. Stormfront heeft door ruzies en afhakers aan belang en aantrekkelijkheid ingeboet. Ook de opvolger van Holland

Hardcore, Theudisk, is door het strenge toezicht minder toegankelijk geworden. In hoeverre deze functies door andere internetgemeenschappen, bijvoorbeeld via sociale media als Hyves en Facebook, zijn overgenomen, is mij onvoldoende duidelijk, maar op basis van onze waarnemingen lijkt het waarschijnlijk dat dit gebeurt.

3.1.3 *Lonsdalevraagstuk*⁸

Ongeveer tien jaar geleden ontstond een hernieuwde belangstelling voor de muziekstijl Gabber. Deze harde elektronische muziek ontstond aanvankelijk begin jaren negentig en was toen bijzonder populair. De gabbers verdwenen echter na enkele jaren weer uit beeld. Met de hernieuwde aandacht voor de muziek vanaf 2001 kwam ook deze jeugdstijl weer op. Die jeugdstijl veranderde echter van karakter ten opzichte van de eerste generatie. In de jaren negentig was deze stijl herkenbaar geweest door uniforme kleding (kaalgeschoren hoofden, trainingspakken). Gabbers kwamen toen vooral in het nieuws vanwege extreem drugsgebruik, straatoverlast en vermeend racisme. Bij de tweede generatie gabbers raakte nieuwe kleding in de mode, waarbij het merk Lonsdale domineerde. Dit leidde tot het veelgebruikte etiket Lonsdalejongeren of Lonsdalers. Het fenomeen Lonsdalers raakte als begrip verweven met hinder, overlast en criminaliteit. Meer dan in de jaren negentig bleek dat een substantieel deel van deze Lonsdalejongeren er daadwerkelijk extreemrechtse ideeën op na hield. Deze ideeën waren vaak niet erg diepgaand, maar waren wel een motief of aanleiding om betrokken te raken bij racistische incidenten. Zo waren er het afgelopen decennium tal van interetnische confrontaties waarbij groepen extreemrechtse Lonsdalers betrokken waren.¹⁹ Overigens gold die betrokkenheid zowel voor hun ouderschap ten opzichte van allochtone jongerengroepen als ook voor hun slachtofferschap van agressie van de zijde van andere, meestal allochtone, jongerengroepen. Zo beschouwd vormde het Lonsdalevraagstuk een substantieel deel van het bredere probleem van interetnische spanningen tussen jongeren in het publieke domein.

Vanaf 2001 namen de problemen rond extreemrechtse Lonsdalers in omvang en betekenis toe om vervolgens – na de moord op Theo van Gogh eind 2004 – in een stroomversnelling terecht te komen. Extreemrechtse jongeren waren na de moord op Theo van Gogh betrokken bij

een reeks van racistische (gewelddadige) incidenten, wat door de nieuws-media breed werd uitgemeten.

De diversiteit van het Lonsdalevraagstuk werd niet alleen zichtbaar in de uitingsvormen, maar werd ook weerspiegeld in de reacties die al evenzeer gevarieerd waren. Terwijl de één een uiterst gevaarlijke neonazigroep meende te ontwaren, zag de ander slechts een verschijnsel dat van alle tijden was: een groep jongeren die wat problemen veroorzaakte. Deze uiteenlopende percepties, ofwel verschillende ‘definities van de situatie’, leidden tot navenant krachtige dan wel zwakke vormen van respons van overheden.²⁰

Naast deze ontwikkelingen kwamen Lonsdalers ook nadrukkelijk in beeld als groep waaruit jonge rechtsextremisten gerekruteerd werden. Recent onderzoek liet zien dat van een aantal personen die tot de harde kern van extreemrechtse straatformaties hadden behoord, de helft afkomstig was uit een jeugdstijl.²¹ In een aantal gevallen kwamen zij via het Lonsdalecircuit in aanraking met extreemrechtse formaties, of begonnen zij met gelijkgestemden uit dat circuit een eigen formatie. Het bleek ook van belang dat zij binnen het Lonsdalecircuit bekend raakten met een extreemrechts of racistisch discours, waardoor deelname aan een extreemrechtse formatie een minder grote stap was.

Inmiddels is de populariteit van deze muziek- en jeugdstijl op zijn retour. Lonsdalejongeren zijn grotendeels uit het straatbeeld verdwenen. Maar ook de grote gabberfeesten waar deze jeugdstijl met tienduizenden tegelijk wordt beleefd, nemen af in populariteit.²² Verder is het aandeel van Lonsdalejongeren in extreemrechtse geweldsincidenten de afgelopen jaren drastisch afgenomen (zie daarvoor hoofdstuk 2 ‘Racistisch en extreemrechtsgeweld in 2009’ van deze rapportage).

3.2 Straatformaties

Het beeld van extreemrechts is het afgelopen decennium in meerdere opzichten veranderd. Een van de opvallende ontwikkelingen was de opkomst van extreemrechts straatactivisme.²³ Dit is zeker geen nieuw verschijnsel. Vanaf de jaren zeventig hebben verschillende groepen en

partijen zich periodiek geprofileerd via demonstraties, manifestaties en andere, soms gewelddadige, acties. Het betrof hier vaak een bijproduct, waarbij aandacht en het werven van (electorale) aanhang het feitelijke doel was. Het afgelopen decennium was er een opkomst van extreemrechtse groepen die zich vrijwel uitsluitend bezighielden met straatacties.

Uitzondering daarop is de Nederlandse Volks-Unie (NVU). De NVU is weliswaar een partij, maar kent tegelijkertijd ook een activistisch karakter. In deze paragraaf zal ik de recente ontwikkelingen rond de diverse extreemrechtse straatformaties beschrijven.

3.2.1 *Nederlandse Volks-Unie*

Een duidelijke vorm van extreemrechts straatactivisme is de demonstratie. De omgang met extreemrechtse demonstraties is het afgelopen decennium veranderd.²⁴ Vanaf 1977 tot medio jaren negentig was het namelijk onmogelijk voor extreemrechtse formaties om openbare demonstraties te organiseren. Die werden getroffen door een verbod, met een beroep op te verwachten problematiek van de openbare orde. Na een korte periode waarin wel gedemonstreerd kon worden, midden jaren negentig, werden aangekondigde demonstraties weer preventief verboden. Vanaf 2001 wordt het demonstratierecht voor rechtsextremisten echter, na een aantal tussenkomsten van de rechter, steeds meer geëerbiedigd. De belangrijkste veranderingen komen op het conto van de NVU. Deze partij wist in 2001 via de bestuursrechter toestemming te krijgen voor een legale demonstratie. Vanaf dat moment is het organiseren van demonstraties *core business* geworden voor de partij. Sinds 2001 heeft de NVU de mogelijkheden om te kunnen demonstreren verder uitgebreid via procedures bij de bestuursrechter. Zo mogen er door lokale autoriteiten geen beperkingen aan tijdstip en route worden gesteld, die het openbare karakter van de demonstratie tenietdoen.²⁵ Daardoor kan de NVU tegenwoordig op drukke tijdstippen in het centrum van een stad demonstreren. De verruimde mogelijkheden om te betogen gelden vanzelfsprekend niet alleen voor de NVU, maar ook voor andere extreemrechtse organisaties. Die maken dan ook dankbaar gebruik van deze door de NVU bewerkstelligde verruiming van uitingsvrijheid.

In de afgelopen monitorperiode verboden de gemeentes Den Bosch en Venlo een NVU-demonstratie, maar werden deze demonstraties na tussenkomst van de bestuursrechter toch toegestaan.²⁶

Het succesvol organiseren van demonstraties is voor de NVU zelf echter niet zonder risico's. Omdat de actieve aanhang van de NVU zelf vrij klein is, doet de partij voor demonstraties altijd een beroep op gelijkgestemde groepen in Nederland en Duitsland om de actie te ondersteunen. De afhankelijkheid van externe groepen brengt met zich mee dat die ook in staat zijn om, onder de vlag van de NVU, het beeld van dergelijke demonstraties te bepalen. Er worden leuzen geroepen en spandoeken gedragen met radicalere boodschappen of met andere thema's dan de NVU zelf naar voren wil brengen. Dat zorgt niet alleen voor interne verdeeldheid, maar brengt ook het risico mee van strafrechtelijk optreden tegen demonstranten. Bovendien kiezen deze externe demonstranten vaak voor een uniforme zwarte kledingstijl en gebruiken gezichtsbedekking, die de demonstratie een voor de NVU ongewenste uitstraling bezorgen.²⁷ Dit alles leidt tot felle discussie tussen de NVU-leiding en de demonstranten. Hoe de NVU dit dilemma, de keuze tussen een ongewenste uitstraling of een klein aantal demonstranten, zal oplossen is momenteel onduidelijk.

3.2.2 *Nationaal-Socialistische Aktie*

In 2005 ontstond in de regio Haaglanden uit Lonsdalekringen een formatie van extreemrechtse jongeren. Van een groep *White Power-hooligans* ontwikkelden zij zich, onder invloed van enkele oudere rechtsextremisten, tot een groep met een nationaalsocialistisch profiel.²⁸ De groep noemde zich vanaf dat moment Nationaal-Socialistische Aktie (NSA).²⁹ De NSA kwam terecht in een netwerk van gelijkgestemden waarbinnen de afgelopen jaren veranderingen op ideologisch vlak plaatsvonden. Die veranderingen hadden invloed op de NSA. Het ging daarbij om twee inspiratiebronnen. De eerste betrof de Racial Volunteer Force (RVF), waaraan het NSA nauw gelieerd is. RVF komt oorspronkelijk uit Groot-Brittannië en wordt in Nederland vertegenwoordigd door de Groninger Eite Homan. Homan is een invloedrijke oudgediende in het Europese circuit van nationaalsocialisten. Hij houdt er binnen extreemrechts omstrede ideeën op na. Zijn belangrijkste drijfveer is jodenhaat, waarbij

de huidige westerse politieke en economische structuren door hem als ‘joods’ worden beschouwd. Bij het bestrijden van die structuren zocht Homan inspiratie bij en waar mogelijk (maar dat is vrij hypothetisch) samenwerking met andere politieke extremisten van bijvoorbeeld linkse of islamitische signatuur. Zo afficheerde hij zich als aanhanger van de Iraanse president Ahmadinejad, van Osama Bin Laden en groeperingen als Hamas en Hezbollah, in de veronderstelling dat zij eenzelfde strijd voeren tegen het internationale jodendom en tegen Israël.

Een tweede bron van inspiratie voor de NSA vormen de Duitse Autonome Nationalisten. Aanhangers van deze extreemrechtse stroming baseren zich op het nationaalsocialisme, maar laten zich daarnaast inspireren door extreemlinkse ‘autonomen’. Die laatsten vormen een – vooral in Duitsland – populaire linkse stroming, die gekenmerkt wordt door gewelddadige straatacties, een informele structuur en een netwerk binnen populaire jeugdstijlen. Van deze linkse groeperingen kopieerden de Autonome Nationalisten een aantal zaken. Enerzijds ging het daarbij om strategieën: demonstratietactieken zoals het dragen van uniforme kleding om identificatie door de politie te voorkomen, maar ook de betrokkenheid bij jeugdstijlen om jongeren te werven. Anderzijds werd er ook ideologisch ‘gewinkeld’. Thema’s als de strijd tegen kapitalisme, solidariteit met de Palestijnen en dierenrechten werden door de Autonome Nationalisten prominent naar voren gebracht, maar wel in een eigen context geplaatst. Zo werd de strijd tegen het kapitalisme nadrukkelijk in verband gebracht met joodse financiële belangen, werd solidariteit met de Palestijnen vertaald naar de bestrijding van Israël en ging het bij dierenrechten vaak over ritueel en koosjer slachten.

Deze twee inspiratiebronnen zorgen ervoor dat ook het NSA thema’s aansnijdt die men niet direct associeert met extreemrechts. Duidelijke voorbeelden hiervan zijn de openlijke solidariteit met extremistische islamitische en linkse organisaties en een positieve houding ten opzichte van kraken. Op een van haar websites verklaarde de NSA onomwonden het volgende.

‘De NSA als kollektief is solidair met de RAF (de Duitse terreurgroep Rote Armee Fraktion), pro-Islam, voorstander van kraken en staat in de traditie van de SA.’

Met deze opvattingen zijn lang niet alle rechtsextremisten het eens, ook niet binnen de NSA. Discussies over deze thema's leidden, in samenhang met andere meningsverschillen, zelfs tot een scheuring.³⁰ Een deel van de NSA-aanhang vond het oorspronkelijke racistische hooligan karakter van de groep belangrijker en vond de huidige lijn te 'links'. De positieve houding ten opzichte van het kraken van woningen zorgde ook in bredere extreemrechtse kring voor onmin. Op het Stormfront-forum leidde dit standpunt tot verhitte discussies.³¹

De scheuring binnen de NSA, gecombineerd met ideologische scherpelijperij lijkt de organisatie geen goed te hebben gedaan. Het aantal NSA-activisten is sterk afgenomen. Mogelijk zijn daar naast de interne spanningen ook nog andere redenen voor aan te wijzen. Zo was een deel van de NSA-aanhang afkomstig uit circuits van Lonsdalejongeren. Zoals in paragraaf 3.1.3 gesteld is die jeugdstijl grotendeels verdwenen. Mogelijk is het hierdoor moeilijker geworden om nieuwe aanhang te rekruteren en op die manier de omvang van de groep op peil te houden.

Ook is er mogelijk sprake van een leeftijdseffect. Uit recent onderzoek blijkt dat extreemrechtse straatactivisten vaak in de adolescentiefase zitten (15-25 jaar) en tussen de één en de vijf jaar actief blijven.³² Omdat een belangrijk deel van de activisten actief is geworden in het midden van het afgelopen decennium, zou het mee kunnen spelen dat activisten van dezelfde leeftijd ongeveer tegelijkertijd het extreemrechtse circuit verlaten.

Naast deze afname van de aanhang is er ook sprake van een soort 'professionalisering' van de NSA. Het overgebleven kader is inmiddels goed ingevoerd in de ideologie, maar ook in de nationale en internationale extreemrechtse structuur. Daar kom ik in de volgende paragraaf op terug. Ook is er sprake van 'professionalisering' als het gaat om organisatie en gedrag. Dat lijkt zich bijvoorbeeld te vertalen in een afname van het aantal strafrechtelijke incidenten. NSA-aanhangers lijken minder vaak gearresteerd te worden dan enige tijd geleden. Rond 2008 volgden incidenten en arrestaties zich in hoog tempo op. Het ging hier vaak om (uitgaans) geweld en vechtpartijen. Voor dergelijke incidenten worden de NSA'ers inmiddels niet meer gearresteerd. Wel wordt tijdens demonstraties de confrontatie gezocht met politie en politieke tegenstanders, waarbij ook arrestaties vallen. Er lijkt bij de NSA dus sprake te zijn van een verandering van kwantiteit naar kwaliteit.

3.2.3 *Blood & Honour*

Blood & Honour is een organisatie van skinheads met neonazistische opvattingen. De organisatie is eind jaren tachtig opgericht in Engeland en kent tegenwoordig in veel westerse landen afdelingen. In Duitsland en Spanje is de organisatie verboden.³³

Enkele jaren geleden was Blood & Honour in Nederland een formatie van enig formaat. Rond 2006/2007 was er sprake van een landelijke coördinatie, met een aantal ‘divisies’ verspreid over het land. Begin 2007 ontstond er bij een extreemrechtse bijeenkomst een vechtpartij tussen Blood & Honour-leden en linkse tegendemonstranten. Dit leidde tot een massa-arrestatie en een aantal veroordelingen van Blood & Honour-leden.³⁴ De publiciteit, arrestaties en veroordelingen zorgden ervoor dat een belangrijk deel van het kader uit de organisatie stapte. Daardoor verdween de landelijke coördinatie en bleven de verschillende divisies regionaal actief. Er zijn sindsdien enige pogingen gedaan om tot een nieuw landelijk initiatief te komen, maar tot op heden zijn die allemaal mislukt. Daarop zijn externe factoren van invloed geweest, maar ook interne. Zo werden diverse landelijke bijeenkomsten van Blood & Honour-aanhangers de laatste jaren voorkomen of ontbonden.³⁵ Ook werd er in Oost-Groningen, waar een Blood & Honour-groep actief is, met succes een deradicaliseringsprogramma ingezet tegen meelopers en potentiële aanhangers.³⁶ Tegelijkertijd waren er ook interne conflicten en strubbelingen, die de organisatie geen goed deden. Vooral verscheidene onderlinge vechtpartijen en afrekeningen, die deels in Vlaanderen plaatsvonden, kostte Blood & Honour aanhang en sympathie bij andere groepen.³⁷

Op dit moment zijn er drie Blood & Honour-groepen actief in Nederland: De ‘Divisie Nordland’ rond Winschoten, een kleine groep in Oost-Nederland en een groep in Noord-Holland-Noord. Daarnaast is er nog een gemengd Nederlands-Vlaamse groep ‘Combat 18 Nederland & Vlaanderen’, die ook tot het Blood & Honour-veld behoort. Al deze groepen zijn betrekkelijk marginaal en blijken niet in staat om een landelijke organisatie van de grond te tillen.

3.2.4 *Nationale Jeugd Nederland*

In 2009 ontstond een nieuwe formatie met een extreemrechtse signatuur, de Nationale Jeugd Nederland (NJN). Voornaamste reden voor het oprichten van de NJN waren de vele ruzies binnen andere formaties. De NJN heeft een wat minder uitgesproken ideologisch profiel dan de NSA, maar is wel tot de nationaalsocialistische hoek te rekenen. De NJN organiseerde eigen acties tegen bijvoorbeeld pedofielen, tegen ‘terrorist’ Nelson Mandela en tegen de bouw van een moskee. Vaak loopt de NJN-aanhang mee met extreemrechtse demonstraties van anderen in Nederland, Duitsland en België.

De NJN is weliswaar een nieuwe formatie, maar weet slechts op beperkte schaal nieuwe aanhang te verwerven. Het gaat vooral om ex-leden van andere extreemrechtse formaties.

3.2.5 *Voorpost*

De ‘Heel-Nederlandse’ organisatie Voorpost is van oorsprong Vlaams. De Nederlandse tak van Voorpost, die sinds eind jaren zeventig bestaat, heeft ups en downs gekend. Sinds 2004 maakt de organisatie echter een stabiele periode door.

Voorpost verschilt in ideologisch opzicht van NSA en Blood & Honour. Terwijl NSA en Blood & Honour uitgesproken nationaalsocialistische organisaties zijn, plaatst Voorpost zichzelf in de ‘Dietse’ extreemrechtse traditie en in die van het Vlaamse solidarisme. Het solidarisme is een antidemocratische politieke stroming, die in de jaren dertig van de twintigste eeuw ontstond en geïnspireerd was op Mussolini’s fascisme. Daarnaast staat Voorpost voor een nette uitstraling van haar acties, waarbij het gebruik van geweld formeel wordt afgewezen. Het doel van deze acties is om de publieke opinie te beïnvloeden. De thema’s die worden uitgekozen zijn soms klassiek extreemrechts, maar soms wordt ook aangesloten bij actuele Nederlandse onderwerpen: tegen moskeeën en islam, tegen linkse organisaties en partijen, tegen drugs en tegen pedofilie. Een opvallend initiatief uit Voorpostkringen was een reeks dierenrechtenacties, waarbij geprotesteerd werd tegen het gebruik van circusdieren, Halal-vlees en de jacht. Voor dit thema werd een aparte actiegroep opgericht: Met de Dieren Tegen de Beesten (MDTB).

In de afgelopen monitorperiode is Voorpost niet ingrijpend veranderd. De organisatie heeft, in vergelijking met andere extreemrechtse formaties, een redelijk stabiel kader en een trouwe achterban. De organisatie is opgebouwd uit verschillende ‘kringen’ (Kennemerland, Haaglanden, Rijnmond, Midland, Twente en Kempenland). Elke kring heeft een maandelijks ‘stamtafel’ en voert eigen regionale acties. Daarnaast zijn er kleine landelijke acties en worden acties en bijeenkomsten in Vlaanderen gezamenlijk bezocht.

In 2009 leek Voorpost van strategie te veranderen. Er werd een demonstratie in Maastricht georganiseerd tegen softdrugs, die door ondersteuning van de Belgische Voorpost-aanhang veel mensen op de been bracht. Deze demonstratie werd vanwege de opkomst als een groot succes gezien. Een daaropvolgende demonstratie in Gouda bracht echter bijzonder weinig mensen op de been. Na die mislukking heeft Voorpost alleen nog kleinschalige acties gevoerd.

Opvallend is dat de afgelopen tijd een aantal keren tegenacties werden gevoerd bij linkse initiatieven. Zo werd gedemonstreerd bij een manifestatie tegen de PvdV en werd een discussieavond over Sharia-rechtspraak in Amsterdam verstoord.

3.2.6 *Extreemrechts straatactivisme: stand van zaken*

In de vorige paragrafen is een overzicht gegeven van recente ontwikkelingen rond extreemrechtse straatformaties. Hieruit komt een beeld naar voren van marginalisering en versplintering. Naar mijn mening is dat beeld correct. Deze formaties nemen in omvang af. Verder wordt er onderling veel aandacht besteed aan het bestrijden van elkaar en het uitvechten van interne meningsverschillen. Een uitzondering op dat beeld is Voorpost, dat sinds een aantal jaren een stabiele indruk maakt.

In het jaarverslag over 2009 constateerde de AIVD dat de aanhang voor klassiek extreemrechts sinds 2007 gehalveerd was van 600 personen tot een kleine 300.³⁸ Op basis van onze waarnemingen en daarop gebaseerde beredeneerde schattingen kom ik wat de actieve aanhang betreft inmiddels op een lager aantal uit (zie tabel 3.1). Het gaat hier om de actieve, dus zichtbare aanhang. Bij enkele formaties is er een verschil tussen het aantal actieve leden en het aantal administratieve leden. Het aantal administratieve leden dat zich niet vertoont bij activiteiten ligt bijvoorbeeld

bij de NVU en Voorpost zeker hoger. Over de totale omvang van het aantal administratieve leden is door mij geen zinvolle uitspraak te doen.

Tabel 3.1 Geschatte aantallen actieve aanhangers van extreemrechtse straatformaties medio 2010

Formatie	Aantal actieve aanhangers
NSA - RVF	25
Blood & Honour - Combat 18 (verschillende secties)	50
NJN	15
NVU	20
Voorpost en zusterorganisaties*	60
Totaal	170

* Het gaat hier om formaties die weliswaar formeel los van Voorpost staan, maar veel ideologische overeenkomsten hebben en een grote persoonlijke overlap (Radio Rapaille, Theudisk, Rijnbok).

Een andere indicatie voor de stand van zaken van het extreemrechtse straatactivisme is het aantal demonstraties dat plaatsvindt (zie tabel 3.2).

Tabel 3.2 Aantal extreemrechtse demonstraties in Nederland 2005-2010

2005	2006	2007	2008	2009	2010*
7	8	12	29	31	10

* tot september 2010

Na een opvallende toename van het aantal demonstraties in de periode 2006-2009 lijkt het erop dat in 2010 voor het eerst sprake is van een afname. Die afname in activiteiten geldt voor alle genoemde formaties. Alleen de NVU lijkt in 2010 hetzelfde aantal demonstraties (vier) als de

afgelopen jaren te gaan houden. Maar voor deze partij is het organiseren van demonstraties de afgelopen jaren ook geworden tot een *raison d'être*.³⁹

Zowel de ontwikkelingen binnen de neonazistische straatformaties, de afnemende ledentallen en het afnemend aantal demonstraties wijst erop dat er sprake is van een afname van het belang van dergelijke formaties. Dit beeld wordt versterkt door de afname van het aantal geweldsdelicten met een extreemrechtse achtergrond die wij constateerden in het hoofdstuk 2 ‘Racistisch en extreemrechts geweld in 2009’.

Tegelijk met deze afname is er wel een ontwikkeling te zien waarbij deze formaties zich meer internationaal oriënteren.

3.3 Grensverkeer

Nederlandse extreemrechtse organisaties richten zich op internationaal vlak vanouds op de buurlanden Duitsland, België en in mindere mate op Engeland. Behalve dat het hier om eenvoudig te bereiken buurlanden gaat, liggen daar ook historische en ideologische afwegingen aan ten grondslag. In deze paragraaf kijk ik naar de huidige internationale contacten en activiteiten van extreemrechtse groepen. Ik plaats die in een context van dergelijke activiteiten in de afgelopen decennia.

Rechtsextremisten met een nationaalsocialistische oriëntatie zien Nederland als onderdeel van een ‘Groot Germaans Rijk’ in de traditie van Hitler. Dit brengt vanzelfsprekend een oriëntatie op Duitsland met zich mee. We zien dan ook dat deze groepen traditioneel contacten onderhouden met Duitse geloofsgenoten. Tot aan het midden van de jaren negentig ging dat meestal om incidentele contacten, maar daarna is er meer structuur in gekomen. Vooral met neonazigroepen uit het Roergebied en de rest van Noordrijn-Westfalen bestaan goede banden. Die contacten kregen in de loop der jaren op verschillende manieren vorm. Om te beginnen is er sprake van samenwerking op organisatorisch vlak. Zo worden er bijvoorbeeld zaken voor elkaar geregeld, die in eigen land omstreden of verboden zijn. Bij een grenscontrole in 1991 van een rechtsextremist aan de Nederlands-Duitse grens werd duidelijk dat drukwerk voor de CP’86 destijds in Duitsland werd gemaakt. Tegelijker-

tijd zorgden Nederlandse rechtsextremisten voor een postadres voor Duitse rechtsextremistische organisaties en publicaties, wanneer die strafrechtelijke vervolging in eigen land te vrezen hadden. Een andere praktische vorm van samenwerking is de organisatie van bijeenkomsten. De ene keer als gezamenlijke grensoverschrijdende activiteit, een andere keer omdat een bijeenkomst in eigen land moeilijk te realiseren is. Zo organiseerde de NVU in het verleden enkele Hitler-herdenkingen, waar veel Duitse bezoekers op af kwamen. In Duitsland was de kans groter dat dergelijke bijeenkomsten verboden werden of dat deelnemers vervolgd zouden worden.

De meest zichtbare samenwerking is het bezoeken van elkaars demonstraties. Ook dit gebeurt al vanaf het midden van de jaren negentig.⁴⁰ De afgelopen jaren is echter wel een stijging te zien geweest van het bezoek door Nederlandse rechtsextremisten aan Duitse demonstraties (zie tabel 3.3). Een verklaring voor die stijging moet gezocht worden in de opkomst van de nationaalsocialistische straatformaties in Nederland en Duitsland. Vooral de invloed van de zogenaamde Autonome Nationalisten is daarbij van belang (zie paragraaf 3.2.2). Deze groepen, in Nederland vooral de NSA, hebben intensief contact en ondersteunen elkaars activiteiten regelmatig.

De betekenis bij het bezoeken van elkaars demonstraties verschilt overigens aanzienlijk. In de Nederlandse situatie gaat het om demonstraties met tussen de veertig en de honderd deelnemers, waar het nog wel eens wil voorkomen dat (meer dan) de helft van de demonstranten uit Duitsers bestaat.⁴¹ Wanneer Nederlandse rechtsextremisten aanwezig zijn bij Duitse demonstraties zijn zij daarentegen veruit in de minderheid. Het gaat hier meestal om demonstraties waaraan honderden tot enkele duizenden personen deelnemen, onder wie een handvol Nederlanders. Een enkele keer hebben die een functie, bijvoorbeeld door een toespraak te houden, maar de meesten van hen lopen in betrekkelijke anonimiteit mee. Gesprekken met uitgetreden rechtsextremisten leren dat deelname aan die demonstraties in grote lijnen twee doelen dient.⁴² Enerzijds wil men zo internationale contacten voor de eigen organisatie opdoen met het doel om voor de eigen achterban beter voor de dag te komen. Anderzijds worden de demonstraties in Duitsland als bijzondere gebeurtenissen ervaren. Door de voor Nederlandse begrippen grote aantallen

deelnemers, maar ook door de vaak gewelddadige confrontaties met de politie en politieke tegenstanders, worden deze acties door de Nederlandse demonstranten bijzonder gewaardeerd.

Een Nederlandse rechtsextremist, die regelmatig op demonstraties in Duitsland verschijnt, verdwijnt zelden in de anonimiteit. Omdat hij zijn uiterlijk naar Hitler heeft gemodelleerd (inclusief snor en haarlok), weet hij zich altijd verzekerd van (media)aandacht.

Tabel 3.3 Aantal keren dat Nederlandse rechtsextremisten Duitse demonstraties per jaar bezochten en vice versa 2000-2010

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Duitsers in Nederland	1	2	2	3	1	2	3	5	4	4	2
Nederlanders in Duitsland	6	5	2	5	6	6	7	6	9	14	5

* voorlopige cijfers, tot september 2010

Naast deze nationaalsocialistische op Duitsland georiënteerde formaties zijn er ook andere rechtsextremisten actief in Nederland. Zo zijn er de Dietsers, die vinden dat Nederland onderdeel zou moeten zijn van een Heel- of Groot-Nederland (Dietsland). Dat Heel-Nederland beslaat het hele Nederlands taalgebied: Nederland, Belgisch Vlaanderen en het Franse departement *Nord* (Frans Vlaanderen). Deze groepen richten zich vanzelfsprekend vooral op Vlaanderen en België. Het bekendste voorbeeld van een dergelijke organisatie is Voorpost. Ook in deze kringen worden over en weer bijeenkomsten, manifestaties, acties en demonstraties bezocht. De getalsmatige verhoudingen zijn hier enigszins vergelijkbaar met de uitwisseling tussen Nederlandse en Duitse rechtsextremisten. Ook hier gaat het meestal om redelijk goed bezochte bijeenkomsten in Vlaanderen waar de Nederlanders niet echt nodig zijn

als numerieke versterking. De bezoekende Nederlanders hebben soms specifieke functies, zoals het meelopen in een vlaggenparade waar zij de Noord-Nederlandse regio vertegenwoordigen. Maar uit gesprekken met voormalige Nederlandse rechtsextremisten blijkt dat zij het bezoeken van Vlaamse extreemrechtse bijeenkomsten vooral ervaren als een warm bad.⁴³ Door het voor Nederlandse begrippen grote aantal bezoekers, maar ook omdat het hier veelal om ‘gewone’ mensen gaat. Het beeld wordt niet, zoals in Nederland, gedomineerd door skinheads en Lonsdalejongeren, maar veel meer door een doorsnede van de Vlaamse bevolking, gezinnen met kinderen, ouden van dagen.

Andersom zijn de Vlamingen nodig wanneer Voorpost een grote actie wil organiseren. Dat bleek in 2009 bij een Voorpost-demonstratie in Maastricht. Van de ruim 200 demonstranten was de meerderheid afkomstig uit België.

Een aparte categorie zijn extreemrechtse skinheads. Voor een deel zijn die actief in politieke formaties, zoals de hierboven vermelde. Zo is Blood & Honour van oorsprong een Engelse skinheadsorganisatie. Het gaat skinheads primair om deelname aan een jeugdstijl met een bijbehorende muzieksoort.⁴⁴ Daarom worden voor extreemrechtse skinheads ook met enige regelmaat concerten georganiseerd in binnen- en buitenland. Nederlandse skinheads bezoeken deze concerten regelmatig.

Tot voor kort was het bijzonder lastig om dergelijke concerten in Nederland te organiseren, door tegenwerking van (lokale) autoriteiten of politieke tegenstanders. Maar daar lijkt enige verandering in te komen. In 2008 werden er in Nederland drie pogingen gedaan om een extreemrechts concert te organiseren. Twee van die drie pogingen konden geen doorgang vinden, omdat de politie ingreep of omdat de zaaleigenaar door tegenstanders was ingelicht over het karakter van het concert. In 2009 werden er vier concerten georganiseerd, waarvan er één niet doorging.

Het meeste concertbezoek van extreemrechtse skinheads vindt in het buitenland plaats. Voor het merendeel in België, waar organisatoren van dit soort concerten aanzienlijk minder tegenwerking ondervinden dan in buurlanden Nederland en Duitsland. Het kan dus gebeuren dat Duitse rechtsextremisten een concert in België organiseren waar honderden bezoekers op afkomen, waarvan het merendeel uit het buiten-

land.⁴⁵ Naast België worden door skinheads ook in Engeland concerten bezocht van ‘moederorganisatie’ Blood & Honour.

Ondanks een afname van het belang van neonazistische formaties is er in de afgelopen monitorperiode sprake van een toenemende internationale oriëntatie. Hier zijn twee oorzaken voor aan te wijzen. De belangrijkste, maar niet specifiek voor deze periode, is dat in de omliggende landen grotere, beter georganiseerde extreemrechtse formaties actief zijn die activiteiten ontplooiën die aantrekkelijk zijn voor Nederlandse rechts-extremisten. De tweede reden is dat ondanks de afname van omvang en belang van de Nederlandse extreemrechtse formaties er wel sprake is van enige ‘professionalisering’, vooral bij de NSA. Doordat de harde kern van de NSA inmiddels al geruime tijd actief is, heeft men goede internationale contacten kunnen opbouwen. Verder is men ook in staat reis en verblijf naar buitenlandse acties voor de achterban te organiseren.

3.4 Slot

Het belang van klassiek extreemrechts is in de afgelopen monitorperiode afgenomen. Straatformaties met een nationaalsocialistische oriëntatie zagen hun aanhang flink teruglopen. Verder nam ook het aantal extreemrechtse demonstraties af. De organisatie Voorpost is een uitzondering op dit beeld. Voorpost kent al enkele jaren een redelijk stabiel kader en een gelijkblijvend aantal aanhangers.

De oorzaken van de afname in omvang zijn niet eenvoudig aan te wijzen. Interne ruzies en onderlinge conflicten hebben er in ieder geval voor gezorgd dat er aanhangers van diverse groepen zijn vertrokken. Een tweede oorzaak kan gevonden worden in het uitblijven van nieuwe aanwas, die nodig is om de omvang van de eigen organisatie op peil te houden, wanneer anderen vertrekken. Het afgelopen decennium bleken nieuwe aanhangers vaak afkomstig te zijn uit circuits van zogenaamde Lonsdalejongeren. Met het grotendeels verdwijnen van deze jeugdstijl is deze doorstroom sterk afgenomen.

Het uit beeld raken van deze zichtbare structuren wil overigens niet zeggen dat extreemrechts ook helemaal verdwijnt. Het is mogelijk dat we

de komende tijd nieuwe verschijningsvormen zullen zien. Ook kan het zijn dat activisten uit de besproken formaties op zullen duiken bij andere organisaties.

Deze ontwikkelingen lijken ook een verklaring te kunnen zijn voor de afname van extreemrechts geweld die wij in hoofdstuk 2 constateerden. Minder rechtsextremisten zorgen voor minder geweld zou men kunnen concluderen. We zien echter tegelijkertijd dat de afname in aanhang bij de nationaalsocialistische actiegroep NSA gepaard gaat met een vorm van professionalisering. Het kader van de NSA heeft zich betere organisatorische kwaliteiten eigen gemaakt. Omdat NSA-leden tegenwoordig niet meer betrokken raken bij opzichtige vechtpartijen en uitgaansgeweld, weten ze ook beter dan voorheen uit handen van justitie te blijven. Arrestaties vinden nog wel plaats, maar men neemt dat risico bewuster, door tijdens demonstraties weloverwogen de confrontatie aan te gaan met politie of politieke tegenstanders. Ook deze ontwikkeling zou een rol kunnen spelen bij de door mij geconstateerde afname van extreemrechtse betrokkenheid bij geweldsincidenten. De ‘professionalisering’ van NSA zien we ook terug in de grotere internationale oriëntatie van de groep. Er worden goede contacten onderhouden, vooral met Duitsland.

Noten

- 1 Zie daarover J. van Donselaar, *De staat paraat? De bestrijding van extreem-rechts in West-Europa*, Amsterdam: Babylon-De Geus 1995 en ‘Kroniek extreemrechts 1945-2003’ op de website Monitor Racisme & Extremisme, <<http://www.monitorracisme.nl/content.asp?PID=20&LID=1>> (14 september 2010).
- 2 Zie: ‘Het extreem-rechtse en racistische gehalte van LPF/Leefbaar-stroming’, in: J. van Donselaar & P.R. Rodrigues, *Monitor racisme en extreem-rechts: vijfde rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2002, p. 59-88 en M. Davidović e.a., ‘Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV’, in: J. van Donselaar & P. R. Rodrigues (red.), *Monitor Racisme & Extremisme: achtste rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2008, p. 167-198.
- 3 Zie voor uitgebreide overwegingen ten aanzien van deze ontwikkelingen en daarmee verbonden afbakenings- en definitiekwesties: H. Moors e.a., *Polarisatie en radicalisering in Nederland: een verkenning van de stand van zaken in 2009*, Tilburg: IVA Beleidsonderzoek en Advies 2009 en J. van Donselaar & W. Wagenaar ‘Extreem-

- rechtse formaties’, in: I. Boog e.a. (red.), *Monitor Rassendiscriminatie 2009*, Rotterdam: Landelijk Expertisecentrum van Art.1 2010, p. 151-160, <<http://www.art1.nl/scripts/download.php?document=843>> (30 augustus 2010).
- 4 Zie voor een uitgebreidere beschouwing over deze verkiezingen: P.R. Rodrigues & W. Wagenaar, ‘Gemeenteraadsverkiezingen 2010’ op de website Monitor Racisme & Extremisme, <<http://www.monitorracisme.nl/content.asp?PID=317&LID=1>> (24 augustus 2010).
- 5 De Nieuwe Nationale Partij behaalde twee zetels in Rotterdam-Feijenoord, zie: ‘Extreem-rechts in Nederland, 2001-2002’, in: J. van Donselaar & P.R. Rodrigues, *Monitor racisme en extreem-rechts: vijfde rapportage*, p. 41-46.
- 6 ‘Verkiezingsdebat weert extreemrechts’, *Limburgs Dagblad*, 19 februari 2010.
- 7 Radio Rapaille, <<http://www.radorapaille.com>> (26 augustus 2010).
- 8 De Hyves-pagina van de NVU heeft bijvoorbeeld 292 leden en die van Voorpost 133 leden (30 augustus 2010).
- 9 Rb. Amsterdam 1 oktober 2009, LJN BK1564 en Rb. Amsterdam 1 oktober 2009, LJN BK1571.
- 10 Er werden bij vier verschillende personen huiszoekingen gedaan, van wie er uiteindelijk twee werden vervolgd.
- 11 ‘Nationalisten verlaten Stormfront’, <http://www.theudisk.org/index.php?option=com_jfusion&Itemid=105&jfile=viewtopic.php&f=6&t=51> (30 augustus 2010).
- 12 Zie voor recente voorbeelden:
<<http://www.stormfront.org/forum/t733831/>> waar een forumlid wordt beschuldigd een Turk te zijn
<<http://www.stormfront.org/forum/t728545/>> met een fikse ruzie tussen verschillende NVU-leden.
- 13 ‘Holland Hardcore HouZee!’, <<http://www.holland-hardcore.com/inmemoriam.php>> (26 augustus 2010).
- 14 Theudisk, <<http://www.theudisk.org/>> (30 augustus 2010).
- 15 ‘Peudisk – Gebruikersvoorwaarden’, <http://www.theudisk.org/index.php?option=com_jfusion&Itemid=105&jfile=ucp.php&mode=terms> (30 augustus 2010).
- 16 Niet uitgesloten kan worden dat de strafrechtelijke vervolging van de eigenaar van het Holland Hardcore-forum ook een rol speelt bij het besluit om streng te modereren.
- 17 W. de Koster & D. Houtman, ‘Toevluchtsoord voor een bedreigde soort: over virtuele gemeenschapsvorming door rechts-extremisten’, in: *Sociologie*, 2 (2006) 3, p. 232-248.
- 18 Zie voor een uitgebreide beschouwing: J. van Donselaar (eindred.), *Monitor Racisme*

- ☞ *Extremisme: Het Lonsdalevraagstuk*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2005.
- 19 Ibid., p. 31-34 en p. 49-51.
 - 20 Ibid., p. 36-52.
 - 21 I. van der Valk & W. Wagenaar, *Monitor Racisme & Extremisme: In en uit extreemrechts*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2010, p. 47-49.
 - 22 Een feest 'Raveworld' werd in de zomer van 2010 bijvoorbeeld afgelast wegens gebrek aan interesse. Zie: 'Streep door hardcorefeest RaveWorld', *Dagblad van het Noorden*, 19 juli 2010.
 - 23 W. Wagenaar & J. van Donselaar, 'Extreemrechtse formaties', in: J. van Donselaar & P.R. Rodrigues (red.), *Monitor Racisme & Extremisme: achtste rapportage*, p. 48-54.
 - 24 Zie daarvoor ook: J.-P. Loof, 'Demonstraties van rechtsextremistische groeperingen in Nederland en Duitsland', in: J. van Donselaar & P.R. Rodrigues, *Monitor Racisme & Extremisme: achtste rapportage*, p. 89-123.
 - 25 Rb. Zutphen 26 januari 2007, LJN AZ7212 en Rb. Arnhem 13 mei 2005, LJN AT5504.
 - 26 Rb. Den Bosch 22 mei 2009, LJN BI4755 en Rb. Roermond 10 juni 2010, LJN BM7394.
 - 27 Zie onder andere: 'Toespraak Mike van der Hoorn over de aanbevelingen van de werkgroep beeldvorming', *Wij Europa*, juni 2010, p. 18.
 - 28 Antifascistische onderzoeksgroep Kafka, 'Jeugd Storm Nederland', *Alert!*, 12 (2008) 1, p. 4-7.
 - 29 Zie voor een uitgebreidere bespreking van de ontstaansgeschiedenis van NSA: W. Wagenaar & J. van Donselaar, 'Extreemrechtse formaties', in: J. van Donselaar & P.R. Rodrigues (red.), *Monitor Racisme & Extremisme: achtste rapportage*, p. 49-51.
 - 30 Zie o.a. Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Jaarverslag 2009*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2010, p. 23, <<https://www.aivd.nl/asp/download.aspx?file=/contents/pages/104712/jaarverslag2009.pdf>> (30 augustus 2010).
 - 31 Zie onder andere de discussiedraad <<http://www.stormfront.org/forum/t684395/>> (31 augustus 2010).
 - 32 Zie onder andere: I. van der Valk & W. Wagenaar, *Monitor Racisme & Extremisme: In en uit extreemrechts*, p. 60. Eenzelfde piek rond de adolescentie is overigens zichtbaar in leeftijdsstatistieken van criminelen, zie onder andere: A. Piquero e.a., *Key Issues in criminal career research: new analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development*, New York, NY: Cambridge University Press 2007, p. 7-37.
 - 33 Zie voor details: H. Freires, 'Kriminelle Vereinigung', *Blick nach rechts*, 8 juli

2010. <<http://www.bnr.de/content/kriminelle-vereinigung-1>> (27 september 2010) en ‘Blood & Honour Division Deutschland und “White Youth” für immer verboten’, *I23recht.net* 13 juni 2001 <<http://www.I23recht.net/article.asp?a=1262&ccheck=1>> (27 september 2010).
- 34 Rb. Haarlem 16 januari 2008, rolno. 23/000385/08, 23/000397/08, 23/000396/08, 23/000384/08. De precieze details in deze zaak zijn mij niet bekend, aangezien de Rechtbank Haarlem geen afschriften van de vonnissen wilde verstrekken. Rb. Haarlem 8 oktober 2008, rolno. 15/710472-07, 15/710473-07, 15/710476-07, 15/710478-07, 15/710480-07, 15/710475-07, 15/700073-07, 15/700074-07, 15/710469-07.
- 35 In mei 2008 verbood de burgemeester van Aalten preventief een Hitler-herdenking van Blood & Honour in zijn gemeente. In januari 2009 werd een ‘nieuwjaarsbijeenkomst’ van Blood & Honour in Aa en Hunze verboden en ontbonden. In augustus 2009 werd een barbecue van Blood & Honour in Nieuw Scheemda verboden en ontbonden.
- 36 F. Demant, W. Wagenaar & J. van Donselaar, *Monitor Racisme & Extremisme: Deradicaliseren in de praktijk*, Amsterdam / Leiden: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2009.
- 37 Een van die incidenten haalde de media. Een groep Nederlandse Blood & Honour-leden bestormde een motorkroeg in België, waar enkele concurrerende Blood & Honour-leden aanwezig waren. Daarbij werden vernielingen aangericht en werden over en weer mensen mishandeld. Zie: ‘Blood & Honour zaait vernieling in café’, *Gazet van Antwerpen*, 30 maart 2009.
- 38 Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Jaarverslag 2009*, p. 24.
- 39 Na de voor de partij teleurstellend verlopen raadsverkiezingen in 2010 kondigde de partijvoorzitter aan dat er niet meer gedemonstreerd zou worden, zie onder andere: <<http://www.stormfront.org/forum/t655082-10/#post7885065>> (2 september 2010) en A. Karskens, ‘NVU zweert nazi-spuul en optochten af’, *De Pers*, 9 augustus 2010. Korte tijd later kwam de partij echter op dit standpunt terug en kondigde een nieuwe demonstratie aan, zie: ‘Onze visie n.a.v. de publicatie in De Pers’, <<http://www.nvu.info/pers/pers/1.html>> (2 september 2010).
- 40 Zie voor een uitgebreide beschouwing over extreemrechtse demonstraties in Nederland en Duitsland: J.-P. Loof, ‘Demonstraties van rechtsextremistische groeperingen in Nederland en Duitsland’, in: J. van Donselaar & P. R. Rodrigues, *Monitor Racisme & Extremisme: achtste rapportage*, p. 89-123.
- 41 Na een NVU-demonstratie ging de burgemeester van Venlo hier op in: ‘Aangezien de meeste deelnemers uit Duitsland kwamen, moet je concluderen dat we een Duit-

se demonstratie hebben gefaciliteerd', zie 'Politieinzet Venlo kost rond de vier ton', *Dagblad De Limburger*, 14 juni 2010.

- 42 In het kader van onderzoek naar processen van (de)radicalisering is in 2009 met een aantal voormalige rechtsextremisten gesproken. Zie I. van der Valk & W. Wagenaar, *Monitor Racisme & Extremisme: In en uit extreemrechts*.
- 43 Ibid.
- 44 De skinhead-jeugdstijl draait meestal om Oi!-muziek, maar soms ook om hardere metalstijlen met extreemrechtse teksten, aangeduid met 'Hatecore'.
- 45 Opvallend is verder dat bij een aantal van deze concerten een Nederlandse rechts-extremist een organiserende rol speelt. Zie daarvoor onder andere: 'Vierhonderd neonazi's van Blood and Honour in Kinrooi', *De Morgen*, 17 mei 2009, 'Un concert privé pour 350 néonazis', *Le Soir*, 18 maart 2008, Antifascistische onderzoeksgroep Kafka, 'Patrick de Bruin: idealist of oplichter?', *Alert!*, 12 (2008) 2, p. 4-7.

4 Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV

Peter R. Rodrigues en Willem Wagenaar

De achtste rapportage van de *Monitor Racisme & Extremisme* kwam in december 2008 uit en bevat een deelonderzoek naar het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de Partij voor de Vrijheid (PVV).¹ Op basis van de toentertijd beschikbare informatie werd geconcludeerd dat de PVV onder bepaalde voorwaarden gerekend kan worden tot extreemrechts. In januari 2010 werd een studie naar polarisatie en radicalisering in Nederland openbaar, waarin eveneens aandacht aan de PVV werd besteed. Daarin werd de PVV, eveneens onder voorwaarden, getypeerd als ‘nieuw radicaal rechts’.² Ter voorkoming van misverstanden: in beide studies worden ‘radicalisme’ en ‘extremisme’ als synoniemen beschouwd.

In deze negende monitorrapportage wordt gezien in hoeverre de eerdere bevindingen bijstelling behoeven. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk op twee aspecten van de PVV nader ingegaan. Allereerst betreft het een inventarisatie van de relaties die de partij onderhoudt met verwante politieke organisaties in het buitenland. Vervolgens wordt ingegaan op de juridische context van de strafrechtelijke vervolging van de partijvoorzitter.

4.1 Nieuw extreemrechts

Afhankelijk van de gekozen (zie hieronder) definitie is de PVV te beschouwen als nieuw extreemrechts (of nieuw rechts radicaal). Bij deze kwalificatie moeten wel vooraf twee belangrijke kanttekeningen worden geplaatst. Ten eerste kan de PVV in ideologisch opzicht niet worden geplaatst in de traditie van het (neo)nazisme. Ten tweede is bij het PVV-kader in tegenstelling tot bij veel ‘klassiek’ extreemrechtse formaties geen spoor van antisemitisme te bekennen.³

De vraag of een formatie als extreemrechts kan worden betiteld, bekijken wij aan de hand van drie indicatoren: *sociale genealogie*, *ideologie* en

magneetfunctie.⁴ De *sociale genealogie* heeft betrekking op de mate waarin de partij voortkomt uit een extreemrechtse traditie. Anders dan de ‘klasieke’ extreemrechtse partijen of bewegingen komt de PVV in personeel opzicht niet voort uit een extreemrechtse traditie. *Ideologisch* zijn er echter wel degelijk elementen van extreemrechts ideeëngoed aan te treffen bij de PVV, zoals een positieve oriëntatie op ‘het eigene’, een afkeer van ‘het vreemde’ en van politieke tegenstanders, en een hang naar het autoritaire.

De afkeer van ‘het vreemde’ betreft vooral ‘islamisering’ en ‘niet-westerse allochtonen’. Dit komt tot uitdrukking in een reeks van krachtige aanduidingen over deze thema’s in het publieke debat. Deze uitingen hebben inmiddels tot strafvervolging geleid en daar komen we in paragraaf 4.3 op terug. Overigens is de PVV sinds het verschijnen van de achtste monitorrapportage niet milder geworden in haar uitlatingen, zoals over de ‘kopvoddentax’ en over tientallen miljoenen moslims die uit Europa moeten vertrekken vanwege criminele activiteiten of ontluikend radicaal gedachtegoed.⁵

In tegenstelling tot veel andere extreemrechtse formaties zijn joden bij de PVV geen onderdeel van ‘het vreemde’. Integendeel, ‘het eigene’ wordt door de PVV onder meer aangeduid als ‘de joods-christelijke en humanistische cultuur in Nederland’.

Daarnaast heeft de partij zich uitgesproken voor het verwijderen van de Antillen uit het koninkrijk en voor eenwording van Nederland en Vlaanderen.⁶ Daaruit wordt duidelijk dat het nationalisme van de PVV niet samenvalt met de *huidige* staatkundige eenheid van Nederland. Er is sprake van een ‘Heel-Nederlands’ streven: een nieuwe ordening op basis van gezamenlijke taal, cultuur en geschiedenis. Hierbij is sprake van een opvallend samenvallen met etnische scheidingslijnen.

Uit het partijprogramma van de PVV blijkt dat de ideologie op sommige punten in strijd is met fundamentele rechten van de mens.⁷ Zo zijn een verbod van de Koran, de wens om alle islamitische scholen te sluiten en een immigratiestop voor islamieten in strijd met zowel de grondwet als internationale mensenrechtenverdragen. Met enkele voorstellen voor immigratiebeperking wordt Europees recht genegeerd. Zo zou de toegang van Roemenen en Bulgaren tot de Nederlandse arbeidsmarkt verboden moeten worden en die van Polen teruggedraaid. Bij de veilig-

heidsparagraaf wordt in strijd met het discriminatieverbod etnische registratie bepleit van *iedereen*, inclusief de vermelding ‘Antilliaan’.

De *magneetfunctie* heeft betrekking op de aantrekkingskracht van personen of organisaties met een bekende extreemrechtse signatuur. De PVV blijkt ten dele een magneetfunctie te hebben: rechtsextremisten worden door de PVV aangetrokken, maar dat geldt in mindere mate wanneer sprake is van een neonazistische oriëntatie.⁸ De internationale magneetwerking komt verder aan bod in paragraaf 4.2.

Ten slotte is duidelijk dat de partijorganisatie van de PVV niet democratisch is en als ‘autoritair’ kan worden gekwalificeerd. De partij laat geen (nieuwe) leden toe en er is geen transparantie over de partijorganisatie of over bijvoorbeeld de partijfinanciers.

De PVV kan onder deze voorwaarden worden aangeduid als *nieuw* extreemrechts. Overigens wordt onze kwalificatie niet door iedereen gedeeld en is zij een punt van discussie geworden.⁹ Naar wij aannemen is het laatste woord hierover nog niet gezegd.¹⁰

4.2 De internationale magneetfunctie

Een van de indicatoren waarmee wij het extreemrechtse ‘gehalte’ van een formatie bepalen is de magneetfunctie. Met de magneetfunctie wordt gekeken naar de mate waarin bekende rechtsextremisten en extreemrechtse formaties zich aangetrokken voelen tot de PVV. In de *nationale* context is er sprake van een gedeeltelijke magneetfunctie: in een aantal gevallen wordt er aangetrokken, in andere gevallen wordt er afgestoten. Een belangrijk – maar niet allesbepalend – criterium om zich aangetrokken of afgestoten te voelen tot de PVV is in hoeverre men zich stoort aan de pro-joodse en de pro-Israël houding van deze partij.¹¹

Aan de *internationale* magneetfunctie van de PVV hebben wij in onze vorige monitrorrapportage weinig aandacht besteed. De PVV begon zich pas in de loop van 2008 zichtbaarder internationaal te oriënteren. Nu er ondertussen meer kijk is op de internationale contacten van de PVV, is een analyse van deze context beter te maken. Daarbij zijn onder andere de volgende vragen aan de orde. Op welke thema’s identificeren buiten-

landse formaties zich met de PVV en op welke niet? Om welke organisaties gaat het? En in hoeverre laat de PVV die associatie toe of distantieert de partij zich daarvan?

4.2.1 *Verbindende thema's*

Voor het bepalen van de internationale werking van de magneetfunctie van de PVV kan gekeken worden naar de thema's waarop succesvol wordt samengewerkt en waarop samenwerking juist wordt uitgesloten. Daarbij lijken vier thema's cruciaal te zijn: 'islamisering', vrijheid van meningsuiting, Israël en antisemitisme.

Het behoeft weinig betoog dat de felle stellingname van de PVV ten opzichte van dé islam van belang is in alle samenwerkingsverbanden. Dat is het primaire thema dat de betrokkenen in het internationale netwerk rond Wilders bindt en geïnteresseerden aantrekt. Wilders' pleidooien tegen de 'islamisering' en voor een wereldwijde strijd tegen 'de oprukkende islam' zijn de kern van zijn aanwezigheid in het netwerk van radicale islamcritici. Hij heeft daarover het volgende gezegd.

'Het is hard nodig dat ons verhaal uit de lokale omstandigheden breekt en dat zie ik nu gebeuren. Ik krijg uit de hele wereld uitnodigingen om mijn verhaal te houden, tot aan Australië toe.'¹²

Niet al Wilders' standpunten zijn echter onomstreden in de kringen van zijn internationale aanhang. Vooral waar hij met zijn bestrijding van de islam de *vrijheid van meningsuiting* dreigt te beperken wordt hij regelmatig als te extreem gezien. Die meningsverschillen concentreren zich rond de wens van Wilders om tot een verbod van de Koran in Nederland te komen.¹³ Het pleidooi voor een Koranverbod is opvallend, omdat Wilders regelmatig de vrijheid van meningsuiting naar voren brengt als tweede speerpunt van zijn ideeën. Het lijkt er echter op dat Wilders van mening is dat die vrijheid van meningsuiting niet waardenneutraal moet worden toegepast, maar voor de één wel geldt en voor de ander niet. Dat stuit op weerstand onder zijn medestanders. Zo vond Filip Dewinter, voorman van het Vlaams Belang, dat plan niet in overeenstemming met de door Wilders gepropageerde vrijheid van meningsuiting en hij diskwalificeerde het als een onrealistische eis.¹⁴ Maar ook binnen het netwerk van radicale islamcritici waarin Wilders actief is (zie de volgende paragraaf)

is er kritiek op dit plan. Daniel Pipes, een prominente vertegenwoordiger van dit netwerk, schrijft het volgende. ‘Als hij ooit premier wordt en de Koran wil verbieden, dan sta ik lijnrecht tegenover hem.’²⁵ Pipes gaat ervan uit dat Wilders op enig moment zijn idee van een Koranverbod zal laten varen. ‘Ik wil niet citeren uit privégesprekken, maar ik heb precies dat punt aan hem voorgelegd. Als hij premier zou worden, heeft hij geen andere keuze dan de gematigde islam te versterken en de radicale te verzwakken. Al het andere is onuitvoerbaar retoriek.’²⁶

Bij een enkeling leidde de wens om de Koran te verbieden zelfs tot een breuk met Wilders. De Amerikaanse blogger Charles Johnson zei daarover in *Vrij Nederland* het volgende:

‘Ik bewonderde Wilders omdat hij waarschuwde voor het gevaar van islamisering zonder zich aan te sluiten bij extreemrechtse groeperingen zoals het Vlaams Belang of de Britse BNP. Nu kan ik hem niet meer steunen. Hij neemt extremistische posities in. Hij zegt dat de islam geen godsdienst is, hij wil de Koran verbieden, hij wil burgers hun individuele vrijheid afpakken. Ideeën die indruisen tegen de grondwet, die on-Amerikaans zijn. Ik ben tegen de radicale islam. Maar ik ben ook tegen het beknotten van vrijheden in naam van de anti-jihad.’²⁷

Een ander belangrijk programmapunt van de PVV in internationale contacten is de onvoorwaardelijke *steun aan Israël*.¹⁸ De PVV ziet Israël als het ‘centrale front in de verdediging van het westen’ tegen de islam. Volgens de PVV is het Israëliësch-Palestijns conflict ‘geen territoriaal maar een ideologisch conflict, een conflict tussen de rede van het vrije Westen en het barbarisme van de islamitische ideologie’. De PVV vindt bovendien dat de Palestijnen geen recht hebben op de bezette gebieden. Jordanië, buurland van Israël, is volgens de PVV het land waar de Palestijnen uit Israël en de bezette gebieden kunnen wonen.¹⁹

Voor deze standpunten krijgt Wilders steun van vrijwel het hele eerdergenoemde netwerk van radicale islamcritici. Maar buiten dit netwerk zorgen deze extreme standpunten voor kritiek. Jean-Marie Dedecker bijvoorbeeld, boegbeeld van de Lijst Dedecker (LDD) uit Vlaanderen, profileert zich op vergelijkbare punten als de PVV. Op het eerste gezicht een interessante gesprekspartner voor de PVV. In een dubbelinterview met de Vlaamse krant *De Standaard* bleken er echter ook verschillen van

inzicht. Zo zag Dedecker niets in een Koranverbod, maar ook Wilders' plannen met de Palestijnen kon hij niet waarderen. Dedecker noemde Israël een 'apartheidsstaat' en typeerde Wilders' idee om de Palestijnen in Jordanië onder te brengen als 'etnische zuivering'.²⁰

Een laatste punt dat een prominente rol speelt in de buitenlandse contacten van de partij is de afkeer van *antisemitisme*. Wilders heeft meermalen uitdrukkelijk verklaard dat hij formaties met een anti-joodse agenda buitensluit.²¹ Dat bleek ook een van de problemen te zijn bij het vormen van een Europese coalitie en een belangrijke reden om het Vlaams Belang aanvankelijk buiten de deur te houden.²² Op een later moment verklaarde Wilders echter dat er 'andere geluiden' uit het Vlaams Belang komen en dat deze partij op het vlak van antisemitisme een andere koers is gaan varen.²³

4.2.2 *Aantrekken en afstoten*

De formaties die zich aangetrokken voelen tot de PVV zijn in twee verschillende categorieën onder te verdelen: Europese formaties die de PVV zien als een mogelijke politieke samenwerkingspartner en formaties die geïnteresseerd zijn in internationale samenwerking met de PVV op grond van gezamenlijke ideeën over het bestrijden van de islam.

De ene categorie, de Europeanen, was vooral van belang in de zoektocht van de PVV naar samenwerking op Europees niveau, om een 'Europese Alliantie van Europese Patriotten' te vormen, om gezamenlijk thema's aan de orde te stellen of om een fractie in het Europees Parlement te vormen. Dat idee had betrekking op partijen zoals de Dansk Folkeparti, de Italiaanse Lega Nord, het Vlaams Belang en de Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ). Het gaat om partijen die tot de zogenaamde Europese extreemrechtse 'partijfamilie' worden gerekend.²⁴ Na een periode van oriëntatie typeerde Wilders de partijen waar hij zich op had gericht als een 'wespennest'. Enkele partijen, zoals het Front National en de British National Party (BNP) diskwalificeerde hij volledig.²⁵

Op dit moment lijkt hij alleen met de onlangs opgerichte Duitse partij Die Freiheit en de Dansk Folkeparti een goede relatie te onderhouden. Wilders bezocht de Dansk Folkeparti enkele keren en het succes van de partij in Denemarken zorgde ervoor dat Wilders zich op verschillende

vlakken liet inspireren. Zo is zijn suggestie om gedoogsteun te bieden aan een rechts minderheidskabinet geënt op de ervaringen in Denemarken.²⁶

De andere categorie betreft een internationale groep van radicale islam-critici, vooral afkomstig uit de Verenigde Staten en Israël.²⁷ Het gaat hier om een netwerk van wetenschappers, *bloggers*, journalisten en politici met radicale ideeën over de islam. Wilders wordt in die kringen gezien en gewaardeerd als een succesvol politicus, een leidersfiguur en een ‘martelaar’ voor de vrije meningsuiting, dit laatste vanwege zijn permanente beveiligung en strafrechtelijke vervolging.²⁸ Binnen die groep bestaan weliswaar forse meningsverschillen over de precieze omvang van het probleem (is de hele islam een probleem of zijn alleen de radicale groepen het probleem?) en de oplossingen (moet de Koran verboden worden?). Maar in grote lijnen vindt men elkaar in het beeld dat er een wereldwijde strijd gaande is tussen het beschaafde joods-christelijke Westen en de ‘barbaarse’ islam.²⁹ Daarnaast wordt een kritiekloze oriëntatie op Israël breed ondersteund. Er worden daarbij radicale, gewelddadige en etnische oplossingen bepleit voor de conflicten tussen Israël, de Palestijnen en andere landen in het Midden-Oosten. Typerend is het Knesset-lid Aryeh Eldad van de Israëlische Hatikva-partij. Eldad vertegenwoordigt een extremistische stroming in de Israëlische politiek. Hij wil bijvoorbeeld de doodstraf voor mensen die ‘Land van Israël’ opgeven, waarmee hij doelde op de Israëlische premier Olmert, die onderhandelde met Syrië over de teruggave van bezet gebied.³⁰ Eldad en zijn partij worden vaak als extreemrechts getypeerd.³¹ Extremistische opvattingen over Israël en het Midden-Oosten zijn ook terug te vinden binnen de PVV.³² Vanuit dit internationale netwerk wordt Wilders in meerdere opzichten gesteund: hij wordt internationaal naar voren gebracht als een belangrijke en visionaire politicus, wordt gevoed met ideeën, geïnspireerd en wordt ook financieel gesteund, al is niet bekend op welke schaal dat gebeurt.

Naast organisaties met wie een goede band bestaat en organisaties die door de PVV expliciet worden afgewezen, zijn er enkele organisaties waarbij de magneetfunctie ingewikkelder ligt. Voorbeelden daarvan zijn het Vlaams Belang, de Lijst Dedeker en de English Defence League

(EDL). De twee Vlaamse partijen, Vlaams Belang en LDD, worden allebei tot de rechterhoek van het politieke veld gerekend, waarbij het Vlaams Belang als extreemrechts wordt bestempeld en de LDD niet. Het imago van het Vlaams Belang is tegenwoordig weliswaar gematigder, de partijleiding bestaat nog steeds uit grotendeels hetzelfde kader als tien jaar geleden en de partij heeft bekende antisemieten onder haar leden, al worden die tegenwoordig buiten het partijkader gehouden. De LDD is niet alleen gematigder, maar bovendien in programmatisch opzicht goed vergelijkbaar met de PVV. Dedecker verklaarde, toen hij in 2006 de Vlaamse Liberalen verliet en het jaar daarop een eigen partij begon, dat Fortuyn en Wilders voorbeelden voor hem waren, nu hij zelf een partij begon.

Toch lijkt de PVV in haar contacten de voorkeur te geven aan het Vlaams Belang. Fractievoorzitter voor de PVV in het Europees Parlement, Madlener, zei daarover: ‘Samenwerking met het Vlaams Belang daar twijfelen we erg over.’³³ Het Vlaams Belang is van zijn kant aanmerkelijk minder terughoudend en sympathiseert openlijk met de PVV. Partijleider Dewinter stelde meerdere malen veel overeenkomsten te zien tussen de twee partijen.³⁴ Formeel is er geen sprake van contact, maar volgens Dewinter is dat er achter de schermen wel degelijk. ‘Wij zorgen dat Wilders voldoende geïnformeerd is over ons, rechtstreeks. (...) Langzaam maar zeker krijgen we een betere verstandhouding, dat blijkt ook uit interviews die Wilders geeft.’³⁵ Ook organiseerde het Vlaams Belang een solidariteitsmanifestatie met Wilders op de eerste dag van zijn strafproces.³⁶ Waarom de PVV het Vlaams Belang steeds meer lijkt te accepteren, in tegenstelling tot de LDD, valt wel te verklaren. Waarschijnlijk wordt de PVV door de LDD té extreem bevonden. Het eerder aangehaalde dubbel-interview met partijleider Dedecker is wat dat betreft veelzeggend. Hij neemt nadrukkelijk afstand van de PVV ten opzichte van het bepleitte Koranverbod, maar meer nog ten aanzien van Wilders’ Israël-standpunten. Voor Wilders geldt vermoedelijk het omgekeerde: deze standpunten vormen in de internationale context een kern van zijn politieke betoog.

Naast populariteit binnen zijn eigen netwerk bezorgt zijn boodschap Wilders ook aanhangers in andere kringen. Een voorbeeld is de English Defence League. De EDL is in 2009 opgericht in kringen van (voormalige) voetbalhooligans. Daarnaast is er sprake van betrokkenheid bij de

EDL van leden van de extreemrechtse BNP.³⁷ De belangrijkste activiteiten van de EDL zijn het houden van demonstraties op locaties waar tegenstand verwacht kan worden, bijvoorbeeld in wijken met veel allochtonen. Deze demonstraties monden geregeld uit in gewelddadigheden. Tussen de EDL en de PVV liggen de verhoudingen anders dan tussen de PVV en de Vlaamse partijen. De EDL steunt Wilders openlijk. De League hield een demonstratie voor Geert Wilders bij zijn bezoek aan Londen in het voorjaar van 2010.³⁸ Deze demonstratie bevestigde het geschetste beeld van de EDL: voetbalhooligans zijn dominant aanwezig, de demonstratie heeft een agressief karakter en incidenteel wordt zelfs een Hitlergroet gebracht.³⁹ Ook waren vertegenwoordigers van de EDL aanwezig bij een pro-Wildersdemonstratie in Berlijn.⁴⁰ Inmiddels heeft de EDL aangekondigd eind oktober 2010 een demonstratie in Amsterdam te houden ‘in support of Geert’.⁴¹

Op inhoudelijk vlak hebben de EDL en de PVV veel overeenkomsten. De EDL richt zich primair tegen de islam, radicale moslims, moskeeën en de aanwezigheid van shariarechtbanken. Verder steunt de EDL Israël. Maar de EDL is wel een andersoortige formatie, met een ander imago dan de PVV. Het is een actiegroep die zich vooral profileert door provocatieve demonstraties die regelmatig uitmonden in geweld. Voor zover bekend zijn er naast de steunbetuigingen verder geen contacten tussen de PVV en de EDL. Medio oktober 2010 distantieerde Geert Wilders zich nadrukkelijk van de EDL: ‘Ik ken ze alleen uit de krant en heb er nooit contact mee gehad.’⁴²

Wanneer we deze internationale contacten op een rij zetten en bezien hoe de PVV zich daarbinnen opstelt, dan vallen er enkele zaken op. Er is sprake van een zekere aantrekkingskracht van de PVV op buitenlandse extremisten, waaronder extreemrechtse formaties. Bovendien worden die formaties niet altijd de deur gewezen. De PVV doet dat wel met bijvoorbeeld het Front National en de BNP, maar niet met het Vlaams Belang of de partij van Eldad. Het lijkt veeleer dat antisemitisme en de standpunten ten opzichte van Israël onderscheidend zijn voor diegenen die Wilders als vriend accepteert of op afstand houdt en niet het radicale of extreemrechtse karakter. De positie van de LDD is in dat opzicht veelzeggend.

4.3 Het strafproces tegen Wilders

Tegen een aantal uitlatingen van Wilders werd de afgelopen jaren aangifte gedaan op grond van de discriminatieverboden uit het Wetboek van Strafrecht. In juni 2008 besloot het Openbaar Ministerie (OM) een aantal van deze aangiftes te seponeren (niet te vervolgen). Kern van de afweging van het OM was dat Wilders' uitspraken draaien om godsdienstkritiek, zonder dat de gelovigen zelf worden beledigd. In het hoofdstuk over de PVV in de achtste rapportage van de *Monitor Racisme & Extremisme* werd betoogd dat hierop het nodige af te dingen is.⁴³ De gewraakte uitspraken van Wilders bevatten uitingen waarbij respectievelijk het criminaliseren, het aanbrengen van een maatschappelijke tweedeling of het uitsluiten van rechten belangrijke thema's zijn. Juist deze thema's hebben eerder tot strafrechtelijke veroordelingen geleid. De in het geding zijnde uitlatingen betreffen niet alleen de islam of moslims, maar ook etnische groepen, zoals Marokkanen. Zodoende zou er niet alleen sprake kunnen zijn van discriminatie naar godsdienst, maar ook rassendiscriminatie. Het juridische begrip ras slaat ook op huidskleur, afkomst en etnische of nationale herkomst. Het sepot verdraagt zich ten slotte slecht met de ambtsinstructie in de *Aanwijzing Discriminatie*, dat bij een serieuze aangifte van discriminatie in beginsel vervolging wordt ingesteld.⁴⁴

Achtereenvolgens wordt ingegaan op de beschikking van het hof naar aanleiding van het beklag wegens niet-vervolgen door het OM, de inhoud van de dagvaarding en de internationaalrechtelijke aspecten.

4.3.1 Het beklag bij het hof

Tegen de sepotbeslissing van het OM werd door een aantal aangevers een beklagprocedure ex art.12 Wetboek van Strafvordering (Sv) ingesteld. Door middel van deze procedure kunnen belanghebbenden bij een gerechtshof bezwaar maken tegen een sepot. Op 21 januari 2009 deed het Amsterdamse Gerechtshof uitspraak en beval om Wilders alsnog te vervolgen op grond van het aanzetten tot haat en discriminatie (art. 137d Sr).⁴⁵ Het hof kwam daarmee tot een andere conclusie dan het OM en stelde in zijn beschikking dat de uitlatingen van Wilders in hun onderlinge samenhang mogelijk strafbaar zijn. In deze beschikking was

verdisconteerd de jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Voor wat betreft het beledigende karakter van de uitlatingen (art. 137c Sr), achtte het hof deze strafbepaling alleen van toepassing bij de vergelijking tussen islam en nazisme.

De uitspraak van het hof was in meerdere opzichten opvallend en bracht veel beroering teweeg.⁴⁶ Normaal gesproken is een beschikking van een hof op het beklag van niet-vervolgen enkele bladzijden waarin geconcludeerd wordt dat er een gerede kans op succesvolle veroordeling bestaat. In dit geval had het hof een uitgebreid exposé geschreven om zijn beslissing te verantwoorden. Hierdoor kreeg het hof het verwijt dat het voor zijn beurt had gesproken. Immers, niet het hof maar de Amsterdamse rechtbank zou zich daarna inhoudelijk over de zaak dienen te buigen. De indruk dat het hof reeds een beslissing omtrent de strafbaarheid had genomen werd nog versterkt door de stevige bewoordingen die waren gebruikt.⁴⁷ Zo vroeg strafrechtsgeleerde Leijten zich af: 'Hoe moet dat nu als mogelijksterwils straks die zaak in hoger beroep bij dat gerechtshof komt?'⁴⁸

Een belangrijk twistpunt onder de commentatoren bleef of een parlementariër vervolgd zou moeten kunnen worden voor zijn politieke boodschap.⁴⁹ Wij stellen ons op het standpunt dat, indien redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de aangifte overtreding van een strafrechtelijk discriminatieverbod betreft, de zaak aan de rechter dient te worden voorgelegd. De regels omtrent de vervolging van discriminatiezaken laat vrijwel geen ruimte voor een beleidssepot. Ook niet voor parlementariers. Transacties in discriminatiezaken zijn alleen mogelijk voor lichte zaken, waarbij het gaat om geringe grievendheid in combinatie met de impulsiviteit van de handeling.⁵⁰ Het is in dit verband opvallend dat het Hof Amsterdam in zijn beschikking niet refereert aan de *Aanwijzing Discriminatie*.

Redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de aangifte overtreding van de discriminatieverboden betreft. De vraag of de uitlatingen strafbaar zijn en ook of de dader strafbaar is, dient vervolgens door de strafrechter te worden beoordeeld. Dat geldt ook voor een parlementariër die zijn uitlatingen *buiten* het parlement doet.⁵¹ Anders dan wel wordt aangenomen, heeft een politicus geen vrijbrief tot discriminatie in het publieke do-

mein.⁵² Zo werd ook een lokale politicus van de Nationale Alliantie voor zijn discriminerende teksten op de website van de partij door de rechter veroordeeld.⁵³ Dat neemt niet weg dat er onder de juristen een stroming is die de uitingsdelicten wil beperken tot het aanzetten tot geweld.⁵⁴ Deze opvatting verdraagt zich niet met de strafrechtelijke discriminatieverboden en de mensenrechtenverdragen die Nederland op dit punt heeft onderschreven. Het Verdrag ter Uitbanning van alle vormen van Rassendiscriminatie (IVUR) en het Europees Verdrag voor Rechten van de Mens zijn daarbij belangrijke obstakels. Degenen die dit standpunt huldigen bepleiten in feite een herziening van de wetgeving en het maken van uitzonderingen op reeds geratificeerde verdragen. Daarnaast kent ook het Europese gemeenschapsrecht een kaderbesluit uit 2008 betreffende de bestrijding van bepaalde vormen van uitingen van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht (Europees Kaderbesluit).⁵⁵ Dit besluit noopt zowel tot het vervolgen bij een redelijke verdenking als tot het strafbaar stellen van het publiekelijk aanzetten tot haat (of geweld) jegens een groep personen op grond van hun ras, huidskleur of godsdienst. Op 28 november 2010 dienen de lidstaten hun wetgeving in overeenstemming met het kaderbesluit te hebben gebracht.⁵⁶ De Nederlandse wetgeving voorziet hier al in en dient daaraan ook uitvoering te geven.⁵⁷

4.3.2 *De dagvaarding*

Na de beschikking van het Hof Amsterdam op 21 januari 2009 is het OM gehouden om Wilders te vervolgen. Op 3 december 2009 wordt hij gedagvaard voor de belediging van een groep personen op grond van hun godsdienst (art. 137c Sr) en het aanzetten tot discriminatie of haat (of beide) op grond van ras dan wel godsdienst (art. 137d Sr). De dagvaarding is in tegenstelling tot het sepot niet alleen gebaseerd op discriminatie naar religie, maar ook op rassendiscriminatie. Daarnaast valt op dat slechts eenmaal overtreding van art. 137c Sr (groepsbelediging) ten laste wordt gelegd en de overige tenlasteleggingen (vier) art. 137d Sr (aanzetten tot haat) betreffen. De omstandigheid dat Wilders na de ten laste gelegde uitingen nog andere omstrede uitspraken heeft gedaan blijft in deze strafprocedure buiten beschouwing.

Over de reikwijdte van art. 137 Sr heeft de Hoge Raad kort na de uitspraak van het Amsterdamse Hof een belangwekkend arrest gewezen.⁵⁸ Art. 137c Sr stelt strafbaar het zich beledigend uitlaten, aldus de Hoge Raad, ‘over een groep mensen wegens hun godsdienst’, doch niet het zich beledigend uitlaten over een godsdienst, ook niet als dit geschiedt op zo’n wijze dat de aanhangers daardoor in hun godsdienstige gevoelens worden gekrenkt. Alle, zelfs felle kritiek op opvattingen die in die groep leven of op het gedrag van hen, die tot de groep behoren, blijft buiten het bereik van art. 137c Sr. Het gaat in deze zaak om een raamposter van de uitgesproken extreemrechtse partij Nationale Alliantie waarop onder meer te lezen is: ‘Stop het gezwel dat Islam heet.’

De advocaat-generaal in deze zaak memoreert in zijn conclusie de relevantie van deze zaak voor de strafzaak tegen Wilders, maar meent dat Wilders zijn uitlatingen verdergaan. Mevis merkt in zijn commentaar onder het arrest van de Hoge Raad op dat het gevolg van deze uitspraak zal zijn dat het OM minder snel art. 137c Sr ten laste legt.⁵⁹ In een kritisch commentaar op het arrest meent Veraart dat de Hoge Raad de zaak niet zelf had af moeten doen, maar had dienen terug te verwijzen om door het hof te laten beoordelen of er sprake was van het tevens (subsidiair) ten laste gelegde aanzetten tot haat of discriminatie (art. 137d Sr). Hierover heeft de Hoge Raad zich niet uitgesproken. De zaak-Norwood voor het EHRM heeft een opvallende gelijkenis met de zaak over de poster van de Nationale Alliantie. Een lid van de extreemrechtse BNP had een raamposter opgehangen met onder meer de tekst: ‘Islam out of Britain – Protect the British People’.

Een veroordeling wegens discriminatie volgde in Engeland en zijn klacht bij het EHRM werd verworpen. Het beroep op de vrije meningsuiting van art. 10 EVRM faalde, omdat de kernwaarden van het verdrag door de uitlatingen waren geschonden.⁶⁰

De advocaat van Wilders heeft de procureur-generaal verzocht een vordering tot cassatie in het belang der wet in te stellen bij de Hoge Raad tegen de beschikking van het Hof Amsterdam van 21 januari 2009. Cassatie in het belang der wet kan alleen worden ingesteld door de procureur-generaal. Dit buitengewone rechtsmiddel heeft als doel het de

Hoge Raad mogelijk te maken zich in zaken die hem niet via de gewone procedure bereiken, uit te spreken over rechtsvragen wanneer de beantwoording daarvan vanuit een oogpunt van rechtseenheid of rechtsontwikkeling wenselijk is. De advocaat had meerdere argumenten daartoe aangevoerd, maar die zijn door de procureur-generaal afgewezen en hij acht – aldus het persbericht van 20 mei 2009 – geen gronden voor casuatie in het belang der wet aanwezig.⁶¹

Vervolgens is tegen de dagvaarding door Wilders bezwaar aangetekend. Het bevel tot vervolging van het Amsterdamse Hof zou zijn ingehaald door de uitspraak van de Hoge Raad in de zaak over de poster van de Nationale Alliantie. Na een bevel tot vervolging is alleen een bezwaar tegen de dagvaarding toegelaten, indien er sprake is van nieuwe feiten of omstandigheden. Nieuwe jurisprudentie wordt evenwel door de rechtbank niet als zodanig aangemerkt.⁶²

Op 20 januari 2010 is een regiezitting in de zaak-Wilders gehouden. In deze zitting heeft de rechtbank zich naar aanleiding van de verweren van de advocaat bevoegd geacht en het OM ontvankelijk. De verzoeken van Wilders om ervaringsdeskundigen te horen worden afgewezen, omdat niet duidelijk is geworden wat zij aan het proces kunnen toevoegen. De rechtbank zal evenmin de rechtsgeleerden horen, omdat volgens de rechters de verdediging voldoende andere mogelijkheden heeft haar juridische visie aan de rechtbank te presenteren. Wel wordt Wilders de gelegenheid geboden drie deskundigen op het gebied van de islam en de Koran te laten horen. Dat zijn slechts drie van de 18 personen die hij als getuigen aan de rechtbank had voorgelegd. Op 22 oktober 2010 heeft de wrakingskamer van de rechtbank Amsterdam het wrakingsverzoek toegewezen.⁶³ Het strafproces tegen Wilders moet door een nieuw samen te stellen rechtbank worden overgedaan.⁶⁴

4.3.3 *Internationaal recht*

De vraag of de uitlatingen die Wilders namens de pvv heeft gedaan strafbaar zijn, wordt beoordeeld naar Nederlands recht. Het betreft de in de dagvaarding opgenomen verboden van de groepsbelediging (art. 137c Sr) en het aanzetten tot haat en discriminatie (art. 137d Sr). Hiervoor is aangegeven dat de strafbaarstelling van deze delicten mede is ge-

baseerd op het IVUR en wordt onderschreven door het Europees Kaderbesluit. Daarnaast is een belangrijke toetssteen of het strafbaar stellen van de uitlatingen geen ongeoorloofde inperking van het recht op vrije meningsuiting inhoudt. Het EVRM beschermt echter niet alleen de vrije meningsuiting,⁶⁵ maar verbiedt ook discriminatie.⁶⁶ Het is vaste jurisprudentie van het EHRM dat een beroep op de vrije meningsuiting faalt als blijkt dat de persoon die bescherming vraagt zelf zich schuldig maakt aan schending van de kernwaarden waarop het EVRM is gebaseerd. De klacht wordt dan afwezen vanwege misbruik van recht.⁶⁷ In de zaak-Leroy gaf het Europese Hof te kennen dat daarvan sprake kan zijn als de uitlatingen uiting geven aan ideologieën als fascisme, antisemitisme of islamofobie.⁶⁸ Rassendiscriminatie valt hier eveneens onder. De vraag of politici bij het doen van uitlatingen meer bescherming van het EHRM krijgen dan andere personen is door Lawson onderzocht.⁶⁹ Zijn genuanceerde antwoord komt erop neer dat er meer uitingsvrijheid voor politici bestaat, maar ook meer verantwoordelijkheid aan hun wordt toegekend. Het aanzetten tot haat of religieuze intolerantie wordt niet gedekt door de vrije meningsuiting. Overigens beoordeelt het EHRM niet de strafbaarheid, dat is een nationale aangelegenheid. Het hof onderzoekt slechts of de lidstaat in redelijkheid tot een veroordeling had kunnen komen in het licht van enerzijds de vrije meningsuiting en anderzijds het discriminatieverbod. Bij deze afweging laat het EHRM aan de lidstaten nog een eigen beoordelingsmarge toe die de *margin of appreciation* wordt genoemd.

Sinds de analyse van Lawson zijn er twee nieuwe uitspraken door het EHRM geweest die extreemrechtse politici betreffen die hebben aangezet tot haat en discriminatie. Het betreft de zaken tegen de Belgische parlementariër Féret van het Waalse Front National en de zaak tegen Le Pen, de voorman van het Franse Front National. Beide parlementariërs werden door de nationale rechter veroordeeld en hun daaropvolgende beroep op de vrije meningsuiting werd door het EHRM verworpen.

In de zaak-Féret oordeelde het hof dat de veroordeling geen inbreuk vormt op het fundamentele recht op vrije meningsuiting.⁷⁰ Het EHRM erkende dat het politieke debat een hoge graad van bescherming vereist, zoals de parlementaire onschendbaarheid en het verbod op vervolging

voor meningen geuit in het parlement. Politieke partijen hebben het recht om voor hun meningen uit te komen, bijvoorbeeld rond migratie, zelfs als zij daarmee een bevolkingsgroep kwetsen, choqueren of verontrusten. Maar het EHRM legt hierbij wel een duidelijke beperking op. Bestrijding van racisme en discriminatie heeft in Europa de hoogste prioriteit. Het is van cruciaal belang dat volksvertegenwoordigers wanneer zij zich in het openbaar uitlaten, reacties voorkomen die intolerantie bevorderen. De uitlatingen die Féret gedurende enkele jaren heeft gedaan zijn volgens het hof geschikt om onder het publiek gevoelens van wantrouwen, afwijzing of zelfs haat jegens vreemdelingen op te wekken. Bovendien zouden deze het vertrouwen in de democratische instellingen ondermijnen. Het EHRM concludeerde dan ook dat een discours dat aanzet tot haat een gevaar vormt voor de sociale vrede en politieke stabiliteit van democratische staten. Optreden daartegen acht het hof een ‘dwingende sociale noodzaak’. Féret had gedurende 1999-2001 diverse affiches en pamfletten verspreid en uitlatingen gedaan waarin hij zich onder meer keerde tegen de ‘islamisering’ van België en opriep tot het staken van subsidies voor integratiedoeleinden, het repatriëren van migranten en het uitsluiten van niet-Europese allochtonen in de sociale zekerheid. Het zijn veelal herkenbare thema’s uit het partijprogramma van de PVV.⁷¹ Féret werd door de Belgische rechter veroordeeld tot 250 uur taakstraf en maar liefst tien jaar ontneming van zijn passief kiesrecht. Beide straffen liet het EHRM onaangetast, maar het oordeelde in deze zaak maximaal verdeeld: vier rechters voor en drie tegen.

In de zaak van Le Pen ging het om een uitlating in een interview uit 2003 waarin hij zegt dat als de moslims eenmaal de baas zijn, de Fransen langs de muren zouden schuifelen en de ogen neerslaan. Deze uitspraak levert hem een boete van € 10.000 op wegens het aanzetten tot haat en geweld. Tegen deze uitspraak procedeerde Le Pen door tot bij het Europese Hof, maar zonder succes.⁷² De rechters oordeelden deze keer unaniem dat Le Pen niet-ontvankelijk was in zijn klacht. Het hof overwoog daarbij enerzijds dat het belang van de vrije meningsuiting vitaal is voor het (politieke) debat en dat met strafrechtelijke beperkingen zeer terughoudend dient te worden omgegaan. Anderzijds benadrukte het EHRM dat politici hun vrijheid niet mogen gebruiken voor het aanzetten tot haat en discriminatie. Deze afweging viel in deze zaak in het nadeel van Le Pen uit.

We dienen af te wachten hoe de Nederlandse rechters in de zaak-Wilders zullen oordelen. Het OM heeft zijn strafeis ten tijde van het schrijven van dit hoofdstuk nog niet bekendgemaakt. De beoordeling of er sprake is van strafbaarheid blijft evenwel een nationale aangelegenheid. Het EHRM kan slechts toetsen of de vrije meningsuiting tekort is gedaan als bij een veroordeling daartegen beroep wordt aangetekend.⁷³ Door de *margin of appreciation* komt Nederland hierbij een zekere eigen beoordelingsmarge toe. De uitspraken van het EHRM in *Féret en Le Pen* laten in elk geval zien dat een veroordeling van een politicus die zich schuldig maakt aan het aanzetten tot haat en discriminatie binnen de toets aan het EVRM mogelijk is.

4.4 Slot

Dit vervolgonderzoek brengt ons tot de conclusie dat de PVV onder de door ons gehanteerde definities kan worden aangeduid als nieuw extreemrechts. Omdat de uitlatingen van Wilders er de afgelopen jaren niet milder op zijn geworden en gegeven de inhoud van het partijprogramma van de PVV achten wij deze aanduiding eens te meer op haar plaats. ‘Nieuw’ omdat de partij afwijkt van het klassieke extreemrechts. In ideologisch opzicht kent de PVV geen neonazistische oriëntatie met het daarbij behorend antisemitisme.

Bij de PVV is sprake van een zekere internationale magneetfunctie. Dat wil zeggen dat Wilders’ ideeën ook aantrekkingskracht hebben op extreemrechtse formaties uit het buitenland en dat deze formaties zich positief identificeren met de PVV. Dat beeld is echter niet eenduidig. Net als in de Nederlandse situatie worden deze formaties vooral aangetrokken door Wilders’ uitlatingen over moslims, immigratie en de islam. Formaties waarmee de PVV in zee gaat en formaties die Wilders juist op afstand houdt worden door hem echter niet onderscheiden op basis van radicaliteit of mate van rechtsextremisme. Het onderscheid ligt veeleer in hun visie op Israël en de aanwezigheid van antisemitisme. Wanneer formaties op deze punten fundamenteel van visie verschillen met de PVV, lijkt samenwerking uitgesloten.

Het strafproces tegen Wilders verloopt turbulent. Na het sepot heeft het Amsterdamse hof vervolging bevolen. Cassatie in het belang der wet en het bezwaar tegen de dagvaarding mochten het proces voor de rechtbank Amsterdam niet doen stoppen. Naar aanleiding van een succesvol wrakingsverzoek van de verdediging dient de zaak door een nieuwe rechtbank behandeld te worden. Het OM heeft niet alleen het aanzetten tot haat en discriminatie wegens godsdienst ten laste gelegd, maar ook wegens etniciteit. In het internationale recht komt een dergelijke botsing van het recht op vrije meningsuiting en het verbod van discriminatie vaak voor. Uitspraken van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens wijzen uit dat ook bij een politicus een nationale veroordeling stand kan houden als er sprake is van aanzetten tot haat en discriminatie.

Noten

- 1 M. Davidović e.a., 'Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV', in: J. van Donselaar & P.R. Rodrigues, *Monitor Racisme & Extremisme: achtste rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2008, p. 167-198.
- 2 H. Moors e.a., *Polarisatie en radicalisering in Nederland. Een verkenning van de stand van zaken in 2009*, Tilburg: IVA Beleidsonderzoek en Advies, 2009. <<http://www.iva.nl/uploads/documents/166.pdf>> (23 augustus 2010).
- 3 Dit is bij de PVV-achterban echter minder duidelijk. Op internet is bijvoorbeeld onder PVV-aanhangers zo nu en dan sprake van uitgesproken antisemitisme. Ook waren bij een pro-Wildersdemonstratie in Amsterdam enkele bekende antisemieten aanwezig. Zie onder andere: 'Extreem-rechts demonstreert voor Wilders', *De Volkskrant*, 21 januari 2010.
- 4 J. van Donselaar, *Fout na de oorlog: fascistische en racistische organisaties in Nederland 1950-1990*, Amsterdam: Bert Bakker 1991.
- 5 Uitzending DR2 *Deadline*, 13 juni 2009, te zien op <<rtsp://WMSC.dr.dk/storage/Auto/ODPNyheder/deadline/deadline223020090613.wmv>> (6 juli 2009).
- 6 G. Wilders, M. Bosma, 'Nederland en Vlaanderen horen bij elkaar', *NRC Handelsblad*, 7 juli 2008 en 'PVV: Balkenende moet meewerken aan opheffing België', *Elsevier*, 15 mei 2009.
- 7 Partij voor de Vrijheid, *De agenda van hoop en optimisme. Een tijd om te kiezen: PVV 2010-2015*, <http://www.pvv.nl/images/stories/Webversie_VerkiezingsProgrammaPVV.pdf> (23 augustus 2010).
- 8 'Nep-kaderlid brengt PVV in lastig parket', *De Telegraaf*, 27 augustus 2009.

- 9 Zie onder andere: A. Lucardie, 'Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme? Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland', in: G. Voerman (red.), *Jaarboek 2007*, Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, p. 179-190.
- 10 Zie de inventarisatie van standpunten van M. Lubbers, 'Ver rechts in Nederland: inleiding', in: *Migrantenstudies*, 25 (2009) 3, 2009, p. 168-176.
- 11 Voor een uitgebreidere beschouwing over dit onderwerp, zie: M. Davidović e.a., 'Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV'.
- 12 F. Vuijst, 'A star is born: Wilders in Californië', *Vrij Nederland*, 13 juni 2009.
- 13 G. Wilders, 'Genoeg is genoeg: verbied de Koran', *de Volkskrant*, 8 augustus 2007.
- 14 'De Europese familie van Wilders', *KRO-Profiel*, 3 juni 2009, te zien op <<http://player.omroep.nl/?affID=9594131>>. (23 augustus 2010).
- 15 'Wilders gaat steeds een stapje verder', *de Volkskrant*, 21 juni 2009.
- 16 T. Meeus & G. Valk, 'De buitenlandse vrienden van Geert Wilders', *NRC Weekblad*, 15 mei 2010.
- 17 F. Vuijst, 'Op zoek naar dollars: Wilders in Amerika', *Vrij Nederland*, 13 juni 2009.
- 18 <http://www.pvv.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=1523&Itemid=1> (7 juli 2010).
- 19 Partij voor de Vrijheid, *De agenda van hoop en optimisme*, p. 41.
- 20 Jean-Marie Dedecker en Geert Wilders dubbelinterview. 'Het systeem is verrot. Dat is onze reden van bestaan', *De Standaard*, 28 juni 2008.
- 21 Zie onder andere: T. Meeus & G. Valk, 'De buitenlandse vrienden van Geert Wilders'.
- 22 'Wilders: Mogelijk rechts blok in Europees Parlement', *Elsevier*, 19 december 2008.
- 23 'Rechts Europa groeit naar elkaar toe', *Trouw*, 3 juni 2009.
- 24 Cas Mudde, *The ideology of the extreme right*, Manchester: Manchester University Press 2000.
- 25 'Rechts Europa groeit naar elkaar toe', *Trouw*, 3 juni 2009.
- 26 'Wilders bereid tot gedoogsteun aan kabinet CDA-VVD', *Elsevier.nl*, 13 januari 2010.
- 27 F. Vuijst, 'Op zoek naar dollars: Wilders in Amerika', *Vrij Nederland*, 13 juni 2009.
- 28 'Wilders gaat steeds een stapje verder', *de Volkskrant*, 21 juni 2009.
- 29 Het boek *The clash of the civilizations: remaking of world order* (1996) van Samuel P. Huntington is binnen dit netwerk een belangrijke bron van inspiratie. Huntingtons geopolitieke theorie is een analyse over het verloop van internationale conflicten na de val van het communisme en het beëindigen van de Koude Oorlog. Zijn analyse is dat toekomstige internationale conflicten plaats zullen vinden op basis van verschillen tussen 'civilizations', waarbij hij een essentiële rol toeschrijft aan

de dominante religie binnen die 'civilizations'. Wat vooral de instemming geniet van het netwerk waarin Wilders verkeert is Huntingdons constatering dat twee grote 'civilizations', de christelijke en de islamitische, deze eeuw onafwendbaar in een grote 'clash' terecht zullen komen. Verder wordt een citaat, 'Islam has bloody borders' vaak aangehaald door onder andere Wilders en vooral geprojecteerd op Jeruzalem, dat volgens de opvattingen binnen dit netwerk op de grens met de islamitische wereld ligt.

- 30 Shahar Ilan, 'MK Eldad: Anyone ceding Israeli territory should be sentenced to death', *Haaretz*, 26 mei 2008.
- 31 A. Brouwe, 'Iedereen in bed met de islam', *De Groene Amsterdammer*, 20 november 2009; H. Ede Botje, F. Vuijst, 'De Israël-connectie van Geert Wilders', *Vrij Nederland*, 15 oktober 2009, "Israël applaudisseert voor Wilders on tour", *de Volkskrant*, 15 december 2008.
- 32 Zie onder andere de buitenlandparagraaf van het Pvv-verkiezingsprogramma 2010 of een pleidooi om Iran te bombarderen in: G. Wilders, 'Voor het te laat is!', <http://www.pvv.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=568&Itemid=6> (17 augustus 2010).
- 33 'Pvv twijfelt nog over samenwerking', *De Pers*, 2 juni 2009.
- 34 'Dewinter feliciteert Wilders met overwinning in Nederland', *Algemeen Dagblad*, 4 maart 2010 en 'Rechts Europa groeit naar elkaar toe', *Trouw*, 3 juni 2009.
- 35 Ibid.
- 36 'Solidariteitsactie Vlaams Belang voor Wilders', *De Telegraaf*, 20 januari 2010.
- 37 'Former football hooligans regroup in far-Right Casuals United', *The Times*, 13 augustus 2009.
- 38 <http://www.englishdefenceleague.org/index.php?option=com_content&view=article&id=127> (7 juli 2010).
- 39 <<http://www.youtube.com/watch?v=ZAJePwPxeQ>> (7 juli 2010).
- 40 English Defence League in Berlin, <http://www.englishdefenceleague.org/index.php?option=com_content&view=article&id=200> (8-7-2010).
- 41 <http://www.englishdefenceleague.org/index.php?option=com_content&view=article&id=235:statement-from-tommy-robinson-24th-july&catid=42:feature-stories> (17 augustus 2010). Ten tijde van de afronding van dit hoofdstuk had deze demonstratie nog niet plaatsgevonden.
- 42 *De Telegraaf* 19 oktober 2010.
- 43 M. Davidović e.a., 'Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de Pvv', p. 182-198.
- 44 *Staatscourant (Stcrt.)* 2007, nr. 233.

- 45 Hof Amsterdam, 21 januari 2009, in: *Nederlandse Jurisprudentie* (NJ), (2009) 18, 191 m.nt. Buruma, LJN BH0496.
- 46 Zie hierover H. Sarolea, 'Wie haat zaait komt geen beroep op vrije meningsuiting toe', in: *Nederlands Juristenblad* (NJB), 84 (2009) 8, p. 503-504.
- 47 Zie ook A.H. Klip, 'Op weg naar minder opportuniteit?', in: *Delikt en Delinkwent*, 39 (2009) 3, p. 185.
- 48 J. Leijten, 'Kroniek van het straf(proces)recht', in: NJB, 85 (2010) 15, p. 932.
- 49 Voorstander is onder meer T. Prakken, 'Wilders verbieden of toestaan?', in: NJB, 84 (2009) 6, p. 363-366 en tegenstander onder meer T. Zwart, 'Wilders: ja toestaan!', in: NJB, 84 (2009) 6, p. 367-369. Meindert Fennema hinkt in zijn commentaar op het arrest op twee gedachten: vervolging kan, maar niet zoals het hof dat aangeeft, in: *Strafblad*, 7 (2009) 3, p. 198-208.
- 50 *Aanwijzing Discriminatie*, p. 4. *Stcrt.* 2007, 233.
- 51 Dit zou anders zijn als Wilders onder de immuniteitsregels van het Europees Parlement zou vallen. Zie C. Berkhout, 'Geert Wilders: een gemiste kans?', in: NJB, 84 (2009) 32, p. 2057-2060.
- 52 A.J. Nieuwehuis, 'Tussen grondrechtelijke vrijheid en parlementaire onschendbaarheid: de vrijheid van meningsuiting van de parlementariër', in: *Tijdschrift voor Constitutioneel Recht*, 1 (2010) 1, p. 4-23.
- 53 Rb. Rotterdam 2 februari 2009 LJN BH 1711; en in juni 2010 werd de Franse minister Hortefeux beboet wegens racisme ('Franse minister Hortefeux beboet wegens racisme', *de Volkskrant*, 7 juni 2010).
- 54 A. Ellian, 'Enkele overpeinzingen over opiniedelicten en vrijheid', in: *Strafblad*, 7 (2007) 3, p. 397-409 en K. Rozemond, 'Vertrouw op de vrijheid, 150 jaar *On Liberty* van Mill en de strafrechtelijke vervolging van discriminerende uitlatingen', in: NJB, 84 (2009) 40, p. 2614-2618.
- 55 Kaderbesluit 2008/913, *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen* 2008, L 329/55.
- 56 Art. 10 Kaderbesluit.
- 57 *Handelingen I* 2008/09, nr. 10, p. 539.
- 58 HR 10 maart 2009, LJN BF0655.
- 59 HR 10 maart 2009, in: NJ (2010) 2, 19 m.nt. Mevis.
- 60 EHRM 16 november 2004, Norwood t. Verenigd Koninkrijk (appl. no. 23131/03).
- 61 'Geen cassatie in het belang der wet in Wilderszaak', in: NJB, 84 (2009) 22, p. 1424-1425.
- 62 Rb. Amsterdam 13 januari 2010, LJN BK9121.
- 63 Rb. Amsterdam 22 oktober 2010, LJN BO1532.

- 64 De tekst van dit hoofdstuk is in oktober afgesloten.
- 65 Art. 10 EVRM.
- 66 Art. 14 EVRM.
- 67 Art. 17 EVRM.
- 68 EHRM 2 oktober 2008, Leroy t. Frankrijk (appl. No. 36109/03), *Nederlands Tijdschrift voor de Mensenrechten/NJCM-Bulletin*, 35 (2010) 1, p. 41-55 m.nt. Van Sasse van Ysselt.
- 69 Rick Lawson, 'Wild, Wilder, Wildst: over de ruimte die het EVRM laat voor de vervolging van kwetsende politici', *Nederlands Tijdschrift voor de Mensenrechten/NJCM-Bulletin*, 33 (2008) 4, p. 469-484.
- 70 EHRM 16 juli 2009, Féret t. België (appl. no. 15615/07), in: NJ, (2009) 40, 412 m.nt. Dommering; *European Human Rights Cases*, 10 (2009) 10, 111, m.nt. Voorhoof.
- 71 Partij voor de Vrijheid, *De agenda van hoop en optimisme*.
- 72 EHRM 20 april 2010, Le Pen t. Frankrijk (appl. No 18788/09), in: *Nederlands Tijdschrift voor de Mensenrechten/NJCM-Bulletin*, 35 (2010) 5, p. 533-540 m.nt. Lawson.
- 73 Bij vrijspraak ontbreekt die mogelijkheid.

5 Islamistisch extremisme in Nederland

Ineke van der Valk

Dit hoofdstuk gaat over islamistisch extremisme. Sinds de terroristische aanslagen in de eerste jaren van het nieuwe millennium is onderzoek naar dit verschijnsel in een stroomversnelling geraakt. Dit geldt wereldwijd, maar zeker ook in Nederland, waar de moord op Theo van Gogh een schok veroorzaakte waarvan de naweeën nog steeds doorklinken. In de zevende monitorrapportage werd aandacht besteed aan radicalisering van moslimjongeren. In de achtste rapportage werd in een hoofdstuk over deradicalisering ook ingegaan op deradicalisering van radicale moslims. In deze negende monitor komen op basis van een literatuurstudie algemene achtergronden van het verschijnsel aan de orde. Daarna wordt kort de stand van zaken in Nederland behandeld. Om meer inzicht te bieden in hoe dit verschijnsel zich in de afgelopen jaren heeft gemanifesteerd wordt ten slotte ingegaan op ideologische achtergronden. Daarbij wordt een beknopte analyse van teksten van de Hofstadgroep en de Piranhagroep gegeven. Hierbij staan vooral moslimjongeren in Nederland centraal die zich door deze ideologie aangesproken voelen.

In een tijd waarin de tendens toeneemt om de islam te beschouwen als een politieke ideologie, is het van groot belang om een duidelijk onderscheid te maken tussen de religie islam en de extremistische politieke ideologie die stoelt op bepaalde opvattingen van de islam. Voor deze politieke ideologie wordt in wetenschap en mediaberichtgeving vaak de term ‘politieke islam’ gebruikt. Om boven bedoelde verwarring tussen religie en politieke ideologie zoveel mogelijk te ondervangen wordt in dit hoofdstuk vooral de term ‘islamistisch extremisme’ gebruikt. Daarnaast wordt er geen strikt onderscheid gemaakt tussen extremisme en radicalisme.

5.1 Een politieke ideologie

Islamisme is te beschouwen als een politieke ideologie die gegrondvest is in bepaalde opvattingen van het islamitisch geloof. De islam wordt niet

alleen beschouwd als religie maar als een politiek systeem. Islamisten staan een fundamentalistische terugkeer voor naar de wortels van het geloof en een orthodoxe, letterlijke interpretatie van de Koran. Deze ideologie wordt aangehangen door een sociale beweging die in het huidige tijdsbestek wereldwijd aanhangers heeft. Het is een relatief recent verschijnsel dat is opgekomen in Egypte in het begin van de vorige eeuw. Vervolgens is het verder verbreid in islamitische landen, waarna het zich in de afgelopen decennia heeft verspreid over de hele wereld.

Het gaat om een modern verschijnsel dat is verbonden met processen van globalisering en processen van individualisering.¹ Het kan worden gezien als een reactie op globalisering, een reactie op de steeds meer dominante aanwezigheid, symbolisch en materieel, van het Westen in de islamitische wereld en de gevolgen daarvan voor het dagelijkse leven van gewone mensen. Migratie is een aspect van globalisering dat in de ontwikkeling van het salafisme en islamistisch extremisme in Europese landen een belangrijke faciliterende rol heeft gespeeld. Migratie heeft de ontwikkeling van islamisme tot een transnationaal verschijnsel dat zich wereldwijd manifesteert, sterk bevorderd.

Islamistisch extremisten in Nederland zijn vrijwel uitsluitend salafistisch geïntereerd. Het begrip ‘salafisme’ verwijst naar de eerstegeneratiemoslims. Aanhangers van deze richting binnen de islam beschouwen zich als de enige ware moslims. Andere moslims worden gelijkgesteld met afvalligen. Het salafistisch wereldbeeld is dualistisch: het goede versus het slechte. In hun opvatting staan de salafisten voor het goede. Er zijn drie stromingen die zich onderscheiden door de manier waarop zij hun ideeën willen uitvoeren: een apolitieke richting die zich vooral richt op geloofsbeleving, een hervormingsbeweging die wil deelnemen aan het politieke proces en het gewelddadige jihadisme.² Salafisten houden zich afzijdig van de reguliere samenleving. Religieus gesproken wil men terug naar de oorspronkelijke teksten en verwerpt men alles wat nadien door mensen is toegevoegd of geïnterpreteerd. In deze opvatting ligt het primaat bij religie en zijn alle andere facetten van het leven, waaronder de politiek, uitsluitend daardoor bepaald en daarvan afhankelijk. Men staat een ordening van de maatschappij voor die exclusief beantwoordt aan islamitische wetten en regels (*sharia*). Al het andere is zondig (*haram*),

het werk van ongelovigen of afvalligen. Lange tijd zagen islamitisch-extremistische bewegingen in de Arabische wereld vooral de daar heersende seculiere en dictatoriale staatsvormen als hun vijand. Het doel was deze te vervangen door een islamitische staat. Vanaf de Russische invasie in Afghanistan in 1979 richtte de aandacht zich geleidelijk aan mede tegen de westerse, buitenlandse interventiemachten in islamitische landen. In het afgelopen decennium ten slotte is het vijandsbeeld nog verder uitgebreid tot alle ‘vijanden van de islam’, ongelovigen en afvalligen wereldwijd, dus ook de moslims die de extremistische boodschap verwerpen.

Vaak wordt gedacht dat het bij islamistisch extremisme uitsluitend gaat om een geïmporteerd probleem dat afkomstig is uit islamitische landen. De werkelijkheid is anders. Het is in de afgelopen jaren duidelijk gebleken dat het een maatschappelijk verschijnsel betreft dat ook wortels heeft in westerse landen (“homegrown”).

Een deel van de mensen die deze ideologie aanhangen is geboren en getogen in Europese landen of woonde tijdens het volwassen leven in Europa. Ook spelen bekeerlingen een opvallende en soms leidende rol. Het is bijvoorbeeld bekend dat wel 180 Duitsers trainingskampen in Pakistan hebben bezocht. Ook onder de leden van Nederlandse netwerken, die bekendstaan als de Hofstadgroep en de Piranhagroep, bevinden zich diverse bekeerlingen. De psychologische factoren die tot extremisme leiden zijn daarnaast voor een deel verbonden met reacties op lokale situaties die worden ervaren als onrechtvaardig. We moeten hierbij denken aan structurele vormen van discriminatie en aan sociale uitsluiting van migrantengemeenschappen. Jonge moslims voelen zich hierdoor maatschappelijk gemarginaliseerd. De fundamentalistische opvattingen van extremisten over de islam verschillen vaak sterk van de religieuze opvattingen in de landen van herkomst. De religieuze opvattingen van gewone mensen in de landen van herkomst en van de eerste generatie migranten zijn niet altijd even ontwikkeld en regelmatig doordrenkt met eeuwenoude, pre-islamitische voorstellingen. Ook dit vormt een reden om islamistisch extremisme niet te zien als een importprobleem. Dit maatschappelijk verschijnsel dat ook wortels heeft in westerse landen, wordt daar gedragen door netwerken van activisten. Een netwerk onderscheidt zich van een organisatie of formatie door een gebrek aan een formele

(hiërarchische) structuur, door informeel en flexibel lidmaatschap en door fluctuerend leiderschap. Binnen de netwerken werken individuen of kleine groepen samen. Soms, maar niet altijd, vindt coördinatie plaats vanuit een kerngroep.³ Wie bevolken deze netwerken?

5.2 Netwerken

Binnen de islamistische netwerken is vaak sprake van een complexe vermening van diverse soorten actoren. De Poot spreekt van verwevenheid en wederzijdse afhankelijkheid en ontvankelijkheid van actor-categorieën. Zij maakte op basis van twaalf justitiële opsporingsonderzoeken een studie van netwerken die tussen 2001 en 2005 in Nederland actief waren. Een deel van de in totaal 120 activisten bestond uit zogenaamde *heartland-oriented*⁴ actoren, een ander deel uit ‘herboren gelovigen’ en dan waren er nog de plaatselijke activisten.⁵ De netwerken waren ook anderszins gemêleerd van karakter. Zij bestonden merendeels uit mannen, maar er waren ook enkele vrouwen, er waren jongeren en ouderen, veel personen zonder verblijfsvergunning en voormalige criminelen en verslaafden. Daarnaast waren er bekeerlingen bij en tweedegeneratiejongeren. De netwerken waren niet hiërarchisch georganiseerd, maar kenden wel leidersfiguren met status die vaak als rolmodel fungeren. Dit waren meestal oudere *heartland-oriented* actoren met kennis van de islam en het Arabisch die hun ideologische oriëntatie ontleenden aan de islamitische wereld. De oriëntatie van de (leden van) deze netwerken was grensoverschrijdend, mondiaal en weinig gericht op de Nederlandse samenleving. De meeste betrokkenen hadden nauwelijks binding met deze samenleving. Dit verklaart volgens De Poot ook de accentverschuiving die de laatste jaren heeft plaatsgevonden naar gerichtheid op de jihad in het buitenland.⁶

De betrokkenen in het onderzoek van De Poot e.a. waren niet allemaal even ideologisch en politiek onderlegd. Wat hen onderling bond is de religie en de politieke ideologie met het uitgesproken vijandsbeeld. Slechts een klein deel kon volgens de onderzoeker[s] worden gezien als politieke activisten met een ideaal. Daarnaast waren er ‘zoekers’, vooral jongeren, die uit zijn op zingeving en sociale binding.

5.3 Moslimjongeren en hun drijfveren

Ook uit internationaal onderzoek onder moslimjongeren komt naar voren dat het proces van radicalisering dat tot extremisme leidt, verbonden is met een zoektocht naar identiteit, met een behoefte aan kameraadschap en sociale aansluiting, met maatschappelijk protest en met een door propaganda aangewakkerd streven naar wraak.⁷ Jonge radicale islamisten hebben vaak weinig banden met hun familie, met hun gemeenschap en met hun streek van herkomst. Nieuwe sociale banden vervangen zo disfunctionele of niet bestaande familieverbanden en vriendschapsrelaties.⁸ Door zich aan te sluiten bij de radicale islam sluiten zij zich aan bij een *imagined community* – een verbeelde gemeenschap – in een wereldwijde beweging die hun het gevoel geeft dat zij de aansluiting vinden die zij missen in hun dagelijks leven.⁹

In Nederlands onderzoek naar factoren die een rol spelen in radicaliseringsprocessen van jongeren komen de perceptie van onrechtvaardigheid, onzekerheid en groepsdreiging prominent naar voren naast de behoefte aan sociale aansluiting.¹⁰ Juist bij jonge mensen in hun adolescentieperiode spelen deze kenmerken een belangrijke rol. Hun denken is vaak zwart-wit gekleurd en kent weinig nuances, zij zijn onzeker over zichzelf, over hun sociale identiteit en over hun toekomst in een samenleving die wordt gekenmerkt door sociale polarisatie langs etnische lijnen. Hierdoor ervaren ze gemakkelijk al of niet symbolische groepsdreiging. Deze dreiging raakt in hun denken verknoopt met de fysieke dreiging die, naar zij menen, wordt ervaren door de burgers van islamitische landen die te lijden hebben onder westerse overheersing.¹¹ De activisten die zich hierdoor tot radicalisering aangetrokken voelen geven hun eigen *couleur locale* aan opinies, visies, aandachtspunten en activiteiten van het jihadisme.

Zo heeft zich in de afgelopen jaren geleidelijk een radicaal-islamistische jeugdstijl ontwikkeld. De aanhangers van deze jeugdstijl zetten zich sterk af tegen de Nederlandse samenleving. Ook vandaag de dag is de Hofstadgroep nog steeds een bron van inspiratie binnen een radicaal-islamitische jeugdcultuur die zich los van kleine groepen extremisten heeft ontwikkeld. Sommige moslimjongeren identificeren zich met jon-

geren van de Hofstadgroep en proberen deze te imiteren in kleding en – tot op zekere hoogte – in gedrag. Hun radicale uitlatingen en gedragingen zijn net als bij veel jongeren die zich organiseren in extreemrechtse formaties vooral een poging om erbij te horen en hun sociale identiteit vorm te geven.¹² Maar zij worden daarmee soms wel ontvankelijk voor de extremistische boodschap van predikers en rekruteurs en voor de propaganda die te vinden is op internet.

Internet, dat vanaf midden jaren negentig een snelle ontwikkeling heeft doorgemaakt, heeft de toegankelijkheid van extremistische groepen en ideologieën in hoge mate vergemakkelijkt. De relatieve anonimiteit heeft nog een extra dimensie toegevoegd aan de waarde van internet voor extremisten. Internet is wel ‘de grootste megafoon ter wereld’ genoemd.¹³ De site van de salafibeweging in Nederland staat bekend als zeer gebruiksvriendelijk, er is veel informatie te vinden en er wordt zeer actief ingespeeld op de vragen die spelen bij jongeren.¹⁴ Internet heeft dan ook een grote rol gespeeld in de verspreiding van het islamistisch extremisme en in de ontwikkeling van de Nederlandse variant daarvan, zoals deze wordt belichaamd in de Hofstadgroep en in de Piranhagroep. Enigszins badinerend worden moslimradicalen die op internet grasduinen naar welgevallige interpretaties van hun geloof wel beschreven als aanhangers van ‘knip-en-plak-geloof’. Zij halen tekstelementen uit hun context en construeren hun eigen verhaal door deze in een nieuwe context te plaatsen. Met een nieuw verhaal construeren zij een eigen waarheid.

Maar betekent dit ook dat zij geen aansluiting hebben bij de samenleving, dat hun extremisme een teken is van een gebrek aan integratie? Er zijn sterke aanwijzingen voor de bewering dat eerder het tegenovergestelde het geval is. De Duitse antropoloog Schiffauer heeft dit benadrukt in zijn gevalstudie over een jonge Turkse islamist van de tweede generatie.¹⁵ Zijn redenering is als volgt. Integratie impliceert de belofte dat men zal worden geaccepteerd en juist dat maakt het des te pijnlijker als zich discriminatie en uitsluiting voordoen. Bovendien vergelijken deze jongeren zich met hun autochtone leeftijdgenoten die in veel opzichten beter af zijn. Dit kan bijdragen aan processen van radicalisering. Jonge mensen willen worden gezien en gewaardeerd. Zij willen verschil maken. Schiffauer legt uit dat zo’n zoektocht naar erkenning juist versterkt

wordt door westerse opvattingen waarin groot belang wordt gehecht aan het individu. Net als hun autochtone leeftijdgenoten worden tweedegeneratiejongeren gevormd in westerse scholen waar zulke opvattingen over de rol van het individu worden overgedragen. Als zij die gewenste erkenning niet krijgen, is het mogelijk dat zij deze willen afdwingen, desnoods met geweld. In het uiterste geval zullen zij dan proberen om zich te laten gelden door over te gaan tot het plegen van terroristische daden. Of zoals Adraoui benadrukt in zijn studie over niet-gewelddadig salafisme in Frankrijk, door de rollen om te draaien worden degenen die voorheen als minderheid gediscrimineerd werden, niet langer beoordeeld naar de maatstaven van anderen, maar zij zijn zelf de beoordelaars geworden, althans in de eigen beleving.¹⁶

5.4 Omvang en afbakening

Inzicht in de omvang en afbakening van het islamistisch extremisme in Nederland is niet eenvoudig te geven.¹⁷ Het is zowel op landelijk als op gemeentelijk niveau lastig om hier goed zicht op te krijgen.¹⁸ Er zijn beperkte bronnen en vaak zijn deze niet wetenschappelijk. De informatie is meestal verzameld vanuit een ander oogpunt dan voor het verkrijgen van kennis en inzicht, bijvoorbeeld met het oog op veiligheidsbeleid. Voor dit onderdeel is gebruikgemaakt van een breed scala aan rapporten van diensten van de centrale overheid, zoals de AIVD, NCTB en de politie, aangevuld met onderzoek dat in opdracht van gemeenten is verricht. Maar ook deze overheidsinstanties stuiten regelmatig op factoren die het moeilijk maken om goed zicht te krijgen op wat er gaande is. Soms speelt het radicaliseringsproces zich individueel af of in zeer kleine kring, bijvoorbeeld in huiskamerbijeenkomsten of in de anonimiteit van internet. Uiteraard bemoeilijkt dit identificatie en eventuele opsporing. Daarnaast passen salafistische organisaties mogelijk een façadepolitiek toe.¹⁹ In een recent rapport over salafisme in Nederland wordt eveneens gewezen op deze mogelijkheid.²⁰ Sommige predikers hebben zich gematigd en toenadering gezocht tot Nederlandse autoriteiten. De behoefte om gegeven het huidige politieke klimaat een positief beeld te geven van de islam speelt hierbij een rol. Uit tactische overwegingen matigen de predikers hun boodschap en distantiëren zij zich van het jihadisme. Sommige geradicaliseerde moslims passen ten slotte hun uiterlijke stijl

juist weer aan na een periode waarin ze zich zichtbaar hebben gemanifesteerd als islamisten. Ze gaan dan weer meer gangbare kleding dragen om niet op te vallen bij de opsporingsdiensten.²¹ Bij de beeldvorming over de aanwezigheid van islamistisch extremisme in Nederland dienen deze aspecten niet uit het oog te worden verloren.

De netwerken van islamistisch extremisten hebben in de loop der jaren diverse ontwikkelingen doorgemaakt. Tot 2002 was er sprake van internationale netwerken die door middel van rekrutering potentiële jihadisten wierven en aanstuurden. Vanaf die tijd echter ontstonden lokale netwerken met eigen agenda's. De laatste jaren is er weer meer sprake van internationale netwerken, waarbij jihadisten zich richten op de strijd in het buitenland zoals in Afghanistan of Irak. Ook binnen de salafistische beweging is sprake geweest van een accentverschuiving. Al vanaf de jaren tachtig was in Nederland sprake van salafistische prediking en missiewerk vanuit Saoedi-Arabië gericht op moskeeën en scholen. De huidige salafistische centra zijn met Saoedische steun opgezet en ook de eerste predikers kwamen uit dat land. Momenteel zijn hier opgeleide salafistische jongerenpredikers actief. Zij reizen moskeeën en centra af om hun boodschap te verkondigen.

Volgens de AIVD nemen de lokale jihadistische netwerken in Nederland, waarvan de Hofstadgroep²² en de Piranhagroep²³ de bekendste zijn, momenteel in belang af.²⁴ Naast justitieel ingrijpen noemt de AIVD een aantal aanvullende verklaringen voor de verzwakking van deze netwerken. Gebrek aan leiderschap zou hierbij een belangrijke rol spelen.²⁵ Vroegere leiders waren vaak oudere figuren afkomstig uit het buitenland met kennis van de Arabische taal en de islam en met internationale contacten, zoals de Syrische inspirator van de Hofstadgroep. Hij had aanzien, omdat hij in Syrië lid was geweest van de verboden Moslimbroederschap en daarom moest vluchten. Hij wist potentiële radicale moslimjongeren los te weken uit moskeeën zoals de Al Tawheed moskee in Amsterdam en de Soenah moskee in Den Haag.²⁶ Daarnaast hebben bekende leidersfiguren in de afgelopen jaren Nederland (moeten) verlaten en zijn er kennelijk geen andere potentiële leidersfiguren die een centrale rol op zich willen nemen.²⁷ De netwerken zouden hierdoor meer dan in het verleden te kampen hebben met interne verdeeldheid en het afhaken van leden.²⁸

Ook zou de beschikbaarheid van een alternatief discours invloed hebben gehad op de terugloop van de jihadistische netwerken. Er worden niet-gewelddadige alternatieven geboden voor het jihadistisch gedachtegoed.²⁹ Het politieke salafisme zou daarnaast een zeker professionaliseringsproces hebben ondergaan. De boodschap wordt tegenwoordig meer afgestemd op specifieke doelgroepen en op lokale omstandigheden. Hiermee vervalt naar de mening van de autoriteiten een directe geweldsdreiging en acute aantasting van de democratische rechtsorde. Sluipende processen waarbij de sociale cohesie en solidariteit in de samenleving worden ondermijnd en grondrechten op het spel komen te staan, blijven in de visie van de AIVD actueel. De radicaal-islamitische boodschap vindt echter weinig weerklank binnen de Nederlands islamitische gemeenschap waar de weerbaarheid en actieve weerstand groeiende is.³⁰ Desalniettemin kan niet worden uitgesloten dat deze stroming zich ontwikkelt tot een politiek-activistische kracht, zoals in België het geval is met de jonge organisatie Sharia4Belgium. Deze organisatie wil in België het kalifaat introduceren met islamitische wet- en regelgeving (*sharia*).³¹

Om welke aantallen gaat het nu eigenlijk? In 2002 bevonden zich volgens de AIVD enkele tientallen personen in een rekruteringsproces.³² Het betrof vooral mannen tussen de 18 en 32 jaar. In 2005 meldde het ministerie van Justitie dat de harde kern van de radicale islam klein was en niet meer personen betrof dan enkele honderden.³³ Dit lijkt het hoogtepunt van de lokale netwerken te zijn geweest. Sinds 2006 is er duidelijk sprake van een minder acute dreiging vanuit deze netwerken. De AIVD rapporteerde dat er op dat moment in Nederland tussen de tien en twintig losse structuren zijn die als jihadistische netwerken kunnen worden beschouwd.³⁴ Daarnaast zijn enkele Turkse Nederlanders nog steeds actief met het verspreiden van radicale teksten via websites en met het persoonlijk benaderen van bekeringskandidaten. De Hofstadgroep blijft een bron van inspiratie binnen een radicaal-islamitische jeugdcultuur. Terwijl de binnenlandse dreiging afneemt, neemt de invloed van transnationale jihadistische netwerken de laatste jaren juist toe. Actieve Nederlandse jihadisten richten hun activiteiten anno 2010 bijna volledig op deelname aan de jihad in Afghanistan, Pakistan en Somalië.³⁵ Uit recent wetenschappelijk onderzoek komt naar voren dat het percentage

streng orthodoxe gelovigen uit islamitische herkomstlanden ligt tussen 4 en 7%. Voor streng orthodoxen geldt dat zij het gebruik van geweld als middel vaker legitimeren. Op grond daarvan zijn zij mogelijk vatbaarder voor radicalisering.³⁶ Harde gegevens over het aantal personen dat als extremistisch kan worden beschouwd ontbreken echter.

5.4.1 Gemeenten

In de afgelopen jaren is in een aantal gemeenten onderzoek verricht naar de lokale situatie rond moslimextremisme. In de gemeente Utrecht komt radicalisering voor, maar lijkt die zich te beperken tot een kleine groep individuen. Er zijn geen signalen dat jihadistische organisaties er actief zijn. Wel zijn er personen die in dat licht de aandacht hebben van gespecialiseerde diensten.³⁷ Het Instituut voor Opleiding en Educatie (IVOE), dat verschillende islamitische opleidingen aanbiedt, is in oppraak vanwege bepaalde uitspraken.³⁸

In Flevoland zijn, enkele uitzonderingen daargelaten, nauwelijks aanwijzingen van zichtbare radicaliseringstendenzen waargenomen.³⁹

In Tilburg zou een twintigtal jongeren tussen de 15 en 30 jaar mogelijk radicaliseren. Ze zouden sympathiseren met de jihadistische variant van het salafisme, maar geen hechte groep vormen.⁴⁰ Ook leven er zorgen over de anti-integratieve activiteiten van de Islamitische Stichting voor Opvoeding en Overdracht van Kennis en zijn salafistische voorganger die in Europa brede bekendheid geniet.⁴¹

Over de situatie in Rotterdam zijn gegevens bekend dankzij het meldpunt InformatieSchakelPunt Radicalisering (ISPR).⁴² De aard van de gedane meldingen geeft inzicht in wat bij een breder publiek als radicalisering wordt ervaren. In 2006 kwamen 51 meldingen binnen, waarvan 41 over mannen, drie over vrouwen en drie over organisaties. De aard van de meldingen varieert sterk: kleding met opruiende teksten, een uit Rotterdam afkomstige oproep tot jihad op een Arabische site, een pand dat in strijd met het bestemmingsplan in gebruik is als moskee, scholieren die zich in extreme uitingen tegen de Nederlandse samenleving afzetten, plotselinge ingrijpende veranderingen in gedrag en uiterlijk, personen die bij een re-integratiebureau betrappt zijn op het bezoeken van internetsites met instructies voor het maken van explosieven, alsmede meldingen over personen die niet werken, geen uitkering ontvangen en ook niet naar school gaan. Tussen april 2007 en april 2008 zijn er in totaal 21

meldingen bij het ISPR gedaan. Drie meldingen betroffen een moskee, twee een stichting en één een ideologische stroming, vijftien meldingen werden over personen gedaan. Twaalf meldingen gingen over mannen en drie over vrouwen. Een aantal meldingen ging over personen met psychische problemen.⁴³ De meldingen waren over het algemeen van ernstiger aard dan in voorgaande jaren. Een deel ervan is daarom direct doorgegeven aan de politie.⁴⁴

Het beeld dat uit de signalen in Rotterdam naar voren komt laat zich niet gemakkelijk vertalen in een kwantitatieve uitspraak over de omvang van radicalisering. Opvallend is wel dat er in de meeste gevallen sprake is van meervoudige problematiek. Behalve radicalisering spelen sociale problemen zoals spijbelgedrag en kleine criminaliteit.⁴⁵

Tot zover het beeld dat op grond van de beschikbare gegevens kan worden gegeven. Het is enigszins verbrokken en geeft vooral een globale ontwikkeling weer. Maar er is ook een andere weg waarlangs we meer inzicht kunnen krijgen in het verschijnsel islamistisch extremisme. Hiervoor kijken we preciezer naar *ideologische* aspecten.

5.5 Ideologie

Wat biedt de ideologie van het islamistisch extremisme haar (potentiële) aanhang in Europese migratielanden? Hieronder volgt puntsgewijs een opsomming waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen negatieve aspecten, elementen die islamistisch activisten afwijzen, en positieve aspecten, elementen die zij voorstaan. We bekijken dit voor de salafistische jihadistische stroming binnen het islamistisch activisme. Opvallend is dat alles wat niet tot de eigen groep of ideologie behoort, wordt verworpen. Deze absolutistische ideologie leidt tot een sterk separatistische houding, ook binnen de islamitische gemeenschap.

Negatief:

- veroordeling van niet-jihadistische stromingen binnen de islam en binnen het salafisme;
- verwerping van andere godsdiensten;
- afwijzing van de westerse cultuur en onderliggende waarden;
- afwijzing van de democratische rechtsstaat;

- veroordeling van alle bestaande door mensen ontworpen politieke systemen en de (overheids)instellingen die deze in stand houden, inclusief parlement en rechterlijke macht.

Positief:

- een ideologie van gerechtigheid;
- de constructie van een groepsidentiteit die wegen opent voor identificatie met moslims wereldwijd;
- wegen voor het vinden van sociale aansluiting en kameraadschap;
- een interpretatiekader voor nationale en internationale sociale en politieke problemen en verhoudingen. Dit denkkader wordt gekenmerkt door absolutisme, dogmatisme en dualisme;
- duidelijke regels en richtlijnen voor een juist, moreel verantwoord en godsvruchtig leven;
- een positie als uitverkorene met een zeker religieus gezag in de voorhoede van de wereldwijde jihad, de gewapende strijd tegen alle maatschappelijke krachten die de jihadistische ideologie niet onderschrijven, met als legitimatie de wil van Allah.

In het hiernavolgende komt aan de orde welke *couleur locale* een klein gesloten groepje van jonge Nederlandse geradicaliseerde islamisten aan hun visies en standpunten gegeven hebben. Zij hanteerden hun eigen interpretaties van het geloof en waren geïnspireerd door bovengenoemde ideologische aandachtspunten. De teksten die werden gevonden op de computers van leden van de Hofstadgroep en de verdachten in de Piranhazaak staan hierbij centraal.⁴⁶ Internet blijkt voor de betrokkenen een belangrijk instrument. Het verschafte de leden van deze groepen de informatie waarnaar zij zochten en beantwoordde de vragen die zij zich stelden. Via internet gaven zij uitdrukking aan een zichzelf versterkend proces van radicalisering. Internet was de weg waarlangs zij zich een politieke identiteit aanmaten en een groepsgevoel construeerden. Op internet vonden zij herkenning van hun frustraties, erkenning van hun bijdrage en bevestiging van hun gelijk. Met behulp van dit instrument probeerden zij, schuilgaand achter pseudoniemen, anderen te overtuigen van een jihadistische ideologie. Via internet konden zij hun persoonlijke identiteit en daden gemakkelijk verhullen voor de buitenwereld. Welke thema's brachten zij in hun teksten op internet naar voren? Hoe

verknoopten zij religie en maatschappelijke thema's, salafistisch jihadisme en Nederlandse context?

5.6 Teksten Hofstad- en Piranhagroep

Voordat de islamistisch extremistische groep waartoe Mohamed B. behoorde werd betiteld als de Hofstadgroep, had de groep zichzelf al een naam, inclusief logo, gegeven: de Leeuwen van Tawheed.⁴⁷ In het ronde logo staan twee oranje Hollandse leeuwen, rond een opengeslagen Koran met daarachter een opgaande zon die wordt omkranst door de tekst *Leeuwen van Tawheed*. Op de voorgrond onderaan staan twee elkaar kruisende zwaarden afgebeeld met daartussen geschreven *Poldermuja-hideen*.⁴⁸

Zowel met de teksten met hun verwijzing naar vaderlandse symbolen als 'de polder' en 'leeuwen' als ook met de visuele afbeelding van twee oranje Hollandse leeuwen willen de makers kennelijk het lokale, Nederlandse karakter onderstrepen van de groep die het logo moet representeren. Hollandser kan het eigenlijk niet. Het gebruik van deze symbolen moet worden gezien als een poging het isolement tegen te gaan. Opmerkelijk is dat Hans Janmaat, de politicus van de extreemrechtse Centrumpartij, destijds van eenzelfde symboliek gebruikmaakte om zijn boodschap te onderbouwen. Hij beloofde de Hollandse leeuw te laten brullen.⁴⁹ De Leeuwen van Tawheed uiten hun dreigementen met gelijksoortige beeldspraak waar zij stellen: 'het gebrul van de Leeuwen van Tawheed zal nimmer vergaan.'⁵⁰

Arabisten hebben voor de procesgang van de Hofstadgroep en de Piranhazaak de inhoud en ideologische betekenis van documenten die op de computers van beide groepen werden aangetroffen, geanalyseerd. Van hun bevindingen is in het volgende overzicht gebruikgemaakt.⁵¹

De documenten die werden aangetroffen werden door Meijer onderscheiden in algemeen salafistisch, politiek-salafistisch en jihadi-salafistische teksten. Een aantal Nederlandstalige teksten is mogelijk door netwerkleden zelf geschreven. Andere aangetroffen teksten zijn afkomstig van vaak gezaghebbende klassieke auteurs, Saoedische salafistische sjeiks en twintigste-eeuwse fundamentalistische denkers.

Bij de algemeen salafistische teksten gaat het om originele islamitische (bron)teksten en om verhandelingen over geloof, ongeloof en afgoderij. Bij teksten in de categorie politiek salafisme gaat het om teksten met een politieke boodschap die niet revolutionair of gewelddadig is. De jihadi-salafistische teksten hebben de jihad tot centraal thema. De jihad heeft tot doel om politieke en religieuze autoriteiten met geweld van hun macht te ontdoen en ieder ander gewelddadig te treffen die niet tot de eigen (jihadistische) groep of ideologie behoort. Tot deze doelwitten behoren uitdrukkelijk ook moslims. Moslims die participeren in instellingen en instituties van de westerse samenleving en samenwerken en omgaan met niet-moslims worden door jihadi-salafisten beschouwd als waren zij ongelovigen.

Bij sommige leden van deze islamistische groepen werden honderden documenten en audiovisuele producties aangetroffen. Hierbij waren pamfletten die oproepen tot een boycot van verkiezingen. Maar ook werd opgeroepen tot een boycot van het werken in supermarkten. Er werd een autobiografie en videotestament aangetroffen van iemand die kennelijk van plan was het leven te laten tijdens een aanslag op (delen van) de Nederlandse bevolking. Burgers zouden collaboreren in ‘de oorlog tegen de islam’ en dat zou een aanslag rechtvaardigen. In deze jihadistische categorie werden verder handleidingen aangetroffen voor guerrillatactieken en beeldmateriaal waarin jihad en martelaarschap wordt gepropageerd. De citaten die hierna worden gegeven, schetsen een beeld van de teksten en van de manier waarop ideologische aandachtspunten worden verwoord.⁵²

Onder de aangetroffen teksten bevinden zich ook producties van Leeuwen van Tawheed zoals een praktische handleiding om uit handen te blijven van politie en veiligheidsdiensten. Enkele voorschriften van een checklist met tien punten luiden als volgt. ‘Reinig je huis van bewijzen’, ‘wees onopvallend’ en ‘vertel je vrouw of anderen geen geheimen van de groep’. Leeuwen van Tawheed laten ook een ingesproken gedicht horen:

‘Onder de zwarte vlaggen is waar wij marcheren/ We vechten niet om macht noch voor brood/ Maar voor het Woord van Allah/ Niemand kan ons deren/ Verlangend naar de marteldood (...).’

Er werden open brieven aangetroffen gericht aan individuele politici, maar ook aan groepen zoals aan de islamitische jeugd. In een apart boekje krijgen kinderen uitleg over de salafistische geloofsleer. Zij worden gewaarschuwd voor contact met mensen die niet in Allah geloven.

De polderjihadisten blijken zeer gepreoccupeerd met de grenzen tussen de ware gelovigen, de jihadisten, en de rest van de samenleving, of het nu gaat om seculiere, christelijke of islamitische burgers. De uiterste consequentie van de standpunten die zij innemen is een separatistische afscheiding van de reguliere samenleving. Dit vormt de achtergrond van de oproep tot het staken van het werken in supermarkten. Supermarkten moeten worden geboycot, omdat er ongeoorloofde waren worden verkocht.

‘Vraag jezelf eens af, hoeveel producten je dagelijks langs de scanner haalt; duizend? Of vijfduizend misschien? Elke Haram-product dat je verkoopt is weer een zonde extra! Is het salaris dát jou waard!!! De zondes die jouw klanten begaan en de ziekten en ongelukken die hieruit voortvloeien, rusten gedeeltelijk ook op jouw schouders! Wanneer men onder invloed van alcohol, overspel pleegt, elkaar aanvalt of zelfs een moord pleegt, valt dit ook jou te verwijten!’

Het separatisme komt ook tot uiting in het mijden van instituties. Daarom werden zelfs moskeeën gemeden en kwam men bij elkaar in kleinschalige huiskamerbijeenkomsten. Niet alleen is het extremisten verboden om contact te hebben met ongelovigen, zij moeten zelfs gehaat worden, zoals in het volgende citaat naar voren komt.

‘De gelovige kan geen bondgenootschap van de vijanden van Allah zijn en het is voor een persoon onmogelijk om de liefde voor Allah (swt) te combineren met de liefde voor Zijn vijanden, omdat dit een combinatie van tegenstellingen is. Daarom: degene die van Allah (swt) houdt, moet ook Zijn vijanden haten.’

Op religieus gebied worden vier leidende principes gevolgd: de monotheïstische eenheid van God (*tawheed*), de absolute verwerping van polytheïsme en afgoderij en precieze richtlijnen voor de Juiste Weg – het leven volgens de leer – en de jihad. In deze opvatting is jihad de enige weg voor zelfverwerkelijking, maar ook voor maatschappijverandering.

Vooraf in de verwerping van afgoderij wordt een overbrugging gemaakt van religie naar samenlevingsvraagstukken.⁵³ Afgoderij wordt namelijk veel breder opgevat. Het omvat naast de goden van andere religies ook alle wereldlijke autoriteiten zoals regeringen en lokale bestuurders, politie en rechterlijke macht. Democratie en rechtsstaat worden verworpen en vallen eveneens onder het begrip ‘afgoderij’, omdat zij door mensen zijn ontwikkeld. Door dit te doen zouden mensen zich aan God gelijk hebben gesteld. De westerse samenleving die op deze democratische instellingen is gegrondvest, wordt bovendien beschouwd als moreel verdorven en corrupt. Daarvan getuigen prostitutie, het gedogen van overspel, de acceptatie van homoseksualiteit, drugs en coffeeshops, rente en alle andere verlokkingen van de westerse wereld die ook voor een vrome moslim zo moeilijk te weerstaan zijn. Het volgende citaat laat zien hoe de jihadisten aankijken tegen de Nederlandse samenleving die in hun ogen moreel corrupt is.

‘Nee, Nederland is niet voor iedereen een land van vrijheid. Wel voor alcoholisten, drugsgebruikers, onzedelijken, etc., met alle gevolgen. Zij kunnen vrij hun gang gaan, en als zij te ver gaan is hun straf licht: ‘zij hebben ook rechten’ en ‘zij hebben een moeilijke jeugd gehad’. Het is een keiharde en omgedraaide wereld waar de zachtaardige, eerlijke en goedaardige mensen vaak het slachtoffer worden. De psychiatrische inrichtingen zitten vol, zelfmoorden komen met grote regelmaat voor, mensen klagen steen en been en gunnen elkaar niets. Verkrachtingen, kinderporno, vrouwenmishandeling, diefstallen, discriminatie, pesten, respectloos gedrag, etc. etc. is aan de orde van de dag. Nee, Nederland is verre van beschaafd en het wordt tijd dat men in de spiegel gaat kijken en de onschuldige Islam met rust laat.’

Het spreekt vanzelf dat integratie in deze verdorven samenleving absoluut wordt verworpen. In zijn stuk ‘islam en integratie’ spreekt Moha-

med B. vrouwen toe om weerstand te bieden aan integratie. Hij gebruikt hiervoor meeslepende beelden.

‘De maatschappij heeft jullie meegesleurd in allerlei discussies over integratie en jullie zijn zelfs inzet geworden van allerlei valse personen die in jullie naam politieke campagnes voeren, zichzelf opwerpend als de bevrijders van de islamitische vrouw. Jullie mannen zijn van allerlei misdaden tegen jullie beschuldigd en ondanks deze enorme maatschappelijke druk zijn jullie standvastig in jullie principes, als een rots in de branding de beukende golven trotserend. Jullie opoffering, jullie stille lijden, jullie standvastigheid en jullie vastberadenheid is niet voor niets. Het zal jullie ziel naar ongekende hoogte leiden terwijl de maatschappij in haar eigen arrogante zelfzuchtige lusten en lage passies verdrinkt en denkt dat dit vermaak is en een bevrijding van ketenen en beperkingen.’

De polderjihadisten zijn ervan overtuigd als enigen de waarheid te vergetenwoordigen en als verzetsmensen in een bevrijdingsoorlog strijd te voeren voor een gerechtvaardigde zaak. Daarvan getuigen de in het laatste citaat gehanteerde begrippen ‘standvastigheid’, ‘vastberadenheid’ en de Hollandse metafoor van de ‘rots in de branding’. De tegenstanders worden afgeschilderd als ‘valse personen’ met ‘arrogante zelfzuchtige lusten en lage passies’. Ook de media moeten het ontgelden. De media zijn ‘satanische handlangers’ die de massa gijzelen en hen leugens opdringen. In het stuk ‘Dit is de weg’ verwoordt Mohamed B. deze visie onder zijn pseudoniem Mohamed Zubair.

‘(...) En zoals we om ons heen merken heeft de Satanische media haar werk gedaan. Deze grote Satan presenteert zich al meteen bij het ontwaken van de slaap. Onder het mom van nieuws- en actualiteitenmedia worden de leugens aan de massa opgedrongen. In Nederland gaat het zelfs zover dat deze leugens voor niets op de haltes en treinstations worden aangeboden. En ziet: de mens wordt op geen enkele manier een adem-pauze gegund om zich van zijn leugenachtige gijzelnemer te bevrijden.’

Daar komt dan nog de ‘kruistocht’ bij die het Westen in de ogen van de jihadisten tegen de islam voert. Voor de jihadisten is het oorlog op meerdere fronten. In deze oorlog, die een apocalyptische strijd is tussen

goed en kwaad, zijn zij de uitverkoren martelaren voor een rechtvaardige zaak. Paradoxaal genoeg moet het perspectief van de dood richting geven aan het leven van deze maatschappelijke desperado's die zich beschouwen als deel van een transnationale voorhoede van de *umma*, de gemeenschap van gelovigen. Hun wacht een overvloedige beloning in het hemelse paradijs. De verwerpelijkheid van alles wat westers is strekt zich verder uit dan niet-islamistische religieuze en wereldlijke autoriteiten en westerse instellingen. Niet alleen instituties en degenen die deze leiden, maar alle burgers, mannen, vrouwen en kinderen zijn doelwit in het jihadistische denken en potentieel slachtoffer van terreurdaden. Het zijn immers de burgers die de autoriteiten hebben verkozen en de verwerpelijke instellingen in het leven hebben groepen. Daarmee zijn die burgers op zijn minst collaborateurs. In het volgende citaat worden deze burgers toegesproken.

‘Jullie wensen de democratie, dit betekent dat jullie verantwoordelijk zijn voor de daden van jullie regering. Jullie leger, die onze broeders en strijders en verdedigers van de eenheid van Allah in Irak afslachten en uitleveren aan de Amerikanen en Britten. Jullie hebben de beelden gezien uit de gevangenis van Guantanamo en de gevangenis van Aboe Ghrib, wat zij daar plegen. Jullie worden daarvoor verantwoordelijk gehouden. Wij zullen, bij Allah, wraak nemen voor elk traantje dat uit de ogen van de moeders en kinderen van de moslims is gevallen (...).’

Onschuldige burgers bestaan in deze visie niet. De gewelddadige aanvallen vanuit islamistisch extremistische groeperingen verlopen daarmee niet willekeurig of lukraak, zoals wel beweerd wordt in de media, maar wel is bijna iedereen doelwit, omdat bijna iedereen in de jihadistische visie van goed versus kwaad wordt buitengesloten. Dat geldt evenzeer voor westerlingen als voor de islamitische gelovigen die deze jihadistische ideologie verwerpen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de steun en invloed van deze ideologie tanende is in de islamitische wereld.

5.7 Slot

Islamistisch extremisme is een wereldwijde sociaal-politieke beweging waarvan de meest radicale elementen, zoals de aanhangers van het in-

ternationaal georiënteerde salafistisch jihadisme, zich uiten in terroristische acties. Deze vorm van extremisme is gebaseerd op een ideologie die bij uitstek gekenmerkt wordt door mechanismen van uitsluiting. Ook in Nederland heeft deze ideologie aanhangers, vooral onder salafistische gelovigen. De belangrijkste factoren die een rol hebben gespeeld bij de ontwikkeling van islamistisch extremisme – van intern islamitisch tot internationaal verschijnsel – zijn de groei van de aanwezigheid van het Westen in islamitische landen en de toename van migratie uit islamitische naar westerse landen. In dit hoofdstuk is speciaal aandacht besteed aan jongeren. Sommige tweedegeneratiejongeren zien in de radicaal-islamistische visies een derde weg, een alternatief voor enerzijds de traditionele waarden van hun ouders en anderzijds de waarden van een seculiere samenleving waarin zij hun weg moeten leren te vinden. De islamistische netwerken waarnaar in de afgelopen jaren onderzoek is gedaan bestaan voor een belangrijk deel uit jongeren. Een zoektocht naar identiteit en een behoefte aan sociale aansluiting spelen bij jongeren een rol in het proces van radicalisering. Daarnaast speelt maatschappelijk protest mee, niet in de laatste plaats ingegeven door de ervaring van maatschappelijke discriminatie en uitsluiting. Internet heeft de toegankelijkheid van extremistische groepen en ideologie in het afgelopen decennium sterk vergemakkelijkt. Internet heeft het jongeren mogelijk gemaakt eigen versies van het geloof te construeren en grensoverschrijdend contacten te leggen.

In dit hoofdstuk kwam de stand van zaken over de afgelopen jaren hier in Nederland aan bod. Het is niet eenvoudig om inzicht te krijgen in omvang en afbakening van het islamistisch extremisme in Nederland. Er zijn beperkte bronnen en vaak zijn zij niet wetenschappelijk. Na een periode waarin lokale netwerken met eigen agenda's actief waren, heeft zich in de afgelopen jaren een verschuiving voorgedaan naar een internationale oriëntatie. Lokale netwerken raakten verzwakt door repressie, gebrek aan leiderschap, interne verdeeldheid en afnemende steun door de groei van een alternatieve, niet gewelddadige benadering binnen het salafisme.

Om de ideologische bestanddelen van de extremistische leer te illustreren werd een analyse gegeven van teksten van intussen ontmantelde Nederlandse netwerken waaraan jongeren deelnamen. Deze netwer-

ken, de Hofstadgroep en de Piranhagroep, probeerden het islamistisch extremisme nadrukkelijk te profileren als beweging met Nederlandse wortels. Op computers van de leden werd een variatie aan Nederlandstalige teksten aangetroffen. In dit hoofdstuk is een beeld gegeven van deze teksten en van hun ideologische aandachtspunten. Op religieus gebied staan de monotheïstische eenheid van God en de verwerping van polytheïsme en afgoderij centraal. De verwerping van afgoderij heeft mede betrekking op wereldlijke autoriteiten en gezaghebbende instellingen zoals de democratie en de rechtsstaat. De westerse samenleving wordt beschouwd als moreel verdorven en corrupt. Moslims dienen dan ook weerstand te bieden aan integratie. In een dualistische strijd van goed tegen kwaad zien de jihadisten zichzelf als de verzetsstrijders in een gerechtvaardigde oorlog ter verdediging van de islam. Alle niet-jihadisten, ook moslims, zijn ‘het kwaad’ en daarmee doelwit van gewelddadige, jihadistische acties. Uitsluiting moet dan ook worden gezien als een centraal element van deze extremistische ideologie.

Noten

- 1 M.-A. Adraoui, ‘Salafism in France: ideology, practices and contradictions’, in: R. Meijer (ed.), *Global salafism: Islam’s new religious movement*, London: Hurst 2009, p. 376.
- 2 F.J. Buijs, F. Demant & A. Hamdy, ‘Radicalisering van moslimjongeren’, in: J. van Donselaar & P.R. Rodrigues (red.), *Monitor Racisme & Extremisme: zevende rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2006, p. 138-157; M. de Koning, ‘Changing worldviews and friendship: an exploration of the life stories of two female Salafis in the Netherlands’, in: R. Meijer (ed.), *Global salafism: Islam’s new religious movement*, p. 404-432.
- 3 Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst, *De gewelddadige jihad in Nederland: actuele trends in de islamitisch-terroristische dreiging*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2006, p. 13-18, <<https://www.aivd.nl/contents/pages/65410/degewelddadigejihadinnederland2006.pdf>> (13 augustus 2010).
- 4 Hiermee worden degenen bedoeld die zich uitsluitend oriënteren op de Arabische wereld waarin de islam ontstaan is.
- 5 C.J. de Poot & A. Sonnenschein, *Jihadistisch terrorisme in Nederland: een beschrijving op basis van afgesloten opsporingsonderzoeken*, Den Haag: Ministerie van Justitie, We-

- tenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum 2009, <<http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/inzicht-in-islamitische-terrorismebestrijding-obv-van-recent-afgesloten-opsporingsonderzoek.aspx>> (13 augustus 2010).
- 6 Zie paragraaf 5.4. van dit hoofdstuk.
 - 7 A. Silke, 'Holy warriors: exploring the psychological processes of jihadi radicalization', in: *European Journal of Criminology*, 5 (2008) 1, p. 99-123.
 - 8 M. Sagemann, *Understanding terror networks*, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press 2004.
 - 9 Het begrip *imagined community* is afkomstig van Benedict Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, London: Verso 1991 (rev. ed.).
 - 10 J. van der Pligt & W. Koomen, *Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Onderzoeksinstituut Psychologie 2009 <http://www.wodc.nl/images/1657_Volledige_tekst_tcm44-218949.pdf> (13 augustus 2010); K. van den Bos, A. Loseman & B. Doosje, *Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme: onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen*. Utrecht/Amsterdam: Universiteit Utrecht & Universiteit van Amsterdam 2009 <http://www.wodc.nl/images/1657_Volledige_tekst_tcm44-218949.pdf> (13 augustus 2010).
 - 11 C.J. de Poot & A. Sonnenschein, *Jihadistisch terrorisme in Nederland*, p. 158-159.
 - 12 I. van der Valk & W. Wagenaar, *Monitor Racisme & Extremisme: In en uit extreem-rechts*. Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2010.
 - 13 A. Benschop, *Kroniek van een aangekondigde politieke moord: jihad in Nederland*, Utrecht: FORUM 2005, p. 53.
 - 14 M. de Koning, 'Changing worldviews and friendship', p. 408.
 - 15 W. Schiffauer, *Islamism in the diaspora: the fascination of political Islam among second generation German Turks*, Oxford: Transnational Communities Programme, Working Paper 1999. <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/Schiffauer_Islamism.PDF> (13 augustus 2010). Zie ook de M. de Koning, *Zoeken naar een 'zuivere' islam: geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims*, Amsterdam: Bert Bakker 2008 <<http://dare.uvu.vu.nl/bitstream/1871/15828/5/5755.pdf>> (13 augustus 2010).
 - 16 M.-A. Adraoui, 'Salafism in France'.
 - 17 Deze paragraaf kwam tot stand met steun van Wil van der Schans, onderzoeker bij de Anne Frank Stichting.
 - 18 A. Garssen, *Verstoren of (ver)binden*, Meesterstuk Leerprogramma Internationale Politie IV, 2006, <<http://spl.politieacademie.nl/Portals/0/files/garssen%20lipo.eidconcept.versie.20.6.2006.doc>> (12 augustus 2010).

- 19 Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst, *Van dawa tot jihad: de diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2004, p. 34, <<https://www.aivd.nl/contents/pages/90124/radicaledawainverandering.pdf>> (13 augustus 2010).
- 20 I. Roex, S. van Stiphout & J. Tillie, *Salafisme in Nederland: aard, omvang en dreiging*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies 2010, p. 120, <<http://www.imes.uva.nl/documents/SalafismeinNederlandlaatsteversie23juni2010.pdf>> (13 september 2010).
- 21 C.J. de Poot & A. Sonnenschein, *Jihadistisch terrorisme in Nederland*, p. 121.
- 22 De Hofstadgroep werd gevormd door 14 personen onder wie één vrouw en twee bekeerlingen. Zie A. Benschop, *Kroniek van een aangekondigde politieke moord*, p. 78.
- 23 In de Piranhazaak werden 8 personen verdacht. Onder hen één vrouw en één bekeerling. Zie R. Meijer, *Inhoud van de religieuze en ideologische documenten aangetroffen in het beslag van de verdachten in het Piranha-onderzoek: deskundigenrapport opgesteld voor de Arrondissementsrechtbank Rotterdam*, 2006, p. 1, <http://www.nctb.nl/Images/lokale%20jihadistische%20netwerken%20in%20nederland_tcm91-240823.pdf?cp=91&cs=25496> (13 augustus 2010).
- 24 Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst, *Lokale Jihadistische netwerken in Nederland: veranderingen in het dreigingsbeeld*, Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2009, p. 6.
- 25 Ibid., p. 7.
- 26 Andere salafistische centra in Nederland zijn de moskee Al Fourkaan in Eindhoven, de moskee Omar Ibn Khattab in Helmond, de Islamitische Stichting voor Opvoeding en Overdracht van kennis in Tilburg.
- 27 Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst, *Lokale Jihadistische netwerken in Nederland*, p. 7.
- 28 Ibid., p. 9.
- 29 Ibid., p. 10.
- 30 Zie voor een nadere uitwerking hiervan H. Moors e.a., *Polarisatie en radicalisering in Nederland: een verkenning van de stand van zaken in 2009*, Tilburg: IVA Beleidsonderzoek en Advies 2009, p. 71-73.
- 31 *Twaalfde voortgangsrapportage terrorismebestrijding, Kamerstukken II*, 2009-2010, 29754, nr. 190.
- 32 *Rekrutering in Nederland voor de jihad: van incident naar trend*, Den Haag: Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst 2002, <<https://www.aivd.nl/aspx/download.aspx?file=/contents/pages/1396/Rekrutering.pdf>> (13 augustus 2010).
- 33 *De lokale en justitiële aanpak van radicalisme en radicalisering, Kamerstukken II*, 2005-

- 2006, 29754, nr. 30.
- 34 AIVD, *De gewelddadige Jihad in Nederland: actuele trends in de islamistisch-terroristische dreiging*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2006, p. 54. Zie <<https://www.aivd.nl/contents/pages/65410/degewelddadigejihadinnederland2006.pdf>> (13/08/2010).
- 35 *Twaalfde voortgangsrapportage terrorismebestrijding, Kamerstukken II, 2009-2010, 29754, nr. 190*; Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst, *Lokale Jihadistische netwerken in Nederland*.
- 36 I. Roex, S. van Stiphout & J. Tillie, *Salafisme in Nederland*, p. 292-293.
- 37 M. Zannoni e.a., “Niets aan de hand?” *Een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in de gemeente Utrecht*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement 2008, <http://www.cot.nl/nl/productmenu/Rapporten/Niets_aan_de_hand.pdf> (13 augustus 2010).
- 38 Ibid.
- 39 M. Zannoni e.a., *Meer dan incidenten? Een verkennend onderzoek naar polarisatie, radicalisering en dierenrechtenactivisme in Flevoland*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement 2009.
- 40 A.G.W. Ruitenbergh & D. de Hoog, *Verkennd onderzoek naar radicalisering in Tilburg*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement 2006, <<http://www.nuansa.nl/uploads/61/ea/61ea467b315fbfoabd73d3be19e79634/radicalisering-tilburg.pdf>> (13 augustus 2010).
- 41 Ibid., p. 31-32.
- 42 InformatieSchakelPunt Radicalisering, *Radicalisering in Rotterdam II*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam 2007; InformatieSchakelPunt Radicalisering, *Radicalisering in Rotterdam III*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam 2008. Zie voor signaleringsmechanismen in Rotterdam ook: S. Grunenbergh & R. Schriemer, ‘Respons op extremisme in de regio Rotterdam’, in: J. van Donselaar & P.R. Rodrigues (red.), *Monitor Racisme & Extremisme: achtste rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2008, p. 141-165.
- 43 Deze categorie is niet meegeteld in de cijfers.
- 44 InformatieSchakelPunt Radicalisering, *Radicalisering in Rotterdam III*.
- 45 InformatieSchakelPunt Radicalisering, *Radicalisering in Rotterdam II*.
- 46 Met dank aan dr. R. Meijer, islam-deskundige verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen, het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis en Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael. Hij trad eerder op als getuige-deskundige voor het OM (Openbaar Ministerie) in de Piranha-rechtszaak tegen de groep rondom Samir A. die deze teksten voor onderzoek beschikbaar

stelde.

- 47 Het begrip tawheed staat voor de eenheid van God, voor monotheïsme en een volledige onderwerping aan God.
- 48 Mujahideen betekent strijders.
- 49 Zie I. van der Valk, *Difference, deviance, threat? Mainstream and right-extremist political discourse on ethnic issues in the Netherlands and France (1990-1997)*. Amsterdam: Aksant 2002, p. 92.
- 50 Uit een op internet gepubliceerd gedicht van ‘ibn firnas 23’ geciteerd in A. Benschop, *Kroniek van een aangekondigde politieke moord*, p 43.
- 51 R. Meijer, *Inhoud van de religieuze en ideologische documenten aangetroffen in het beslag van de verdachten in het Piranha-onderzoek: deskundigenrapport opgesteld voor de Arrondissementsrechtbank Rotterdam*, 2006.
- 52 De taalfouten die in citaten naar voren komen zijn niet gecorrigeerd en overgenomen uit de brondocumenten.
- 53 Het Nederlandse begrip ‘afgoderij’ benadert het Arabische begrip ‘taghoet’ dat vaak nog ruimer wordt gebruikt voor alles wat iemand van de aanbidding van Allah afhoudt. Taghoet slaat dus zowel op mensen als op instellingen en objecten.

6 Islamitisch extremisme in de politiepraktijk

Mark Dechesne en Jaap van Donselaar

Incidenten krijgen betekenis als ze worden geduid in relatie tot algemene ontwikkelingen en trends. Juist daarom is de systematische documentatie en analyse van extremistische incidenten van belang. Een monitormatige aanpak kan voor de verschillende uitingsvormen van extremisme eveneens van belang zijn. Het is vooral opmerkelijk dat islamitisch extremisme nog niet met een monitormatige aanpak is benaderd. En dat terwijl het radicaal-islamitische gedachtegoed wordt gezien als de grootste terroristische dreiging van het laatste decennium.¹

In dit hoofdstuk staan islamitische radicale² incidenten centraal. Bij wijze van aanzet tot monitoronderzoek naar islamitisch radicalisme in Nederland worden de incidenten besproken, zoals gerapporteerd door het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) met betrekking tot het jaar 2009. De analyse van politierapportages heeft twee belangrijke voordelen. Ten eerste wordt door de analyse van de rapportage zicht verkregen op de aard van de incidenten en kunnen mogelijke trends worden geïdentificeerd. Ten tweede biedt de analyse van de politiegegevens een goede mogelijkheid te reflecteren op het nut en de vormgeving van monitoronderzoek naar islamitisch radicalisme.

6.1 Islamitisch extremisme in vogelvlucht

Islamitisch extremisme heeft de laatste jaren een nadrukkelijke rol gespeeld in de publieke beeldvorming van extremistische uitingsvormen, en de ontwikkeling van terrorismebestrijding in Nederland. In het bijzonder gaat de aandacht uit naar ‘salafistisch jihadisme’. Dit gedachtegoed heeft zich in de jaren tachtig en begin jaren negentig in de westerse wereld verspreid en georganiseerd in de vorm van een beweging. Sindsdien heeft het zich in inhoud en verschijningsvorm ontwikkeld. *Al-Qaida* is wellicht de meest in het oog springende uitingsvorm.

De *International Crisis Group*³ identificeert drie strijdthema's van deze beweging.

1. Een interne strijd binnen de islamitische wereld, waarbij de huidige regimes worden verondersteld de ware islam ten onder te laten gaan aan zelfzuchtigheid en materieel gewin.
2. Een irredentistische strijd, gericht op terugwinning van het oude kalifaat, waarbij de rol, en soms overheersing van niet-islamitische overheden in de islamitische wereld, wordt bekritiseerd en bestreden.
3. Een wereldwijde strijd, om de ‘ware’ islam te verdedigen tegen invloeden van buitenaf.

Bij deze strijdthema’s wordt de karakteristieke strijd van de islam (de jihad) geïnterpreteerd in zijn militante variant. Een ander belangrijk kenmerk betreft de puriteinse interpretatie van de islam. De ware gelovige onderwerpt zich aan de absolute soevereiniteit en enigheid van God (*tawheed*), en gematigden en ongelovigen dienen te worden uitgesloten of ook gestraft (*takfir*).

In de jaren tachtig zorgden subsidies vanuit de Arabische wereld voor nieuwe, internationaal georiënteerde moskeeën in Europa. Deze verschaften salafistisch jihadistische predikers ook in Nederland een podium om hun gedachtegoed te uiten en te verspreiden. De boodschap van slachtofferschap (de boodschap dat de islam wordt bedreigd en moslims wereldwijd worden onderdrukt), absolutisme (de boodschap van de ‘enigheid’ van God) en strijdvaardigheid (een aantal predikers had in Afghanistan of andere conflicthaarden gevochten) inspireerde vooral jonge moslimimmigranten, waardoor militante sociale netwerken konden ontstaan met de moskeeën als knooppunten.

Op 11 september 2001 bleek het gevaar van deze ontwikkeling. Al-Qaida had eerder van zich laten spreken, na de eerste aanslag op het *World Trade Center* in 1993, bij de aanslag op *Khobar Towers* in 1996 in Saoedi-Arabië, de aanslag op de Amerikaanse ambassades in Kenia en Tanzania in 1998, en bij de aanslag op de *USS Cole* in 1998. Maar de aanslagen van 11 september 2001 vormden in omvang en ernst een escalatie, en betrokken bovendien zowel de politici als de bevolking van Europa bij de strijd tegen het salafistisch jehadisme. De vliegtuigkapers hadden immers hun radicalisering in Hamburg ondergaan. De bezorgdheid over islamitisch extremisme werd in Nederland nog eens versterkt na de eerste groot-

schalige aanslagen op Europese bodem in Madrid in 2003, en vooral na de moord op Theo van Gogh in november 2004.

Juist vanwege de prominente plaats van islamitisch radicalisme in de publieke discussie, kreeg beantwoording van vragen naar jihadistische netwerken in Europa, de drijfveren van individuele leden, en efficiënte bestrijding, hoge prioriteit voor beleidsmakers, handhavers van openbare orde en veiligheid, en wetenschappers. Met steun van de in 2005 opgerichte Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb), en de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Justitie, en Onderwijs, werden diverse studies uitgevoerd naar de inhoud van het salafistisch jihadisme, de steun voor het gedachtegoed, de aard van radicale netwerken, de psychologie achter radicalisering en deradicalisering, en de effectiviteit van terrorismebestrijding. Het betrof vooral fenomeenanalyses. Trends en ontwikkelingen in het jihadisme in Nederland kregen minder aandacht.

Er zijn echter uitzonderingen. De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) heeft in verschillende rapporten de trends in jihadisme in Nederland juist centraal gesteld. In het rapport *De gewelddadige jihad in Nederland, actuele trends in de islamistisch-terroristische dreiging* uit 2006 wordt bijvoorbeeld in algemene termen beschreven hoe de oorspronkelijk exogene islamitische strijd tot een Europese strijd werd. Daarbij sluiten jihadisten zich vanuit Europese landen in toenemende mate uit eigen beweging aan bij Al-Qaida en ook, veelal geïnspireerd door internetvideo's, organiseren zij zichzelf. Ten tweede publiceert de NCTb sinds 2005 op kwartaalbasis het *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland* (DTN), een globale analyse van de nationale en internationale ontwikkelingen op het gebied van dreiging. Op halfjaarlijkse basis publiceert de NCTb voorts de voortgangsrapportage terrorismebestrijding, waarin de belangrijkste ontwikkelingen met betrekking tot maatregelen tegen terrorisme worden beschreven. In april 2010 werd de twintigste DTN gepubliceerd. In juni 2010 werd de twaalfde halfjaarlijkse rapportage gepubliceerd.

6.2 Monitoronderzoek naar islamitisch extremisme

In de rapportages van de AIVD en de NCTb gaat het om algemene beschrijvingen van dreigende ontwikkelingen. Het ontbreekt voornamelijk aan een beschrijving van incidenten en een getalsmatige weergave van het aantal en de aard van incidenten. Een monitormatige aanpak kan bijdragen aan concretisering van de discussie over islamitisch radicalisme. Waar praten we eigenlijk over? Wat voor soort incidenten hebben zich voorgedaan?

De Dienst IPOL⁴ van het KLPD was bereid ten behoeve van ons onderzoek inzicht te geven in hun rapportage van incidenten in 2009, waarvan tenminste het vermoeden bestaat dat ze verband houden met islamitisch radicalisme. Het gaat om incidenten die verschillend van aard zijn. Niet alleen feitelijke incidenten, maar ook valse meldingen en meldingen die loos alarm bleken te zijn, worden genoemd. Valse meldingen en loos alarm zijn vooral in de context van terrorisme van groot belang om te rapporteren. Terrorisme is immers een vorm van psychologische oorlogsvoering, waarbij niet zozeer feitelijke aanslagen maar ook dreiging onderdeel is van de tactiek.

De bijna vierhonderd gerapporteerde incidenten vormen een goede basis voor de verkenning van de mogelijkheden en onmogelijkheden van monitoronderzoek naar islamitisch radicalisme. De gegevens geven een interessante inkijk op de aard van islamitisch radicalisme in Nederland waarmee de politie wordt geconfronteerd.

Het materiaal dat ons ten behoeve van ons onderzoek ter beschikking is gesteld dient nader te worden toegelicht. De bijna vierhonderd incidenten zijn niet op één uniforme wijze beschreven. Bij sommige voorvallen gaat het om één zinnetje (bijvoorbeeld ‘aangifte vermissing paspoort’), terwijl aan andere incidenten enkele alinea’s zijn gewijd. Al met al is de informatie tamelijk beperkt. Dit wordt versterkt doordat de informatie is geanonimiseerd. Identiteiten van daders, slachtoffers en andere betrokkenen waren voor ons niet zichtbaar. Soms zijn ook elementen van de context geanonimiseerd, bijvoorbeeld een doelwit. Ook locaties en plaatsnamen zijn niet altijd duidelijk. Verder bevat het bestand dubbeltellingen, die niet allemaal zijn te elimineren door bovengenoemde

beperkingen, en voorvallen die zo weinig aanknopingspunten bieden dat we ze terzijde hebben gelegd. Ook is er hier en daar wat bestandsvervuiling in de vorm van voorvallen die tot een andere categorie van radicalisme behoren. *Last but not least*, bij sommige incidenten is de afloop glashelder – een verdachte koffer die loos alarm bleek te zijn –, maar bij veel incidenten is (voor ons) niet zichtbaar of zij zijn opgehelderd.

Wij hebben besloten om het bestand te accepteren zoals het is en niet meteen al bij deze eerste keer te streven naar een reeks van verbeteringslagen. Deze medaille heeft wel een keerzijde: we kunnen weliswaar uit de voeten met vragen over de *aard* van de incidenten, maar vragen over de *omvang* zijn veel weerbarstiger. De onderzoeksgegevens in het huidige bestand lenen zich over het algemeen niet goed voor kwantitatieve inzichten. Wij zijn daarom voorzichtig met getallen en beperken ons tot getalsmatige *indicaties*, waar dat mogelijk is.

6.3 Islamitisch extremisme in 2009

Anders dan bij een ander monitordeelonderzoek – *Racistisch en extreemrechts geweld* – was voor een onderverdeling van islamitisch extremistische incidenten geen jarenlang beproefde typologie voorhanden. Daarom is getracht om op basis van wat wij in het bestand over het jaar 2009 aantreffen een geschikte typologie te maken. Omdat deze ordening gebaseerd is op de incidenten uit 2009, kan het zijn dat de houdbaarheid ervan beperkt zal zijn. Voorstelbare typen incidenten, zoals een bomaanslag of een persoonsgerichte moordaanslag, zijn niet in deze typologie opgenomen, eenvoudigweg omdat zij zich in 2009 niet hebben voorgedaan. Hieronder volgt een overzicht.

Islamitisch extremisme in de politiepraktijk, naar categorie in 2009:

- bedreiging;
- bommelding;
- poederbrief;
- mishandeling;
- mogelijke indicatie van extremistisch geweld;
- vermissing identiteitsbewijs.

In het volgende zullen de onderscheiden categorieën nader worden toegelicht en zal telkens een aantal incidenten worden beschreven.

6.3.1 *Bedreiging*

Bedreiging wordt hier gedefinieerd als het dreigen met geweld tegen een persoon, een groep of een object van die persoon of groep. Strafrechtelijk wordt onder bedreiging met geweld verstaan: ‘personen ertoe bewegen tegen hun zin of opdracht iets te doen of juist na te laten.’⁵ Men kan bedreiging definiëren vanuit het perspectief van de ‘bedreigde’. Daarbij is de beoordeling van laatstgenoemde doorslaggevend voor de vraag wat wel of geen bedreiging is. Weer een ander onderscheid sluit aan bij een in de criminologie veel gehanteerd onderscheid tussen instrumentele en expressieve delicten. Volgens Bovenkerk e.a. kan dit onderscheid goed worden toegepast op het verschijnsel bedreigen. ‘Het instrumentele bedreigingsbegrip komt aardig overeen met de omschrijving in het strafrecht. De dreiger wil een concreet resultaat afdwingen. Bij expressieve bedreiging wil de dader zich vooral demonstratief uiten.’⁶ Bij ons onderzoek kiezen wij voor een benaderingswijze die dicht bij de strafrechtelijke omschrijving ligt: iemand onder bedreiging van geweld ertoe bewegen tegen zijn zin iets te doen of na te laten. Wij kiezen hiervoor omdat op deze wijze beter onderscheid kan worden gemaakt tussen de incidenten die wij onder ogen hebben gekregen. Zouden wij bijvoorbeeld kiezen voor het perspectief van de bedreigde, dan zouden ook de veelvuldige meldingen over verdachte koffers als bedreigingen moeten worden getypeerd. Hieronder volgen voorbeelden van bedreigingen in onze inventarisatie.

- Ernstige bedreigingen van een jonge moslim gericht tegen een medeleerling. De bedreiger was wegens zijn radicalisering een bekende van de politie. Op school zou hij steeds meer in een isolement zijn geraakt en ook zou hij een voorliefde hebben voor gewelddadige filmpjes, die hij bekeek op de computer op school. De verdachte ontkende hardnekkig.
- Bij een vliegtuigbemanning werd een piloot door zijn collega bedreigd. Beiden zijn moslim, maar de bedreiger zou van mening zijn dat zijn collega zijn geloof verwaarloosde. De kwestie werd begrijpelijkerwijs serieus genomen, omdat het conflict zou kunnen leiden tot gevaarlijke situaties tijdens een vlucht.

- Bedreiging van een moslim wegens zijn omgang met christenen.
- Bedreiging van een moslim die zich zou willen bekeren tot het christendom.
- Een melding over een vrouw die voicemailberichten met bedreigingen ontving:

‘Allah is de grootste en jij zal bloeden. We gaan je pakken.’

- Bericht over een medewerkster van een afkickcentrum die door een (radicale) moslim vanuit de gevangenis ernstig is bedreigd.
- Bedreiging van een school in Amsterdam, waar op grond van de kledingvoorschriften geen hoofddoekjes gedragen mogen worden. Een vader van een Turkse leerlinge was het hier niet mee eens. Het conflict escaleerde en mondde uit in ernstige bedreigingen aan het adres van een lerares. Pogingen het conflict te sussen verliepen moeizaam.

6.3.2 *Bommelding*

Een bommelding is een telefonische of soms schriftelijke mededeling dat er een aanslag met explosieven zal plaatsvinden. De meeste bommeldingen zijn vals. Soms wordt een onderscheid gemaakt tussen bommeldingen, die per definitie serieus zijn, en bomdreigingen in plaats van een valse bommelding. In alle gevallen is er sprake van een aankondiging. Wij geven in dit onderzoek de voorkeur aan het gebruik van de term bommelding, dit om verwarring te voorkomen met een bomdreiging die het gevolg is van de vondst van bijvoorbeeld een verdachte koffer, zonder dat er sprake is van een mededeling over die desbetreffende koffer van een mogelijke dader. Het aantal incidenten in deze laatste categorie, waarop we later zullen terugkomen, is in ons databestand tamelijk omvangrijk. In onze inventarisatie hebben wij een aantal bommeldingen aangetroffen die – voor zover wij hebben kunnen nagaan – allemaal vals waren. Er werden geen explosieven aangetroffen. Hieronder volgen enkele voorbeelden.

- Door een Nederlandssprekende man werd telefonisch melding gemaakt dat hij een bom had geplaatst bij een horecagelegenheid aan het Rembrandtplein in Amsterdam. De bom zou in een plastic tas bij de toiletten liggen. Onderzoek ter plaatse leverde niets op. De melder belde opnieuw en vond dat hij niet serieus was genomen. Hij kon aan

de hand van het telefoonnummer worden opgespoord en aangehouden.

- In januari 2009 werden op diverse plaatsen (centrale meldkamer, media) telefonische meldingen ontvangen van een man die zei:

‘Allah is groot. Groter dan onze gevallen broeders in de Gaza. Wraak zullen wij nemen. Binnen 600 min. gaat op een 3 tal stations een bom ontploffen.’

- Telefonische bommelding van een slecht verstaanbare Nederlandsprekende man, aan het adres van een restaurant in Amsterdam:

‘Ik kan niet zeggen wie ik ben. Er is een plastic bom die over 94 minuten afgaat. Ik ga nu de politie bellen.’

Er is niet tot ontruiming overgegaan. Vermoedelijk had de melding een andere achtergrond dan extremisme.

- Bommelding aan het adres van de Amsterdam Arena. Er werd niet ontruimd, onder andere omdat het stadion op het moment van de melding al leegstroomde.
- Door een onbekende beller die zijn nummerherkenning had afgeschermd werd een bommelding gedaan. Uit de informatie in ons bestand:

‘De melding was erg slecht te verstaan, men kon er uit opmaken dat het een Nederlands sprekende man betrof die zei dat hij een bom had geplaatst op alle politiebureaus. Jullie gaan eraan, pas maar op. Doe!!!!!! En de man hing op.’

- Bommeldingen in diverse plaatsen tegen hotels. De meldingen werden anoniem in gebrekkig Engels via de telefoon gedaan. ‘De man belde in de naam van Allah en zei dat hij binnen een kwartier bij het hotel zou zijn en dan een bom af zou laten gaan’, aldus een van de meldingen.

6.3.3 Poederbrief

Bij een ‘poederbrief’ kan er sprake zijn van zogeheten ‘CBRN-terrorisme’. Volgens de NCTb is dat ‘het plegen van een terroristische aanslag met behulp van chemische, biologische, radiologische of nucleaire middelen (CBRN-agentia). Het gaat bij CBRN-terrorisme niet automatisch om massavernietigingswapens, het kan ook gaan om kleinschalige aanvallen die geen of maar weinig slachtoffers veroorzaken. CBRN-terrorisme veroorzaakt vaak veel angsteffecten bij de bevolking.⁷ Een poederbrief is een brief die (levensgevaarlijk) biologisch materiaal kan bevatten, zoals de brieven met miltvuursporen die aan het begin van dit decennium in de Verenigde Staten werden aangetroffen. Naar algemeen wordt aangenomen heeft dit verschijnsel zich nog nooit in Europa voorgedaan. Wat wel geregeld voorkomt – ook in Nederland – is dat de *suggestie* van een dergelijke aanval wordt gewekt door verzending van brieven met poeder dat bij nader onderzoek ongevaarlijk blijkt te zijn, zoals waspoeder. Onze inventarisatie bevat een klein aantal incidenten met poederbrieven, die voor zover wij weten geen gevaar inhielden.

- In Amsterdam werd een poederbrief aangetroffen. Nader onderzoek wees uit dat de brief waspoeder bevatte.
- Op een kantoor in Amsterdam werd een poederbrief bezorgd (dit was ook minstens één keer eerder gebeurd). In de desbetreffende enveloppe zat een plastic zakje met poeder, dat niet gevaarlijk bleek te zijn.
- Het derde geval vond ook plaats in Amsterdam. Nadat de brief was geopend en het poeder ontdekt was, werd de brief in een afgesloten kast gelegd en de politie gewaarschuwd.

Dat bij deze (geanonimiseerde) incidenten met poederbrieven sprake zou zijn van islamitisch extremisme hebben wij niet zelf uit de voor ons beschikbare informatie kunnen afleiden. Wat dit betreft zijn wij afhankelijk van een beoordeling van de politie.

6.3.4 Mishandeling

Men kan mishandeling omschrijven als het opzettelijk iemand tegen diens wil toebrengen van lichamelijk letsel of pijn. Bij ons onderzoek gaat het vervolgens om enigerlei verband met islamitisch extremisme. In de inventarisatie treffen we een aantal gevallen van mishandeling, waarvan hieronder enkele voorbeelden worden gegeven.

- Bericht over een zware mishandeling in een asielzoekerscentrum van een voormalige moslim die zich tot het christendom heeft bekeerd.
- Melding over de mishandeling van een Afghaanse vrouw door haar echtgenoot, schoonmoeder en schoonzuster. Volgens de vrouw was haar man ‘nog normaal’ in de verlovingstijd, maar veranderde hij na hun huwelijk. In een verklaring van het slachtoffer valt te lezen:

‘Ik wist wel dat hij moslim was maar niet dat hij zo extreem met zijn geloof bezig was. Vanaf de dag dat we samenwoonden eiste hij dat ik een hoofddoek ging dragen en kleding met lange mouwen. Ook mocht ik niet meer met andere mannen praten. En werd ik geslagen als ik dat wel deed. Ik vertelde hem dat ik dat niet wilde en dat niemand in mijn familie dit deed. Vanaf dat moment werd ik ook regelmatig door zijn moeder geslagen. Als ik weg zou gaan, zou hij mij opzoeken en vermoorden.’

Bij het tweede voorbeeld is sprake van huiselijk geweld. In het databestand zijn meer gevallen te vinden van huiselijk geweld, waarbij in meer of mindere mate sprake is van een religieuze context. Er is sprake van geweldpleging met een religieuze achtergrond, maar het is in de meeste gevallen niet duidelijk of er ook sprake is van extremisme, althans wanneer wij afgaan op de beschikbare informatie.

6.3.5 *Mogelijke indicatie van extremistisch geweld*

In de inventarisatie van incidenten uit 2009 bevindt zich een groot aantal voorvallen die zouden kunnen verwijzen naar een mogelijke aanslag of als zodanig zijn geïnterpreteerd. In meer dan één opzicht is de variatie groot. Het gaat om een grote diversiteit van gedragingen en situaties die als verdacht kunnen worden aangemerkt. Daarbij kan het gaan om tamelijk sterke aanwijzingen, maar ook om zogeheten *weak signals*. Voorts kan het gaan om voorvallen die niet zijn opgehelderd, althans voor zover wij op basis van de beschikbare informatie kunnen concluderen, maar ook om voorvallen die dat wel zijn. Het laatste vaak in de vorm van loos alarm. Laten we beginnen om een aantal voorbeelden te geven van deze subcategorie, die relatief omvangrijk is:

- Een inwonster van Amsterdam zag bij thuiskomst een onbeheerde tas voor haar woning staan. De tas was volgens haar verdacht. Bij onderzoek bleek de tas leeg te zijn.

- Bij een Amsterdams hotel werd een onbeheerde, verdachte koffer aangetroffen. Bij onderzoek bleek de koffer leeg te zijn.
- Melding over een verdachte tas die bij een kinderspeelplaats was neergelegd. De dader zou daar nog rondlopen. Met een ‘bomverkenner’ werd ter plaatse onderzoek gedaan, maar niets aangetroffen.
- Melding over een verdacht koffertje op het parkeerdek aan de Arena Boulevard. Ter plaatse bleek dat de eigenaar zijn koffertje vergeten was en deze inmiddels had opgehaald.
- Op een perron van een treinstation werd een onbeheerde, verdachte tas gevonden. Het bleek een vergeten tas met sportkleden te zijn.
- In een straat zou een handgranaat zijn gevonden. Het bleek echter te gaan om de rubberen bol van een fietstoeter.
- Melding over een verdachte tas, die door een boze cliënt bij een verzekeringkantoor was achtergelaten en waarin zich een handgranaat zou bevinden. Door miscommunicatie was een granaatappel voor een handgranaat aangezien.
- Melding over een verdacht pakketje in een lift van een flatgebouw. Het bleek een zelfgemaakt explosief te zijn, een rookbom of vuurwerkbom.
- Melding over een verdachte tas bij het Van Gogh Museum. De tas bleek een deken te bevatten.
- Tijdens een gebedsdienst op vrijdagavond in een synagoge zagen beveiligers een auto tussen de paaltjes door het trottoir oprijden en dicht bij de gevel van de synagoge parkeren. Zij spraken de bestuurder aan, die boos reageerde. Daarop werd de politie gewaarschuwd. Het bleek te gaan om de schoonmaker van de ernaast gelegen school. Parkeren op de stoep was gebruikelijk. Om misverstanden te voorkomen werd afgesproken dat dit niet meer op de vrijdagavonden zou gebeuren.
- Bij een supermarkt werd een nepbom gevonden: een blikje met tape eromheen en een touwtje eruit. In het blikje zaten stenen en zand.
- In een portiek werd een lege koffer gevonden. Het vermoeden bestond dat de koffer daar was geplaatst om de oplettendheid van de politie te testen.
- Een dichtgelaste munitiekist was aanleiding voor grote ongerustheid. Speurhond noch röntgenfoto’s gaven uitsluitsel. Uiteindelijk bleek de kist stenen te bevatten en te zijn gebruikt als verzwaring bij een grote tent.

- Op een plein stond een verlaten grijs metalen koffer vastgeketend aan een paal van de tramhalte. Na onderzoek bleek het een koffer van een straatartiest te zijn.

Een tweede subcategorie betreft (enkele) berichten over een op handen zijnde aanslag of eventuele voorbereidingen daarvan. Hieronder enkele voorbeelden:

- Bij een bedrijf werden dertig gasflessen gestolen, die elk 10,5 kg propaangas bevatten. De diefstal vond plaats vanaf het afgesloten terrein van het bedrijf. Door eenvoudigweg een gat in de omheining te knippen werd toegang tot het terrein verkregen.
- De bewaking van een bedrijf in Rotterdam Europoort rapporteert dat er vanuit een auto op de parkeerplaats installaties zijn gefotografeerd.
- Een melding over aanstaande aanslagen op vier plaatsen met bomauto's die voorzien zouden zijn van valse taxikentekens.
- Een melding over iemand die van plan zou zijn een aanslag te plegen op de *Gay Pride*.
- Een bericht over een auto die geparkeerd werd bij het hek van een gasverdeelstation. In het bericht valt te lezen:

‘De inzittenden waren een man van ongeveer 50 jaar met baard en een vrouw van ongeveer 35 jaar, een hoofddoek dragend.’

- Een melding over een vernieling waarbij naar alle waarschijnlijkheid gebruikgemaakt was van een handgranaat.
- Bij de locatie van de NAM (Nederlandse Aardolie Maatschappij) in Schoonebeek werden twee verdachte auto's waargenomen.
- Een melding over een Arabischspreekende man die zich verdacht gedroeg (fotograferen) in de buurt van een synagoge.

Het bestand bevat verder diverse meldingen over gedragingen van of wetenswaardigheden over personen die door de overheid in de gaten worden gehouden. Het gaat bijvoorbeeld om een verhuizing of om reisbewegingen.

Een derde subcategorie wordt gevormd door *weak signals*. Deze categorie sluit aan op de vorige, maar de indicaties zijn minder sterk:

- Diverse meldingen over personen met psychische aandoeningen die uitlatingen doen met een radicaal religieuze strekking.
- Veel meldingen over personen die in meer of mindere mate radicale uitlatingen doen en waarbij in de melding met name uiterlijke kenmerken worden vermeld, vooral over baarden en traditionele kledij.
- Een melding over mogelijke radicalisering van een groep Afghaanse jongeren en een over de vermissing van een minderjarige Afghaanse jongen.
- Een melding over een man die bij de videotheek informeerde naar dvd's met terroristische aanslagen.
- Een melding over een 'kennismigrant' van Algerijnse herkomst die expert zou zijn op het terrein van elektrotechniek. De man had de aandacht op zich gevestigd wegens het plegen van huiselijk geweld. Er bleek onduidelijkheid te bestaan of hij in Nederland studeerde dan wel in Frankrijk zou werken.
- Een melding over een scholier met grote belangstelling voor terroristische aanslagen, die een opleiding wil gaan doen met 'in elk geval' scheikunde in zijn pakket.
- Bij een vechtpartijtje met Marokkaanse jongeren op een eerstehulp-post werden radicale uitlatingen opgevangen.
- Een melding van een man die zich zorgen maakte over zijn broer en dacht dat deze aan het radicaliseren is. Zo had de broer gevraagd:

'Hoe zou je het vinden als ik martelaar zou worden?'

- Een melding over een vader die zich zorgen maakt over zijn zoon. De zoon had via de moskee een Algerijn leren kennen die een grote invloed op hem is gaan uitoefenen. De zoon gaf niet meer om school waardoor hij waarschijnlijk voor de tweede keer zijn eindexamen niet zou halen. Hij werd streng gelovig, keek geen televisie meer en zonderde zich steeds meer af. Ook probeerde hij zijn zus ertoe aan te zetten een hoofddoek te gaan dragen.
- Een melding van een vrouw over haar ex-echtgenoot die afscheid van hun kinderen wilde nemen voordat hij Nederland zou verlaten.

- Bij een postkantoor werd een verdachte envelop afgegeven. Volgens de rapporteur: ‘Bij het betasten van de enveloppe leek het op een vuurwapen. In verband met vingerafdrukken voorzichtig opengemaakt. Bleek een zeer roestig wapen in te zitten van het merk Walther PPK.’

6.3.6 *Vermissing identiteitsbewijs*

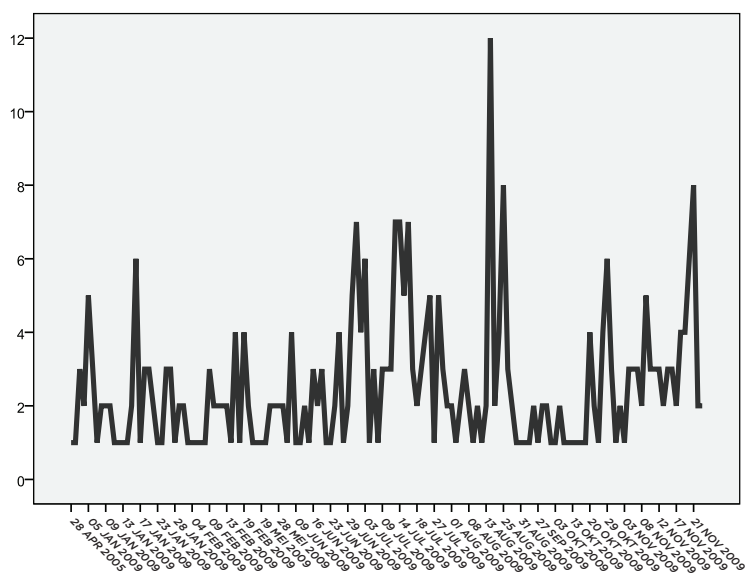
Er wordt sinds 11 september 2001 grote waarde gehecht aan persoonsgegevens in de strijd tegen terrorisme. Veel terrorisme is transnationaal, en registratie van persoonsgegevens, ook bekend als PNR-gegevens (PNR: *Passenger Name Record*), zijn dan ook van groot belang. PNR-gegevens houden verband met reisbewegingen, meestal vluchten, en omvatten paspoortgegevens, naam, adres, telefoonnummers, reisagent, creditcardnummer, geschiedenis van het wijzigen van vluchtschema's, stoelvoorkeur en andere informatie. Vermissing van bepaalde PNR-gegevens kan mogelijk verband houden met kwaadaardige intenties. In onze inventarisatie over het jaar 2009 bevindt zich een relatief groot aantal meldingen van vermissingen van identiteitsbewijzen, ruim veertig, waardoor onderbrenging in een aparte categorie gerechtvaardigd is. Deze meldingen zijn niet uitsluitend gebaseerd op de vermissing zelf, maar ook op een of meer aanwijzingen in de context van de desbetreffende vermissing. Overigens, door anonimisering van de gegevens hebben wij deze aanwijzingen niet zelf kunnen beoordelen. Hieronder volgen enkele voorbeelden van de meldingen uit onze inventarisatie:

- Een melding over aangifte van vermissing van een rijbewijs. In 2004 deed betrokkene ook aangifte van vermissing van zijn rijbewijs.
- Een melding over aangifte van vermissing van een paspoort, zoals ook in 2008.
- Een melding van aangifte van vermissing van een Afghaans paspoort.
- Een melding over een in Iran verloren rijbewijs.
- Een melding over iemand die in enkele jaren tijds voor de vierde keer zijn reisdocument zou zijn verloren.
- Een melding over iemand die al zes keer zijn identiteitsbewijs zou zijn verloren.

6.4 Trends: de incidenten in de tijd

Naast het maken van een onderverdeling en beschrijvingen van afzonderlijke incidenten hebben wij ons afgevraagd hoe de incidenten in de tijd kunnen worden geplaatst. Figuur 6.1 geeft de ontwikkeling van incidenten over tijd weer.

Figuur 6.1 Aantal incidenten

De tijdslijn bevat alleen data die in het gegevensbestand worden genoemd. Bijgevolg is de tijdslijn gecomprimeerd. Er worden in de periode van 20 februari tot 19 mei en in de maand december geen incidenten genoemd; en deze tijdsperiodes worden dan ook niet in de grafiek weergegeven. Deze opmerking versterkt een indruk die ook uit de figuur kan worden afgeleid: de incidenten zijn geconcentreerd rond een aantal pieken die niet meer dan een paar dagen omvatten.

De periode *5-6 januari* is de eerste piek van incidenten. Het gaat hier om incidenten van diverse aard, die zich vooral in Amsterdam voordoen. De politie vindt enkele verdachte koffers, en uit haar zorg over radicaliserende individuen binnen enkele probleemgezinnen in Amsterdam.

De dagen *16 en 17 januari* worden vooral gekenmerkt door een aantal meldingen van mogelijke aanslagen of voorbereiding tot aanslagen. De meldingen zijn van verschillende aard en herkomst. Er wordt geen aanleiding gevonden voor vervolgonderzoek.

De periode *13 tot 20 februari* staat vooral in het teken van reisdocumenten en identiteitspapieren die niet blijken te kloppen. Daarnaast wordt op 19 februari een aantal verdachte koffers gecontroleerd.

De dagen *8-9 juni* omvatten een concentratie van incidenten zonder eenduidige thematiek. Er wordt bijvoorbeeld een persoon zonder verblijfsvergunning onderzocht en een herrieschopper wordt ondervraagd.

De periode *23 juni-3 juli* markeert een periode met opvallend veel bommeldingen en meldingen van verdachte koffers of objecten. Dit is voorts de periode waarin na de verkiezingen in Iran ook in Nederland wordt gedemonstreerd tegen de politieke situatie aldaar.

De periode *14-18 juli* omvat een groot aantal vermissingen van identiteitsbewijzen, mogelijk als gevolg van het begin van de zomervakantie. Daarnaast blijken de overige incidenten betrekking te hebben op problemen van sociale aard.

De periode *13-25 augustus* omvat de grootste toename aan incidenten. Het gaat hierbij vooral om een groot aantal verloren paspoorten of identiteitscontrole. Daarnaast zijn er enkele gevallen waarbij allochtonen worden bedreigd, omdat ze hun voorkeur uitspreken voor een niet-islamitische levenswijze.

De periode *19-29 oktober* omvat diverse meldingen van verdachte koffers. Daarnaast worden bij een aantal incidenten commerciële instellingen (belhuis en horecagelegenheid) en personen als verdacht aangemerkt.

De periode 19-21 november omvat opnieuw vooral (valse) bommeldingen. Daarnaast worden enkele verstrooide personen met religieuze uitspraken opgemerkt en geregistreerd.

6.5 Slot

In het begin van dit hoofdstuk hebben wij de vragen opgeworpen: islamitisch radicalisme, waar praten we eigenlijk over en wat voor soort incidenten hebben zich voorgedaan?

Op basis van een bestand met politiegegevens over het jaar 2009 (waaraan wel enkele beperkingen zijn verbonden) hebben wij getracht deze vragen te beantwoorden. Het soort incidenten kan worden onderverdeeld in bedreigingen, bommeldingen, poederbrieven, mishandelingen, vermissing van identiteitsbewijzen en mogelijke indicaties van extremistisch geweld. De laatste categorie is meer dan de andere divers en zou weer onderverdeeld kunnen worden in de subcategorieën ‘aanwijzing, maar loos alarm’, ‘aanwijzing aanslag’ en ‘*weak signal*’.

Islamitisch extremisme in de politiepraktijk, naar categorie in 2009:

- bedreiging;
- bommelding;
- poederbrief;
- mishandeling;
- vermissing identiteitsbewijs;
- mogelijke indicatie van extremistisch geweld:
 - aanwijzing, maar loos alarm;
 - aanwijzing aanslag;
 - *weak signal*.

We hebben een aantal opvallende onderzoeksbevindingen:

- Wij hebben geen duidelijke aanwijzingen gevonden voor een concrete aanslag. Wij sluiten daarbij overigens niet uit dat serieuze aanwijzingen buiten het ons geleverde bestand zijn gebleven.
- Wij hebben weinig gevallen van daadwerkelijke geweldpleging gevonden.
- Uit de incidenten valt af te leiden dat er in 2009 een hoog niveau van gepercipieerde dreiging bestond.

- In de praktijk blijkt dit gevoel van dreiging verweven te zijn met religieuze orthodoxie en uiterlijke kenmerken daarvan.
- De grens tussen dreiging van religieus geweld en van extremistisch geweld blijkt in de praktijk niet eenvoudig te trekken.
- De gepercipieerde dreiging heeft intensieve aandacht van de politie gekregen, waarbij in verreweg de meeste gevallen achteraf kon worden vastgesteld dat het om loos alarm ging.
- Bij de gevallen van loos alarm bestaat het verband met islamitisch extremisme dus uitsluitend uit de angst hiervoor.

Hoewel er de nodige incidenten zijn geweest die mogelijk verband houden met islamitisch extremisme, blijken veel van deze incidenten valse meldingen of loos alarm. Uit geen van de incidenten kwam een aanslag voort, of was er zelfs maar een indicatie van verhoogd risico.

Maar kan hier nu uit worden afgeleid dat er geen gevaar uitgaat van islamitisch extremisme? Of dat alle inspanningen om islamitisch extremisme tegen te gaan voor niets zijn geweest? Het valt goed te beargumenteren dat de grote aanslagen van 11 september 2001 en later in Madrid en Londen, alsmede de moord op Theo van Gogh in Amsterdam in 2004, mede aangestuurd via de media, een klimaat van angst hebben gecreëerd, of van *moral panic*, waardoor zelfs triviale gebeurtenissen worden geduid in het licht van het gevaar van terrorisme. Een vergeten koffer kan dan al snel gezien worden als een dreigende aanslag en een man met een baard als een potentiële terrorist. Een voorbeeld uit onze inventarisatie: een op straat verloren rubberen bol van een fietstoeter wordt voor een handgranaat aangezien.

Daarmee rijst de vraag of er wellicht veel minder incidenten zouden zijn als er minder aandacht was voor de bestrijding van terrorisme. Maar zo simpel ligt het niet. Terrorisme is, in de kern, bedoeld als psychologische oorlogsvoering, waarbij het niet zozeer gaat om het doden van mensen, maar om het creëren van angst. In de incidenten van 2009 zien wij dit effect weerspiegeld. Maar juist als terrorisme uit het vizier zou verdwijnen onder invloed van de grote aantallen gevallen van loos alarm, dan zou die ene echte aanslag een groot effect teweeg kunnen brengen. Ondanks aanwijzingen voor het tegendeel, blijft waakzaamheid geboden.

Noten

- 1 Zie *Ideologie en strategie van het jihadisme*, Den Haag: Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding 2009, p. 3, <http://www.nctb.nl/Images/NCTb-JihadismeNLI_tcm91-239748.pdf> (8 oktober 2010).
- 2 De begrippen ‘radicalisme’ en ‘radicalisering’ zijn in Nederland volop in gebruik geraakt. Het komt vandaag de dag voor dat radicalisme gehanteerd wordt daar waar eerder wellicht de aanduiding extremisme zou zijn gebruikt. Men kan van mening verschillen over de vraag of radicalisme en extremisme identieke dan wel verschillende begrippen zijn. Hier zal deze discussie niet worden gevoerd of weergegeven. In dit hoofdstuk worden extremisme en radicalisme als hetzelfde beschouwd en als synoniemen gehanteerd. Zie voor een uitgebreidere verhandeling hierover bijvoorbeeld J. van Donselaar, *Rechts Radicalisme*, in: H. Moors e.a., *Polarisatie en radicalisering in Nederland. Een verkenning van de stand van zaken in 2009*, Tilburg: IVA Beleidsonderzoek en Advies 2009, p. 78-88, <<http://www.iva.nl/uploads/documents/166.pdf>> (8 oktober 2010).
- 3 Zie voor de *International Crisis Group* <<http://www.crisisgroup.org/en.aspx>> (11 oktober 2010).
- 4 Zie voor Dienst IPOL <http://www.politie.nl/KLPD/organisatieonderdelen/dienst_ipol/> (11 oktober 2010).
- 5 F. Bovenkerk e.a., *Bedreigingen in Nederland: verkenning in opdracht van Politie en Wetenschap*. Amsterdam [etc.]: Augustus 2005, p. 9.
- 6 *Ibid.*, p. 10.
- 7 Zie: Vraag en antwoord CBRN-terrorisme: antwoord op veelgestelde vragen over CBRN-terrorisme <http://www.nctb.nl/Diverse_vragen_en_antwoorden/CBRN_terrorisme/overzichtspagina_faq_CBRN.aspx> (7 oktober 2010).

7 Over gaskamers, joodse nazi's en neuzen

Evelien Gans

Antisemitisme heeft een lange geschiedenis met als dieptepunt de Holocaust gedurende de Tweede Wereldoorlog. In deze bijdrage¹ wordt onderzocht op welke wijze het antisemitisme in Nederland zich na deze oorlog heeft ontwikkeld. Belangrijke invloedsfactoren op deze ontwikkeling waren het Israëlisch-Palestijns conflict (paragraaf 7.2), de paradox van *blaming the victim* (paragraaf 7.3), de dominantie van de Shoah (paragraaf 7.4), het filosemitisme (paragraaf 7.5) en het voetbalhooliganisme (paragraaf 7.6). In paragraaf 7.7 komt aan de orde de fatale driehoek tussen antisemitisme, antizionisme en kritiek op Israël en in paragraaf 7.8 de rol die nieuwe Nederlanders op het antisemitisme hebben. Allereerst worden in de inleiding antisemitische uitingen als verschijnsel geduid (paragraaf 7.1).

7.1 Inleiding

‘De hele Utrechtsestraat was gevuld met mensen. Opvallend veel middelbare vrouwen in traditionele Marokkaanse kledij met hoofddoek (dat zie je nu eenmaal niet vaak in de Utrechtsestraat, Amsterdam is toch behoorlijk gesegregeerd). Ik weet nog dat ik toen dacht: al die vrouwen die nu uit hun huizen en buurten komen: wel voor deze demonstratie, maar anders mag het niet... Er werden afschuwelijke dingen geroepen, in ieder geval “alle joden aan het gas”. Ik werd bozer dan bang en liep op zo’n jongeman af en heb iets gezegd als “weet je wel wat je zegt”. Gevoel van machteloze woede, vermengd met bedrukt en een beetje angstig. Het was heel massaal, extra door die smalle straat die zover het oog reikte vol was.’²

Aan het woord is een toevallige toeschouwer, een Amsterdamse vrouw met een joodse achtergrond, die met haar gezin niet ver van de Utrechtsestraat woont, en daar soms boodschappen doet. Op zaterdagmiddag 13 april 2002 vormt het centrum van Amsterdam het decor van een massale pro-Palestijnse, respectievelijk anti-Israël demonstratie

onder de noemer ‘Stop de oorlog tegen de Palestijnen’. Met zo’n 15.000 deelnemers (de schattingen lopen uiteen tussen 10.000 en 30.000) is de hoofdorganisator, het Nederlands Palestina Komitee, erin geslaagd het hoogste aantal demonstranten in Nederland op de been te brengen sinds het protest tegen de Eurotop in 1997.³ De samenstelling van de demonstratie is gevarieerd, maar Marokkaanse en Turkse Nederlanders vormen de meerderheid. Op het sprekerspodium staan behalve vertegenwoordigers van Turkse en Marokkaanse organisaties ook politici van D66, GroenLinks en de SP. De Internationale Socialisten hebben opgeroepen tot deelname, organisaties als Een Ander Joods Geluid en Vrouwen in ’t Zwart. De demonstratie krijgt veel aandacht in de media vanwege haar massale karakter en het ongekend grote aandeel van allochtone demonstranten, maar minstens zozeer vanwege het controversiële gehalte van een deel van de spandoeken en leuzen. Aan het eind van de middag loopt de demonstratie, terug op haar vertrekpunt de Dam, uit de hand. Een zichtbaar joodse man (met keppeltje) wordt in elkaar geslagen. Een groep Marokkaanse jongeren raaks slaags met de politie; er worden negentien arrestaties verricht.

Op de website van *Marokko Community* is de stemming euforisch. ‘Ik ben net thuis uit Amsterdam en het was een geweldige dag. Iedereen voelde zich 1. Er liepen ook veel autochtone Nederlanders mee en mensen van allerlei afkomst.’ En: ‘de media brengt het zo dat er rellen waren na een demonstratie... maar er was een demonstratie met aan het einde daarvan een paar relletjes.’ Een derde deelnemer bejubelt de ‘eenheid onder zoveel culturen’, maar beklagt zich over ‘die Joden pers! Soeb7anallah! Nu heb ik met mijn eigen ogen gezien hoe ze de feiten verdraaien!’⁴ Op 10 juni 2002 worden er in de Tweede Kamer vragen gesteld naar aanleiding van strafbare uitlatingen tijdens de demonstratie. Het Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam heeft 75 hakenkruisen geteld. Ook elders wordt het scala aan vergelijkingen tussen nazi-Duitsland en Israël geïnventariseerd: spandoeken met daarop Sharon met Hitlersnor, ‘Israel nazistaat’, ‘Stop de Palestijnse holocaust’. Binnen de variëteit aan regelrecht antisemitische slogans, zoals ‘Joden zijn honden’, ‘Juden raus’, blijkt er één bijzonder populair: ‘ Hamas, Hamas, alle joden aan het gas’.

De vraag is hoe deze leuze, waarin de joden, anno 2002, met terugwerkende kracht de gaskamer worden ingestuurd, te duiden. Zij klinkt in april 2002 niet voor het eerst. Wie hebben de kreet geïntroduceerd? Wat is zijn geschiedenis, wat zijn functie? En waarom wordt de antisemitische verwensing gekoppeld aan Hamas, de Palestijnse extremistische en islamistische rivaal van de PLO? Wat is er, kortom, gebeurd met de herinnering aan de gaskamers – waar de Europese joden massaal en industrieel werden uitgeroeid?

7.2 De globalisering van het Israëliisch-Palestijns conflict

Op het eerste gezicht draait het tijdens de Amsterdamse demonstratie van 13 april 2002 louter om buitenlandse politiek. Op 28 september 2000 heeft toenmalig Israëliisch oppositieleider Ariel Sharon, met in zijn gevolg honderden Israëliische soldaten en veiligheidsmensen, een bezoek gebracht aan de Tempelberg in Jeruzalem, een historische plaats die al vaker tot uitbarstingen tussen joden en (Palestijnse) Arabieren heeft geleid. Tot in de eerste eeuw na Christus stond er de Tweede Tempel waaraan nu nog, aan de voet van de berg, de zogenaamde Klaagmuur herinnert, heilige plaats voor de joden. Op de berg zelf staat de Al Aqsa-moskee, de na Mekka en Medina derde heiligste plaats voor de islam. Zeven jaar zijn verstreken sinds in 1993 de Oslo-akkoorden tussen Israël en de Palestijnen zijn gesloten, mede als resultaat van de eerste Palestijnse Opstand (Intifada) die in 1987 was losgebarsten tegen de Israëliische bezetting van de Westbank en Gaza.

Na het aanvankelijke optimisme en de eerste daadwerkelijke stappen, zoals de overdracht door Israël van gebied op de Westbank aan de zogenoemde Palestijnse Autoriteit (PA), stagneert het vredesproces snel. Met name in het Palestijnse kamp, waar het meest te winnen valt, zijn de desillusies groot en vervliegt de hoop op een rechtvaardige vrede. Sharons met militair vertoon omgeven bezoek wordt als provocatie opgevat en luidt het begin van de Tweede Intifada in. Israël en de inmiddels deels autonome Palestijnse gebieden belanden in een spiraal van geweld, waarbij aan beide kanten ook veel burgers omkomen. Dit door toedoen van enerzijds militaire offensieven en liquidatieacties van Israëliische en anderzijds zelfmoordaanslagen van Palestijnse kant. Israël is en blijft de bovenliggende partij. In het geheel sterven er, tot halverwege het jaar

2005, drie à vier keer zoveel Palestijnen als Israëliërs.⁵ Het duurt tot januari 2005 voordat Sharon – inmiddels premier van Israël – en de Palestijnse president Mahmoud Abbas afspreken om de vijandelijkheden te staken.

Vanaf het begin van de Tweede Intifada blijkt het Israëliësch-Palestijns conflict definitief tot ver over zijn feitelijke grenzen te zijn getreden. Beide bevolkingsgroepen, (joodse) Israëliërs en (Arabische) Palestijnen, zijn als het ware ieder geadopteerd door lot-, geloofsgenoten en sympathisanten over de hele wereld: het conflict is geglobaliseerd. Aanleiding voor de (ook in onder andere Londen gehouden) demonstratie van 13 april 2002, vormen onder meer de Israëliësch invallen in Palestijnse steden als Bethlehem en Ramallah (het hoofdkwartier van Yasser Arafat) en, op 3 april, in het vluchtelingenkamp vlak bij de Palestijnse stad Jenin, volgens Israël een broeinest van terrorisme en de verblijfplaats van een tweetal daders van recente zelfmoordaanslagen. Palestijnse bronnen brengen het gerucht in omloop dat het Israëliësch leger bij Jenin een bloedbad heeft aangericht waarbij 400 tot 1.400 slachtoffers aan Palestijnse kant zijn gevallen. Dat leidt wereldwijd tot grote verontwaardiging.

Na aanvankelijke tegenwerking laat Israël de organisatie Human Rights Watch eind april tot het gebied toe. Die stelt vast dat er 52 Palestijnen (onder wie 22 burgers) en 23 Israëliësch militairen zijn omgekomen. Er zijn dus aanzienlijk minder Palestijnse doden te betreuren dan beweerd. Israël wordt echter wel beschuldigd van mensenrechtenschendingen, zoals het onvoldoende onderscheid maken tussen militaire en burgerdoelwitten, het aanvallen en doden van medisch personeel, het gebruik maken van burgers als menselijk schild en disproportionele verwoesting van de burgerlijke infrastructuur. De aanklacht tegen Palestijnse militanten luidt dat zij hun eigen bevolking in levensgevaar hebben gebracht door explosieven in de huizen van burgers te plaatsen.⁶

‘Jenin’ kan symbool staan voor het uitzichtloos patroon waarin het Israëliësch-Palestijns conflict verzeild is geraakt. Het is bovendien het zoveelste voorbeeld van een propagandaslag waarin een modern, tot in de puntjes uitgerust Israëliësch media- en voorlichtingsinstrumentarium tegenover een veel primitiever Palestijns apparaat staat, dat niettemin soms bijzonder effectief is. In de demonstratie van 13 april wordt

niet geprotesteerd tegen de aan 'Jenin' voorafgaande zelfmoordaanslag door Hamas op 27 maart op een seider vierend gezelschap in Netanya (29 doden), noch tegen die erna, op 9 april, in een bus in Haifa (8 doden). De dodelijke slachtoffers aan Israëlische kant vallen in de wereldopinie steeds vaker weg tegen het veel hogere aantal doden onder de Palestijnse bevolking (hetzelfde geldt voor de gewonden aan beide kanten – een categorie apart). Tegenover de willekeur van de zelfmoordaanslagen staat de militaire overmacht van Israël, dat burgerslachtoffers en het middel van collectieve bestraffing niet schuwt, en de Palestijnen ook economisch in een hoek drijft en psychologisch vernedert. Het repressieve en corrupte, respectievelijk uiterst gewelddadige karakter van de elkaar bestrijdende (en vanaf de verkiezingen van 2006 tot openlijke vijanden uitgegroeide) Palestijnse leidende organisaties, PLO en Hamas, verdwijnt in de schaduw van de Israëlische arrogantie van de macht. Een macht waarvan de uitoefening behalve door de zoete smaak en de voordelen ervan ook bepaald lijkt door een soms gegronde, vaker irrationele, deels naar het verleden verwijzende angst.⁷ Dat laatste is echter voor degenen die er de dupe van zijn, van ondergeschikt belang. Hetzelfde geldt voor de vele buitenstaanders die zich om uiteenlopende motieven met de Palestijnen solidair verklaren, en zich identificeren met wie zij zien als het prototype van de underdog.

7.3 Antisemitisme in Nederland na de bevrijding

'Hamas Hamas, alle joden aan het gas.' Hoewel het toneel van het Israelisch-Palestijns conflict in het Midden-Oosten staat, lijkt een deel van het stuk dat wordt opgevoerd samengesteld uit teksten, termen en noties die afkomstig zijn uit Europa waar de Shoah (of: Holocaust), de twintigste-eeuwse genocide op de Europese joden, heeft plaatsgevonden. De verbinding tussen joden en gas stamt niet uit Palestina, Egypte, of Iran, maar uit nazi-Duitsland, en werd overgenomen in de landen vanwaar de joden naar de gaskamers zijn gedeporteerd. Ook in Nederland. Daar was in de loop van de Duitse bezetting het antisemitisme toegenomen. Aloude antisemitische stereotypen voegden zich naar een veranderde historische context. Geruchten die al tijdens de bezetting de ronde deden, barstten na de bevrijding naar buiten. Joodse onderduikers zouden zich roekeloos, verraderlijk en gierig tegenover hun onderduikgevers

gedragen hebben. Na hun terugkeer zouden joden meteen hun bankbiljetten opgegraven hebben, en de beste banen bezetten, rondrijdend in de grootste auto's. Ze speelden, zo werd beweerd, (vaak ook letterlijk) weer de eerste viool – in plaats van zich bescheiden op te stellen en zich dankbaar te betonen voor de hun met levensgevaar geboden hulp.⁸

In veel van deze beschuldigingen school een materialistische connotatie. Deze was terug te voeren op degenen die haar uitten (zoals dat deel van de zogenoemde bewaärs dat weigerde joodse bezittingen terug te geven),⁹ maar werd geprojecteerd op de jood, de materialistische jood, de laffe, sluwe en neurotische jood: Judas en Shylock ineen. Behalve door de systematische nazipropaganda valt het antisemitisme in bevrijd Nederland zowel psychologisch als sociaal-economisch te verklaren. Psychologisch omdat joodse overlevenden, door het loutere feit van hun terugkeer, herinnerden aan eigen falen. Het mechanisme van *blaming the victim* bood hier een uitweg: de joden hadden het niet verdiend geholpen te worden. Ook in economisch en sociaal opzicht vervulde het antisemitisme een functie. In de schaarstesamenleving van direct na de oorlog claimden joodse overlevenden hun huizen, banen, klanten, geld of andere bezittingen terug. Er waren niet-joodse Nederlanders voor wie dat bedreigend was; zij ervoeren de joden als concurrenten. Ze waren er sinds het verdwijnen van ruim 100.000 joden – circa 75% van alle joden in Nederland zijn vermoord – aan gewend geraakt dat er geen joden meer waren.¹⁰

Voor de goede orde: Nederland was geenszins verworpen tot één zompig antisemitisch moeras. Eerder was er sprake van twee kampen, een dat met zijn vooroordelen naar buiten trad, en een dat deze met verve bestreed: joden en niet-joden, journalisten, zionisten, opinievormers, politici – op individuele basis wel te verstaan. Want de regering als zodanig nam niet duidelijk stelling tegen wat zij als 'latent antisemitisme' beschouwde. Wel gebruikte zij de anti-joodse sentimenten als argument voor de beslissing bepaalde maatregelen ten gunste van joden niet te nemen, zoals het toelaten van joodse vluchtelingen. Dat zou het antisemitisme immers versterken. In die zin bevestigde zij impliciet de vooroordelen die onder de bevolking leefden.

Konden de meeste anti-joodse stereotypen anno 1945 bogen op een leeftijd van eeuwen, een was er ontgezeglijk piepjong. De verwensing 'Ze zijn vergeten je (jullie) te vergassen', die onmiddellijk na de bevrijding opgang deed, is een antisemitisch stereotype uit het post-Holocaust-tijdperk waarin de jood wordt opgevat als iemand die er is 'om vergast te worden'. Degene die zich van de vervloeking 'ze zijn vergeten je te vergassen' bediende, vereenzelvigde zich, bewust of onbewust, met de nazi die de joden naar de gaskamer deporteerde. De identificatie van joden en gas werd ook zichtbaar in een tot op heden bestaand reservoir van zieke 'joodse' grappen die op den duur de traditionele joodse grappen over Sam en Moos vervingen. 'Wat is het verschil tussen een joodje en een broodje? Een broodje gilt niet in de oven.'¹¹ Waarschijnlijk dient dit type grappen om de eigenlijke verschrikking op afstand te houden. Zoals men in Israël tegenover de strijdbare zionist en de *ghetto fighter* de in galoet (ballingschap) vermoorde joden als 'zeep' aanduidde. Een stereotiepe en minachtende reductie die ook moest verhullen dat de zionistische beweging zelf had gefaald: het was haar niet gelukt de meerderheid van de joden te overtuigen tijdig uit Europa over te komen, noch haar, in de tijd van vernietiging, te redden.¹²

In Nederland ligt in de uitdrukking 'Ze zijn vergeten je te vergassen', het startpunt van de identificatie van joden met de Shoah op een perverse, dat wil zeggen niet reflectieve en historische, maar stereotiepe en antisemitische wijze. Toen er vanaf eind jaren veertig steeds meer bekend werd van de gruwelen van de Shoah werd antisemitisme taboe. Vanaf halverwege de jaren zestig, met onder meer de verschijning van Jacques Pressers *Ondergang: de vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom, 1940-1945*, kwam de jodenvervolging gaandeweg steeds meer centraal te staan in de publieke herinnering aan de Tweede Wereldoorlog.¹³ Maar intussen leefde de uitdrukking 'Ze zijn vergeten je te vergassen' voort als vulgaire verwensing tijdens hoog oplopende ruzies op straat, in het café, en aan de telefoon.

7.4 Secundair antisemitisme

In de jaren tachtig begon er steeds vaker gemorreld te worden aan de dominantie van de Shoah in het geschiedbeeld en het collectieve ge-

heugen in Nederland. De filmer en columnist Theo van Gogh gaf zijn eigen, pornografische draai aan de verbinding tussen joden en gas. Van Gogh werd de belichaming van politieke incorrectheid in Nederland. In zijn zelfverklaarde kruistocht tegen de ‘4 mei-industrie’ en voor de vrije meningsuiting – die hij ‘een en ondeelbaar’ noemde – schreef hij in 1984 een in later jaren herhaaldelijk opnieuw uitgegeven pamflet ‘Een Messias zonder Kruis’ tegen de (joodse) filmer en schrijver Leon de Winter. Hierin introduceerde hij onder meer het beeld (dat hij De Winter in de mond legde) van een animatiefilmpje over twee copulerende gele sterren in een gaskamer en het mopje: ‘Wat ruikt ’t hier naar caramel? Vandaag verbranden ze alleen de suikerzieke joden.’¹⁴ Ook in verschillende columns in het blad van de Universiteit van Amsterdam *Folia* gaf hij een pornografische draai aan de jodenvervolging, zoals in zijn fantasieën over de ‘Feldwebels van de besneden politie’ en over De Winter ‘die met het prikkeldraad rond zijn snikkel het Treblinka-liefdesspel bedreef’.¹⁵ In een lange rij gerechtelijke procedures werd Van Gogh afwisselend wel en niet veroordeeld voor antisemitisme.

Theo van Gogh heeft er altijd schik in gehad zijn tegenstanders voor NSB’er of SS’er uit te maken, vooral wanneer het joden waren.¹⁶ Halverwege de jaren negentig koos hij een ander doelwit voor zijn tirades: hij stapte over van joden naar moslims, die hij aanduidde als geitenneukers. Waarschijnlijk had hij zich daarbij laten inspireren door een niet-bestaand boek,¹⁷ bestaande uit gefingeerde uitspraken van ayatollah Khomeiny die vrijelijk rondzwerven op talloze anti-islamitische websites.¹⁸ Zijn anti-joodse stereotypen zette hij nu op een andere manier in. De joodse burgemeester Job Cohen, voor Van Gogh de verpersoonlijking van het verachtelijke multiculturalisme, voorzag hij van een moderne Judasrol, die van NSB’er en collaborateur. ‘Van alle oplichters die ons de Vijfde Colonne van de geitenneukers proberen te verkopen [...] is Cohen de meest doortrapte.’ Cohen gold, aldus Van Gogh, onder ‘Allahs slaggers’ als ‘jood die je om een boodschap kunt sturen’. Hij was een ‘burgemeester in oorlogstijd’ en ‘van nature een NSB’er’.¹⁹

Het stereotype van de jood die heult met zijn aangetrouwde neefje uit het Midden-Oosten, de moslim, in diens strijd tegen het christelijke Westen, dateert al uit de Middeleeuwen.²⁰ Van Gogh sloot zo ook aan bij het stereotype van de jood als samenzweerder, zoals voorgesteld in

de eind negentiende eeuw gefabriceerde en nog steeds zeer invloedrijke *Protocollen van de Wijzen van Zion*. Achter de schermen werken de joden aan de voorbereiding van hun wereldomspannende machtsgreep, en weten daarvoor ook op slinkse wijzen anderen in te zetten.²¹

Van Goghs boutades tegen joden zijn een voorbeeld van het door de *Frankfurter Schule* van Adorno en Horkheimer eind jaren vijftig geïntroduceerde begrip 'secundair antisemitisme' dat in Duitsland veel, in Nederland niet of nauwelijks aandacht heeft gekregen. Het gaat om een uit afweermechanismen voortkomend, vaak verhuld antisemitisme, dat zich, na 1945, niet ondanks maar juist vanwege de Holocaust tegen de joden richt. 'Secundair' omdat het hier niet zozeer om antisemitisme tijdens de oorlogsperiode zelf gaat, maar om een anti-joodse houding met betrekking tot de omgang met het verleden, en zijn doorwerking in het heden. Het komt erop neer dat de joden als stoorzender worden ervaren: louter door hun bestaan houden zij de pijnlijke en schuldbeladen herinnering aan Auschwitz levend. Dat zij zo de weg naar een 'normalisering' van het verleden blokkeren, wekt rancune: het joodse slachtofferschap gaat ten koste van aandacht en middelen voor anderen. Bovendien zijn het zelf zulke lieverdjes ook niet; secundair antisemitisme schuurt aan tegen het verschijnsel *blaming the victim*.²² Ook Nederland kende na de oorlog voorbeelden van secundair antisemitisme, zoals beschuldigingen als zouden de joden hun leed kapitaliseren en vinden dat zij extra bevoordeeld moesten worden.²³ Meer recente vormen zijn het belachelijk maken of pornificeren van de jodenvervolging (zoals Van Gogh deed), en de Shoah relativeren of er een streep door willen zetten (de zogenaamde *Schlussstrichbedürfnis*).

'De oorlog is voorgoed voorbij', zo luiden kop en strekking van een artikel in *Vrij Nederland* in 2003 van de historicus en journalist Chris van der Heijden. In zijn werk over de Tweede Wereldoorlog bedrijft Van der Heijden een vorm van nivellerende geschiedschrijving waarin 'goed' en 'fout', slachtoffer en dader naar elkaar toeschuiven, de mens speelbal van het lot is en de mogelijkheid tot individuele keuze gering. Met zijn boek *Grijs verleden* (2001) staat Van der Heijden letterlijk en figuurlijk symbool voor wat het 'grijze' beeld van de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse geschiedschrijving is gaan heten.²⁴ Van der Heijden is een

bijzonder geval door de manier waarop hij de Shoah en joden(dom) benadert, of juist vermijdt of negeert. Op de golven van het heersende klimaat van politieke incorrectheid, profileert hij zich als voorvechter van ‘historische incorrectheid’. *Grijs verleden* opent hij met de uitspraak: ‘Eerst was er de oorlog, daarna het verhaal van die oorlog. De oorlog was erg maar het verhaal maakte de oorlog nog erger.’ Daarmee suggereert hij dat beeldvorming en geschiedverhaal de oorlog ingrijpender en gruwelijker hebben afgeschilderd dan deze in de praktijk is geweest. De vraag is dan natuurlijk: voor wie? Heeft ‘het verhaal over de oorlog’ de jodenvervolgving erger gemaakt dan zij was? Van der Heijden weet zich geen raad met de Shoah, en komt niet verder dan deze te omschrijven als ‘dat ene onvoorstelbare fenomeen’. ‘Is de moord op de joden wel zo uniek als altijd wordt beweerd?’, vraagt hij zich af. Een rechtstreeks ontkennend antwoord geeft hij niet. Maar door met een opsomming te komen van een lange rij massamoorden uit de wereldgeschiedenis, variërend van die op de Indianen in Zuid-Amerika in de zestiende tot de massaslachtingen in Srebrenica en Rwanda in de twintigste eeuw, doet hij dat impliciet wel. Bovendien relateert hij de Shoah door systematisch vraagtekens te zetten bij de slachtoffers ervan: de joden. Wanneer men *Grijs verleden* naast andere publicaties van Van der Heijden legt, zoals *Joodse NSB’ers. De vergeten geschiedenis van Villa Bouchina in Doetinchem* (2006) en *Israël. Een onherstelbare vergissing* (2008), verrijst zonder meer een stereotiep beeld. Joden figureren respectievelijk als makke lammeren, als halve en hele collaborateurs, en als daders. In *Joodse NSB’ers* dient een handvol ‘foute’ joden ertoe het blazen van NSB-leider Anton Mussert schoon te poetsen.²⁵

Terwijl zowel Van der Heijden als Van Gogh anderen een ‘holocaust-obsessie’ verwijt, slaat deze beschuldiging als een boemerang op henzelf terug. Vervormde Van Gogh de gaskamer tot satire – “Doucht allen mee / onder Zyklon B”²⁶ – bij Van der Heijden fungeert de gaskamer als (politieke) metafoor. Degenen die de ideeën van Geert Wilders, partijleider van de Partij voor de Vrijheid (PVV), over moslims bekritisieren, misbruiken volgens hem het referentiekader van de Tweede Wereldoorlog, met de moord op de joden als het ‘schrikbeeld bij uitstek’. ‘Vergelijk de huidige migratiepolitiek met de jaren dertig en de gaskamers doemen op’, aldus Van der Heijden. Zolang Wilders binnen de grenzen van de wet

blijft, mag hij zeggen en denken wat hij wil. 'Elke suggestie dat hij daarmee gaskamers metselt is niet alleen onterecht maar ook contraproductief.'²⁷ Het is echter Van der Heijden zelf en niemand anders die de term 'gaskamer' het integratiedebat in sluisst.

Van Gogh en Van der Heijden kamp(t)en beiden met 'gojse nijd', de afgunst van niet-joden ten aanzien van vermeende joodse eigenschappen, talenten en privileges. In het post-Holocaust-tijdperk nam gojse nijd de vorm aan van afgunst op het ultieme slachtoffer: de jood. Terwijl Van Gogh zijn collega-filmmaker Leon de Winter ervan beschuldigde het joodse leed uit te baten, noteerde Van der Heijden dat men, voordat de nazi's het jodendom tot zondebok maakten, buiten Amsterdam nauwelijks wist dat het bestond. Pas halverwege de twintigste eeuw raakten ze 'in het centrum van de belangstelling'.²⁸ In een interview met *NRC Handelsblad*, in 2001, liet hij zich ontvallen: 'We hadden allemaal bij de gaskamers kunnen staan, zowel aan de ene als aan de andere kant van de deur.'²⁹ Zo wordt de gaskamer van zijn historische context ontdaan en in het heden geannexeerd: zij behoort iedereen toe, ook Chris van der Heijden.

De journalist-filmmaker en de historicus behoren beiden tot een nieuwe generatie die in verzet kwam tegen de volgens haar achterhaalde en uit haar proporties gegroeide dominantie van de Tweede Wereldoorlog en de Shoah in het Nederlands collectief geheugen. Hiervan vormt ook de turbulentie rond de opvoering van het controversiële toneelstuk van de beroemde Duitse regisseur Werner Fassbinder, *De stad, het vuil en de dood*, in 1987, een illustratie. Voornamelijk uit joodse hoek rees protest tegen het stuk, onder meer vanwege de hoofdpersoon, die slechts werd aangeduid met 'de Rijke Jood'. Regisseur en acteurs van de Toneelschool Amsterdam die de opvoering voorbereidden, traden het protest tegemoet met de stelling dat ze genoeg hadden van de (joodse) 'dictatuur van het leed'. Geheel en al verwonderlijk was dit niet. Hun verongelijkheid ten aanzien van de jood als het ultieme slachtoffer werd deels opgeroepen door het 'joods narcisme' van hun tegenstanders, de neiging om het eigen zelfbeeld terug te brengen tot twee polen: leed en trots. Een meerderheid van de joodse demonstranten noemde Fassbinders stuk antisemitisch zonder het te hebben gelezen.³⁰

De meest extreme vorm van secundair antisemitisme is, per definitie, de ontkenning dat de Shoah als zodanig heeft plaatsgevonden. Een dergelijke ontkenning wordt al dan niet gevolgd door de bewering dat de Holocaust een leugen is van de joden (of: zionisten) ter ondersteuning van de stichting en instandhouding van de joodse staat. Holocaust-ontkenning treft men vooral aan onder extreemrechts. Neonazi's en aanverwante groeperingen, in de hoek gedreven door de wetgeving tegen antisemitisme en racisme, hebben een nieuw en vruchtbaar werkterrein op internet gevonden. Op een website als die van de Nederlandse afdeling van de neonazistische groepering Stormfront (*White Pride / World Wide*) – de provider staat in de Verenigde Staten – is bagatellisering en ontkenning van de Holocaust heel normaal.

Maar ook op een doorsnee internetforum dat zichzelf presenteert als de grootste in zijn soort in Nederland, Fok!, melden zich, midden in merendeels beschaafde discussies over de Holocaust, anonieme *chatters* die het bestaan van gaskamers als instrument van industriële vernietiging ter discussie stellen. Zoals Zaan_23:

‘Welke gaskamers? Het waren ontluizingskamers. Volgens mij heb jij teveel naar Schindlers list gekeken [...]. De kerstman of de holohoax, geen verschil, brengen beide (voor de commerciële kapitalist en de gierige neus) geld in het laatje.’³¹

Voor alle duidelijkheid: ‘neus’ is hier het codewoord voor jood.³²

7.5 Filosemitisme en rode (joden)neuzen

Tot op heden verschillen de meningen of de Partij voor de Vrijheid (PVV) met haar streven naar etnische homogeniteit, afkeer van de islam als ‘ideologie’ en antimoslimstereotypen, tot het extreemrechtse dan wel rechtsradicale spectrum behoort, of het best getypeerd kan worden als rechts populistisch of als een “sociaal-nationalistische” beweging.³³ Neonazistisch is zij niet, alleen al omdat zij geen blijk geeft van antisemitisme. Integendeel. Haar woordvoerders die zich in de openbaarheid manifesteren als boezemvrienden van Israël en als strijders tegen an-

tisemitisme in islamitische kring, vallen eerder te kenschetsen als filosemitisch.

Filosemitisme kan worden opgevat als oprechte sympathie voor joden, maar ook als het spiegelbeeld van antisemitisme: joden worden gewaardeerd of zelfs verheerlijkt (in plaats van veracht, benijd of gehaat) om het loutere feit van hun joods zijn. Filosemitisme geldt dan, in negatieve zin, als de andere kant van dezelfde medaille.³⁴ Bovendien kan filosemitisme – net als antisemitisme – instrumenteel zijn, namelijk dienen om bepaalde, al dan niet politieke doeleinden die niets of weinig met joden(dom) te maken hebben, te realiseren. In joodse kring wordt er op Wilders en de zijnen zowel positief als negatief gereageerd.³⁵

Van publiekelijk geuite anti-joodse stereotypen door prominente PVV'ers is tot nu toe geen sprake. Op één keer na. In juni 2009 versprak Kamerlid Martin Bosma zich in zijn antwoord op de vraag van een PVV-stemmer wat de PVV ging doen tegen de NOS waar 'steeds dezelfde rode neuzen' ervoor zorgden dat de PVV niets in te brengen had. Bosma:

'U zegt heel veel rode neuzen. Helaas, die kunnen we vanuit Hilversum niet allemaal er afhakken. Hoewel ik het met heel veel plezier zou doen – ooh, ik zie Clairy Polak daar liggen.... Nee, ik houd op, geen fantasieën.³⁶

Waarom noemde Bosma juist Polak? Waarschijnlijk onbewust koppelde hij hier 'neus' aan 'jood' zoals dat al eeuwenlang gewoonte is. Ook de verbinding tussen 'rood' en 'jood' sluit aan bij een sinds de opkomst van het socialisme bestaand stereotype.³⁷

In dezelfde periode beweerde Bosma's fractiegenote Fleur Agema tijdens een parlementair overleg over 'Marokkaanse probleemjongeren': 'Antisemitisme en homofobie zijn geen Nederlandse verschijnselen. Ze zijn geïmporteerd, voor een bedroevend groot deel uit Marokko.'³⁸

Daarmee toonde Agema heel wat minder historisch besef dan een van degenen die haar, digitaal, van repliek dienden: 'Nooit geweten dat Anton Mussert en kornuiten Marokkanen waren.'³⁹

7.6 Voetbalvandalisme

In dezelfde jaren tachtig dat Theo van Gogh zijn pamflet ‘Een Messias zonder Kruis’ publiceerde, werd de verbinding tussen joden en gas ook in een heel andere maatschappelijke context gelegd. Het grootschalig voetbalvandalisme deed zijn intrede. De supporters van met name de voetbalclubs van de grote steden bestrijden elkaar met toenemend verbaal en fysiek geweld. Ajax, de in het oostelijk deel van Amsterdam gesitueerde voetbalclub van Amsterdam, heeft een joods imago, vooral omdat veel van zijn vooroorlogse supporters joden waren. Ajax-supporters krijgen slogans te verduren als ‘Wij gaan op jodenjacht’ en ‘Dood aan de joden’. Zelf maken ze van de aanduiding ‘jodenclub’ een geuzennaam, kondigen zij zichzelf in spreekkoren aan als ‘joden’, ‘Wij zijn joden’, en dragen spandoeken met daarop de davidster. Ze schelden hun tegenstanders uit voor ‘Boeren’ en roepen op om Rotterdam te bombarderen. De link tussen joden en gaskamer doet zijn intrede vanaf het moment dat Ajax-supporters worden begroet met massieve siggeluiden en ‘joden aan het gas’ tot het repertoire gaat behoren.⁴⁰ De meningen over de vraag of men hier moet spreken van (secundair) antisemitisme, ja of nee, lopen sterk uiteen. Tegenstanders zeggen dat de harde kern van Ajax de kreten bewust uitlokt door zich als ‘jodenclub’ te afficheren, dat het hier om ‘symbolische’ niet om ‘echte’ joden gaat, en er van fysiek geweld tegen die laatsten geen sprake is. Voorstanders stellen dat Ajax’ eigen profilering als ‘joden’ niet billijkt dat tegenstanders daar ‘joden aan het gas’ tegenover stellen, dat het maar helemaal de vraag is of er geen antisemitische opvattingen en gevoelens meespelen, en dat alle negatieve connotaties met betrekking tot joden in en rond de stadions geruisloos (zullen) overgaan in antisemitisme.⁴¹

Er kruipt een zeker politiek element in de confrontaties wanneer, in 1982 (het jaar van de Libanon-oorlog en de slachting in de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatila), de supporters van de Rotterdamse club Feyenoord Palestijnse vlaggen in stelling brengen tegenover de Israëliërs van Ajax, en leuzen van spandoeken bij anti-Israël-demonstraties adopteren. Halverwege de jaren negentig wordt voor het eerst op de tribunes van Feyenoord en FC Utrecht de kreet ‘ Hamas Hamas, alle joden aan het gas’ aangeheven. Supporters van FC Utrecht die dit, in 2003, bij

hun aankomst op het Centraal Station van Amsterdam weer doen, worden meteen op de trein terug gezet. Inmiddels is ‘ Hamas Hamas, alle joden aan het gas ’ ook ingeburgerd onder groepen allochtone jongeren die zich, zoals ook tijdens de demonstratie van 13 april 2002 zou blijken, vergaand identificeren met de Palestijnen in de (opnieuw) door Israël bezette gebieden. Het Centrum voor Informatie en Documentatie Israël (CIDI) – zelf een zeer betrokken bondgenoot van Israël – rapporteert in 2000, kort na het begin van de Tweede Intifada, dat een paar groepjes Marokkaanse jongetjes en jongeren de slogan ‘ Hamas Hamas, alle joden aan het gas ’ hebben geroepen.⁴² In dezelfde periode zijn het ook vooral Marokkaanse jongeren in Amsterdam die (als joden herkenbare) joden verbaal en fysiek molesteren. Onder jongeren, en vooral in het vmbo, raakt ‘ jood ’ in zwang als scheldwoord.

7.7 De jood als nazi

Er is altijd een paradoxaal aspect geweest in het stereotype jood. ‘ De jood ’ als paria en als Satan, de jood als afvalproduct en machtige samenzweerder.⁴³ ‘ De jood ’ is inferieur en superieur tegelijk, en wekt zowel afkeer als bewondering en nijd. Ook de stereotiepe koppeling tussen jood en Holocaust vertoont een Januskop. Die van de jood in de gaskamer en de jood als nazi. De koppeling tussen jood en nazi gaat, net als die tussen joden en gas(kamer), veel verder terug dan Van Gogh, het voetbalvandalisme en de anti-Israël-demonstratie van 2002. Tot bijvoorbeeld de bejegening van mr. dr. F. Hollander, een (joodse) officier van justitie. Diens voortvarende aanpak van de naoorlogse Bijzondere Rechtspleging gold in bepaalde kringen als onevenredig hard. In plaats van ‘ gelouterd ’ was Hollander vol ressentimenten van zijn beproevingen teruggekeerd, en behept geraakt met ‘ nazi-verschijnselen ’, aldus *De Telegraaf* in 1954. Bovendien bleek al snel na de bevrijding, vooral in (orthodox) katholieke kring, de verleiding om het zionisme met het nazisme te vergelijken te groot om te weerstaan. In 1949 bestempelde Nederlands meest extreme vertegenwoordiger van katholiek antisemitisme, de dominicaan en latere Nijmeegse hoogleraar Oud Testament J.P.M. van der Ploeg, het zionisme tot ‘ kolonisatie verbonden met diefstal en moord ’ en tot ‘ een nieuw nazisme ’. Elders heette het zionistisch militair optreden in Pa-

lestina tegen Britten en Palestijnse Arabieren ‘hitleriaans’ en ‘goebbelaans’.⁴⁴

Maar zoals het antisemitisme na de oorlog zijn legitimiteit verloor, zo groeide, hand in hand met gevoelens van medeleven, schuld en schaamte, de sympathie voor Israël. Die bereikte zijn hoogtepunt in 1967, toen Israël (‘David’), na jaren bestookt te zijn met gewelddadige oorlogsretoriek uit de omringende Arabische landen, erin slaagde ‘Goliath’ te verslaan en zijn gebied zelfs uit te breiden met Oost-Jeruzalem, de Westbank, Gaza en de Golan. Die overwinning betekende dat de zogenaamde bezette gebieden met een grote Palestijnse bevolking een overheersende factor werden in de Israëlische politiek. Het jaar 1967 bleek dan ook een paradoxaal jaar. Het zorgde voor een wijdverspreide verbondenheid met het kleine, dappere Israël, maar droeg ook de kiem in zich van groeiend onbehagen, en toenemende verontwaardiging en afkeer ten aanzien van de Israëlische opstelling tegenover de Palestijnen.⁴⁵ Kritiek op Israël, antizionisme (de ontkenning van de legitimiteit van het bestaan van Israël als joodse staat) en antisemitisme opereren los van elkaar maar vertonen ook de sterke neiging in elkaar over te vloeien. Zij vormden een fatale driehoek – net als jood, zionist en Israëliër.⁴⁶

Dat het verleidelijk is nazisme en zionisme uitwisselbaar te verklaren ligt voor de hand. Het is de verlokking van simpele schema’s in een wereld die grenzeloos ingewikkeld is, maar ook die van een lustvolle ontlading: we staan quitte. Ook ‘de jood’ blijkt immers tot (oorlogs)misdaden in staat, en daarmee is de rekening vereffend – van het falen van de niet-jood tegenover de jood. Hier is sprake van een omkering van het referentiekader van goed en fout dat het Westen na 1945 gaandeweg is gaan beheersen. Het ultieme slachtoffer van de nazi van weleer, de jood, is tot nazi geworden, en de Palestijn tot jood. (Radicaal)Links is bovendien zeer gevoelig voor solidariteit met de Palestijnen vanuit het perspectief van Israël als een van de laatste vestingen van het kolonialisme. De op de spandoeken van de demonstratie van 2002 breed uitgemeten gelijkschakeling van Israël en het Derde Rijk vond ook al in 1979 voor de VPRO-radio plaats. De, oorspronkelijk anarchistische, schrijver Anton Constandse noemde toen de Israëliërs de nazi’s van het Midden-Oosten.⁴⁷ Parallellen tussen zionisme en nazisme duiken voortdurend op in *De schaduw van de ster*

(2002), een antizionistisch pamflet van Peter Edel dat de grens naar antisemitisme overschrijdt in een mix van oude en jongere antisemitische mythen en samenzweringstheorieën. ‘ Hamas, Hamas, alle joden aan het gas’ riepen met name (jonge) Marokkaanse en Turkse Nederlanders niet alleen tijdens de demonstratie van 2002, maar ook bij die van 3 januari 2009, na de inval van Israël in Gaza. Zo wordt de jood van nazi weer tot een te vergassen jood gemaakt, en even later – ‘Israël nazistaat’ – weer terug tot nazi. Het is een variatie op een liedje dat in Europa werd gecomponeerd, voordat het in de Arabische wereld een tophit werd, en de demonstranten in Amsterdam het uit volle borst lijken te zingen.

7.8 Nieuwe Nederlanders en de Shoah

En: waarom? Wat zegt hun die hele Holocaust, met gaskamers en al? De Tweede Wereldoorlog is toch niet – de uitzondering daargelaten – die van hun (groot)ouders en henzelf? Hier is sprake van een cynische paradox. Enerzijds wordt antisemitisme gemakkelijk gemeengoed bij groepen immigranten die hun informatie en ontspanning voor een groot deel putten uit Arabische zenders, waar antizionisme, antisemitisme en kritiek op Israël een onontwarbare kluwen vormen. Anderzijds duidt het spelen van de antisemitische kaart nu juist op integratie, inburgering. Men lijkt het Westen te willen raken op zijn eigen referentiekader van goed en fout, op een heel gevoelige plek dus. Illustratief is de reactie van de Arabische Europese Liga (AEL) op de in de wereld van de islam als uiterst grievend ervaren, Deense, Mohammed-cartoons. De AEL bracht zélf, in 2006, een aantal cartoons in omloop. Op een ervan wordt gesuggereerd dat zes miljoen vermoorde joden een veel te hoge schatting is, maar dat de joden er belang bij hebben dat aantal te ‘halen’. Deze cartoon, die in 2009 opnieuw door de Nederlandse afdeling van de AEL op haar website werd gezet, vormt de inzet van verschillende juridische procedures. De meest recente ontwikkelingen zijn dat in april 2010 de rechtbank in Utrecht de cartoon weliswaar bijzonder kwetsend achtte, maar de AEL vrijspak van het beledigen van het ‘joodse bevolkingsdeel’. De vrijheid van meningsuiting liet zij zwaarder wegen – het principe waarop ook de AEL zich beriep. In augustus jongstleden diende de zaak opnieuw, in hoger beroep. Toen bestempelde het gerechtshof in Arnhem de cartoon

als ‘onnodig grievend’ en veroordeelde zij de AEL tot een boete van 2.500 euro waarvan 1.500 voorwaardelijk.⁴⁸

De cartoon is zonder meer een staaltje van bagatellisering of zelfs ontkenning van de Shoah. De vraag is waarom nu juist deze als antwoord dient op het ridiculiseren van de islam. Wat heeft de moord op de joden met de bespotting van de profeet Mohammed te maken? Om te beginnen vormen de joden, en de (herinnering aan de) Shoah de achilleshiel van het Westen. Geen ‘nieuwe Nederlander’ kan die boodschap ontgaan. Het Westen heeft datgene waarin het eerst bij uitstek heeft gefaald in tweede instantie ‘heilig’ verklaard. De AEL redeneerde als volgt: als jullie datgene bevuilen wat ons heilig is, zullen wij door het slijk halen wat heilig is bij jullie. Daarnaast draagt de Liga uit – met de blik gericht op Israël en de Palestijnen – dat het de hoogste tijd is dat de joden gedwongen worden hun plaats in de hiërarchie van het leed af te staan aan de Palestijnen. Een mening overigens die steeds meer ‘oude Nederlanders’ met hen delen. Ten slotte: Nederlandse moslims identificeren zich liever met een islamitische dan wel Arabische minderheidsgroep zoals de Palestijnen – die onderdrukt wordt door de Ander, De Jood – dan met een Arabisch-islamitische underdog die lijdt onder de repressie van de ‘eigen’ elite.⁴⁹

7.9 Slot

Tot slot – niet voor de eerste keer: *les extrêmes se touchent*. Op een tweede cartoon van de AEL, genaamd *Hitler goes Dutroux*, zien we Hitler in bed liggen met Anne Frank en tegen haar zeggen: ‘Write this one in your diary Anne’. Het is een typisch staaltje van (secundair) pornografisch antisemitisme, waarin een seksuele relatie wordt gesuggereerd tussen het joodse slachtoffer of de jood überhaupt en de nazi: een geperverteerde relatie, dat spreekt vanzelf. Hier vindt een bijzondere ontmoeting plaats: tussen de tegenstander van assimilatie, de fel antizionistische oprichter van de AEL, de Antwerpenaar van Libanese oorsprong Abou Jahjah, en Theo van Gogh, die zich zowel in pornografisch antisemitisme als islamofobie had bekwaamd. Abou Jahjah had hij uitgemaakt voor ‘pooier van de Profeet’.⁵⁰ Wie had gedacht dat Jahjah Van Gogh postuum nog eens de hand zou reiken door zijn kritiek op het Westen, op joden, op Israël,

te vertalen in een beeldtaal in de trant van Van Gogh? Jahjah had de cartoon overigens niet zelf ontworpen. Dat deed zijn geestverwant, de in Nederland opgegroeide Abdou Bouzerda, sinds 2008 voorzitter van de Nederlandse afdeling van de AEL. Hij is de tekenaar van beide gewraakte cartoons.⁵¹

En dan Theo van Gogh zelf, vermoord door de moslimextremist Mohammed Bouyeri, in november 2004. Aanleiding voor de gruwelijke moord was Van Goghs regie van het controversiële anti-islam filmpamflet *Submission* van het Tweede Kamerlid en de islamcritica Ayaan Hirsi Ali. Van Goghs moordenaar liet een open brief achter, direct aan Hirsi Ali gericht, maar indirect aan alle inwoners van Nederland. Hierin moeten niet alleen de afvallige moslima Hirsi Ali en het verderfelijke Westen het ontgelden, maar ook de joden, die de Nederlandse politiek zouden domineren. Dezelfde man die door Van Gogh voor NSB'er was uitgemaakt, Job Cohen, vond ook in Bouyeri's ogen geen genade: 'Wat vindt u van het feit dat er in Amsterdam een burgemeester aan het roer staat, die een ideologie aanhangt waarin joden tegen niet-joden mogen liegen?'⁵² Deze kant van de (moord)zaak kreeg weinig aandacht in de media. Zo als dat waarschijnlijk voor Van Gogh en diens geitenneukers gold, zo zal ook Bouyeri zijn uitspraak van internet hebben geplukt – in zijn geval van een islamistische website, waar antisemitische interpretaties van de Talmoed hoge ogen gooien. In het huidige tijdperk van globalisering is internet een uitzonderlijk effectief instrument in de verspreiding van antisemitisme, met dwarsverbindingen tussen de meest uiteenlopende groeperingen en individuen. Antisemitisme is multifunctioneel: het biedt voor elk wat wils.

Noten

- 1 Dit artikel is een uitgewerkte, respectievelijk langere versie van het artikel dat verschenen is als ' Hamas, Hamas, alle Joden aan het gas', in: M. de Keizer & M. Plomp (red.), *Een open zenuw: hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren*, Amsterdam: Bert Bakker 2010, p. 214-224.
- 2 E-mail H.L. Gans, 19 mei 2009.
- 3 E. Krebbers & J. Tas, 'Grootste manifestatie van antisemitisme sinds 1945', *De Fabel van de Illegaal*, (2002) 52/53 (zomer), <<http://www.doorbraak.eu/>

- gebladerte/10834f52.htm> (23 september 2010).
- 4 <<http://forums.marokko.nl/archive/index.php/t-5438.html>> (voor het laatst geraadpleegd op 23 september 2010).
 - 5 Zie voor exacte cijfers o.a. de rapporten van B'tselem, The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories, <<http://www.btselem.org/English/>>.
 - 6 'Israel, The Occupied Westbank and Gaza Strip, and Palestinian Authority Territories. Jenin, IDF Military Operations' in: *Human Rights Watch*, 14 (2002) 3(E) (May), <<http://www.hrw.org/reports/2002/israel3/>>.
 - 7 Zie bijvoorbeeld A. Burg, *The Holocaust is over: we must rise from its ashes*, New York, NY: Palgrave Macmillan 2008.
 - 8 E. Gans, "Vandaag hebben ze niets, maar morgen bezitten ze weer een tientje": antisemitische stereotypen in bevrijd Nederland', in: Conny Kristel (ed), *Polderschouw. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog: regionale verschillen*, Amsterdam: Bert Bakker 2002, p. 313-353 en E. Gans, 'Gojse broodnijd: de strijd tussen joden en niet-joden rond de naoorlogse Winkelsluitingswet 1945-1951', in: Conny Kristel (eindred.), *Met alle geweld: botsingen en tegenstellingen in burgerlijk Nederland*, Amsterdam: Balans 2003, p. 195-213.
 - 9 Deze oorspronkelijk ironisch-neutrale aanduiding voor Nederlanders die tijdens de Tweede Wereldoorlog joodse bezittingen in bewaring kregen, zou zich op grond van de naoorlogse ervaringen uitsplitsen in 'goede' en 'slechte' bewaariers. Inmiddels heeft de term als zodanig een negatieve bijklank gekregen – wat op zich weer veelbetekenend is voor de verschuiving in de herinnering aan de Shoah.
 - 10 Zie A. Burg, *The Holocaust is over*.
 - 11 G. Kuipers, 'Van klassieke jodenmoppen naar zieke joodse moppen: het veranderende beeld van joden in Nederlandse moppen', in: *Volkskundig Bulletin*, 23 (1997) 1, p. 29-50; E. Gans, 'Wat is het verschil tussen een joodje en een broodje? Antisemitische stereotypen vroeger en nu'. Inleidende lezing gehouden op het Seminar *Antisemitisme op school*, 1 oktober 2003, Anne Frank Stichting, Amsterdam.
 - 12 T. Segev, *The seventh million: the Israelis and the Holocaust*, (New York, NY: Henry Holt 1993, p. 98, 183.
 - 13 Zie bijvoorbeeld F. van Vree, 'De dynamiek van de herinnering. Nederland in een internationale context', in: F. van Vree & R. van Laarse (red.), *De dynamiek van de herinnering: Nederland en de Tweede Wereldoorlog in een internationale context*, Amsterdam: Bert Bakker 2009, p. 17-40.
 - 14 Th. van Gogh, 'Een Messias zonder Kruis (enige kanttekeningen bij Leon de Winter), in: *Moviola: een tijdschrift tot rust en vreugde in film en cultuur*, (1984) 22 (20 september).

- 15 Th. van Gogh, *Folia*, 10 en 17 september 1993. Mij dichtte Van Gogh – nadat ik hem in *Gojse nijd & joods narcisme* (1994) van het gebruik van antisemitische stereotypen had beschuldigd – vochtige dromen over de nazi-arts Mengele toe. E. Gans, *Gojse nijd & joods narcisme: over de verhouding tussen joden en niet-joden in Nederland*, Amsterdam: Arena 1994, p. 70-85; Th. van Gogh, *Folia*, 25 november 1994. Voor de preoccupatie met de perversiteit en het vermeend seksueel anders zijn van de (besneden) jood, zie o.a. S. Gilman, *The Jew's body*, New York, NY & London 1991; S. Leibovici, 'Het pornografisch antisemitisme', *De Groene Amsterdammer*, 17 mei 1995.
- 16 Zo maakte hij van de schrijver Marcel Möring Marcel 'Göring', liet hij de *Volkskrant*-journaliste Anet Bleich in *Volk & Vaderland* schrijven, en noemde hij de film- respectievelijk toneelregisseur Rudolf van den Berg en Leonard Frank NSB'ers.
- 17 *Tahrirolvasyleh deel 4*, 1990.
- 18 B. Hulsman, 'Getto's op het web. Op internet heeft elke groep zijn eigen waarheid', en 'Khomeiny en de geitenneukers', *NRC Handelsblad*, 8/9 januari 2005.
- 19 Th. van Gogh, 'De boel bij elkaar houden', *Metro*, 13 maart 2004 en Th. Van Gogh, 'Onze burgemeester', *Metro*, 22 oktober 2004.
- 20 D. van Arkel, 'Genealogisch verband van antisemitische vooroordelen', in: D. van Arkel e.a., *Wat is antisemitisme? Een benadering vanuit vier disciplines*, Kampen: Kok 1991, p. 54; Allan Harris Cutler and Helen Elmquist Cutler, *The Jews as ally of the Muslim: medieval roots of anti-Semitism*, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press 1986.
- 21 De samenwerking tussen 'jood' en 'moslim' keerde ook terug in de digitale tirade van een zekere M.E. van der Jagt naar aanleiding van Cohens toespraak op Bevrijdingsdag 2009. Na Cohen voor 'zelfislamizeerder' en 'linkse volksverlakker' te hebben uitgemaakt, schreef hij: 'De Duitsers werden er door de voorkeur uitgeflikkerd om daarna door mensen als JC door de achterdeur de moslims binnen te halen. Hoe gek kan je zijn.' (in mei 2009 aangetroffen op de website van *Elsevier*; inmiddels verwijderd).
- 22 Voor literatuur over secundair antisemitisme, zie o.a.: L. Rensmann & J.H. Schoeps (Hrsg.), *Feindbild Judentum: Antisemitismus in Europa*, Berlin: Verlag für Berlin-Brandenburg 2008; W. Benz, 'Zwischen Antisemitismus und Philosemitismus: Juden in Deutschland nach 1945', in: K. Behrens (Hrsg.), *Ich bin geblieben – warum? Juden in Deutschland – heute*, Gerlingen: Psychosozial-Verlag 2002; Werner Bergmann und Rainer Erb, *Antisemitismus in der Bundesrepublik Deutschland. Ergebnisse der empirischen Forschung von 1946-1989*, Opladen: Leske + Budrich 1991.
- 23 E. Gans, *De kleine verschillen die het leven uitmaken: Een historische studie naar joodse*

- sociaal-democraten en socialistisch-zionisten in Nederland* (Proefschrift Universiteit van Amsterdam), Amsterdam: Vassallucci 1999, p. 574; E. Gans, “‘Vandaag hebben ze niets maar morgen bezitten ze weer een tientje’”, p. 331.
- 24 C. van der Heijden, ‘De oorlog is voorgoed voorbij’, *Vrij Nederland*, 26 april 2003; C. van der Heijden, *Grijs verleden: Nederland en de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Contact 2001; C. van der Heijden, ‘Het einde van de historische correctheid’, *Vrij Nederland*, 6 december 2003. M. Eickhoff, B. Henkes, F. van Vree, ‘De verleiding van een grijze geschiedschrijving: morele waarden in historische voorstellingen’, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 123 (2010) (in druk).
- 25 Voor een uitvoeriger analyse van het werk van Chris van der Heijden, zie: E. Gans, ‘Iedereen een beetje slachtoffer, iedereen een beetje dader: de Nederlandse *Historikerstreit* over de grijze oorlog’, *De Groene Amsterdammer*, 28 januari 2010, <<http://www.groene.nl/2010/4/iedereen-een-beetje-slachtoffer-iedereen-een-beetje-dader>>, (23 september 2010).
- 26 Th. van Gogh, ‘Sterren stralen overall’, *HP/De Tijd*, 4 november 1994.
- 27 C. van der Heijden, ‘Beschouw Wilders als een democraat’, *Trouw*, 22 maart 2007.
- 28 C. van der Heijden, ‘De oorlog is voorgoed voorbij’, C. van der Heijden, *Israel, een onherstelbare vergissing*, Amsterdam: Contact 2008, p. 19.
- 29 J. van der Kris, ‘Iedereen is tot alles in staat’: Chris van der Heijden rekent af met het goed/fout-denken’, *NRC Handelsblad*, 3 maart 2010.
- 30 E. Gans, *Gojse nijd & joods narcisme*, p. 34-38; E. Gans ‘Ischa Meijer, De Soldaat van Oranje en de Fassbinderaffaire: zere plekken in de naoorlogse verhouding tussen joden en niet-joden in Nederland’, in: H. Berg & B. Wallet, *Joods Nederland na 1945: een veelkleurig portret* (in druk; verschijnt november 2010 t.g.v. de tentoonstelling *Wie niet weg is, is gezien: Joods Nederland na 1945* in het Joods Historisch Museum).
- 31 Reactie Zaan_23 op het artikel ‘Britse Holocaust-ontkenner vrijgelaten’, *Fok.nl*, 20-12-2006.
- 32 Zie voor de verbinding tussen ‘joden’ en ‘neus’ o.a.: S. Gilman, *The Jew’s body*, p.169 e.v.
- 33 Zie bijvoorbeeld M. Davidovic e.a., ‘Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV’, in: J. van Donselaar & P. R. Rodrigues, *Monitor racisme en extreem-rechts; achtste rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2008, p. 167-198.; H. Moors e.a., *Polarisatie en radicalisering in Nederland. Een verkenning van de stand van zaken in 2009*, Tilburg: IVA Beleidsonderzoek en Advies, 2009. <<http://www.iva.nl/uploads/documents/166.pdf>> (23 augustus 2010.); ‘Populisten EU: een familie met veel verschillen. Rechts splijt politieke midden’, *NRC Handelsblad*, 25 september 2010; Edmond Hofland, ‘Beleefdheid is een groot goed’, interview

- met Abram de Swaan, in: *Hollands Diep*, oktober/november 2010, p. 44. PVV-kopstuk Martin Bosma plaatst zelf de PVV in de traditie van de teleurgestelde sociaal-democraten vader en zoon Drees die beiden kritisch tegenover immigratie stonden, R. Meijer & M. Sommer, 'Martin Bosma: "Ik wil bewijzen dat Hitler een socialist was"', *de Volkskrant*, 25 september 2010.
- 34 Een dergelijke visie werd verwoord door de joodse historicus en dichter Jaap Meijer (alias Saul van Messel). Van hem stamt het gedicht 'filosemiet': 'erger dan / haat die / beledigen kan: vriendschap / waartegen / ik mij niet/ verdedigen kan.
- 35 Zie o.a. 'De joodse flirt van Geert Wilders: een discussieavond over filosemitisme en islamofobie', georganiseerd door het Menasseh Ben Israël Instituut, met Harm Ede Botje, Frank van Vree, Daniel Schwammenthal en Evelien Gans, moderator David Wertheim, 16 februari 2010, te bekijken via <<http://www.mbi.nl/?id=31>>.
- 36 "'De neus van Clairly": De beelden', *EenVandaag* 9 juni 2010 <<http://www.eenvandaag.nl/weblogs/post/33134>>
- 37 Zie voor het stereotype van de joodse socialist (én de joodse kapitalist) o.a. S. Beller, "'Pride and prejudice" or "Sense and sensibility"? How reasonable was anti-Semitism in Vienna, 1880-1939?', in: D. Chirot & A. Read (eds.), *Essential outsiders: Chinese and Jews in the modern transformation of Southeast Asia and Central Europe*, Seattle and London, Seattle, WA: University of Washington Press 1997, p. 99-124; en voor dat van de joodse bolsjewist o.a. A. Gerrits, *The myth of Jewish communism: a historical interpretation*, Bruxelles [etc.]: Peter Lang 2009.
- 38 Deze uitlating werd door Agema gedaan op 15 april 2009; zie de website van de Partij voor de Vrijheid, <http://www.pvv.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=1906>; haar gehele speech valt te beluisteren op YouTube <<http://www.youtube.com/watch?v=CDSvXoFrDd8>>.
- 39 Thread van Cloned, 'Hahaha, die Fleur Agema van de PVV', *Maroc.nl*, 13 mei 2009, <<http://www.maroc.nl/forums/showthread.php?t=271826>>.
- 40 Simon Kuper, 'Ajax, de joden, Nederland', Themanummer van: *Hard gras: voetbal-tijdschrift voor lezers*, (2000) 22 (maart).
- 41 Zie ook: 'We gaan op jodenjacht', *Kroniek Antisemitisme in Nederland 1945-2003*, website Monitor Racisme & Extremisme, <<http://www.monitorracisme.nl/content.asp?PID=242&LID=1>>.
- 42 'Midden-Oosten-crisis doet antisemitisme toenemen', *CIDI Israel Nieuwsbrief*, 16 november 2000, <<http://www.cidi.nl/isnbr/2000/hoofd3-1700.html>>.
- 43 S. Friedländer, *Nazi-Duitsland en de Joden*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam 2007, I: p. 21-122, II: p. 43.
- 44 E. Gans, 'De Joodse almacht: hedendaags antisemitisme', *Vrij Nederland*, 29 novem-

- ber 2003.
- 45 E. Gans, *De kleine verschillen die het leven uitmaken*, p. 842 e.v.
- 46 E. Gans, 'De Joodse almacht'; zie ook E. Gans, *Antisemitisme: evolutionair en multifunctioneel*. Inleidende lezing door Evelien Gans op de studiedag voor docenten bij de Anne Frank Stichting, Amsterdam, 3 oktober 2007.
- 47 P. Bregstein, *Antisemitisme in zijn hedendaagse variaties*, Amsterdam: Mets & Schilt 2007, p. 114.
- 48 Zie o.a. 'Arabisch Europese Liga beboet om Auschwitz-cartoon', *Trouw*, 19 augustus 2010; Hof Arnhem 19 augustus 2010, LJN BN4204 & BN4206.
- 49 E. Gans 'De Jood als globaliserings product: de AEL-cartoons', *De Groene Amsterdammer*, 24 februari 2006
- 50 Theo van Gogh, 'Onze burgemeester', *Metro*, 22 oktober 2004.
- 51 E. Gans, 'De Jood als globaliseringsproduct'; zie o.a. Abdou Bouzerda op OBA Live, 15 september 2009: <http://www.obalive.nl/default.aspx?IntEntityId=1015>:
- 52 M. de Kesel, 'Tango met de Dood. Over Mohammed Bouyeri's *Open Brief aan Hirsi Ali*', Lezing op het symposium *'It takes two to tango: Religie in de publieke ruimte'*, Erasmus Universiteit Amsterdam, Faculteit Wijsbegeerte, 21 september 2005.

8 Antiziganisme

Marija Davidović en Peter R. Rodrigues

Achterstelling van en racisme jegens Roma en Sinti wordt wel antiziganisme genoemd. Wij zullen deze aanduiding hanteren, die vrij vertaald ‘zigeunerhaat’ betekent. In 2004 werd het rapport *Roma en Sinti* gepubliceerd in het kader van het monitorproject *Racisme & Extremisme*.¹ Daaruit bleek dat Roma en Sinti in Nederland weliswaar achterstelling ondervonden, maar daarvan nauwelijks melding deden bij de antidiscriminatievoorzieningen of andere instanties zoals de politie. Tevens werd geconstateerd dat er een groot wederzijds wantrouwen bestond tussen de Roma-gemeenschap en de omringende samenleving. Een andere conclusie was – en die geldt nog steeds – dat er in Nederland weinig systematische kennis over Roma voorhanden is, die voor het monitorwerk kan worden aangewend. Zonder een herhalingsonderzoek te beogen wordt in dit hoofdstuk nagegaan wat sinds 2004 de belangrijkste ontwikkelingen zijn met betrekking tot achterstelling van Roma en Sinti in Nederland.²

8.1 Stand van zaken anno 2010

De achterstand en achterstelling van Roma in Europa heeft het afgelopen decennium voortdurend aandacht gehad.³ Zo bracht de Raad van Europa in 2006 onder andere een rapport uit over mensenrechten en Roma, Sinti en reizigers en in 2010 volgde een rapport specifiek over Roma.⁴ Het Fundamental Rights Agency (FRA) publiceerde rapporten over Roma en onderwijs (2006), huisvesting (2009), vrij verkeer in de EU (2009) en discriminatiecijfers over deze gemeenschap (2009).⁵ Meer recent is de tik op de vingers die Frankrijk van het Comité bij het VN-verdrag tegen rassendiscriminatie (CERD) heeft gekregen, mede door de massale uitzetting van Roma in het najaar van 2010.⁶ In hetzelfde jaar drong de Europese Commissie aan op sociale inclusie van Roma.⁷ Eerder sprak de Nederlandse overheid steun voor deze opvatting uit.⁸

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de huidige situatie in Nederland. De Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie (ECRI) van de Raad van Europa heeft in haar derde rapport over Nederland (2007) apart aandacht besteed aan de positie van Roma.⁹ De ECRI constateert achterstelling van Roma op diverse maatschappelijke terreinen en roept de overheid op de vicieuze cirkel van vooroordelen en wantrouwen te doorbreken.

Tijdens de begrotingsbehandeling 2010 is de minister voor Wonen, Wijken en Integratie (WWT) gevraagd wat voor maatregelen hij gaat nemen tegen discriminatie van Roma en Sinti in het bijzonder.¹⁰ Voor zijn antwoord en de extra inspanningen die hij voor de Roma zal doen verwijst de minister naar zijn brief van 28 juni 2009.¹¹ Daarin wordt inderdaad eenmaal het woord discriminatie gebruikt in de volgende zin. ‘Er worden tal van problemen gesignaleerd met een deel van de Roma-bevolking, zoals armoede, illegaliteit, lage arbeidsparticipatie, uitkeringsafhankelijkheid en discriminatie.’ Echter, de extra inspanningen om deze discriminatie tegen te gaan vinden wij niet terug in de brief. De toonzetting van de brief is eerder repressief dan curatief en heeft voornamelijk betrekking op de zogenoemde Roma-gemeenten die vooral mensen huisvesten die in de jaren zeventig naar Nederland zijn gekomen. Vanwege deze strekking van de brief zal de inhoud verder in paragraaf 8.2 aan de orde komen.

In het monitoronderzoek *Roma en Sinti* uit 2004 werd bepleit vooroordelen te voorkomen en hierbij wederzijds wantrouwen te doorbreken. Een bijzondere verantwoordelijkheid werd toegekend aan de (rijks)overheid.¹² In het hierna volgende onderzoek naar incidenten en knelpunten in de afgelopen jaren (paragraaf 8.2), wordt ook gekeken naar mogelijke veranderingen in houding of beleid die van invloed zijn op vooroordelen en het wederzijdse wantrouwen tussen Roma en ‘burgerij’. Voor de incidenten is gezocht in de databanken van de Anne Frank Stichting en bij de knelpunten is gekeken naar eerder gesignaleerde vormen van achterstelling of ongelijke behandeling.

In het onderzoek uit 2004 werd ook aanbevolen om in de registraties van antidiscriminatievoorzieningen (ADV’s), politie en Openbaar Ministerie (OM) deze doelgroep zichtbaar te maken. Zelforganisaties werden opgeroepen de klachten over achterstelling te verzamelen, te documenteren

en vast te leggen.¹³ Daarnaast werd in het vorige onderzoek het belang van (toegang) tot het onderwijs benadrukt en de verplichting van de overheid om in voldoende standplaatsen te voorzien.¹⁴ Achtereenvolgens gaan wij daarom eerst in op deze onderwerpen: registratie, onderwijs en huisvesting.

8.1.1 Registratie

Het Meldpunt Discriminatie Internet (MDI) registreert van oudsher consequent de meldingen over (vermeende) discriminatie van Roma en Sinti. De aantallen fluctueren per jaar met pieken van 15 en 16 in de jaren 2006 en 2008 en dalen van 1 tot 4 in de overige jaren.¹⁵ In het landelijk overzicht van de ADV's komen de Roma en Sinti niet als aparte categorie voor.¹⁶ Het OM houdt sinds 2005 cijfers bij over Roma bij de inschrijving van discriminatiefeiten door de parketten. In 2009 wordt daarin voor het eerst gemeld dat deze categorie 1% van de inschrijvingen bedraagt.¹⁷ In de eerste landelijke registratie van politiecijfers over discriminatie, *Poldis 2008*, zijn cijfers over Roma en Sinti opgenomen en bedraagt het aantal vier.¹⁸ Daarnaast maakt deze rapportage melding van 14 incidenten tegen personen uit Oost-Europa. Onduidelijk is of hier eveneens sprake is van Roma.

Het geringe aantal klachten dat geregistreerd is mag niet verbazen. Ten eerste betreft het een relatief kleine etnische gemeenschap in Nederland van rond de 8.000 personen. Doordat veel Roma en Sinti zich bedreigd voelen – niet in het minst door de deportaties tijdens de Tweede Wereldoorlog – identificeren zij zich zelden als zo en de schattingen over hun aantal lopen aanzienlijk uiteen. Volgens een schatting van de Europese Unie zou de gemeenschap 22.500 mensen tellen.¹⁹ Het aantal blijft dus een beredeneerde schatting en is sinds het rapport uit 2004 opgelopen vanwege onder meer Roma uit de nieuwe Europese lidstaten, zoals Polen, Bulgarije en Roemenië.

Ten tweede bleek uit het monitoronderzoek van 2004 dat de meldingsbereidheid onder Roma en Sinti vrijwel nihil is, zeker bij publieke instanties. Onderzoek toont aan dat deze bereidheid bij slachtoffers van rassendiscriminatie toch al laag is: minder dan 10% maakt daarvan melding.²⁰ Bijkomende oorzaken voor de nog lagere meldingsbereidheid bij Roma en Sinti is het gebrek aan vertrouwen in ‘de burgermaatschappij’

en de traditie om problemen binnen de eigen kring op te lossen. Ook is er sprake van een zekere gewenning aan de achterstelling.²¹ De twee omstandigheden (kleine gemeenschap en weinig klachten) hebben tot gevolg dat in die gevallen dat er geregistreerd wordt, dit geen of slechts een zeer bescheiden resultaat oplevert. Toch verdient het aanbeveling hiermee door te gaan, omdat herstel van vertrouwen een langzaam proces is en nodig is voor draagvlak voor (en daarmee succes van) overheidsbeleid.

De aanbeveling aan zelforganisaties om klachten te registreren en inventariseren is door de stichting Triana in Utrecht als een van de weinige ter harte genomen. Triana tracht door middel van haar vrijwilligers de Roma in Utrecht te helpen met situaties waar ze zelf niet meer uitkomen. In 2005 heeft Triana een meldpunt in Utrecht opgezet en de uitkomsten van dit werk zijn beschreven in een verslag over de activiteiten van de vijf jaar daarna.²² De belangrijkste knelpunten die worden gesignaleerd, hebben betrekking op staatloosheid, huisvesting, arbeidsmarkt, onderwijs, (toegang tot) gezondheidszorg en media. Tevens wordt in het verslag opgemerkt dat geïnstitutionaliseerde discriminatie nog steeds een belangrijke oorzaak van achterstelling van Roma is. Het is Triana niet gelukt om een regionale financiering voor haar nuttige werkzaamheden te vinden.

8.1.2 *Onderwijs*

Het onderwijs blijft een aandachtspunt. Uit onderzoek blijkt het zelfvertrouwen van kinderen uit de gemeenschap van Roma en Sinti lager te liggen dan van kinderen van asielzoekers.²³ Ook voelen zij zich minder goed thuis op school. De score van hun Cito-eindtoets is lager en hun schooladvies daardoor eveneens. De kans op achterstelling wordt kleiner als achterstand bestreden wordt. Het belang van onderwijs wordt daarbij zowel vanuit de vertegenwoordigers van de Roma- en Sintigemeenschap onderschreven als door de (rijks)overheid. Met name het schoolverzuim is een heikel punt.²⁴ De zelforganisaties zouden bij de bestrijding van verzuim meer betrokken kunnen worden.

Tijdens het bezoek van Roma-experts van de Raad van Europa in 2008 besteedde Forum, het Instituut voor Multiculturele Vraagstukken, ook aandacht aan onderwijs voor Roma en Sinti.²⁵ Een van de punten die de

deelnemers zorgen baarde, is de segregatie in het onderwijs en aangepaste curricula voor Roma-kinderen. De uitdaging ligt in het treffen van aparte voorzieningen die tegemoetkomen aan de behoeften van een bepaalde groep zonder het versterken van vooroordelen en uitsluiting. Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) heeft de lat hier voor hoog gelegd in de recente zaak-Oršuš.²⁶ Klagers van Roma-afkomst hebben op de basisschool in Kroatië grotendeels in aparte Roma-klassen les gehad wegens een vermeende taalachterstand. Het Hof stelde dat sommige situaties, zoals positieve actie om achterstand tegen te gaan, dit kunnen rechtvaardigen. Mede doordat er geen monitoring van de vooruitgang was, met als doel het zo snel mogelijk terugkeren naar het reguliere onderwijs, was er volgens het Hof sprake van discriminatie. Dit ondanks het argument van Kroatië dat ze alle leerlingen, en niet alleen Roma, met een taalachterstand op deze manier behandelen. Hieruit blijkt dat juist gelijke behandeling in sommige situaties kan leiden tot discriminatie. Tot slot lijkt het Hof staten te verplichten de aanwezigheid van leerlingen op school te waarborgen.

In dit kader is het goed dat de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) projectvoorstellen van enkele gemeenten bijeengebracht heeft om de schoolgang van Roma-kinderen te bevorderen.²⁷ Dit naar aanleiding van het eenmalig ter beschikking stellen van € 600.000,- door de ministeries van VROM / WWI en OCW. De ministeries hebben hierbij wel onder meer de voorwaarde gesteld dat het geld wordt besteed in het kader van (innovatieve) handhaving van de Leerplichtwet.²⁸ Uit de projectvoorstellen blijkt echter dat de middelen niet ‘alleen rechtstreeks aan onderwijsgerelateerde doelen’ besteed gaan worden en wel degelijk aanhaken bij bestaande trajecten.²⁹ Daarbij roepen de precieze aantallen Roma in de gemeentelijke projectvoorstellen vragen op omtrent de wijze van verkrijgen en hanteren van de gegevens.³⁰

De wens om systematische kennis over de Roma-gemeenschappen te vergaren mag niet ontaarden in etnische registratie. Een onderzoeksjournaliste heeft in het najaar van 2010 blootgelegd dat enkele steden aparte lijsten hebben opgesteld waarop alle Roma in die gemeente met naam en toenaam zijn vermeld.³¹ Bovendien zijn sommige lijsten ‘verrijkt’ met gegevens over strafrechtelijk verleden, uitkeringen en verblijfstatus. Dit is niet alleen in strijd met de wetgeving betreffende persoonsregistraties, maar ook met het verbod van rassendiscriminatie.

De Wet bescherming persoonsgegevens verbiedt registratie van etniciteit, tenzij de betrokkene toestemming heeft verleend of er sprake is van een zwaarwegend maatschappelijk belang.³² Er dient dan een wettelijke basis voor de registratie te zijn (en het delen ervan) of toestemming van het College Bescherming Persoonsgegevens. Etnische registratie van een bevolkingsgroep is bovendien in strijd met het verbod van rassendiscriminatie zoals neergelegd in art. 1 Grondwet en het Internationaal Verdrag ter Uitbanning van alle Vormen van Rassendiscriminatie.

8.1.3 *Huisvesting*

Er is een gebrek aan standplaatsen voor woonwagens voor onder meer Roma en Sinti door de afschaffing van de Woonwagenwet in 1999. Dit is mede ingegeven door de wens een algemeen beleid te willen voeren in plaats van een specifiek minderhedenbeleid en het verkrijgen van meer grip op deze groepen. Ook hier werd de uitvoering gedecentraliseerd. De financiële middelen voor de implementatie van de bevoegdheden van de gemeenten maken echter deel uit van de algemene begroting en zijn niet geoormerkt voor de toewijzing van standplaatsen. Bovendien is er veelal grote weerstand tegen het aanwijzen van nieuwe standplaatsen. De combinatie van deze twee factoren ontnemt, mild gezegd, de prikkel om deze middelen ook daadwerkelijk in te zetten voor Roma-huisvesting.³³ Het tekort aan voldoende standplaatsen voor woonwagens is dus nog steeds niet opgelost.³⁴ Het gemeentelijk beleid op dit punt stagneert en de overheden lijken zich onvoldoende bewust dat er een Europees-rechtelijke verplichting is om in voldoende standplaatsen te voorzien. Zo niet, dan is dit strijdig met de Europese Richtlijn inzake het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming, de zogenoemde Rasrichtlijn.³⁵ In deze richtlijn wordt aan de lidstaten de verplichting opgelegd om de toegang tot en het aanbod van huisvesting zonder onderscheid naar ras te doen laten plaatsvinden.³⁶ Voorzien in voldoende standplaatsen dient tevens hieronder te worden begrepen.³⁷

De Roma en Sinti in Nederland zijn soms woonwagenbewoners, maar noodzakelijk is dat niet. Sommige Roma en Sinti wonen in reguliere woningen. In 2009 maakten de GPD-bladen bekend dat woonwagenbewoners nog steeds gediscrimineerd worden. Ze worden vaak als criminelen beschouwd en kunnen daardoor moeilijk hypotheek en verzekeringen

afsluiten. Dat zou blijken uit een rondgang langs instanties, politici en belangenorganisaties.³⁸ Gemeenten proberen woonwagengebruikers nog te vaak tegen hun zin in een bakstenen huis te plaatsen. Op 5 mei 2009 vond een vergelijkbaar incident plaats in Den Bosch en werd een leegstaande woning van Brabant Wonen vernield uit vrees voor de komst van mensen van ‘zigeuner’-afkomst.

Voor wat de Roma betreft, verloopt het plaatsen in reguliere huisvesting niet altijd zonder problemen. Bewoners van de Sterrenwijk in Utrecht maakten zich zo druk over de komst van een Roma-gezin in hun wijk dat de ruiten al voor hun vestiging sneuvelden.³⁹ Het moge niet verbazen dat het Roma-gezin uiteindelijk afzag van de aangeboden woning.

Huisvestingsproblemen deden zich ook voor bij Oost-Europese Roma. De Amsterdamse politie trof 26 Roma aan in één appartement.⁴⁰ Zij betaalden € 50,00 per persoon per week voor deze woonfaciliteit.

8.2 Incidenten en knelpunten

De komst van burgers uit nieuw tot de Europese Unie toegetreden staten heeft in Nederland tot nieuwe Roma uit Polen, Bulgarije en Roemenië geleid. Onder met name Bulgaren en Roemenen was het verkopen van de daklozenkrant populair. Maar de Stichting Straatkrant besloot in een aantal steden (Rotterdam, Leiden en Dordrecht) deze verkopers te weren.⁴¹ Aanleiding is dat Bulgaren en Roemen nog niet vrijgesteld zijn van een werkvergunning en dat deze moeilijk is te verkrijgen. Om deze reden worden ze nu als straatkrantverkoper geweerd.

Het zijn vooral Roemeense Roma die in Nederland als straatmuzikant optreden. Hierbij doen zich verscheidene problemen voor. Sommige muzikanten zijn nog te jong en leerplichtig en horen niet op deze wijze aan het werk te zijn.⁴² Andere muzikanten hinderen horeca-ondernemers of trekken zich onvoldoende aan van de regels met betrekking tot straatmuziek. Winkelstraten kampen daardoor met geluidsoverlast, bedelarij en kleine criminaliteit.⁴³ Het is evenwel van belang dat de maatregelen hiertegen niet discriminatoir zijn en geen inbreuk maken op het vrij verkeer van EU-burgers. Dit gaat uiteraard ook op voor de Roma die al langer in Nederland zijn.

8.2.1 *Juridisch zwaar geschut*

Artikel 140 Wetboek van Strafrecht verbiedt deelname aan een criminele organisatie op straffe van een maximumgevangenisstraf van zes jaar. Het artikel kreeg vooral veel bekendheid toen het OM tevergeefs trachtte de beruchte Hells Angels op grond van dit artikel te laten veroordelen. Het doel erachter was de Hells Angels als organisatieverband te kunnen verbieden. De Hells Angels Harlingen konden echter naar het oordeel van de Hoge Raad niet verboden worden, omdat hun gedragingen onvoldoende aangemerkt konden worden als een daadwerkelijke en ernstige schending van de beginselen van ons rechtsstelsel.⁴⁴ De vervolging van de Maastrichtse Angels liep stuk op vergelijkbare overwegingen.⁴⁵ Vanwege het bewaren van afgeluisterde gesprekken tussen verdachten en hun advocaten werd het OM tegen de Amsterdamse Angels uiteindelijk niet-ontvankelijk verklaard en werd de vervolging gestaakt.⁴⁶

Om tot een veroordeling op grond van art. 140 Sr te komen moet er sprake zijn van een duurzaam samenwerkingsverband, een bepaalde structuur en het oogmerk van het plegen van misdrijven. Het rijtje organisaties waartegen het artikel is ingezet telt niet alleen de Hells Angels, CP'86 als racistische organisatie (1995),⁴⁷ krakers in de Mariënburcht (1997) en potentiële relschoppers tegen de Eurotop (1997),⁴⁸ maar ook Roma-families.

Het wekt verwondering dat dit zware strafrechtelijke geschut specifiek tegen Roma-familieverbanden in stelling wordt gebracht.⁴⁹ Zo veroordeelde de rechtbank in Assen in 2003 een moeder met twee dochters en een schoondochter vanwege het beroven van bejaarden.⁵⁰ Met listige kunstgrepen traden zij binnen en trachtten vervolgens hun slachtoffers te beroven. Er was volgens de rechtbank een gestructureerd samenwerkingsverband, hiërarchie en regelmaat. Dat leidde tot de conclusie dat we hier te maken hadden met het schoolvoorbeeld van een criminele organisatie, aldus de rechtbank. De hoofdverdachte werd 'als hoofd van de familie' veroordeeld tot 42 maanden gevangenisstraf.

De rechtbank in Arnhem kwam tot een nog hogere straf in een andere zaak, onder andere vanwege deelname aan een criminele organisatie.⁵¹ Tegen ouders die hun kroost en dat van anderen op het dievenpad stuurden en zich bovendien schuldig maakten aan valsemunterij, oplichting en heling werd vijf jaar gevangenisstraf opgelegd. Het gezinshoofd had

samen met zijn medeverdachte de organisatie opgericht en aangestuurd. Dat lijkt ons in gezinsverband niet bevreemdend en los te staan van het criminele karakter van de activiteiten of etniciteit.

Volgens de rechtbank in Den Bosch is er nog geen sprake van een criminele organisatie indien meerdere leden van een familie gezamenlijk misdrijven plegen. Dat is slechts het geval indien de familieleden deze misdrijven doelbewust ondersteunen en de gezagsverhoudingen binnen de familie doelbewust en stelselmatig worden ingezet voor het plegen van misdrijven. In dit geval ging het om diefstal, heling en witwassen en achtte de rechtbank deelname aan een criminele organisatie toepasselijk en legde aan de alleenstaande moeder van het gezin een gevangenisstraf van 20 maanden op.⁵²

Het moge duidelijk zijn dat art. 140 Sr het mogelijk maakte zwaardere straffen op te leggen dan onder de andere *communedelicten* die ten laste waren gelegd mogelijk zouden zijn geweest. Vermoedelijk is dat ook de aanleiding geweest om dit wetsartikel in stelling te brengen. Het staat buiten kijf dat de vaak ernstige strafbare feiten vervolging en bestraffing verdienen. Het gebruik van art. 140 Sr bevreemdt echter, te meer omdat het nog nooit eerder tegen familieverbanden was ingezet. Het is daarbij de vraag of deze selectieve toepassing bij Roma-families niet het verwijt van willekeur of zelfs discriminatie over zich afroept. Deze lijn in de jurisprudentie lijkt ten einde gekomen. Een vraag die zich opdringt, is wat verder te ondernemen stappen nog zouden kunnen zijn: ontbinding en verboden verklaring van de familie? Roma kunnen waarschijnlijk wel in toenemende mate op justitiële aandacht rekenen gezien het voornemen de expertise over Roma uit te breiden binnen het Landelijke Expertise-Centrum Diversiteit van de politie. Daarnaast is een onderzoeksvoorstel aangekondigd om inzicht te krijgen in de omvang van criminaliteit onder Roma.⁵³ Hiertoe is het onontbeerlijk eerst goed zicht te hebben op de totale omvang van de Roma-gemeenschap waarbij de registratie niet te herleiden mag zijn tot individuen (slechts geanonimiseerde aantallen ten behoeve van de statistiek).

8.2.2 *Staatloosheid*

Van de Roma-gemeenschap in Nederland verkeert een aanzienlijk deel in een marginale positie als het gaat om huisvesting, werk en inkomen.⁵⁴

De staatloosheid onder leden van de Roma-gemeenschap compliceert deze situatie verder. Het zou volgens een schatting om 1.000 personen kunnen gaan.⁵⁵ Door hun migratiegeschiedenis en de vaak gebrekkige documentatie omtrent hun identiteit, nationaliteit en verblijfsrecht verkeren staatloze Roma in Nederland vaak langdurig in een onzekere en kwetsbare positie. Dit verhoogt het risico op uitzetting en uitbuiting. Bovendien kunnen ze geen aanspraak maken op sociale voorzieningen of een werkvergunning en worden ze hiermee feitelijk uitgesloten van de mogelijkheid om op een legitieme wijze in hun levensonderhoud te voorzien. Het meest zorgelijke is dat door de Nederlandse wetgeving staatloosheid van de ouders wordt overgedragen op de in Nederland geboren kinderen en het probleem daardoor alleen maar toeneemt.

Volgens de statistieken van de Gemeentelijke Basisadministratie stonden er in 2007 1.463 kinderen als ‘staatloos’ ingeschreven.⁵⁶ Daarnaast staat een aantal kinderen geregistreerd als ‘nationaliteit onbekend’. In deze gevallen wordt ervan uitgegaan dat de betrokkene wel een nationaliteit heeft, maar dat die onvoldoende is aangetoond. Het is ons niet bekend hoeveel Roma-kinderen zich onder hen bevinden. Volgens het in Nederland gehanteerde *Ius Sanguinis* krijgen kinderen de nationaliteit van hun ouders, dat betekent dat kinderen van staatloze ouders in beginsel ook staatloos zijn. Nederland heeft ervoor gekozen om aan de in Nederland geboren staatloze kinderen niet van rechtswege bij geboorte de Nederlandse nationaliteit toe te kennen.

In artikel 6 van de *Rijkswet op het Nederlandschap* wordt kinderen van staatloze ouders wel een optierecht toegekend. Dit optierecht kan worden uitgeoefend door de vreemdeling die in Nederland, de Nederlandse Antillen of Aruba is geboren en daar gedurende een onafgebroken periode van tenminste drie jaar toelating en hoofdverblijf heeft. Bovendien moet de vreemdeling sinds zijn geboorte staatloos zijn.

De genoemde voorwaarde in dit artikel, dat er sprake moet zijn van ‘toelating’ (ofwel instemming van het bevoegd gezag met het bestendig verblijf), heeft aanzienlijke consequenties voor niet rechtmatig in Nederland verblijvende kinderen. Hoewel hun band met Nederland sterker is dan met welk ander land ook, komen zij niet in aanmerking voor het optierecht en kunnen ze dus niet de Nederlandse nationaliteit verkrijgen.

Het *Staatloosheidsverdrag* van 1961 bepaalt echter in art. 1 dat iedere verdragsluitende staat zijn nationaliteit verleent aan degene die op zijn grondgebied geboren is en die anders staatloos zou zijn.⁵⁷ Dit kan van rechtswege bij geboorte of op verzoek (optierecht). Het *Staatloosheidsverdrag* geeft een beperkt aantal gronden waarop van dit optierecht mag worden afgeweken. Het vereiste van ‘toelating’ wordt niet genoemd en de Nederlandse wetgeving is op dit punt in strijd met het verdrag. Nederland is aan dit verdrag gebonden en dat betekent dat het vereiste van ‘toelating’ buiten toepassing zou moeten worden gelaten. Als het om kinderen gaat, is het de vraag of er niet ook strijd is met het *Verdrag van de Rechten van het Kind*. Dit verdrag erkent immers het recht van ieder kind om een nationaliteit te verwerven.

Landen mogen volgens het *Staatloosheidsverdrag* zelf bepalen op welke manier de staatloosheid beoordeeld dient te worden. De Nederlandse overheid doet dat binnen de kaders van een verzoek om een verblijfsvergunning, in de zogenoemde ‘buitenschuldprocedure’.⁵⁸ Deze procedure kent een zware bewijslast. Er mag geen twijfel zijn over de identiteit en er moet met objectieve en toetsbare middelen worden aangetoond dat de autoriteiten van het land van herkomst of van het land van eerder verblijf, geen toestemming zullen verlenen voor de terugkeer. Een staatloze moet zélf aantonen dat hij geen nationaliteit heeft en er zal een beoordeling moeten worden gemaakt van de relevante nationaliteitswetgeving in het land van herkomst. Jaarlijks worden slechts enkele tientallen verblijfsvergunningen op deze grond afgegeven. Hoeveel staatloze Roma zich onder hen bevinden valt uit de cijfers niet op te maken. Aangenomen kan worden dat het slechts om enkele gevallen gaat.

Uit onder meer de onlangs verschenen brochure *Staatloos maakt radeloos* blijkt dat staatloze Roma in een bijzonder kwetsbare positie verkeren.⁵⁹ Ze genieten niet de burgerrechten die hun minimale sociale zekerheid en bescherming zouden moeten bieden en ze leven in de marges van de samenleving. Een staatloze bestaat als het ware juridisch niet. Hij of zij heeft geen paspoort en geen identiteitspapieren en kan daarom bijvoorbeeld niet werken, studeren, reizen of trouwen, geen bankrekening openen en geen rijbewijs halen. Dit leidt vaak tot een gescheiden leven van familie en tot ontheemding, terwijl het hebben van een nationaliteit behoort tot de basismensenrechten. Daarbij komt dat de omstandigheid

van staatloosheid criminaliteit en informele economie lijkt te bevorderen. Het is dus ook in het belang van de overheid en alle burgers om een oplossing te vinden in geval van staatloosheid.

8.3 Relatie met het rijk en de lokale overheid

In deze paragraaf wordt eerst de weigering van de Nederlandse overheid besproken om Roma te erkennen als nationale minderheid op grond van het Kaderverdrag. Vervolgens komt het lokale Roma-beleid van de gemeente Nieuwegein aan de orde dat ter toetsing aan de Commissie Gelijke Behandeling is voorgelegd.

8.3.1 *Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden*

Het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden, afkomstig van de Raad van Europa, is het eerste multilaterale verdrag dat geheel in het teken staat van de bescherming van minderheden. Gebruikelijk was om dit in bilaterale verdragen te regelen. De verplichtingen uit het Kaderverdrag zijn wel juridisch bindend voor lidstaten, maar niet rechtstreeks werkend. Dit houdt in dat voor de nationale rechter in beginsel geen beroep op dit verdrag gedaan kan worden. Over de mate waarin het verdrag verplichtingen schept wordt wel eens gesteld dat, als belastingwetgeving in dergelijke woorden was vervat, niemand ooit meer zou betalen.⁶⁰ Dit is mede te wijten aan de verschillende belangen van de staten betrokken bij de totstandkoming van het verdrag, uiteenlopend van samengestelde rijken als de Sovjet-Unie tot de koloniale mogendheden. Desondanks heeft het Adviescomité dat voor het Comité van Ministers toeziet op naleving van het verdrag op een autoritatieve en indrukwekkende wijze invulling gegeven aan het verdrag en het toezichtmechanisme. Meer hierover vermeldt De Graaf reeds treffend, waardoor wij ons in deze paragraaf richten op de aspecten die vooral voor de Sinti en Roma van belang zijn.⁶¹

Hoewel het Kaderverdrag een succes genoemd kan worden gezien het grote aantal partijen dat getekend, dan wel geratificeerd heeft, wordt het ontbreken van een definitie van 'nationale minderheid' veelal aangegrepen om de verplichtingen die voortvloeien uit het verdrag te minimaliseren. Zo ook in Nederland. Waar in eerste instantie het verdrag werd

gezien als een verlengstuk van het integratiebeleid, werd het steeds meer als een belemmering bestempeld. Dat de regering de belangrijkste rechten, zoals het recht op onderwijs in eigen taal, alleen op de Friezen van toepassing achtte en het bij andere minderheden feitelijk alleen nog ging om bescherming tegen discriminatie, bracht geen verandering in de angst voor verschillen. Bij monde van minister Verdonk van wvi koos het kabinet-Balkenende II voor de omarming van eenheidsbevordering en werd het verdrag alleen van toepassing verklaard op de Friezen aan de hand van vijf criteria:⁶²

1. het hebben van de Nederlandse nationaliteit,
2. zich onderscheiden van de meerderheid door taal, cultuur, geschiedenis (eigen identiteit),
3. het willen bewaren van deze identiteit,
4. van oudsher op het grondgebied van Nederland gevestigd zijn,
5. van oudsher binnen een specifieke regio in Nederland wonen.

In de Opinie van het Adviescomité wordt hierop ingegaan.⁶³ Enkele punten over de achterstand en achterstelling van de Roma en de Sinti zijn aan de orde geweest in de voorgaande paragrafen, zoals de problemen rondom staatloosheid en huisvesting. Het Comité heeft, naast de beperkende criteria, ook kritiek op de wijze waarop de rijksoverheid invulling geeft aan de meer procedurele verplichtingen uit het verdrag. De rijksoverheid beschouwt de gemeenten als eerste beleidsverantwoordelijken (zich beroepend op decentralisering en te kleine aantallen rechtssubjecten), waar zij het Roma-beleid zou dienen te coördineren.

Door een gebrek aan een kaderstellend beleid zien wij eigenlijk dat er sinds het ontstaan van de zogenoemde Roma-gemeenten sprake is van slepende kwesties waarbij de lokale overheid reeds dertig jaar niet bij machte is gebleken deze adequaat en met inachtneming van internationale rechten en plichten van betrokkenen aan te pakken.⁶⁴ Een voorbeeld hiervan is het project Wisselgeld in de gemeente Nieuwegein, waarover meer volgt in de volgende paragraaf.

Naast het Adviescomité zijn er ook andere instellingen die Nederland oproepen de Roma en Sinti te erkennen als nationale minderheid en te handelen conform het Kaderverdrag Minderheden. Eerder in 2009 verscheen het rapport over Nederland naar aanleiding van het landen-

bezoek van de mensenrechtencommissaris.⁶⁵ Beide instanties maken zich onder meer zorgen over de heersende vooroordelen over onder meer Roma en Sinti en de discriminatie die zij ervaren. De ECRI heeft eveneens opgeroepen de Roma en Sinti te erkennen als nationale minderheid.⁶⁶ De Commissie Meijers tot slot, heeft er nog voor het formuleren van de criteria, terecht op gewezen dat de uitsluiting van de Roma en Sinti van de bescherming van het verdrag willekeurig is en mogelijk discriminatoir.⁶⁷

De eis van het van oudsher wonen binnen een specifieke regio in Nederland sluit heel gericht Roma en Sinti uit, ook als zij al generaties in Nederland zijn. Dit is niet alleen mogelijk in strijd met het CERD zoals de Commissie Meijers stelt,⁶⁸ maar ook met de geest, het doel van het verdrag. Art. 26 van het Weens Verdragenverdrag waartoe Nederland ook partij is, stelt dat ieder verdrag verplichtingen schept voor de lidstaten die in *good faith* dienen te worden uitgevoerd. Internationaal recht gaat hiermee verder dan slechts een procedurele eis.⁶⁹ Zo stelt het Internationaal Gerechtshof in zijn jurisprudentie dat bij de beoordeling van *good faith* de resultaten en daadwerkelijke inspanningen om het verdrag te implementeren meegewogen dienen te worden.⁷⁰

De verhouding tussen regionale verdragen, zoals die van de Raad van Europa en het VN-recht, kan complex liggen. Maar als deze maatstaf als algemeen beginsel van het recht wordt toegepast op Nederland en het Kaderverdrag Minderheden, komt Nederland er slecht af. Ter vergelijking, Duitsland erkent niet alleen de Friezen en enkele andere minderheden, maar ook de Roma en Sinti (met ongeveer 70.000 leden) als nationale minderheid.⁷¹ Nederland heeft een veel kleinere groep Roma en Sinti dan Duitsland. Vrees voor de uit het verdrag voortkomende verplichtingen (en kosten) jegens deze achtergestelde groep is onterecht. Dat bovengenoemde verplichtingen niet rechtsreeks voor de nationale rechter in te roepen zijn, mag geen reden zijn voor Nederland-mensenrechtengidsland om niet aan zijn verplichtingen te voldoen.

8.3.2 *Project Wisselgeld*⁷²

In de gemeente Nieuwegein waren er langere tijd spanningen tussen horecaondernemers en Roma. De meeste Roma in deze regio behoren tot de ‘groep van 1978’ die kort na binnenkomst hun verblijf in Nederland

gelegaliseerd zagen. Voor hen was geen nader beleid ter bevordering van integratie anders dan hun woonwagens (al dan niet gedwongen) laten verruilen voor reguliere woonhuizen.⁷³ In 2008 leidden voornoemde spanningen tot ernstige vechtpartijen.⁷⁴ De verwijten gingen over en weer en het was niet duidelijk wat oorzaak en gevolg was. De vechtpartijen zouden ontstaan zijn, nadat de familie van een in elkaar geslagen Roma-jongen verhaal kwam halen bij de vermeende daders. Uiteindelijk kwam door verhoogde inzet van de politie de zaak weer tot bedaren. De ongeregelde heden in Nieuwegein waren voor het televisieprogramma *Preptime* aanleiding hier een uitzending aan te besteden.⁷⁵ De uitzending illustreert het bij de Roma aanwezige wantrouwen tegen de gemeente, ambtenaren en andere bewoners. Naar aanleiding van klachten vanuit de horeca en verhoogde media-aandacht vond er in september 2008 overleg plaats tussen de burgemeester, de fractievoorzitters uit de gemeenteraad en de politie.⁷⁶ De uitkomsten hiervan werden niet openbaar gemaakt, maar het project Wisselgeld werd niet lang daarna, in januari 2009, gestart.⁷⁷

Aanloop en achtergrond van het project

De Tweede Kamer vroeg de minister van wvi in december 2008 om een gezamenlijke aanpak met de Roma-gemeenten te ontwikkelen. Dit geschiedde naar aanleiding van berichten over schoolverzuim, illegaliteit, lage arbeidsparticipatie en overlast uit de zogenoemde (Roma-)opvanggemeenten, zoals Nieuwegein, Utrecht, Den Bosch en Tilburg. De landelijke aandacht kwam voort uit het lokaal inzetten van het project Wisselgeld van de gemeente Nieuwegein en een lobby voor financiering door de betreffende gemeenten. In de brief van minister Van der Laan die uiteindelijk volgde op het verzoek van de Kamer bleek, zoals in paragraaf 8.1 aangehaald, de gezamenlijkheid van eenzijdige aard en werden de Roma-contactpersonen welhaast allen gestigmatiseerd tot criminelen.

‘Immers uit gesprekken met “Roma-gemeenten” blijkt dat, de enkele gunstige uitzondering daargelaten, sleutelfiguren uit de Roma-gemeenschap vaak een strafblad hebben, waardoor het voor gemeentebesturen moeilijk is om goede contacten met sleutelfiguren op te bouwen en te onderhouden.’⁷⁸

De minister stelde zich op het standpunt dat gemeenten zelf genoeg mogelijkheden hebben om de problemen aan te pakken. Hij ziet niets in een apart doelgroepenbeleid voor Roma op rijksniveau. Dit staat haaks op het advies van mensenrechtencommissaris Thomas Hammarberg.⁷⁹ Hij pleit onder meer voor een overkoepelende strategie op rijksniveau, welke is opgesteld in samenwerking met de Roma-gemeenschap (en dus niet alleen de Roma-gemeenten). Hiervoor is, naast het broodnodige draagvlak, ook een praktisch argument aan te dragen. Het huidige beleid, waarbij de gemeenten de beleidsverantwoordelijken zijn, is al jaren ineffectief gebleken. Het zou van een gezonde realiteitszin getuigen niet een nieuw resultaat te verwachten als steeds het oude wordt gedaan.

Het stopzetten van financiële steun van zelforganisaties aan Roma en Sinti is opvallend in het licht van de opmerking over de lage organisatiegraad van de Roma en Sinti. Een dergelijke constatering zou juist aanleiding moeten geven tot het scheppen van voorwaarden voor het aangaan van een dialoog met de zelforganisaties op alle politieke niveaus, zeker als er oprecht oplossingen worden gezocht voor bestaande problemen.

Roma-organisaties waren geschokt door die passage en achtten de brief ‘discriminair en stigmatiserend’,⁸⁰ zeker omdat het om schattingen gaat. Beide organisaties betreuren dat dit beeld door de overheid wordt uitgedragen en dat het blijkbaar niet nodig is de mensen om wie het gaat bij plannen te betrekken.⁸¹ Dat men voorzichtig dient te zijn met schattingen blijkt onder meer uit het zogeheten Actualisatieonderzoek naar het aantal ongeregistreerde Antillianen. Daar werden per abuis ook bolletjesslikkers en Antilliaanse toeristen in de statistieken meegenomen wat een vertekend beeld gaf waarop wel beleid werd gemaakt.⁸²

Kanttekeningen bij het project

De gemeente Nieuwegein had in juli 2008 de zogeheten Wisselgeld-aanpak vastgesteld voor een ‘intensieve begeleiding voor multiprobleemgezinnen met een Roma-achtergrond’.⁸³ Op de oproep van de lokale Roma om bij het project betrokken te worden werd niet ingegaan en het project ging van start. Uiteindelijk werd de gang naar de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) gemaakt. De twee betreffende oordelen van de Commissie zagen respectievelijk op het dreigen met intrekking van uitkerin-

gen van Roma wanneer zij niet meewerken met de Wisselgeld-aanpak en het intrekken van twee bijstandsuitkeringen.⁸⁴

In deze zaak klaagde een stichting die Roma-belangen behartigt, tezamen met een advocaat bij de CGB over de verslechtering van de situatie van Roma door onderscheid op grond van ras, de ‘dwang en drang’ binnen de aanpak en de plaatsing van intermediairs in een Roma-gezin. De Commissie is bevoegd over dergelijk overheidsoptreden te oordelen op grond van art. 7a Awgb dat onderscheid verbiedt bij sociale bescherming. Onder andere doordat de benadeelde gezinnen geen toestemming hadden verleend hun gegevens door te geven aan de CGB kon de CGB ‘thans geen nadeel vaststellen’ en was er geen sprake van onderscheid op grond van ras.

De Commissie is gebonden aan de kaders van de Awgb en heeft zich beperkt tot de vraag die haar is voorgelegd. Wij gaan hier nader in op enkele aspecten van de zaak. De gemeente stelt zich op het standpunt dat een intermediair niet onder dwang in een gezin wordt geplaatst, maar op verzoek. De term ‘verzoek’ is formeel wellicht van toepassing, maar over het vrijwillige gehalte ervan kan, op basis van de eigen notitie van de gemeente, zeker getwist worden. Onder het kopje ‘Als vrijwilligheid niet werkt’ staat het volgende.

‘Een ... manier [om] een intermediair met het gezin in contact te laten komen [is] door een crisis binnen het gezin; een dreigende uitzetting of een stopgezette uitkering, een dreigende uithuisplaatsing van een kind. Op dat moment kan met de [ketenpartners] een trajectplan opgesteld worden. Een contract waaruit voorwaardelijkheid spreekt; het gezin krijgt een aangeboden kans *mits het de begeleiding/regie accepteert van de intermediair*. Het zich niet houden aan de voorwaarden binnen een contract heeft dan direct gevolgen voor het gezin. Men kan zo spreken van drang of dwang en voorwaardelijke hulp- en dienstverlening.’⁸⁵

Voorts bracht de gemeente naar voren dat er geen specifieke maatregelen ten aanzien van Roma werden geïntroduceerd, maar dat er slechts sprake was van handhaving van bestaande regels. Dit roept de vraag op waarom er dan een aparte notitie over alleen Roma verschijnt als het daadwerkelijk uitsluitend gaat om het inzetten van bestaande middelen

(de notitie zelf bevat geen statistieken, enkel ongestaafde schattingen). Daarbij komt dat de functieomschrijving van de intermediairs wel specifiek is toegespitst op Roma-gezinnen, naar het beeld dat de gemeente van hen heeft:

‘Het moeten begeleiders zijn die tegen een stootje kunnen. ... Ze moeten daarbij oog hebben voor de culturele aspecten in de handelswijze van de beoogde gezinnen en hiermee creatief en onorthodox kunnen omgaan. De onderhandelcultuur “voor-wat-hoort-wat” die bij veel mensen met een Roma-achtergrond bepalend is voor hun handelen kan gebruikt worden door de intermediair...’

De intermediair dient verder ‘niet bang te zijn en durf te hebben’ en gewend te zijn om crisissituaties aan te pakken. Wellicht gaat dat op voor alle intermediairs in de hulpverlening, maar het zoeken naar de vaardigheid om ‘bestand te zijn tegen paaigedrag, etc.’ is toch minstens stigmatiserend te noemen.⁸⁶

In het oordeel van de Commissie Gelijke Behandeling wordt wel de noodzaak tot het betrekken van de context (en het erkennen van diversiteit) aangehaald, maar in casu niet toegepast.⁸⁷ De CGB kwam binnen de kaders van de Awgb tot de conclusie dat er geen onderscheid naar ras is gemaakt. Dit betekent echter niet dat een ‘gelijke aanpak voor iedereen’, zoals de gemeente Nieuwegein voorstaat, geen discriminatie kan opleveren.⁸⁸ Het is van belang dat in een breder juridisch kader wordt erkend dat aandacht besteden aan relevante verschillen en gevolgen van beleid voor bepaalde groepen, geen uitzondering is op de algemene gelijkheidsnorm, maar juist een uitwerking ervan.

Er is in het algemeen al veel te doen over de stijgende populariteit van hulpverlening met drang en dwang,⁸⁹ zeker wanneer dit (met repressieve maatregelen) gericht is op een bepaalde etnische groep. In het kader van de vervlechting tussen opsporing, repressieve maatregelen en hulpverlening valt op dat de vier grote steden in het kader van het grotestedenbeleid vanaf 2006 extra financiële middelen ontvangen om een criminele loopbaan van bepaalde allochtone jongeren te voorkomen.⁹⁰ Autochtone jongeren die vaker met de politie in aanraking zijn gekomen, komen niet

in aanmerking voor een dergelijk traject, ondanks dat is bewezen dat zij ernstiger en langduriger recidiveren dan allochtonen.⁹¹

Een voorbeeld van doelgroepspecifiek beleid vanuit de rijksoverheid is het ‘Kabinetsbeleid Antilliaans-Nederlandse probleemjongeren’.⁹² Nadat de Verwijsindex Antillianen – registratie van alleen die probleemjongeren die een Antilliaanse etniciteit hebben – van de baan was wegens aanhoudende kritiek vanwege het discriminatoire karakter, wilde de minister van wvi de gegevens, die daarvoor wel al waren verzameld, niet vernietigen. Volgens hem zijn Antillianen slechts een van de groepen risicjongeren en is etniciteit slechts een van de factoren voor een effectieve aanpak. In plaats van de VIA kwam de Verwijsindex Risicjongeren (VIR), welke zowel in gebiedende als verbiedende zin niet rept over etnische registratie. Het geeft de vele instanties die met jongeren van doen hebben een zeer ruime mogelijkheid gegevens uit te wisselen en aan te vullen, waar in de praktijk gemakkelijk etniciteit onder geschaard kan worden,⁹³ en zorgverlening en het nemen van repressieve maatregelen ongehinderd in elkaar overlopen. Een ander voorbeeld waarin etniciteit expliciet een rol is blijven spelen is de Aanpak Marokkaans-Nederlandse probleemjongeren.⁹⁴

Los van de vraagtekens die te plaatsten zijn bij dergelijke etnische probleembenaderingen, weerlegt het de stelling van de overheid slechts algemeen beleid te voeren en niet specifiek op minderheden gericht. Daar komt bij dat de ruim 19 miljoen euro die voor een dergelijke op etniciteit gebaseerde aanpak is uitgetrokken,⁹⁵ schril afsteken tegen de jaarlijkse € 60.000,- die het rijk tot 2012 afdoende achtte om de problemen met (en zeker niet van) de Roma op te lossen.⁹⁶

8.4 Slot

Er blijkt in Nederland nog steeds weinig systematische kennis over Roma voorhanden die voor het monitorwerk kan worden aangewend. De registratie bij ADV's, politie en OM bevatten nog steeds nauwelijks klachten van discriminatie tegen Roma en Sinti. Voor een grotere meldingsbereidheid zal vertrouwen in deze instellingen opgebouwd moeten worden. Zelforganisaties zoals stichting Triana in Utrecht werken hieraan, onder meer als bemiddelaar. Voor de voortzetting van deze werkzaamheden ontbreekt helaas financiering.

Op het gebied van onderwijs is de situatie voor wat betreft verhoudingsgewijze lage scores op de Citotoets en hoog schoolverzuim vrijwel ongewijzigd. Aparte voorzieningen om deze achterstand op te heffen dient aan hoge eisen te voldoen. Op het gebied van huisvesting is er nog steeds een tekort aan standplaatsen ondanks een Europees-rechtelijke verplichting dit tegen te gaan.

De komst van burgers uit nieuw tot de EU toegetreden staten heeft in Nederland tot nieuwe Roma uit Polen, Bulgarije en Roemenië geleid. In Frankrijk heeft een vergelijkbare situatie geleid tot het op een hoop gooien van alle Roma, ongeacht de band met het land (en duur van het verblijf), en massale uitzettingen. Dit is een extra risico voor staatlozen, en daarvan zijn er onder Roma relatief veel, ook in Nederland. Staatlozen genieten niet de burgerrechten die hen minimale sociale zekerheid en bescherming zouden moeten bieden. Bovendien lijkt staatloosheid criminaliteit en informele economie te bevorderen. Een staatloze bestaat als het ware juridisch niet en leeft mede daardoor in de marges van de samenleving. Naast het tegengaan van discriminatie dient ook sociale inclusie van Roma op de agenda te staan door het probleem van staatloosheid adequaat aan te pakken. Het is verder van belang dat ook de maatregelen tegen gesignaleerde problemen, met zowel de nieuwkomers als de van oudsher in Nederland gevestigde Roma en Sinti, niet discriminatoir zijn en geen inbreuk maken op het vrij verkeer van EU-burgers.

Het Kaderverdrag Minderheden verplicht de overheid tot het beschermen van kwetsbare groepen zoals de Roma, maar is door Nederland alleen van toepassing verklaard op de Friezen. De uitsluiting van de Roma en Sinti van de bescherming van het verdrag is willekeurig en lijkt daardoor discriminatoir. Aan de zijde van de rijksoverheid ontbreekt tevens een noodzakelijk kaderstellend beleid en faciliterend optreden. Hierdoor is er aan de kant van de lokale overheid geen consistent lange-termijnbeleid en blijft een effectieve aanpak van de problemen uit.

Zoals het EHRM in de zaak-Oršuš onderstreept, is het mogelijk dat juist in gelijke behandeling – zoals de gemeente Nieuwegein met het project Wisselgeld voorstaat – discriminatie schuilt als het gaat om structurele achterstand en achterstelling van een etnische minderheidsgroep. Om dit te voorkomen dient de overheid, lokaal en op rijksniveau, te opere-

ren vanuit gedegen kennis over de doelgroep, waarbij ruimte voor interculturele vaardigheden het vertrouwen kan helpen herstellen. Immers, wederzijds wantrouwen kan niet met dwang worden weggenomen en vereist oprechte toenadering en dialoog.

Zowel bij de rijksoverheid als bij de lokale overheid spelen achterstand en criminaliteit van Roma, maar ook vooroordelen een belangrijke rol in de beleidsvorming. Hiervan getuigt de brief van de minister van wvi en het lokale project Wisselgeld. Het is de vraag of de inhoud en de uitvoering van het project de wettelijke verplichtingen ten aanzien van het recht op non-discriminatie niet overschrijden, mede door de ‘drang en dwang’-aanpak gericht op een etnische groep.

Gezien de achterstand en achterstelling van de Roma en Sinti en de wijdverbreide vooroordelen tegen hen, die tot discriminatie kunnen leiden, is alleen een focus op de problemen met de Roma niet afdoende. Hoewel serieuze problemen zich zonder meer voordoen. Het aanpakken van de problemen *van* de Roma is echter minstens zo belangrijk om enig resultaat te boeken. In een maatschappij die steeds verder digitaliseert en bureaucratiseert, is het niet voor alle burgers even makkelijk meekomen. Deze algemene trend komt bovenop het wederzijdse wantrouwen dat veelal de relatie beheerst tussen Roma en anderen in de maatschappij. Op de overheid rust de verplichting het voortouw te nemen om het vertrouwen te herstellen. Daarbij is het van belang de Roma-professionals en de zelforganisaties te betrekken bij het zoeken naar oplossingen. Door samenwerking op gelijkwaardig niveau zal de kans op succes groter zijn.

Noten

- 1 P.R. Rodrigues & M. Matelski, *Monitor Racisme & Extremisme: Roma en Sinti*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2004. Een samenvatting van het onderzoek is opgenomen in de zesde *Monitor Racisme & Extremisme* (hoofdstuk 5).
- 2 De auteurs danken Mila van Burik voor haar waardevolle opmerkingen bij een eerdere versie van deze bijdrage.
- 3 Zie ook H. O’Nions, *Minority rights protection in international law: the Roma of Europe*, Aldershot: Ashgate 2007.
- 4 Zie de website van de Raad van Europa voor een overzicht van publicaties en acti-

- viteiten <http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/news_en.asp> (30 augustus 2010).
- 5 EU-MIDIS: *European Union Minorities and Discrimination Survey. Data in Focus Report 1: The Roma*, Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights 2009, <http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_EN.pdf>. Zie verder de website van het Fundamental Rights Agency voor een overzicht van publicaties <http://fra.europa.eu/fraWebsite/roma/roma_en.htm> (30 augustus 2010).
 - 6 ‘VN: forse stijging racisme in Frankrijk’, *Het Parool*, 12 augustus 2010.
 - 7 Mededeling van de Commissie aan de Raad, het Europees Parlement, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio’s, *De sociale en economische integratie van de Roma*, Brussel 14 april 2010, COM(2010)133 def.
 - 8 *Kamerstukken II 2009/10*, 32 125, nr. 14.
 - 9 *Derde rapport over Nederland*, Straatsburg: Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie, 12 februari 2008 <<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Netherlands/NLD-CbC-III-2008-3-NLD.pdf>> (30 augustus 2010).
 - 10 *Kamerstukken II 209/10*, 32 123 XVIII, nr. 28, p. 25.
 - 11 *Kamerstukken II 2009/10*, 32 123 XVIII, nr. 90, p. 3.
 - 12 P.R. Rodrigues & M. Matelski, *Monitor Racisme & Extreemrechts: Roma en Sinti*, aanbevelingen 4, 5 en 8.
 - 13 *Ibid.*, aanbevelingen 1, 2 en 3.
 - 14 *Ibid.*, aanbevelingen 6 en 7.
 - 15 Betreft de periode 2003-2009.
 - 16 W. Dinsbach, M. Coenders & I. Boog, *Kerncijfers 2009: landelijk overzicht van discriminatieklachten geregistreerd bij antidiscriminatiebureaus en meldpunten in Nederland*, Rotterdam: Art.1 2010, <<http://www.art1.nl/scripts/download.php?document=839>> (30 augustus 2010).
 - 17 *Cijfers in beeld: discriminatiecijfers 2009*, Amsterdam: Landelijk Expertise Centrum Discriminatie 2010 (in druk).
 - 18 *Kamerstukken II 2008/09*, 30 950, nr. 15.
 - 19 ‘Roma bang voor heksenjacht’, *de Volkskrant*, 16 september 2010.
 - 20 I. Boog e.a. (red.), *Monitor Rassendiscriminatie 2009*, Rotterdam: Landelijk Expertisecentrum van Art.1 2010, p. 11, <<http://www.art1.nl/scripts/download.php?document=843>> (30 augustus 2010).
 - 21 P.R. Rodrigues & M. Matelski, *Monitor Racisme & Extreemrechts: Roma en Sinti*, p. 32-36.

- 22 M.M. van Burik, *5 jaar Triana*, Utrecht: Concreat 2010.
- 23 M. Hulsen & L. Mulder, *Speciale doelgroepen in het onderwijs: schooljaar 2002/2003*, Nijmegen: ITS 2005, p. 59-60.
- 24 Zie de Kamervragen, *Aanhangsel Handelingen II* 2008/09, nr. 2002 en 2003.
- 25 H. Emaar (eindred.), *Onderwijs en scholing voor Roma en Sinti in Nederland*, Utrecht: FORUM 2009.
- 26 EHRM 16 maart 2010, (*Grand Chamber*) *Oršuš e.a. t. Kroatië*, in: *Nederlands Tijdschrift voor de Mensenrechten/NJCM-Bulletin*, 35 (2010) 5 (juni), p. 520-532 m.nt. Davidović.
- 27 Zie *Projectvoorstellen Platform Roma-Gemeenten*, Den Haag: Vereniging van Nederlandse Gemeenten 2010, <http://www.vng.nl/Documenten/Extranet/werk_en_inkomen_2010/integratie/20100315_projectvoorstellen_platform_romage-meenten.pdf> (25 augustus 2010). Zie ook de Jaarnota Integratiebeleid 2007-2011, *Kamerstukken II* 2009/10, 31 268, nr. 34, p. 11-12.
- 28 *Kamerstukken II* 2009/10, 32 123 XVIII, nr. 27, p. 43.
- 29 Informatie over beoordelingsvoorwaarden (innovatief en alleen voor onderwijsgerelateerde doelen) gehanteerd door de ministeries zijn opgevraagd door Veerle Vroon bij de persvoorlichter van de minister voor Wonen, Wijken en Integratie, d.d. 7 september 2010.
- 30 *Projectvoorstellen Platform Roma-Gemeenten*, p. 3 en 4 (inleiding) en verder o.a. p. 5, 7 en 8 (Nieuwegein), p. 14 en 15 (Enschede en Oldenzaal), p. 28 en 29 (Ede) en de gemeente Lelystad op p. 34-35.
- 31 V. Vroon, '93 Roma-jongeren, waarvan 62 leerplichtig. Roma: Etnische registratie in Nederland', *De Groene Amsterdammer* 21 september 2010, p. 12-15, <<http://www.groene.nl/2010/38/93-roma-jongeren-waarvan-62-leerplichtig>> (21 september 2010).
- 32 Art. 18 juncto 23 WBP.
- 33 V. de Graaf, 'Nederland schiet tekort in naleving kaderverdrag minderheden', *Nederlands Tijdschrift voor de Mensenrechten/NJCM-Bulletin*, 35 (2010) 5 (juni), p. 477-478.
- 34 Zie de Kamervragen, *Aanhangsel Handelingen II* 2008/09, nr. 2012.
- 35 Richtlijn 2000/43/EG, *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen*, 2000, L 180/22.
- 36 Art. 3 sub h Rasrichtlijn.
- 37 Zie ook: *Report on the situation of fundamental rights in the European Union in 2003*, EU network of independent experts on fundamental rights, January 2004, p. 105, <<http://cridho.cpd.r.ucl.ac.be/documents/Download.Rep/Reports2003/CFR-CDF.repEU.2003.pdf>> (30 augustus 2010).

- 38 'Woonwagenbewoners gediscrimineerd', *De Telegraaf*, 23 februari 2009.
- 39 'Buurt verfoeit komst van Romagezin', *AD/Utrecht*, 4 juni 2009.
- 40 '26 Roma in één appartement', *Het Parool*, 29 augustus 2009.
- 41 'Roma mogen geen straatkranten meer verkopen', *de Volkskrant*, 7 april 2010.
- 42 '14-jarige straatmuzikant bedelt voor haar ouders', *de Volkskrant*, 16 april 2008.
- 43 'Valse muziek aan banden', *Binnenlands Bestuur*, 9 juli 2010.
- 44 HR 26 juni 2009, LJN BII124.
- 45 Hof Den Bosch 25 april 2008, LJN BD0560.
- 46 Rb. Amsterdam 11 april 2007, LJN BA2747.
- 47 Rb. Amsterdam 2 mei 1995, in: E.R. van Eck, A. Kellerman en J. Nieuwboer (red.), *Rechtspraak rassendiscriminatie: Editie 1995-2000*, Rotterdam: Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie 2001, nr. 364 m.nt. Balai.
- 48 T. Prakken, 'De Eurotop en het individuele daadstrafrecht', in: *Nederlands Juristenblad* (NJB), 73 (1998) 10, p. 442-446.
- 49 Het was Niek Hendriksen die als rechtenstudent uit Groningen in zijn scriptie hieraan aandacht besteedde (2006). Hij is thans advocaat in Almelo. Deze materie sneed Rodrigues aan op 24 januari 2008 tijdens een presentatie op de studiemiddag 'Eén Europa – grenzen aan uitzetting EU-burgers?' aan de Universiteit Leiden.
- 50 Rb. Assen 21 oktober 2003, LJN AM1945.
- 51 Rb. Arnhem 21 oktober 2003, LJN AO1410 en in hoger beroep bevestigd door Hof Arnhem 19 oktober 2004, LJN AR4414.
- 52 Rb. Den Bosch 15 november 2005, LJN AU6170.
- 53 Jaarnota Integratiebeleid 2007-2011, *Kamerstukken II* 2009/10, 31 268, nr. 34, p. 12.
- 54 Deze paragraaf is ontleend aan A. Busser & P.R. Rodrigues, 'Staatloze Roma in Nederland', *Asiel&Migratierecht*, 1 (2010) 8, p. 384-391.
- 55 Volgens Dokters van de Wereld; zie verder 'Hoe zit het? Hele Romafamilies belanden in Ter Apel', *de Volkskrant*, 20 april 2010.
- 56 *Aanhangsel Handelingen II* 2007/08, nr. 1455.
- 57 Zie ook G.R. de Groot en M. Tratnik, *Nederlands Nationaliteitsrecht*, Deventer: Kluwer 2010, p. 83-86.
- 58 Zie art. 3.4 lid 1 onder w Vreemdelingenbesluit en B 14 / 3.2.2.1 Vreemdelingencirculaire 2000.
- 59 L. Voorend e.a., *Staatloos maakt radeloos: de situatie van staatloze Roma in Nederland 2009*, Amsterdam: Dokters van de Wereld m.m.v. Amnesty International en de Anne Frank Stichting 2010, <<http://www.doktersvandewereld.org/Staatloos-maakt-radeloos>> (30 augustus 2010).

- 60 V. de Graaf, 'Nederland schiet tekort in naleving kaderverdrag minderheden', p. 466-7.
- 61 Ibid.
- 62 *Kamerstukken II* 2003/04, 26389, nr. 9.
- 63 *Opinion on the Netherlands Adopted on 25 June 2009* (ACFC/OP/I(2009)002), Strasbourg: Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities 2010 <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_OP_TheNetherlands_en.pdf> (25 augustus 2010).
- 64 'Dertig jaar in het verdomhoekje', *Trouw*, 8 oktober 2009. Zie ook: 'Roma-probleem Nieuwegein geen incident', *Binnenlands Bestuur*, 13 oktober 2010.
- 65 *Report by the Commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to the Netherlands 21-25 September 2008*, COMMDH(2009)2, Strasbourg: Council of Europe 2009, <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/49b798190.html>> (27 juli 2010); voor de kabinetsreactie, zie *Kamerstukken II* 2008/09, nr. 31 700 V, nr. 95.
- 66 Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie, *Derde rapport over Nederland*.
- 67 Commissie Meijers, Brief van 28 mei 2004, (CM0410) <<http://www.commissie-meijers.nl>> (9 augustus 2010).
- 68 Commissie Meijers, Brief van 16 december 2003, (CM04-01).
- 69 Zie bijvoorbeeld World Court Project to Abolish Nuclear Weapons, Geneva, 1 May 2008, "Good faith is a fundamental principle of international law, without which all international law would collapse", Rechter Mohammed Bedjaoui bij het Internationaal Gerechtshof.
- 70 *Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Hungary v. Slovakia), ICJ *Rep.* 1997, paragraaf 142; *North Sea Continental Shelf Cases* (Duitsland/Denemarken en Nederland), ICJ *Rep.* 1969, p. 47; en meer recent: *Legality of the threat or use of nuclear weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996*.
- 71 Zie de lijst met verklaringen en voorbehouden bij het Kaderverdrag <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=157&CM=&DF=&CL=ENG&VL=I>> en <<http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/en/federal-states/content/background-1/national-minorities.html?type=I>> (9 augustus 2010).
- 72 Deze paragraaf is gebaseerd op M. Davidović & S.K. van Walsum, 'Ras en nationaliteit', in: C.J. Forder (red.), *Gelijke Behandeling: oordelen en commentaar 2009*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2010, p. 27-52, <http://www.cgb.nl/webfm_send/530> (30 augustus 2010).
- 73 H. Meijers, H. Poeth & B. De Rooij, 'Rechtsproblemen van buitenlandse zigeuners', in: P. Hovens & R. Dahler (red.), *Zigeuners in Nederland: cultuur, geschiedenis*

- en beleid*, Nijmegen: Instituut voor Culturele en Sociale Antropologie 1988, p. 285; W. Willems, L. Lucassen, *Ongewenste vreemdelingen: buitenlandse zigeuners en de Nederlandse overheid: 1969-1989*, 's-Gravenhage: sdu Uitgeverij 1990, p. 75.
- 74 'Roma en kroegbazen zijn elkaar beu', *AD/Utrecht*, 4 september 2008.
- 75 'De Roma in Nieuwegein', *PREMtime*, 19 november 2008.
- 76 'Nieuwegein overlegt over Roma-probleem', *RTV Utrecht*, 11 september 2008 <<http://www.rtvutrecht.nl/nieuws/196318>> (20 september 2010).
- 77 Zie de pagina 'Wisselgeld' op de website van de Gemeente Nieuwegein <<http://www.nieuwegein.nl/infotype/webpage/view.asp?objectID=22699>> (20 september 2010).
- 78 *Kamerstukken II* 2008/09, 31 700 XVIII, nr. 90, p. 8.
- 79 *Report by the Commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to the Netherlands 21-25 September 2008*, paragraaf 151-153.
- 80 'Roma woedend op Van der Laan. Minister: Sleutelfiguren in Roma-gemeenschap hebben allemaal strafblad', *Trouw*, 26 augustus 2009.
- 81 'Gemeenten hekelen woordkeuze Van der Laan over Roma. Alleen Nieuwegein staat achter de minister', *Trouw*, 27 augustus 2009.
- 82 *Kamerstukken II* 2009/10, 26283, nr. 53.
- 83 C.C.J. van den Heuvel, *Wisselgeld: intensieve begeleiding voor multiprobleemgezinnen met een Roma achtergrond*, Rotterdam: RADAR 2008.
- 84 CGB-oordeel 2009-112 en 2009-113. Wij beperken ons hierbij tot oordeel 2009-112 en laten ongelijke behandeling die niet direct is verbonden met het Wisselgeld-project buiten beschouwing.
- 85 *Ibid.*, p. 11. *Cursivering toegevoegd*.
- 86 *Ibid.* p. 17.
- 87 J.E. Goldschmidt, 'Positieve verplichtingen als bijdrage aan gelijkheid', in: C.J. Forder (red.), *Gelijke behandeling: oordelen en commentaar 2009*, p. 255-269, <http://www.cgb.nl/webfm_send/538> (30 augustus 2010).
- 88 Zie *Nieuwegein Gemeentenieuws*, 17 september 2008, Verklaring van het college van burgemeester en wethouders <<http://www.nieuwnieuwegein.nl/download.asp?objectID=9436&link=20080917.pdf>> (23 augustus 2010).
- 89 A.E. Schilder, *De drang naar dwang, over bemoeizorg en bemoeizucht van de lokale overheid* (oratie), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, <<http://www.vu.nl/nl/onderzoek/hoogleraren/rechtsgeleerdheid/schilder-ae/index.asp>> (10 augustus 2010); zie ook S. van Beek, 'Stop met pampieren van Tokkies', in: *Binnenlands Bestuur*, 25 januari 2010.
- 90 *Kamerstukken II* 2008/09, 31268, nr. 23.

- 91 G. Stevens, V. Veen & W. Vollebergh, *Marokkaanse jeugddelinquenten: een klasse apart?*, Utrecht: Universiteit Utrecht, Nicis Institute 2009, <http://www.uu.nl/SiteCollectionDocuments/Corp_UU%20en%20Nieuws/marokkaanse-probleemjongeren.pdf>; zie ook T. Müller, 'Autochtoon jeugdgeweld? Bestaat dat? Te veel focus op allochtonen', *NRC Handelsblad*, 27 november 2009.
- 92 *Kamerstukken II* 2009/10, 26 283, nr. 52.
- 93 C. Prins, 'Discriminatiesignalen', in: *NJB*, 85 (2010) 2, p. 59, <<http://njblog.nl/2010/01/11/discriminatiesignalen>>.
- 94 *Kamerstukken II* 2008/09, 31 268, nr. 13.
- 95 € 8.712.000 voor Amsterdam, € 4.750.000 voor Rotterdam, € 3.300.000 voor Den Haag en € 3.036.000 voor Utrecht.
- 96 Zie *Kamerstukken II* 2008/09, 31 700 XVIII, nr. 90.

9 Gevolgen van stigma

Colette van Laar, Belle Derks en Naomi Ellemers

In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken van een onderzoeksprogramma naar de rol van sociale identiteit op het welzijn, de motivatie en de prestatie van leden van sociaal gedevalueerde groepen, zoals etnische minderheden.¹ De resultaten laten zien dat het voor de motivatie en prestatie van leden van deze groepen van belang is dat hun identiteit – bijvoorbeeld als iemand met een bepaalde cultuur of geloofsovertuiging – gerespecteerd en ondersteund wordt door de omgeving (bijvoorbeeld door belangrijke personen in hun studie of werk). Respect en onderkenning van de sociale identiteit van etnische minderheden verhoogt hun welzijn, leidt ertoe dat zij zich in grotere mate identificeren met de samenleving en verhoogt hun ambities en prestaties in het domein van onderwijs en werk.

9.1 Gevolgen van stigma

Mensen definiëren zichzelf niet alleen aan de hand van hun persoonlijke eigenschappen en uitkomsten, maar ook in termen van de sociale categorieën waartoe zij behoren zoals hun sekse, hun etniciteit, hun beroep en hun rol als ouder. Dit deel van de identiteit, de *sociale* identiteit genoemd, staat centraal in het leven van mensen en bepaalt mede hoe ze zichzelf zien, hoe ze zich onderscheiden van anderen en hoe ze zich naar anderen opstellen. De sociale identiteit is dus gebaseerd op groepsategorisaties: het individu definieert zichzelf aan de hand van overeenkomsten die hij of zij heeft met anderen uit die categorie. Zo staat de sociale identiteit als Nederlander voor de kenmerken die een Nederlander deelt met andere Nederlanders en die hem of haar onderscheiden van anderen die geen Nederlander zijn. De mate waarin een bepaalde identiteit richting geeft aan de percepties en gedragingen van een individu, hangt af van de waarde die het individu aan die specifieke identiteit hecht, als van de situatie waarin de persoon zich bevindt.² Elke specifieke identiteit heeft haar eigen relevante vergelijkingsdimensies en gedragsnormen. Deze zijn niet alleen van belang voor de mate van tevredenheid met de eigen

gedragingen en prestaties, maar bepalen ook welke ambities en verwachtingen men koestert ten aanzien van de toekomst.³ Vooral identiteiten, die verbonden zijn aan maatschappelijk relevante categorieën zoals sekse, etniciteit en leeftijd, zijn invloedrijk, omdat ze centraal staan in maatschappelijke discussies over de verdeling van middelen en in conflicten tussen groepen in de maatschappij. De sociale identiteit is extra van belang voor groepen die een lagere maatschappelijke status hebben en waarover negatieve stereotypen en lage verwachtingen bestaan, zoals vaak het geval is ten aanzien van migranten, of (tweedegeneratie)allochtonen.

Veel werk in de sociale psychologie heeft zich gericht op het onderzoeken van processen omtrent de sociale identiteit. Dit werk heeft laten zien dat de sociale identiteit menselijk gedrag in belangrijke mate stuurt. Zo speelt de sociale identiteit een belangrijke rol in de betrokkenheid die individuen voelen ten opzichte van groepen en de bereidheid zich voor hun groep in te zetten, in de wens zich als groep te onderscheiden van andere groepen, en in groepsgedrag zoals de positievere behandeling van leden van de eigen groep vergeleken met leden van andere groepen.⁴ In onderzoek naar de sociale identiteit richt de sociale psychologie zich op onderliggende processen: hoe uiten sociale identiteiten zich precies en welke functie hebben ze? Op deze wijze tracht sociaal-psychologisch onderzoek een beter beeld te krijgen van hoe de invulling van de identiteit het gedrag van individuen beïnvloedt, en welke rol sociale identiteit speelt in maatschappelijke problemen zoals arbeidsparticipatie, inkomensverschillen, of verschillen tussen autochtone en allochtone Nederlanders in deelname aan het hoger onderwijs.⁵

In ons onderzoek hebben wij ons gericht op de rol van de sociale identiteit in de motivatie en prestatie van leden van gedevalueerde groepen. Specifieker gesteld richtte dit onderzoek zich op de effecten van ondervertegenwoordiging tegenover integratie in onderwijs- en werksituaties op het welbevinden, de motivatie en de prestaties van leden van etnische minderheidsgroepen. Hoewel de participatie van minderheden in onderwijs en betaald werk is toegenomen, is deze integratie verre van voltooid. Zo heeft de ondervertegenwoordiging in de afgelopen jaren nieuwe vormen aangenomen bijvoorbeeld doordat leden van minderheden vooral bepaalde scholen of schooltypen bezoeken of vooral vertegenwoordigd zijn in specifieke beroepen of op bepaalde niveaus in het

arbeidsproces. Bovendien zijn er aanwijzingen dat het functioneren van etnische minderheden niet altijd optimaal is, wat onder andere zichtbaar is in hogere verloopcijfers, burn-out en gezondheidsproblemen.⁶ Er is relatief weinig bekend over de omstandigheden waaronder leden van etnische minderheden in onderwijs en werksituaties optimaal gemotiveerd worden en maximale prestaties bereiken. Pogingen tot het verhogen van integratie worden dan ook vaak meer door ideologische overwegingen dan door sociaal-wetenschappelijke kennis gestuurd.

Door middel van verschillende experimentele en correlatieve studies in ons laboratorium en in de praktijk hebben wij een beter beeld gekregen van de rol die sociale identiteit speelt in de motivatie en prestatie van leden van groepen met een lagere sociale status. In dit hoofdstuk geven wij een overzicht van onze bevindingen. Het onderzoek verschaft inzicht in de manier waarop het psychologische concept sociale identiteit ingezet kan worden om deze groepen een hogere maatschappelijke positie te laten bereiken, bijvoorbeeld in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Eerst geven we een overzicht van theoretische kennis met betrekking tot sociale identiteit en stigma (paragraaf 9.2). Vervolgens bespreken we de resultaten van ons onderzoek (paragraaf 9.3). Daarbij wordt gekeken naar de effecten van segregatie en integratie op motivatie en prestatie (paragraaf 9.3.1), het effect van sociale identiteitsbescherming op motivatie en prestatie (paragraaf 9.3.2) en de belangrijke rol die de lage statusgroep speelt in de motivatie en prestatie van zijn leden en het gedrag van groepsleden tegenover hun groep (paragraaf 9.3.3).

9.2 Theoretisch kader: sociale identiteit en stigma

Ons onderzoeksprogramma is gebaseerd op theorieën uit de sociale wetenschappen die voorspellen hoe individuen reageren op de lage status van de groepen waartoe zij behoren, zoals de sociale identiteitstheorie,⁷ sociale categorisatie theorie⁸ en het stigma-perspectief.⁹ Deze theorieën gaan ervan uit dat het lidmaatschap van een gestigmatiseerde of lage statusgroep negatieve effecten kan hebben op het zelfbeeld. Daarbij proberen leden van lage statusgroepen actief de bedreiging van hun zelfbeeld, die ontstaat door de lage groepsstatus of het stigma waarmee zij geconfronteerd worden, het hoofd te bieden. Veel sociaal-wetenschappelijke theorieën gaan uit van een individuele behoefte aan een positief zelf-

beeld. Het zelfbeeld van een individu ontwikkelt zich door zelfbeoordeling, sociale vergelijkingen met anderen en via de weerspiegelde beoordelingen van anderen.¹⁰ Leden van groepen met een lage status in de maatschappij hebben een extra zware taak in het behouden van een positieve zelfevaluatie vanwege objectief lagere uitkomsten van hun groep en de negatieve verwachtingen en stereotypen die anderen over hun groep hebben. Onderzoek laat echter zien dat leden van lage statusgroepen, ondanks deze uitdagingen, creatief en flexibel zijn in het behouden van een positief zelfbeeld.¹¹

Wanneer het niet mogelijk is om de eigen status of de status van de groep daadwerkelijk te verhogen, kunnen leden van lage statusgroepen verschillende strategieën gebruiken om zichzelf te beschermen tegen bedreigende sociale vergelijkingen met een groep met hogere status. Deze strategieën worden binnen de sociale identiteitstheorie aangeduid met de term *sociale creativiteit*, omdat zij de lage status van de groep niet veranderen, maar op een creatieve manier het beeld dat groepsleden van hun groep hebben, verbetert.¹² Zo vergelijken lage statusgroepsleden zich bij voorkeur met anderen uit dezelfde sociale groep, zodat de lage status van deze groep minder opvalt.¹³ Ook kunnen lage statusgroepsleden de oorzaak van hun lage status aan externe oorzaken (zoals discriminatie) toeschrijven en zo negatieve implicaties voor henzelf vermijden.¹⁴ Ten slotte kunnen zij hun gevoelens van zelfwaarde minder afhankelijk maken van domeinen waarop hun groep slechter presteert (bijvoorbeeld onderwijs of het werk) en zich op dimensies richten waarin hun groep van oudsher uitblinkt, zoals muziek of sport.¹⁵

Elk van deze zelfbeeld beschermende strategieën heeft specifieke korten- en langetermijnkosten en baten. Terwijl het devalueren van domeinen waarop men minder goed presteert een effectieve strategie is om zelfwaarde te beschermen, is het waarschijnlijk dat deze strategie motivatie en prestatie verlaagt op centrale domeinen, zoals onderwijs en werk, die immers minder gewaardeerd worden om de zelfwaardering te beschermen.¹⁶ Op dezelfde wijze kunnen attributies naar externe oorzaken voor de lage groepsstatus wel de zelfevaluatie beschermen, maar ook leiden tot verlaagde verwachtingen en verlaagde percepties van controle. Daardoor vermindert motivatie op het domein op de lange termijn. De kosten en baten van een strategie bepalen deels welke strategie gekozen wordt. Het is afhankelijk van de sociale context of leden van lage statusgroepen

een strategie om hun zelfbeeld te beschermen effectief kunnen gebruiken. De sociale context biedt een referentiekader met verschillende sociale invloeden, normen en regels die het makkelijker of moeilijker maken om een bepaalde strategie te gebruiken. De beschikbaarheid van leden van de eigen en andere groepen in deze sociale context is een belangrijk onderdeel hiervan. Zo is het minder gemakkelijk om sociale vergelijkingen te beperken tot leden van de eigen groep in een geïntegreerde omgeving waar men de blootstelling aan leden van andere groepen niet kan vermijden. Op eenzelfde wijze is het in een geïntegreerde situatie moeilijker om een domein te devalueren waarop de groep niet goed presteert. Immers, geïntegreerde situaties confronteren individuen met leden van andere groepen die juist een hoge waarde hechten aan dit domein. Men kan dus stellen dat geïntegreerde situaties meer bedreigend zijn, daar zij gedwongen vergelijkingen inhouden met leden van hogere statusgroepen, en domeinen centraal stellen waarop de eigen groep niet goed presteert. Dit maakt het juist meer – niet minder – waarschijnlijk dat leden van lage statusgroepen een domein devalueren in een geïntegreerde situatie.

Wij verwachten dan ook dat twee tegengestelde processen elkaar beïnvloeden of een bepaalde zelfbeschermende strategie gebruikt zal worden: bedreiging en sociale druk. De mate van integratie tussen lage statusgroepen en hoge statusgroepen heeft ten eerste een effect op de bedreiging van de sociale identiteit en het zelfbeeld en daarmee op de zelfbeschermende strategieën die men zal gebruiken. Bedreiging van het zelfbeeld vindt plaats via sociale vergelijkingen. Wanneer een lid van een lage statusgroep zich in een geïntegreerde omgeving bevindt (bijvoorbeeld een kind van allochtone afkomst op een overwegend witte school), zal het statusverschil tussen de groepen benadrukt worden, omdat vergelijkingen met leden van de hoge statusgroep makkelijker te maken zijn. Zelfwaardering is dan ook niet alleen afhankelijk van de eigen prestatie, maar ook van de gemiddelde prestatie van de omgeving.¹⁷ Zo zal een leerling van Marokkaanse afkomst de schoolprestaties van de Marokkaanse leerlingen in de klas als lager beoordelen wanneer er ook autochtone leerlingen in de klas zitten die betere prestaties leveren. Doordat het statusverschil tussen de twee groepen gemakkelijker zichtbaar is in geïntegreerde situaties, zal ook de bedreiging voor iemands sociale identiteit groter zijn. Om zelfwaarde te behouden kan de leerling

afstand doen van het schooldomein en zich gaan richten op een ander domein waarop hij beter presteert. Dit helpt het zelfbeeld te beschermen, maar kan negatieve effecten op de schoolmotivatie hebben. De *bedreigingshypothese* stelt dan ook dat integratie negatieve gevolgen kan hebben voor motivatie en prestatie.

Daarnaast verwachten we echter dat er ook een positieve werking uitgaat van de confrontatie met leden van hogere statusgroepen. Mensen die zich vooral richten op contacten met leden van hun eigen (lage status) groep lopen het risico dat er in hun omgeving minder nadruk ligt op het belang van goede prestaties. Onder de leden van hun eigen groep is immers de gemiddelde arbeidsparticipatie lager, zijn er minder individuen die streven naar vervolgopleidingen en hebben belangrijke voorbeeldfiguren (zoals ouders, oudere broers en zussen en kennissen) minder ervaring met hogere opleidingen en banen. Ook kan worden voorspeld dat er in een etnisch gesegregeerde omgeving de neiging bestaat om zich van domeinen af te keren waarop de groep slecht presteert en zich in plaats daarvan te richten op alternatieve domeinen die van belang zijn voor de groep, zoals religie, cultuur en sport.¹⁸ Leden van hoge statusgroepen zijn primair gericht op de dimensies die hun groep hoge status geven (zoals schoolprestaties voor autochtone kinderen). Daarom zal contact met deze hoge statusgroepsleden voor lage statusgroepsleden een grotere sociale druk met zich meebrengen om ook goed te presteren op deze dimensies. De druk om te presteren op school zal voor een kind afkomstig uit een etnische minderheidsgroep dus hoger zijn in een klas met veel autochtone leerlingen dan op een zwarte school. De *sociale drukhypothese* stelt dan ook dat integratie positieve gevolgen kan hebben voor motivatie en prestatie van leden van gedevalueerde groepen.

De hier beschreven processen hebben wij onderzocht in experimenteel gevormde groepen onder gecontroleerde omstandigheden, maar ook met bestaande groepen in onderwijs- en werksituaties. Dit maakt het mogelijk eenduidige uitspraken te doen over oorzaak-gevolgrelaties, die ook generaliseerbaar zijn naar de situaties waarin deze problematiek zich afspeelt. We hebben ons geconcentreerd op drie onderzoekslijnen. De eerste onderzoekslijn bekeek de effecten van integratie op identificatie met belangrijke statusrelevante maatschappelijke domeinen zoals onderwijs en werk. De tweede lijn richtte zich op het beter begrijpen van de wijze waarop leden van lage statusgroepen hun sociale identiteit kun-

nen beschermen en de gevolgen daarvan voor motivatie en prestatie. De derde lijn richtte zich op de invloed van de bredere sociale groep op de motivatie en prestatie van individuele groepsleden.

9.3 De onderzoeksresultaten

In de volgende paragrafen gaan we in op de uitkomsten van het onderzoek. Achtereenvolgens komen aan de orde: de effecten van integratie, de effecten van sociale identiteitsbescherming en de rol van de lage status van een groep.

9.3.1 *De effecten van integratie op motivatie en prestatie*

Onze eerste onderzoekslijn onderzocht de effecten van integratie op de identificatie die leden van lage statusgroepen voelen met belangrijke statusrelevante maatschappelijke domeinen zoals onderwijs en werk. Specifiek onderzochten wij welke rol bedreiging en sociale druk spelen bij motivatie en prestatie. In een reeks onderzoeken toonden we aan dat leden van lage statusgroepen die zich vooral richten op contacten met de eigen groep, inderdaad positieve effecten ervaren op het welzijn (verminderde bedreiging), maar ook negatieve effecten laten zien op motivatie en prestatie (verminderde sociale druk om goed te presteren). Integratie daarentegen kan positieve effecten hebben op motivatie en prestatie, via de verhoogde sociale druk om zich bezig te houden met statusrelevante domeinen zoals onderwijs en werk. Echter, het bleek dat dit alleen vruchten afwerpt wanneer de verhoogde bedreiging die uitgaat van situaties waarin de hoge statusgroep sterk vertegenwoordigd is, geneutraliseerd kan worden. De wijze waarop deze negatieve effecten van integratie geneutraliseerd kunnen worden, werd onderzocht in de tweede onderzoekslijn die verderop in dit hoofdstuk besproken wordt. In de eerste onderzoeken richtten we ons op het beter begrijpen van de effecten van integratie op welzijn, motivatie en prestatie. Een voorbeeld van een dergelijk onderzoek is een studie onder allochtone en autochtone basisschoolleerlingen.¹⁹ Het onderzoek bouwde voort op de bevindingen van Maurice Crul.²⁰ Crul vroeg aan een groep succesvolle allochtone leerlingen hoe zij hun relatief hoge positie in het onderwijs bereikt hadden. De leerlingen gaven aan dat zij hun goede onderwijsresultaten te danken hadden aan het feit dat ze op de lagere school in de klas geïnte-

greerd waren. Ons onderzoek richtte zich op het empirisch toetsen van het door Crul voorspelde verband tussen integratie en ‘succes’ op school. In het kader van het onderzoek zijn zestien achtste groepen van drie basisscholen in Alkmaar, vier in Leiden en zeven in Rotterdam bezocht. De integratie op de scholen als geheel varieerde tussen 0% autochtoon en 94% autochtoon. Leerlingen vulden een vragenlijst in waarin onder andere hun identificatie met het schooldomein en verschillende alternatieve domeinen werd gemeten (familie, sport, sociale acceptatie, uiterlijk, gedrag en geloof), en hun zelfwaarde, motivatie en prestatie op de verschillende domeinen werd vastgesteld. De mate van integratie van de leerlingen werd vastgesteld aan de hand van het percentage autochtone leerlingen in de klas en op grond van de (kleinere) referentiegroep van leerlingen met wie ieder van de leerlingen omging. Ook vulden docenten een achtergrondvragenlijst in over de leerlingen, waarin zij de motivatie en prestatie van de leerlingen beoordeelden.

Uit de resultaten bleek dat het percentage autochtone leerlingen in de klas positief samenhangt met de prestaties van deze leerlingen. Ook kregen etnische minderheden in een meer geïntegreerde klas een hoger advies voor vervolgonderwijs. Echter, de resultaten van ons onderzoek toonden ook aan dat een hoog percentage autochtone leerlingen in de klas zijn prijs heeft voor leerlingen van etnische minderheidsgroepen, omdat het een minder veilige omgeving biedt. Hoewel etnische minderheden in een geïntegreerde klas gemiddeld beter presteerden, hadden ze een lagere zelfwaardering en zeiden minder gemotiveerd te zijn dan etnische minderheden in een klas met weinig autochtone leerlingen. De resultaten van dit onderzoek ondersteunden dus deels de hypothese van Crul dat integratie bevorderlijk is voor prestaties op school, maar liet zien dat dit ten koste kan gaan van gevoelens van welzijn en motivatie. Verder onderzoek in deze lijn toonde aan dat geïntegreerde situaties bedreigend kunnen zijn, omdat de sociale vergelijkingen met de hoge statusgroep in deze situaties als negatief worden ervaren door leden van de lage statusgroepen. We onderzochten in detail waarom geïntegreerde prestatiesituaties bij lage statusgroepsleden gevoelens van bedreiging oproepen en hun motivatie op statusbepalende dimensies schaden.²¹ Een voorbeeld hiervan is een longitudinaal onderzoek onder eerstejaarsstudenten aan de Universiteit Leiden. Dit onderzoek toonde aan dat leden van lage statusgroepen in geïntegreerde situaties minder waar-

dering voor hun identiteit waarnemen, en meer negatieve stereotypen, vooroordelen en discriminatie ervaren. Autochtone en allochtone studenten werden in het onderzoek betrokken. Op drie momenten gedurende het propedeusejaar van de studie werd een vragenlijst afgenomen: aan het begin, halverwege en aan het einde van de propedeuse. Hierin werd onder andere de identificatie van de studenten met de studie en verschillende alternatieve domeinen gemeten. Ook werd hun zelfwaardering, motivatie en prestatie op de verschillende domeinen vastgesteld, en waargenomen stigmatisering, discriminatie en attitudes omtrent verschillende groepen werden gemeten. De resultaten lieten zien dat in vergelijking tot autochtone studenten, allochtone studenten het gevoel hadden dat hun etnische groep minder gewaardeerd werd op de universiteit. Deze negatieve waardering had op haar beurt negatieve effecten op de waargenomen kwaliteit van de relaties tussen verschillende etnische groepen aan de universiteit, voor de contacten die allochtone studenten maakten met andere groepen en voor hun welzijn en prestaties in deze context. Ook leidden de waargenomen discriminatie en angst voor de bevestiging van stereotypen tot een lagere identificatie met de studie.²² Dit longitudinale onderzoek toonde dus aan dat een geïntegreerde universitaire context bedreigend is voor studenten van allochtone afkomst en hierdoor hun prestatieniveau negatief kan beïnvloeden.

9.3.2 *Effecten van sociale identiteitsbescherming op motivatie*

Onze tweede onderzoekslijn had als doel beter te begrijpen hoe leden van lage statusgroepen hun sociale identiteit kunnen beschermen en wat de gevolgen daarvan zijn voor motivatie en prestatie. Uit eerder onderzoek blijkt dat mensen die geconfronteerd worden met de lage status van hun groep minder gemotiveerd zijn goed te presteren op dimensies die geassocieerd worden met hoge statusgroepen.²³ Deze verlaagde motivatie is deels het gevolg van de eerdergenoemde strategieën die lage statusgroepsleden gebruiken om hun zelfbeeld te beschermen, zoals het beperken van sociale omgang en vergelijkingen tot leden van de eigen groep (zelf-segregatie) en het verlagen van het belang van dimensies waarop de eigen groep laag presteert (domeindevaluatie). Deze cognitieve strategieën verminderen sociale identiteitsbedreiging en verhogen daarmee het welbevinden van lage statusgroepsleden. Echter, dit kan nadelige gevolgen hebben voor de feitelijke statuspositie van deze groeps-

leden, wanneer zij zich afwenden van prestatiedimensies die status in de maatschappij bepalen ('statusbepalende dimensies') of wanneer zij zich door zelfsegregatie niet realiseren dat zij een statusverschil te overbruggen hebben. In een reeks onderzoeken hebben wij bestudeerd hoe het gebruik van deze negatieve zelfbeschermende strategieën voorkomen kan worden en hoe lage statusgroepsleden gemotiveerd kunnen worden zich toch te richten op dimensies die tot hogere sociale status leiden.²⁴

We onderzochten of leden van lage statusgroepen gemotiveerd worden om beter te presteren op statusbepalende dimensies wanneer zij de mogelijkheid hebben hun sociale identiteit te beschermen. Uiteraard is het belangrijk dat deze bescherming van de sociale identiteit verloopt op een manier die niet tegelijkertijd motivatie op statusbepalende dimensies aantast (zoals domeindevaluatie en zelfsegregatie). De sociale identiteitstheorie stelt dat lage statusgroepsleden hun sociale identiteit ook kunnen beschermen door aandacht te geven aan positieve aspecten van hun groep, zoals bijvoorbeeld de hoge prestatie van hun groep op alternatieve prestatiedimensies.²⁵ Etnische minderheden kunnen bijvoorbeeld aandacht geven aan culturele of religieuze dimensies. Wij onderzochten of de aandacht voor positieve aspecten van de groep ervoor zorgt dat lage statusgroepsleden de bedreiging van hun sociale identiteit het hoofd kunnen bieden, en of het mogelijk is dit te doen zonder zich af te keren van statusbepalende dimensies, waardoor ze meer gemotiveerd zullen blijven op deze dimensies.

In verschillende studies onderzochten we lage statusgroepsleden die sociale identiteitsbedreiging ervaren (bijvoorbeeld omdat ze in een geïntegreerde omgeving zitten). De resultaten lieten consequent zien dat zij inderdaad meer gemotiveerd zijn om goed te presteren op statusbepalende dimensies wanneer ze hun sociale identiteit beschermen door aandacht te schenken aan positieve eigenschappen van hun groep.²⁶ Bovendien bleek dat deze sociale identiteitsbescherming ook vanuit de omgeving kan komen. Lage statusgroepsleden waren gemotiveerder en presteerden beter op een statusbepalende dimensie in een omgeving die ondanks de nadruk die werd gelegd op de statusbepalende dimensie, ook waardering uitsprak voor de hoge prestatie van de groep op een alternatieve dimensie. In twee studies onderzochten we de invloed van waargenomen stigmatisering van de eigen etnische groep in de Nederlandse samenleving op de eigen attitude richting de arbeidsmarkt. Een

internetonderzoek onder jonge werkende en studerende moslima's gaf aan dat hun waargenomen stigmatisering door autochtone Nederlanders belangrijke consequenties had voor hun houding ten opzichte van studie en werk. Moslima's die het gevoel hadden door autochtone Nederlanders om hun religieuze identiteit te verhullen, rapporteerden minder interesse in het studie- en werkdomein dan moslima's die zich niet gestigmatiseerd voelden vanwege hun religieuze identiteit. Degenen die een positieve waardering van de eigen groep rapporteerden, en zich zelf ook positief gewaardeerd voelden door autochtone Nederlanders, gaven aan zich meer te identificeren met de Nederlandse samenleving. Een experimenteel onderzoek onder jonge werkende en studerende moslimvrouwen – uitgevoerd via verschillende islamitische organisaties – ondersteunde deze resultaten en bevestigde bovendien de causale richting van de gevonden relaties. In dit onderzoek werd een systematische vergelijking gemaakt tussen vrouwen die in een situatie geplaatst werden waarin hun sociale identiteit al of niet gesteund werd door de directe omgeving. Ook hier bleek dat moslima's een hogere motivatie op het domein van werk en studie rapporteerden wanneer hun sociale identiteit ondersteund werd door de directe omgeving. Wanneer de directe omgeving meer steun gaf voor de etnische identiteit, leidde dit ook tot meer identificatie met de Nederlandse samenleving.

De resultaten van deze onderzoeken laten zien dat het voor de participatie van moslimvrouwen in de Nederlandse samenleving van belang is dat deze vrouwen hun sociale identiteit als moslim kunnen en mogen uitdragen binnen een studie-instelling of op de arbeidsmarkt. Bevestiging van de voor hen belangrijke sociale identiteit heeft dus positieve maatschappelijke uitkomsten. Aandacht voor de etnische identiteit alleen is echter niet voldoende. Leden van lage statusgroepen in werk- en opleidingssituaties hebben vooral baat bij zogenaamde dubbele waardering. Waardering voor de etnische identiteit is belangrijk om gevoelens van bedreiging weg te nemen (bedreigingshypothese), maar waardering voor het domein van studie of werk is belangrijk voor de motivatie om een goede prestatie te leveren (sociale druk-hypothese). Alleen een dubbele waardering zorgt ervoor dat leden van lage statusgroepen een hogere motivatie tonen voor zowel het studie- en werkdomein als voor elementen die van belang zijn voor hun etnische of religieuze identiteit. Alleen dan identificeren ze zich meer met de Nederlandse samenleving.

Deze tweede onderzoekslijn liet dus zien dat een positief gewaardeerde sociale identiteit een vereiste is voor hoge motivatie onder lage statusgroepsleden. Het bieden van sociale identiteitsbescherming stimuleert lage statusgroepsleden om goede prestaties te leveren op dimensies die kunnen leiden tot hogere sociale status. De resultaten van de eerste onderzoekslijn wijzen op het risico van geïntegreerde situaties. Integratie roept het gevoel op dat men alleen maar kan falen, wanneer het de eigen sociale identiteit ondermijnt. In aanvulling daarop laat onze tweede onderzoekslijn zien hoe lage statusgroepsleden in deze bedreigende omgevingen toch gemotiveerd kunnen worden goed te presteren op statusbepalende dimensies. Het is belangrijk dat leden van lage statusgroepen het gevoel hebben dat hun sociale identiteit gewaardeerd en gerespecteerd wordt door leden van de hoge statusgroep. Dit maakt de integratie minder bedreigend en motiveert hen om hun prestatie te verbeteren op dimensies die tot een hogere sociale status zullen leiden – ook al zijn deze primair geassocieerd met hoge statusgroepen. Ons onderzoek toont daarmee aan hoe belangrijk het is dat leden van lage statusgroepen zich als groep gewaardeerd en gerespecteerd voelen, met name in geïntegreerde situaties waar de bedreiging hoog is. Alleen in situaties die hun toestaan een positief beeld van hun groep te behouden zullen zij optimaal presteren op dimensies waarmee ze hun positie kunnen verbeteren.

9.3.3 *Sociale identiteitsbescherming en de groep*

Tot dusver hebben we vooral gekeken naar de invloed van personen die direct aanwezig zijn in de opleidings- of werksituatie. In de eerste twee onderzoekslijnen hebben we ons gericht op de vraag hoe de aanwezigheid van autochtone leerlingen in de klas of de waardering van autochtone collega's op het werk de motivatie en prestaties van allochtone leerlingen en werknemers beïnvloedt. In een derde onderzoekslijn kijken we naar de bredere sociale context. Hier onderzochten we meer in het algemeen hoe verwachtingen van anderen invloed hebben op de motivatie en prestaties van leden van lage statusgroepen. De resultaten van deze onderzoekslijn laten zien dat strategieën die door individuele groepsleden gebruikt worden om hun sociale identiteit te beschermen ook maatschappelijke gevolgen hebben voor de positie van de groep als geheel.

Leden van lage statusgroepen kunnen proberen hun positie te verbeteren door op individuele wijze te trachten betere uitkomsten te behalen (individuele opwaartse mobiliteit) of door te streven naar betere uitkomsten voor de hele groep (collectieve mobiliteit of sociale verandering). Vaak wordt gedacht dat de positie van lage statusgroepen beter zal worden wanneer alle leden van die groep voor zichzelf proberen zo goed mogelijk te presteren op dimensies die leiden tot een hogere sociale status. Uit onderzoek is echter gebleken dat individuele mobiliteit weinig verbetert aan de positie van lage statusgroepen als geheel en in sommige opzichten zelfs de kansen van andere groepsleden kan verkleinen.²⁷ Positieverbetering van de lage statusgroep als geheel zal dus vooral bereikt worden als groepsleden gericht proberen de lage status van hun groep aan te vechten en te verbeteren.²⁸

In ons onderzoek keken we naar de soorten opwaartse mobiliteit die gesteund worden door leden van lage statusgroepen en naar de gevolgen van verschillende vormen van sociale identiteitsbescherming voor de status van de sociale groep. De resultaten toonden aan dat lage statusgroepsleden er belang aan hechten dat leden van hun groep opwaartse mobiliteit nastreven op een wijze die consistent is met de identiteit van de groep.²⁹ Minderheden geven meer steun aan groepsleden die opwaartse mobiliteit nastreven met activiteiten die passen bij de belangen van de eigen groep (*ingroup*-domeinen), dan met activiteiten die gezien worden als strijdig met de belangen van de eigen groep (*outgroup*-domeinen). Zo werd bijvoorbeeld een lid van een etnische minderheidsgroep, die een goede baan aanvaardde bij het ministerie van Justitie op de Immigratie en Naturalisatie Dienst (met werkzaamheden die belangen van de autochtone groep dienen), gezien als iemand die minder bijdraagt aan het belang van de eigen groep dan een individu dat precies dezelfde baan aanvaardde, maar nu op de Directie Inburgering en Integratie (met werkzaamheden die belangen van minderheden dienen). Het eerste individu ontving als gevolg hiervan ook minder steun van andere groepsleden voor deze opwaartse mobiliteit. Groepsleden die opwaartse mobiliteit nastreven op *ingroup*-domeinen worden gezien als meer loyaal aan de eigen groep, en als meer geïdentificeerd en meer begaan met de groep. Het onderzoek toonde aan dat dit de reden was om deze groepsleden extra te steunen.

Hiernaast vonden wij dat de wijze waarop leden van lage statusgroepen sociale identiteitsbedreiging verminderen ook effecten heeft op de manier waarop het individu zich gedraagt ten opzichte van andere leden van de lage statusgroep. Zoals beschreven in de tweede onderzoekslijn trachtten wij het negatieve effect van sociale identiteitsbedreiging tegen te gaan door groepsleden bewust te maken van positief gewaardeerde kenmerken van hun *groep*. Een alternatieve manier om sociale identiteitsbedreiging te reduceren is om groepsleden te wijzen op de positieve aspecten van hun *persoonlijke* identiteit.³⁰ In principe kunnen zowel sociale identiteitsbescherming als persoonlijke identiteitsbescherming ervoor zorgen dat lage statusgroepsleden meer gemotiveerd worden om goed te presteren op statusbepalende dimensies. Echter, de *manier waarop* lage statusgroepsleden streven naar een hogere positie is verschillend en ook de *gevolgen* van dit streven zijn anders.³¹ Lage statusgroepsleden die zich richten op hun persoonlijke identiteit, zijn in de eerste plaats gemotiveerd om hun eigen positie in de statushiërarchie te verbeteren en doen dit als het moet ten koste van de kansen van anderen.³² Lage statusgroepsleden die hun sociale identiteit kunnen beschermen, zullen echter niet alleen proberen beter te presteren op statusbepalende dimensies, maar zullen ook proberen de positie van andere groepsleden te verbeteren, zodat de groep als geheel betere uitkomsten zal bereiken.³³ Bijvoorbeeld wanneer een vrouwelijke werknemer werkt in een bedrijf waar een positief klimaat heerst ten opzichte van de prestaties van vrouwen (sociale identiteitsbescherming), zal zij niet alleen haar eigen positie verbeteren, maar ook andere vrouwen helpen verder te komen in hun carrière. In een werkomgeving waarin vrouwen echter het idee hebben dat vrouwen minder gewaardeerd worden dan mannen zullen zij zich eerder richten op hun persoonlijke eigenschappen in plaats van eigenschappen die gerelateerd zijn aan hun sekse, met als gevolg dat zij zich ook minder betrokken voelen bij het bestrijden van seksediscriminatie in het algemeen.³⁴ Deze resultaten geven de voordelen aan van sociale identiteitsbescherming ten opzichte van meer individuele vormen van zelfbescherming: wanneer groepsleden, ondanks devaluatie van hun sociale identiteit, een positief beeld van hun groep kunnen behouden, dan zullen ze ook meer geneigd zijn te streven naar een betere positie voor de hele groep in plaats van enkel te proberen hun eigen positie te verbeteren door afstand te nemen van het negatieve beeld dat van hun groep heerst.

Deze bevindingen tonen dus het belang aan van een positieve sociale identiteit voor leden van een lage statusgroep. In principe kunnen lage statusgroepsleden zichzelf motiveren op statusbepalende dimensies door te bedenken dat zij als individu wellicht betere uitkomsten kunnen behalen dan andere leden van hun groep. De resultaten van ons onderzoek laten zien dat dit de groep als geheel niet helpt en zelfs averechts kan werken. De lage statusgroep als geheel heeft meer kans een betere maatschappelijke positie te verwerven wanneer lage statusgroepsleden in staat worden gesteld een positief zelfbeeld af te leiden van hun groeps-lidmaatschap, in plaats van zich te richten op hun persoonlijke identiteit. Alleen wanneer leden van groepen met een lage maatschappelijke status mogelijkheden hebben om een positief beeld van hun groep te behouden, zullen ze streven naar betere uitkomsten voor henzelf en andere groepsleden. Alleen dan zullen zij hierbij ook de steun van leden van de eigen groep ontvangen, een belangrijke basis voor verhoogde motivatie en prestatie, die hun kansen op succes vergroot.³⁵

9.4 Slot

In dit hoofdstuk bespraken wij de resultaten van een onderzoeksprogramma naar de rol van sociale identiteit in welzijn, motivatie en prestatie. De resultaten laten zien dat het voor de motivatie en prestatie van leden van lage statusgroepen, zoals etnische minderheden, van belang is dat hun identiteit – als iemand met een bepaalde cultuur of geloofsovertuiging – gerespecteerd en ondersteund wordt door anderen in hun omgeving en met name door belangrijke personen in de studie- of werksituatie. Wanneer dit het geval is laten zij een beter welzijn, hogere motivatie en prestatie en sterkere identificatie met de Nederlandse samenleving zien. Dit zijn voorwaarden voor succes in onderwijs- en werksituaties, die een belangrijke bijdrage vormen aan de volledige integratie van deze groepen in de samenleving. De resultaten van het onderzoeksprogramma wijzen uit dat identiteiten geen storende factoren hoeven te zijn, maar aangewend kunnen worden voor het bereiken van positieve maatschappelijke uitkomsten en de verbetering van de positie van minderheden in de samenleving.

De resultaten van het hier besproken onderzoeksprogramma hebben belangrijke implicaties voor de integratie van etnische minderheids-

groepen door middel van opleiding en arbeid. Het huidige overheidsbeleid lijkt ervan uit te gaan dat etnische minderheden het beste zullen integreren in de Nederlandse samenleving wanneer niet te veel aandacht wordt besteed aan verschillen in etnische afkomst en mensen zich richten op hun persoonlijke identiteit en de Nederlandse cultuur. Het hier besproken onderzoeksprogramma laat echter zien dat deze ideeën voorbijgaan aan de psychologische behoefte van mensen aan een positieve sociale identiteit. Omdat lage statusgroepen hun zelfbeeld deels baseren op hun groep en de steun van die groep ook nodig hebben, zullen zij pas gemotiveerd zijn om succes te behalen in de maatschappij wanneer zij een positief beeld kunnen hebben van hun groep. Wanneer zij het gevoel hebben dat hun identiteit niet gewaardeerd wordt, zullen ze zich richten op het verminderen van sociale identiteitsbedreiging, bijvoorbeeld door zich af te keren van de maatschappij en de prestatiedimensies die status in deze maatschappij bepalen. Wanneer zij echter waarnemen dat hun identiteit gerespecteerd wordt, zullen zij eerder succesvolle deelname aan deze maatschappij ambiëren, ongeacht de negatieve feedback die zij soms zullen ontvangen. Bovendien zullen lage statusgroepsleden in een omgeving die hun identiteit waardeert niet alleen betere prestaties behalen op statusbepalende dimensies, maar ook andere leden van hun groep helpen om hetzelfde te bereiken.

Deze conclusies mogen niet worden gezien als een pleidooi om problemen rond de integratie van minderheden op te lossen met ‘knuffelen’ of ‘theedrinken’. De resultaten van ons onderzoek laten ondubbelzinnig zien dat *dubbele waardering* essentieel is. Waardering voor de eigen etnische identiteit is nodig om gevoelens van bedreiging op te heffen (bedreigingshypothese). Maar waardering voor statusbepalende dimensies is belangrijk om leden van minderheidsgroepen te motiveren tot het leveren van goede prestaties op belangrijke maatschappelijke domeinen, zoals opleiding en werk (sociale druk-hypothese). Maatregelen die zich uitsluitend richten op het waarderen van etnische of culturele verschillen (‘knuffelen’ of ‘theedrinken’) nemen alleen de identiteitsbedreiging weg. Dit kan weliswaar de gevoelens van welzijn vergroten, maar draagt niet bij tot een grotere motivatie om te integreren of goed te presteren op dimensies die tot maatschappelijk succes leiden. Integratiebeleid dat uitsluitend hamert op het belang van goede opleidingsresultaten en arbeidsparticipatie zal alleen maar als bedreigend ervaren worden als

er geen aandacht is voor de specifieke achtergrond of omstandigheden waar leden van etnische minderheden mee te maken hebben. De zelfbeschermende strategieën die hen in staat stellen om met deze bedreiging om te gaan (door zich te richten op vergelijkingen met de eigen groep, of andere prestatiedomeinen) maken het minder waarschijnlijk dat zij zich inzetten om de prestaties te leveren die daadwerkelijke integratie bevorderen. Alleen beleid dat erin slaagt beide aspecten te combineren, door zowel waardering te communiceren voor de eigen identiteit van de lage statusgroep als ook duidelijk te maken dat er inzet wordt verwacht op domeinen waarmee ze maatschappelijk succes kunnen verwerven, zal effectief zijn om integratie te bevorderen.

Noten

- 1 Dit project werd gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, in het kader van het stimuleringsprogramma Sociale Cohesie. Onze dank gaat uit naar Petra Griffioen, Naima el Hannouche, Wies Kerkvliet, Joris Lammers, Sangita Paltansing, Marieke van Sambeek, Josine Verhagen en Alice de Vos die hebben meegewerkt aan dit onderzoeksprogramma. Correspondentie: Colette van Laar, Sociale en Organisatie Psychologie, Institute for Psychological Research (LU-IPR), Universiteit Leiden, Postbus 9555, 2300 RB Leiden, E-mail: cvlaar@fsw.leidenuniv.nl.
- 2 N. Ellemers, R. Spears & B. Doosje (eds.), *Social identity: context, commitment, content*, Oxford: Blackwell 1999.
- 3 N. Ellemers, D. de Gilder & S. Haslam, 'Motivating individuals and groups at work: A social identity perspective on leadership and group performance', in: *Academy of Management Review*, 29 (2004) 3, p. 459-478.
- 4 Voor overzichten, zie: N. Ellemers, R. Spears & B. Doosje (eds.), *Social identity: context, commitment, content*; S.A. Haslam e.a. (eds.), *Social identity at work: developing theory for organizational practice*, New York, NY: Psychology Press 2003; R. Spears e.a. (eds.), *The social psychology of stereotyping and group life*, Malden, MA: Blackwell 1997.
- 5 A. van den Broek & S. Keuzekamp (red.), *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2008.
- 6 J.M. Dagevos, M. Gijsberts & C. van Praag, *Rapportage minderheden 2003: onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2003; G. Driessen & P.T.M. Tesser, *Allochtonen in het onderwijs*, in: R. Penninx,

- H. Munstermann & H. Entzinger (red.), *Etnische minderheden en de multiculturele samenleving*, Groningen: Wolters-Noordhoff 1998; R. Penninx & J. Rath, 'Thema-nummer: De etnisch-culturele samenstelling van scholen: oorzaken en gevolgen', in: *Migrantenstudies*, 6 (1998) 2, p. 1-80; W. Portegijs, B. Hermans & V. Lalta, *Emancipatiemonitor 2006: veranderingen in de leefsituatie en levensloop*, Sociaal en Cultureel Planbureau 2006; P.T.M. Tesser, J.M. Dagevos & J. Iedema, *Rapportage minderheden 2001*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2001; M. Verkuyten & J. Thijs, *Leren (en) waarden: discriminatie, zelfbeeld, relaties en leerprestaties in 'witte' en 'zwarte' basisscholen*, Amsterdam: Thela Thesis 2000.
- 7 H. Tajfel & J.C. Turner, 'An integrative theory of intergroup conflict', in: W.G. Austin & S. Worchel (eds.), *The social psychology of intergroup relations*, Monterey, CA: Brooks/Cole Publishing Company 1979.
 - 8 J.C. Turner e.a., *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*, New York, NY: Blackwell 1987.
 - 9 J. Crocker, B. Major & C. Steele, 'Social stigma', in: D.T. Gilbert, S.T. Fiske & G. Lindzey (eds.), *The handbook of social psychology*, 4th ed., vol. 2, Boston, MA: McGraw-Hill 1998, p. 504-553; T.F. Heatherton e.a. (eds.), *The social psychology of stigma*, New York, NY: Guilford 2000; S. Levin & C. Van Laar (eds.), *Stigma and group inequality: social psychological perspectives*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum 2006; J.K. Swim & C. Stangor (eds.), *Prejudice: the target's perspective*, San Diego, CA: Academic Press 1998.
 - 10 S. Coopersmith, *The antecedents of self-esteem*, San Francisco, CA: W.H. Freeman and company 1967.
 - 11 N. Ellemers, 'The influence of socio-structural variables on identity management strategies', in: W. Stroebe & M. Hewstone (eds.), *European Review of Social Psychology*, vol. 4, Chichester: John Wiley & Sons Ltd 1998, p. 27-57; N. Ellemers & M. Barreto, 'The impact of relative group status: Affective, perceptual and behavioral consequences', in: R. Brown & S. Gaertner (eds.), *Blackwell handbook of social psychology*, vol. 4, Malden, MA: Blackwell Publishers 2001, p. 324-343; N. Ellemers, M. Barreto & R. Spears, 'Commitment and strategic responses to social context', in: N. Ellemers, R. Spears & B. Doosje (eds.), *Social identity: Context, commitment, content*, p. 127-146; N. Ellemers & A. van Knippenberg, 'Stereotyping in social context', in: R. Spears e.a. (eds.), *The social psychology of stereotyping and group life*, p. 208-235; S. Levin & C. Van Laar (eds.), *Stigma and group inequality: social psychological perspectives*; C. van Laar, 'The paradox of low academic achievement but high self-esteem in African American students: an attributional account', in: *Educational Psychology Review*, 12 (2000) 1, p. 33-61; C. van Laar, 'Declining optimism in ethnic

- minority students: the role of attributions and self-esteem', in: F. Salili & C. Chiu (eds.), *Student motivation: the culture and context of learning*, New York, NY: Kluwer Academic/Plenum 2001, p. 79-104; C. van Laar, 'Understanding the impact of disadvantage on academic achievement', in: F. Salili & R. Hoosain (eds.), *Multicultural education: issues, policies, and practices*, Greenwich, CN: Information Age Publishing 2001, p. 35-63; C. van Laar & B. Derks, 'Managing stigma: disidentification from the academic domain', in: F. Salili & R. Hoosain (eds.), *Learning and motivation in a multicultural setting*, Greenwich, CN: Information Age Publishing 2003, p. 345-393; C. van Laar & J. Sidanius, 'Social status and the academic achievement gap: a social dominance perspective', in: *Social Psychology of Education*, 4 (2001) 3/4, p. 235-258.
- 12 N. Ellemers e.a., 'Bias in intergroup perceptions: balancing group identity with social reality', in: *Personality & Social Psychology Bulletin*, 23 (1997) 2, p. 186-198.
- 13 N. Ellemers, 'Social identity and relative deprivation', in: I. Walker & H. Smith (eds.), *Relative deprivation: specification, development, and integration*, New York, NY: Cambridge University Press 2002, p. 239-264.
- 14 N.R. Branscombe & N. Ellemers, 'Coping with group-based discrimination: individualistic versus group-level strategies', in: J.K. Swim & C. Stangor (eds.), *Prejudice: the target's perspective*, p. 243-266; M.T. Schmitt, N. Ellemers & N.R. Branscombe, 'Perceiving and responding to sex discrimination at work', in: S.A. Haslam e.a. (eds.), *Social identity at work: developing theory for organizational practice*, p. 277-292; C. van Laar, *Attributional determinants of expectancies and self-esteem among ethnic minority college students*. Doctoral dissertation, University of California, Los Angeles, Los Angeles, 1998; C. van Laar, 'The paradox of low academic achievement but high self-esteem in African American students: an attributional account'.
- 15 J. Crocker & B. Major, 'Social stigma and self-esteem: the self-protective properties of stigma', in: *Psychological Review*, 96 (1989) 4, p. 608-630; B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Striving for success in outgroup settings: effects of contextually emphasizing ingroup dimensions on stigmatized group members' social identity and performance styles', in: *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32 (2006) 5, p. 576-588; B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Social creativity strikes back: Improving low status group members' motivation and performance by valuing ingroup dimensions', in: *European Journal of Social Psychology*, 37 (2007), p. 470-493; B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Working for the self or working for the group: how self- vs. group-affirmation affect collective behavior in low status groups', in: *Journal of Personality and Social Psychology*, 96 (2009), 183-202; N. Ellemers, 'The influence of socio-structural variables on identity management strategies'; G. Lemaire, 'Social differentiation and social originality', in: *European Journal of Social Psychology*,

- 4 (1974) 1, p. 17-52; C. van Laar & B. Derks, 'Managing stigma: disidentification from the academic domain'; S. Hinkle e.a., 'Social identity and aspects of social creativity: Shifting to new dimensions of intergroup comparison', in: S. Worchel & J.F. Morales (eds.), *Social identity: International perspectives*, London, UK: Sage Publications 1998, p. 166-179.
- 16 J. Crocker & B. Major, 'Social stigma and self-esteem: the self-protective properties of stigma'; J.S. Eccles, 'Subjective task value and the Eccles et al. model of achievement-related choices' in: A.J. Elliot & C. S. Dweck (eds.), *Handbook of competence and motivation*, New York, NY: Guilford 2005, p. 105-121; C.M. Steele, S.J. Spencer & J. Aronson, 'Contending with group image: the psychology of stereotype and social identity threat', in: M.P. Zanna (ed.), *Advances in experimental social psychology*, vol. 34, San Diego, CA: Academic Press 2002, p. 379-440.
- 17 H.W. Marsh, 'Influences of internal and external frames of reference on the formation of math and english self-concepts', in: *Journal of Educational Psychology*, 82 (1990) 1, p. 107-116; H.W. Marsh e.a., 'The effect of gifted and talented programs on academic self-concept: the big fish strikes again', in: *American Educational Research Journal*, 32 (1995) 2, p. 285-319; C.M. Rogers, M.D. Smith & J.M. Coleman, 'Social comparison in the classroom: the relationship between academic achievement and self-concept', in: *Journal of Educational Psychology*, 70 (1978) 1, p. 50-57.
- 18 R.J. Contrada e.a., 'Ethnicity-related sources of stress and their effects on well-being', in: *Current Directions in Psychological Science*, 9 (2009) 4, p. 136-139; S. Fordham & J.U. Ogbu, 'Black students' school success: coping with the "burden of acting White"', in: *Urban Review*, 18 (1986) 3, p. 176-206; J.U. Ogbu, *Black American students in an affluent suburb: a study of academic disengagement*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum 2003; S. Saharso, *Jan en alleman: etnische jeugd over etnische identiteit, discriminatie en vriendschap*, Utrecht: Van Arkel 1992; C. van Laar, 'Understanding the impact of disadvantage on academic achievement'; C. van Laar & B. Derks, 'Managing stigma: disidentification from the academic domain'; C. van Laar & J. Sidanius, 'Social status and the academic achievement gap: a social dominance perspective'; H. Vermeulen, *Etnische groepen en grenzen Surinamers, Chinezen, Turken*, Weesp: Het Wereldvenster 1984.
- 19 J. Lammers e.a., *Doing better, feeling worse: the influence of ethnic integration on school engagement, motivation and performance*, Leiden: Leiden University (manuscript).
- 20 M. Crul, *De sleutel tot succes: over hulp, keuzes en kansen in de schoolloopbanen van Turkse en Marokkaanse jongeren van de tweede generatie*, Amsterdam: Het Spinhuis 2000.
- 21 B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Striving for success in outgroup settings: effects of contextually emphasizing ingroup dimensions on stigmatized group mem-

- bers' social identity and performance styles'; C. van Laar e.a., *Effects of lack of value for social identity on low status group members*, Leiden: Leiden University (manuscript); J. Verhagen & C. van Laar, 'The influence of stereotypes and an integrated or segregated environment on disidentification from the academic domain among ethnic minorities', in: F. Politiek (ed.), *Coping with psychology*, Leiden: Leiden University 2005.
- 22 C. van Laar e.a., *Effects of lack of value for social identity on low status group members*; J. Verhagen, & C. van Laar, 'The influence of stereotypes and an integrated or segregated environment on disidentification from the academic domain among ethnic minorities'.
- 23 J. Crocker & B. Major, 'Social stigma and self-esteem: the self-protective properties of stigma'.
- 24 B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Striving for success in outgroup settings: effects of contextually emphasizing ingroup dimensions on stigmatized group members' social identity and performance styles'; B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Social creativity strikes back: improving low status group members' motivation and performance by valuing ingroup dimensions'; B. Derks, C van Laar & N. Ellemers, 'Working for the self or working for the group: how self- vs. group-affirmation affect collective behavior in low status groups'; C. van Laar e.a., *Effects of lack of value for social identity on low status group members*; C. van Laar e.a., *Motivation at work: valuing double identities increase work motivation in Islamic women*, Leiden: Leiden University (manuscript).
- 25 H. Tajfel & J.C. Turner, 'The social identity theory of intergroup behavior'.
- 26 B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Striving for success in outgroup settings: effects of contextually emphasizing ingroup dimensions on stigmatized group members' social identity and performance styles'; B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Social creativity strikes back: Improving low status group members' motivation and performance by valuing ingroup dimensions'; C. van Laar e.a., *Motivation at work: valuing double identities increase work motivation in Islamic women*.
- 27 N. Ellemers, 'Individual upward mobility and the perceived legitimacy of intergroup relations', in: J.T. Jost & B. Major (eds.), *The psychology of legitimacy: emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations*, New York: Cambridge University Press 2001, p. 205-222; N. Ellemers e.a., 'The underrepresentation of women in science: differential commitment or the queen-bee syndrome?', in: *British Journal of Social Psychology*, 43 (2004), p. 315-338; N. Ellemers & C. van Laar, 'Individual mobility: the opportunities and challenges members of devalued groups encounter when trying to avoid group-based discrimination', in: J.F. Dovidio e.a. (eds.), *Hand-*

- book of prejudice, stereotyping, and discrimination*, London: Sage 2010, p. 561-576.
- 28 S.C. Wright, 'Strategic collective action: Social psychology and social change': in: R. Brown & S. Gaertner (eds.), *Blackwell handbook in social psychology, vol. 4: Intergroup processes*, Oxford: Blackwell 2001, p. 409-431.
- 29 E. Zikos, C. van Laar & N. Ellemers, *The underlying factors behind the withdrawal of support by members of low status groups for individual group members seeking upward mobility*, Leiden: Leiden University (manuscript).
- 30 Zie bijvoorbeeld N. Ambady e.a., 'Deflecting negative self-relevant stereotype activation: the effects of individuation', in: *Journal of Experimental Social Psychology*, 40 (2004) 3, p. 401-408.
- 31 B. Derks e.a., 'The threat vs. challenge of car parking for women: how self- and group affirmation affect cardiovascular responses', in: *Journal of Experimental Social Psychology* (in druk).
- 32 B. Derks e.a., 'Do sexist organizational cultures create the queen bee?', in: *British Journal of Social Psychology* (in druk).
- 33 B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Working for the self or working for the group: how self- vs. group-affirmation affect collective behavior in low status groups'.
- 34 B. Derks e.a. 'Do sexist organizational cultures create the queen bee?'
- 35 K.E. Buckley, R.E. Winkel & M.R. Leary, 'Reactions to acceptance and rejection: effects of level and sequence of relational evaluation', in: *Journal of Experimental Social Psychology*, 40 (2004) 1, p. 14-28; J.S. Eccles, 'Subjective task value and the Eccles et al. model of achievement-related choices'; N. Ellemers, B. Doosje & R. Spears, 'Sources of respect: the effects of being liked by ingroups and outgroups', in: *European Journal of Social Psychology*, 34 (2004) 2, p. 155-172; S.A. Haslam e.a., 'Taking the strain: social identity, social support, and the experience of stress', in: *British Journal of Social Psychology*, 44 (2005) 3, p. 355-370; T. Postmes & N.R. Branscombe, 'Influence of long-term racial environmental composition on subjective well-being in African Americans', in: *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (2002) 3, p. 735-751; C. van Laar e.a., 'Valuing social identity: Consequences for motivation and performance in low status groups', in: *Journal of Social Issues* (in druk).

10 Discriminatieverboden en de strafrechtelijke aanpak in 2009

Marija Davidović

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de aard en de omvang van rassendiscriminatie en de rol van politie en justitie. Er wordt gestreefd naar een jaarlijkse analyse van de beschikbare cijfers.¹ Deze ontvangt de Anne Frank Stichting van het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) en het Landelijke Expertise Centrum Discriminatie (LECD) voor het Openbaar Ministerie. Evenals in de voorgaande jaren maken deze instellingen onderscheid tussen de discriminatieartikelen en de commune delicten zoals bedreiging of brandstichting die een discriminatoir aspect hebben. Laatstgenoemde komen veelvuldig voor, maar vallen in het algemeen buiten de discriminatieregistratie. Er is daardoor geen compleet overzicht van alle voorvallen met betrekking tot discriminatie, mede als gevolg van de geringe bereidheid om discriminatie te melden.

De gegevens in dit hoofdstuk volgen op en overlappen deels met het gelijknamige hoofdstuk over 2008 uit de Monitor Rassendiscriminatie in opdracht van het ministerie van VROM voor zover daarin ontwikkelingen uit 2009 worden aangehaald.²

10.1 Discriminatie en de overheid

In dit hoofdstuk wordt gepoogd antwoord te geven op veelvoorkomende vragen over discriminatie en de rol van het strafrecht. Wanneer is er bijvoorbeeld sprake van discriminatie? Autonomie, het recht je eigen keuzes te maken zonder daarvan te worden uitgesloten op een irrelevante grond, en gelijkheid van mensen zijn fundamenteel voor de werking van onze maatschappij. Het vaststellen van discriminatie kan vrij eenvoudig zijn, maar er is ook een veelvoud van complexe situaties waarin denken aan discriminatie minder voor de hand ligt.

Het wordt lastiger om discriminatie vast te stellen als het recht om niet gediscrimineerd te worden botst met een ander recht. Of wanneer er, al dan niet bedoeld, voor een groep mensen met dezelfde etniciteit nade-

lige gevolgen voortvloeien uit overheidsbeleid. Dat het een Nederlander verboden is een bepaalde studie te volgen, omdat zij of hij ook de Iraanse nationaliteit heeft, is een voorbeeld van dergelijk beleid. Terlouw laat in haar onderzoek zien dat het de beoogde veiligheid niet verhoogt, terwijl de maatregel wel impliceert dat Iraniërs – ook die met een Nederlands paspoort – als groep een gevaar vormen. Van der Vlies is hier ook kritisch over en merkt op dat ‘[d]oor het telkens herhalen van de beschuldigingen de indruk [kan] ontstaan dat zij terecht zijn.’³

Profielen kunnen niet alleen hulpverlening, maar ook opsporing vergemakkelijken. Zij dienen dan wel binnen de wettelijke kaders te blijven, zeker waar het om etnische profielen gaat. In tegenstelling tot wat in het algemeen gedacht wordt, vaart de effectiviteit van politieoptreden wel bij het respecteren van bijvoorbeeld non-discriminatie wetten. Dit blijkt uit meerdere onderzoeken van het Open Society Institute (OSI) over de toepassing van etnische profielen bij opsporingsactiviteiten.⁴ In het kader van terrorismebestrijding zet Bovenkerk helder uiteen dat met etnisch profileren de slaagkansen van het vinden en aanhouden van terroristen daalt.⁵ Dit komt onder andere door het gebruik van verkeerde indicatoren voor wie als terrorist kan worden aangemerkt. Hij wijst ook op het bijkomende gevolg van het verlies van ervaringskennis (die de politie nodig heeft voor het opsporen van terroristen). Een andere Europese studie die ook over Nederland gaat, laat zien dat etnische minderheden vaak menen staande te zijn gehouden vanwege hun afkomst. Al dan niet gepercipieerde discriminatie is nadelig voor het vertrouwen in de politie – die dat vertrouwen wel nodig heeft om haar werk naar behoren uit te voeren.⁶

Naast het zogenoemde etnisch profileren, zijn er nog andere maatregelen die bepaalde etnische groepen onevenredig kunnen treffen, zoals de bevoegdheid tot preventief fouilleren door de politie. In een aangewezen gebied mag iedereen die zich daar bevindt, ongeacht of je verdacht wordt van een strafbaar feit, gefouilleerd worden.⁷ Ook hier zijn er sterke twijfels of dergelijke acties bijdragen aan de veiligheid, terwijl het beeld bestaat dat mensen met een buitenlands uiterlijk (onevenredig) vaker worden gefouilleerd.⁸ Vaak is er bij discriminatie geen sprake van doelbewust handelen, maar spelen stereotype denkbeelden onbewust een rol.⁹ Deze mechanismen blootleggen helpt opsporing effectiever te zijn. De discriminerende effecten van preventief fouilleren in de prak-

tijk, ofwel de toepassing van de bevoegdheid, is nog nooit onderzocht.¹⁰ Ter wille van een veilige en diverse maatschappij voor *alle* inwoners is dit broodnodig, ook om in bredere zin na te gaan of getroffen maatregelen zinvol zijn tegen criminaliteit en welke neveneffecten er zijn.

De data in dit hoofdstuk betreffen vooral discriminatie tussen burgers onderling. Voordat er wordt ingegaan op de geregistreerde aantallen van discriminatie, volgt eerst een overzicht van relevante wet- en regelgeving en instanties die discriminatie registreren.

10.2 Wet- en regelgeving

De internationale rechtsstelsels waar Nederland deel van uitmaakt zijn van invloed op onze discriminatieregulering. Hieronder volgt daarom een korte uiteenzetting van de meest relevante juridische instrumenten.

10.2.1 *Internationaal verdrag ter uitbanning van rassendiscriminatie*

Het *Internationaal verdrag ter uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie* (IVUR) geldt sinds 1972 voor Nederland en heeft geleid tot enkele wijzigingen in het Wetboek van Strafrecht.¹¹ Het uitgangspunt is dat mensen niet door discriminatie belemmerd mogen worden in hun maatschappelijk functioneren. Het Committee on the elimination of racial discrimination ziet toe op naleving van het IVUR. Het Comité concludeert in zijn meest recente *Concluding Observations* dat de Nederlandse regering het op een aantal punten niet goed doet bij de bestrijding van rassendiscriminatie. Er is onder meer kritiek op de reeds hierboven aangehaalde etnische registratie van jongeren.¹²

10.2.2 *Strafrecht: discriminatieverboden*

Het reeds genoemde IVUR is in de meeste westerse landen de grondslag voor de strafrechtelijke discriminatieverboden. In Nederland leidde de aanloop naar ratificatie van dit verdrag in 1971 tot nieuwe discriminatieverboden in het Wetboek van Strafrecht (Sr),¹³ waarna nog enkele andere wijzigingen volgden. Een recente toevoeging aan de discriminatieverboden is art. 137h (ontzetting uit het beroep bij discriminatie). Het artikel trad in werking op 25 maart 2010.¹⁴ Uit onderzoek naar de toepassing van deze straf buiten de discriminatieverboden (zoals bij fraude of ze-

denmisdrijven) is gebleken dat er terughoudend mee wordt omgegaan door de rechterlijke macht. Daarnaast blijkt er weinig controle te zijn op de naleving van beroepsverboden.¹⁵ Wat dit artikel zal brengen voor de bestrijding van discriminatie valt derhalve te bezien.

In beginsel richt dit onderzoek zich op discriminatie op grond van ras dat wordt uitgelegd conform de brede definitie volgens het eerste artikel van het IVUR. Het omvat mede huidskleur, afkomst, nationale of etnische afstamming. Interessant daarbij is de relatie tussen de gronden ras en religie. Deze gronden zijn in sommige situaties, waarin sprake is van discriminatie, onderling inwisselbaar door hun nauwe verwevenheid, zoals bij antisemitisme. Het discriminatieverbod op grond van godsdienst kan na de ophanden zijnde afschaffing van het verbod op godslastering (147 Sr) rekenen op toegenomen belangstelling.¹⁶ De andere gronden vallen buiten het bestek van deze monitor voor zover ze geen etnische component hebben. Hieronder volgt een kort overzicht van de Nederlandse discriminatieverboden:

- artikel 90quater Sr geeft de definitie van discriminatie;
- artikel 137c Sr verbiedt discriminerende belediging (alleen niet voor de grond geslacht);
- artikel 137d Sr stelt aanzetten tot haat, discriminatie of geweld strafbaar;
- artikel 137e Sr verbiedt verspreiden van discriminerende uitlatingen;
- artikel 137f Sr verbiedt steun verlenen aan discriminerende activiteiten;
- artikel 137g Sr verbiedt discriminatie in de uitoefening van een ambt, beroep of bedrijf, maar enkel voor de grond ras;
- artikel 137h Sr maakt ontzetting uit het beroep mogelijk als bijkomende straf voor discriminatie;
- artikel 429quater Sr is de overtredingsvariant van art. 137g Sr (dus zonder het vereiste van opzet), maar wel voor meerdere gronden dan alleen ras.

De integrale tekst van deze discriminatieverboden is opgenomen in Bijlage I.

10.2.3 *Strafrecht: Aanwijzing Discriminatie*

Tot slot kan bij de nationale strafwetgeving de *Aanwijzing Discriminatie* gemeld worden.¹⁷ Dit is een ambtsinstructie van het College van procureurs-generaal om de kwaliteit bij politie en justitie van de opsporing en vervolging in discriminatiezaken te waarborgen. Discriminatie komt binnen het strafrecht in twee vormen voor. De ene is een overtreding van de genoemde discriminatieartikelen. Daarnaast kan er ook sprake zijn ‘commune delicten met discriminatoir aspect’: overtreding van *andere* artikelen uit het Wetboek van Strafrecht waarbij een ‘discriminerende achtergrond’ aanwezig is. Indien er bijvoorbeeld brand wordt gesticht uit protest tegen de bouw van een moskee of iemand wordt mishandeld vanwege zijn afkomst, dan worden deze feiten vaak alleen ingeschreven als respectievelijk het commune delict brandstichting (art. 157 Sr) of mishandeling (art. 300 Sr) en is het discriminatoire aspect moeilijk of niet terug te vinden.¹⁸ De *Aanwijzing* verplicht onder meer tot strafverzwaring bij deze commune delicten, maar ook tot de registratie ervan, naast uiteraard de registratie van de discriminatieverboden.

De *Aanwijzing* stelt verder de verplichting in om in ieder politiekorps een portefeuillehouder op strategisch niveau op deze zaken te zetten (voor het maken van beleid) en op operationeel niveau een contactambtenaar discriminatie (om het beleid uit te voeren). De verplichting tot het opnemen van aangiften is er ook in vervat. Zo ook dat aangifte tot een strafrechtelijke reactie leidt – zoals dagvaarding, transactie of sepot –, tenzij de aangifte geen betrekking heeft op een strafbaar feit. De beslissing dat de aangifte achteraf als melding wordt bestempeld dient altijd in overleg met het Openbaar Ministerie (OM) te worden besloten. Bemiddeling mag alleen in uitzonderingsgevallen.

Ten aanzien van het OM is vastgelegd dat via het strafrecht de onwenselijkheid van discriminatie duidelijk wordt gemaakt, onder meer via de media-aandacht die discriminatiezaken soms krijgen. De *Aanwijzing* bevat verder de instructie dat, indien er sprake is van een discriminatiefeit, er in beginsel altijd wordt gedagvaard. Alleen in lichtere zaken kan eerst een transactie worden aangeboden en een beleidssepot alleen met terughoudendheid.

Een andere instructie uit de *Aanwijzing* betreft de overlegstructuren. In de eerste plaats betreft dat ten minste twee keer per jaar agendering van het onderwerp in het driehoeksoverleg tussen hoofdofficier, bur-

gemeester en korpschef. Daarnaast wordt aandacht besteed aan het regionaal discriminatieoverleg (RDO), dat eveneens ten minste twee keer per jaar plaatsvindt tussen politie, parket, openbaar bestuur (meestal de gemeente) en antidiscriminatievoorziening (ADV). Hierbij wordt gebruikgemaakt van een zogenoemd uniform zaaksoverzicht. Dit is een excel-bestand waarin alle bekende discriminatievoorvallen worden ingevoerd, met hun kenmerken, de voortgang en de afhandeling ervan. In 2010 worden de resultaten van een onderzoek naar het functioneren van de RDO's verwacht.¹⁹

De eindverantwoordelijkheid voor de naleving van de *Aanwijzing* is bij het Openbaar Ministerie gelegd voor zover het niet het optreden van het lokaal bestuur betreft. Deze *Aanwijzing* dient in dit onderzoek als het referentiekader voor de beoordeling van de gegevens.

10.3 Registratie

De discriminatiestatistieken hebben twee algemeen bekende tekortkomingen. Allereerst is dat de onvolledigheid van de cijfers. Het Fundamental Rights Agency (FRA), adviesorgaan voor de Europese Unie op het gebied van mensenrechten, toonde met een survey onder 24.000 personen aan dat gepercipieerde discriminatie zeer veelvuldig voorkomt,²⁰ met name bij moslims, en dat ruim driekwart van de incidenten nergens wordt gemeld.²¹ Het lijkt erop dat juist de kwetsbare groepen, die veel discriminatie ervaren, een lage meldingsbereidheid hebben.

De tweede tekortkoming is de fragmentatie van de cijfers. In Nederland zijn, naast de rechterlijke macht, in ieder geval de onderstaande instanties te noemen die al dan niet exclusief actief zijn op het gebied van discriminatie en in meer of mindere mate in contact staan met politie of justitie of beide. Zij hebben alle een eigen registratiemethode.

Maar liefst drie internationale rapporten over Nederland die in 2009 zijn uitgebracht, spreken hierover hun zorg uit.²² Het derde rapport bevat verder twee opvallende punten.²³ Het eerste punt betreft de factoren die bijdragen aan het ontstaan van een klimaat waar discriminatie plaatsvindt. Discriminerende belediging in het openbaar wordt genoemd (bijvoorbeeld in *intolerant speech*), stereotyperingen en vooroordelen, maar ook dat de overheid dit kan verergeren door het gebruik van etnische profielen. Daarnaast wordt expliciet verwezen naar *intolerant*

speech dat een gevoel van sociale acceptatie van discriminatie teweeg kan brengen. *Intolerant speech* is niet hetzelfde als discriminatie, maar kan volgens het rapport sociale spanningen wel verergeren en de betreffende groepen een onveilig of onbeschermd gevoel geven. Cijfers over de door deze groepen ervaren discriminatie zeggen niet alles, maar kunnen een nuttig hulpmiddel vormen bij een effectieve aanpak van discriminatie.

10.3.1 Antidiscriminatievoorzieningen

Met ADV's wordt gedoeld op het netwerk van antidiscriminatiebureaus en gemeentelijke loketten waar discriminatie gemeld kan worden. De ADV's, waarvan de meeste zijn aangesloten bij de organisatie Art.1, behandelen klachten en geven voorlichting en advies in de regio. Op basis van hun gegevens stelt de organisatie Art.1 landelijke cijfers samen.²⁴ Enkele opmerkingen over de (wijze van) registratie zijn hier op hun plaats. Art.1 en de ADV's registreren discriminatie op meer gronden dan alleen die in het Wetboek van Strafrecht zijn genoemd. Verder komen bij de bureaus klachten binnen over situaties die mensen als discriminerend hebben *ervaren*, ofwel: subjectieve interpretaties van een situatie zonder dat vastgesteld wordt of er volgens de wettelijke normen sprake was van discriminatie. Sommige klachten worden wel doorgestuurd naar de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) of de politie.

Er bestaat geen integraal bestand met de cijfers van de vele instanties die discriminatie registreren.²⁵ Niet alle ADV's registreren klachten in het gezamenlijke systeem dat sinds 2008 in gebruik is. Hieraan wordt gewerkt, zo ook aan het vergroten van de eenduidigheid door het hanteren van dezelfde definities, begrippen en classificaties. Hiertoe is door het ministerie van Binnenlandse Zaken een regeling getroffen die het uniforme registratieformulier vaststelt.²⁶ Deze is niet in voldoende mate afgestemd met de registratiewijze van politie en justitie, waardoor ook bij optimaal gebruik door de ADV's de toegevoegde waarde ervan beperkt blijft. Tevens zijn er enkele onvolkomenheden, zoals het ontbreken van de categorie antisemitisme, onduidelijkheid over het nader in etniciteiten uitsplitsten van de categorie ras, en of er gegevens van verdachten geregistreerd worden.

De professionalisering en opbouw van een landelijk dekkend netwerk laat dus nog te wensen over. Verbetering zou niet alleen van belang zijn

om te voldoen aan de plicht uit de Wet Landelijke dekkend ADV-netwerk, maar ook omdat een goed functionerende ADV van belang is voor de in paragraaf 10.2 genoemde RDO's.

10.3.2 *Politie: Landelijk ExpertiseCentrum Diversiteit*²⁷

Het Landelijk ExpertiseCentrum Diversiteit (LECDiv) is het kenniscentrum voor de politie en maakt onderdeel uit van de Politieacademie. Discriminatie is slechts een van de portefeuilles binnen de diversiteitsvraagstukken waarover het centrum zich buigt. Wel is met ingang van 2010 de portefeuille discriminatie een integraal onderdeel van het LECD.²⁸ Het centrum adviseert en ondersteunt de korpsen.

Een belangrijk aandachtspunt van het LECDiv, naast de uitdagingen omtrent de registratie van discriminatieartikelen, zijn de commune delicten met discriminatoir aspect. Ondanks een lang bestaande verplichting daartoe voor de politie – zoals onder meer vervat in de *Aanwijzing Discriminatie* – werden tot 2008 deze incidenten niet of nauwelijks geregistreerd. Daardoor was het ook niet haalbaar om van beide soorten geregistreerde discriminatie-incidenten een criminaliteitsbeeld te maken. In 2008 verbeterde de registratie, doordat (vrijwel) alle korpsen gebruik gingen maken van het 'uniforme zaakoverzicht'. Hierdoor kon over dat jaar het allereerste *Criminaliteitsbeeld Discriminatie (Poldis)* gepubliceerd worden in 2009.²⁹

In september 2010 volgde het tweede rapport, *Poldis 2009*.³⁰ De geplande verbeteringen naar aanleiding van het rapport over 2008 hebben vertraging opgelopen, waardoor het nieuwe rapport dezelfde systematiek als in 2008 volgt.³¹ Enkele verbeteringen zijn wel doorgevoerd, zoals het opnemen van aparte registratie voor antisemitisme,³² omdat deze vorm van discriminatie niet alleen religieus van aard kan zijn maar ook etnisch. Voor het volgende rapport wordt gestreefd naar het formuleren van heldere onderzoeksvragen en een uniforme, landelijke registratie. De werkgroep Gezamenlijke Aanpak Discriminatie (GAD) waarin het ministerie van VROM, het OM en de politie, Stichting Art.1, de VNG en het CGB deelnemen, draagt hieraan bij.³³

Van de 2.212 geregistreerde incidenten in 2009 (26 minder dan 2008) blijft discriminatie op grond van ras het meest geregistreerd. Er is hierbij wel sprake van een daling. In 2009 werden 761 incidenten geregistreerd, in 2008 waren dat er 898. De dataverzameling is tot nu toe kwetsbaar gebleken voor regionale verschuivingen in aandacht en personeel. De politie waarschuwt zelf al voor het incomplete beeld van discriminatie op basis van deze cijfers (die vooral een beeld geven van de prioriteiten van de betreffende korpsen en registratiewijze), alsook de lage meldingsbereidheid bij burgers.³⁴

Er is ook in 2009 de nodige kritiek geweest op het nieuwe landelijke computersysteem dat de politie gebruikt bij het registreren van aangiften. In de beleidsreactie op *Poldis* wordt opgemerkt dat het ‘van negatieve invloed is geweest op de registratie’.³⁵

De zogenoemde Basisvoorziening Handhaving (BVH) zou op het gebied van discriminatie bijvoorbeeld de verbetering brengen dat ook commune delicten met discriminatoir aspect beter geregistreerd worden. Het systeem heeft de vraag naar een discriminatoir aspect nu als verplicht veld. Voorheen diende men zelf hieraan te denken, wat de registratie van een relatief weinig gemeld delict niet ten goede kwam. De politieregio IJssel-land meldde al eerder over de BVH dat agenten door de omslachtigheid sneller geneigd zijn afgehandelde zaken niet meer administratief vast te leggen.³⁶ Dit beïnvloedt de betrouwbaarheid van de cijfers voor gebruik in onderzoek en politieke besluitvorming. Zowel de verschillen tussen planning en resultaten als de trendbreuken in aantallen misdrijven, ophelderingspercentages en verdachten om komen volgens het korps mede door de onbekendheid met de nieuwe systemen. In de toelichting op het jaarverslag en het voortgangsverslag wordt opgemerkt dat de problemen met de registratie landelijk spelen.³⁷

In het algemeen kan gesteld worden dat de regelingen rondom het aanwijzen van een strategisch portefeuillehouder, contactpersoon discriminatie en zogeheten taakaccenthouders discriminatie door ieder korps op orde zijn, maar dat het in de praktijk minder soepel loopt. In sommige korpsen ontbreekt het aan de nodige kennis of kunnen niet alle taken die bij bovengenoemde functies horen, in de toebedeelde tijd worden uitgevoerd. Wellicht komt daar mede door de in opdracht van

de Raad van Hoofdcommissarissen 200 opgeleide taakaccenthouders (districtsniveau) verandering in.³⁸ Uit de beleidsreactie bij *Poldis* 2009 blijkt verhoogde inspanning ten aanzien van de registratiekwaliteit. De geplande verbeteringen voor *Poldis* worden ‘versneld voortgezet’ en het gebruik van het uniforme zaaksoverzicht wordt gestimuleerd. De Raad van Korpschefs rapporteert eind 2010 over de voortgang met het nieuwe registratiesysteem BVH.

Ongeacht de problemen met de bedrijfssystemen hebben de korpsen niet stilgezeten. Zo heeft het korps Amsterdam-Amstelland in 2009 het rapport *Ongelijkwaardigheid en veiligheid* uitgebracht. Dit thema is op de agenda gezet door de Raad van Hoofdcommissarissen, omdat het niet alleen een maatschappelijk risico is, maar ook een veiligheidsrisico als de waardigheid of vrijheid van de een meer gewicht in de schaal legt dan van een ander.³⁹ In het rapport wordt melding gemaakt van knelpunten, zoals onbekendheid met de regels binnen het korps, onder andere omtrent de plicht een aangifte op te nemen en de neiging om discriminatiezaken te bemiddelen, maar ook onwelwillendheid wegens eigen vooroordelen en stereotype denkbepelden.

10.3.3 Openbaar Ministerie: Landelijk Expertise Centrum Discriminatie⁴⁰

Sinds 1998 heeft het OM zijn eigen expertisecentrum, het Landelijk Expertise Centrum Discriminatie. Zoals de naam doet vermoeden is dit kennispunt bij het Openbaar Ministerie speciaal belast met het onderwerp discriminatie. Binnen het OM is er in alle elf regioparketten een discriminatieofficier van justitie die vanwege het specialistische karakter van de materie de afdoening van de discriminatiezaken op zich neemt. Bij de vijf ressortsparketten is een discriminatie-advocaat-generaal werkzaam. Vanuit het College van procureurs-generaal is een procureur-generaal belast met de portefeuille discriminatie. De wijze van registratie van discriminatiefeiten volgt in paragraaf 10.5.

10.4 Cijfers politie: Korps Landelijke Politiediensten

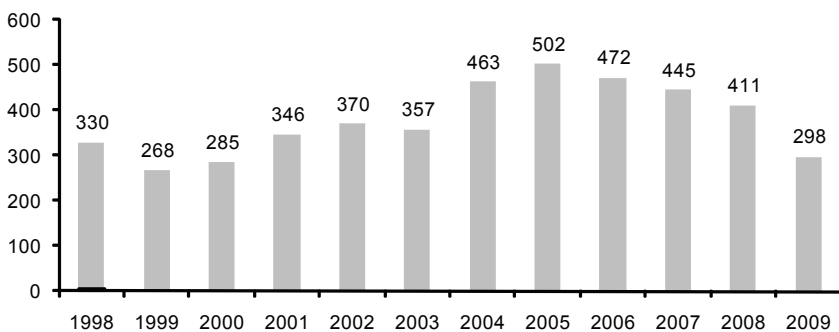
Met inachtneming van bovengenoemde uitdagingen over de registratie bij de politie volgen de cijfers die betrekking hebben op de aanpak van discriminatie. Met dank aan het Korps Landelijke Politiediensten heeft

het monitorproject de beschikking over de door hen verzamelde cijfers over discriminatie. De door de jaren heen consistente aanlevering maakt het identificeren van trends mogelijk.

Het KLPD maakt gebruik van het Herkenningsdienst Systeem (HKS) en is *persoonsgebonden*. Dat wil zeggen dat het gegevens bevat over aangehouden verdachten die zijn terug te vinden per aandachtsgebied, in dit geval discriminatie. Het KLPD kan in dit systeem zoeken naar aangehouden personen die verdacht werden van overtreding van (ten minste) een van de strafrechtelijke discriminatieverboden. Het HKS heeft alleen betrekking op misdrijven, zoals de discriminatieverboden 137c-g Sr. Overtredingen van art. 429quater Sr – het zonder opzet discrimineren in de uitvoering van ambt, beroep of bedrijf – blijven buiten beschouwing.

Figuur 10.1 toont het verloop van het aantal wegens discriminatie aangehouden verdachten in de periode 1999-2009. Na de piek van 2005 is een aanhoudende daling te zien. In 2009 werden bijna 300 mensen aangehouden wegens discriminatie (298 om precies te zijn). Alleen in 1999 en 2000 kwam het aantal aangehouden verdachten ook onder de 300. Toen was echter de procentuele afname ten aanzien van de voorgaande jaren niet zo groot als in 2009 (een daling van 27% ten opzichte van 2008).

Figuur 10.1 Aantal aangehouden verdachten strafrechtelijke discriminatieverboden: art. 137c-g Sr⁴¹

Een nadere uitsplitsing naar wetsartikel in de volgende tabel biedt inzicht in de aard van de daling. De meeste verdachten werden ook in 2009 aangehouden voor discriminerende belediging. Het ging in 2009 om 152 personen. Sinds de cijfers beschikbaar zijn is het aantal niet zo laag geweest (in 1996 ging het bij 309 van de 531 aangehouden personen om art. 137c Sr).

Het aantal mensen dat verdacht werd van discriminatie in de uitoefening van een ambt, bedrijf of beroep (art. 137g Sr) was in 2009 opvallend laag. Maakte het in 2007 en 2008 respectievelijk nog 25% en 33% uit van het totaal aantal aanhoudingen voor discriminatie, in 2009 was dat nog maar 19%. Weliswaar werden er in 2008 uitzonderlijk veel verdachten aangehouden op grond van dit artikel, maar de daling in 2009 valt ook op in vergelijking met de jaren voor 2008. Er zou sprake kunnen zijn van een afname van deze vorm van discriminatie, maar het kan ook een waarnemingsprobleem zijn.

Tabel 10.1 Aantal aangehouden verdachten van strafrechtelijke discriminatieverboden per wetsartikel in de periode 2004-2009⁴²

Wetsartikel	2004	2005	2006	2007	2008	2009
137c	254	274	224	165	172	152
137d	147	205	131	143	94	90
137e	54	91	68	47	35	32
137f	6	38	16	15	9	1
137g	73	75	110	98	137	57

Bron: KLPD

10.5 Cijfers Openbaar Ministerie⁴³

Het LECD stelt de cijfers ter beschikking over de aanpak van discriminatie bij het OM. De manier waarop de parketten de daar binnengekomen discriminatiefeiten registreren bepalen grotendeels de werkwijze en

mogelijkheden van het LECD. Het OM is in 2008, na veel vertraging, begonnen met het invoeren van het nieuwe registratiesysteem GPS.⁴⁴ Daarbij wordt verschil gemaakt tussen standaardzaken en maatwerkzaken. Van de standaardzaken werd in december 2009 iets minder dan de helft in het nieuwe systeem geregistreerd. De planning om eind 2009 volledig over te zijn gegaan naar GPS is daarmee niet gehaald. De maatwerkzaken, waaronder discriminatie, worden (nog) niet in GPS geregistreerd. Eind 2009 is een pilot gestart met de invoering van deze zaken. De verwachting is nu dat met GPS de eerste discriminatiecijfers in 2013 uitgebracht kunnen worden.⁴⁵ Discriminatiezaken worden nog in het oude systeem ingevoerd. COMPAS was het justitieel bedrijfsprocessensysteem van het OM waarin voorheen alle informatie over instroom en afdoening werd ingevoerd.

De gegevens in COMPAS zijn alleen regionaal toegankelijk. Via de ICT-afdeling worden daarom voor het LECD de gegevens van COMPAS uit de discriminatiefeiten gefilterd door te zoeken op de discriminatieverboden (art. 137c-g Sr en 429quater Sr). Een onderzoek dat reeds in 2004 in Amsterdam werd uitgevoerd toont aan dat het ontbreken van de commune delicten niet te wijten is aan het systeem.⁴⁶ Door de aangekondigde komst van een nieuw systeem is hier echter niets mee gedaan, hoewel de invoering van GPS meermalen is vertraagd. Wanneer het eenmaal functioneert, is het de bedoeling om ook zicht te hebben op de commune delicten met een discriminatoir aspect. Een andere verbetering die het OM meldt, is dat er meer informatie kan worden ingevoerd dan in het oude systeem. Daarnaast wordt een deel van de werkwijze omgekeerd. Nog voordat de zaak wordt ingevoerd en een parketnummer krijgt toegekend, wordt er aan de hand van intakecriteria gekeken of alles in orde is of dat de zaak wordt teruggezonden naar de politie.

De nieuwe werkwijze en het nieuwe systeem hebben ook hun tol geëist.⁴⁷ Het opleiden van medewerkers bij het OM heeft beslag gelegd op de tijd voor reguliere taken. Zo hebben de rechtbanken ook minder zaken aangeleverd gekregen.⁴⁸ Naast de vertragingen die zich hebben voorgedaan zijn er ook uiteenlopende risico's die gepaard gaan met 'volledig digitaal gaan', zoals digitale privacybescherming.

Voordat wordt overgegaan naar de cijfers die geleverd zijn over 2009, volgt nog een belangrijke afsluitende opmerking. Anders dan bij de politie geven de cijfers van het LECD niet het aantal personen weer dat verdacht wordt van discriminatie. De cijfers over het OM die in deze paragraaf aan de orde komen betreffen discriminatiefeiten. Eén zaak kan uit meerdere feiten bestaan en zij worden apart geregistreerd.⁴⁹

10.5.1 *Instream*

In 2009 is bij het OM een bijzonder laag aantal discriminatiefeiten geregistreerd, zoals blijkt uit tabel 10.2. Alleen in de jaren 2001 en 1999 kwam het aantal feiten net niet boven de 200 (respectievelijk 198 en 193).⁵⁰ De 160 discriminatiefeiten uit 2009 zitten daar ruim onder. Hiervoor is geen andere verklaring te vinden, dan dat de cijfers van het LECD uitwijzen dat het parket Rotterdam aanzienlijk minder aangiften van discriminatie heeft opgenomen dan in de twee voorgaande jaren. In 2008 was er sprake van een recordaantal van 61 vanwege de zaken tegen de extreemrechtse organisatie Nationale Alliantie,⁵¹ in 2009 waren er slechts 17 discriminatiefeiten.⁵² Hiermee is deze regio weer terug bij de lage aantallen van 2005 en 2006 (respectievelijk 17 en 13).

De politie dient na het opnemen van aangiften en de opsporing van verdachten het proces-verbaal door te sturen naar het OM. In eerdere monitors is al gewezen op de noodzaak tot transparantie over het verschil tussen de instroom van discriminatie bij de politie en de instroom bij (ofwel doorstroom naar) het OM.⁵³ Het verschil tussen de politiecijfers en de OM-cijfers is ook in 2009 aanzienlijk (298 aangehouden verdachten en 160 ingestroomde discriminatiefeiten), hoewel er ook bij de cijfers van de KLPD een terugloop in aantallen is te zien.

Tabel 10.2 toont getalsmatig aanzienlijk minder instroom bij art. 137c en art. 137g Sr in 2009. Het aandeel dat elk van de artikelen heeft op het geheel, blijft echter door de jaren heen vrijwel gelijk. Ongeveer driekwart van de discriminatiefeiten betreft discriminerende belediging, waar aanzetten tot haat, discriminatie en geweld nog geen vijfde van het aantal discriminatiefeiten vormt. De rest is vrij gelijkmatig verdeeld over de overige discriminatieverboden.

Tabel 10.2 Instroom discriminatiefeiten OM per wetsartikel 2005-2009

Wetsartikel	2005	2006	2007	2008	2009
137c	166	187	166	168	119
137d	46	18	27	24	26
137e	10	25	7	19	8
137f	2	1	0	1	0
137g	9	10	16	15	7
429quater	8	5	0	5	0
Totaal	241	246	216	232	160

Bron: LECD

10.5.2 Afdoening

Gezien de lage instroom is ook te verwachten dat de afdoening is gedaald. Ruim 100 minder afgedane discriminatiefeiten in 2009 (194) is een aanzienlijk verschil met 2008. In verhouding met de instroom valt dat echter mee. Het afdoeningspercentage zit met 121% op vergelijkbaar niveau als in 2008 (125%), toen er 291 feiten werden afgedaan door het OM.

Met enkele uitschieters naar beneden zoals in 2007 (93%) is de afdoening al enkele jaren 20% hoger dan de instroom. Hiervoor zijn enkele verklaringen. Feiten uit eerdere jaren kunnen in een later jaar dan ze zijn ingestroomd worden afgedaan. Tot slot kan een feit worden afgedaan met een sepot waartegen succesvol een klacht wordt ingediend (art. 12 Sv). Dan moet het OM alsnog vervolgen en telt de zaak als opnieuw afgedaan.

Positief is het verhoudingsgewijs hoge aantal dagvaardingen (71%). Dit is hoger dan de 59% aan discriminatiefeiten waarvoor in 2008 gedagvaard werd. Ook de vergelijking van de sepot voor discriminatie (18%) met het sepotpercentage voor *alle* strafbare feiten valt positief uit. Deze was in 2008 zestien procent en is dat in 2009 eveneens.⁵⁴ Hiermee laat het OM zien ook door de jaren heen op te treden conform de *Aanwijzing Discriminatie*.

Tabel 10.3 Soort afdoening OM van discriminatiefeiten 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Dagvaarden	152	198	140	173	137
Transactie	35	62	29	48	20
Voorwaardelijk sepot	4	4	4	3	3
Sepot	49	38	28	67	34
Totaal	240	302	201	291	194

Bron: LECD

Tabel 10.4 Afdoeningen rechtbanken 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Veroordeling	131	153	89	114	135
Vrijspraak	10	17	13	27	16
Dagvaarding nietig	0	3	1	0	2
OM niet ontvankelijk	0	0	0	0	1
Ontslag van rechts- vervolgning	0	0	0	0	0
Schuldigverklaring zonder oplegging van straf	1	4	1	0	0
Verwijzing naar ander forum	0	0	1	0	0
Onbekend	6	9	2	12	7
Totaal	148	186	107	153	161

Bron: LECD

Tabel 10.4 betreft de afdoening door rechtbanken en is ook een indicatie van het presteren van het OM. Een dagvaarding wordt immers uitgevaardigd om te komen tot een veroordeling van een strafbaar feit zoals discriminatie. Een belangrijk verschil met tabel 10.3 (Soort afdoening OM van discriminatiefeiten) is dat deze het aantal *feiten* toont waarvoor het

OM dagvaarde. De tabel over de rechtbanken bevat echter discriminatiezaken (in plaats van feiten). Ook de rechtbank handelt niet alle aangebrachte zaken in hetzelfde jaar af, wat het verschil in afdoening met het OM verklaart.

De laatste jaren is het aandeel van de veroordelingen voor *alle* delicten licht gedaald, van 94 procent in 2004 naar 91 procent in 2008.⁵⁵ Voor 2009 is niet uit de stukken af te leiden hoeveel veroordelingen de door het OM aangebrachte zaken kennen. Dit ‘succespercentage’ ligt bij discriminatiezaken gewoonlijk iets onder dit gemiddelde (steeds net iets boven de 80%) met een dip in 2008 naar 75%. In 2009 komt het weer terug op het oude niveau (84%).

10.5.3 *Achtergronden discriminatiefeiten*

In paragraaf 10.5 staat de algemene werkwijze van het LECD beschreven. De cijfers in deze paragraaf zijn op een andere manier verkregen. Behalve gegevens uit COMPAS verzamelt het LECD ook informatie via de Discriminatie Registratie Code (DRC). DRC is een uniforme vragenlijst aan de regioparketten die informatie oplevert over wie discrimineerde, wie gediscrimineerd werd en waar.

Waarom willen we weten waarover bij de politie (en soms het OM) aangifte wordt gedaan bij discriminatie? Een adequaat systeem van minderhedenbescherming is van algemeen belang om een vreedzame samenleving te waarborgen. Naast het waarborgen van specifieke minderhedenstandaarden maakt non-discriminatie ook onderdeel uit van zo’n systeem.⁵⁶ Het in beeld krijgen van discriminatievormen en gronden helpt de overheid bij deze taak, zodat de rechten van de een niet zwaarder wegen dan die van een ander – in ieder geval niet op basis van irrelevante persoonskenmerken of gronden.

Waarom willen we meer weten over de verdachten dan alleen hun naam en adres voor een berechting? Discriminatie is niet altijd even makkelijk vast te stellen. Een vechtpartij tussen een jongere met alleen de Nederlandse etniciteit en een jongere met daarnaast een Indonesische nationaliteit krijgt een andere lading als bekend is dat de Indonesische jongen lid is van een militante islamitische beweging, de Nederlandse jongen

White-Power-tatoeages heeft of dat de ruzie ging over een te laat ingeleverde groepsopdracht op school. Meer weten over de verdachte is dus van belang om de voorvallen van discriminatie, die politie en justitie bereiken, zo precies mogelijk te registreren, ten einde de aanpak daarop af te stemmen. Bij verdachten die *herhaaldelijk* discrimineren kan zo ook de wettelijke mogelijkheid tot strafverhoging die de discriminatieverboden reeds bieden effectiever worden ingezet.

Veel discriminatie uit zich in een andere vorm dan de discriminatieartikelen verbieden. Bijvoorbeeld in geweld zoals in bovenstaand voorbeeld, bedreiging, brandstichting en andere strafbare feiten met een discriminatoir aspect. Gegevens over een verdachte kunnen bijdragen aan het vaststellen van een dergelijk discriminatoir aspect. Hoewel niet zichtbaar in de registratie, zijn de gegevens over verdachten van commune delicten met discriminatoir aspect wel van belang voor de individuele zaak. Volgens de *Aanwijzing Discriminatie* moet de strafeis dan verhoogd worden om uiting te geven aan het bijzonder afkeurenswaardige karakter van discriminatie.

Terugkerend naar de Discriminatie Registratie Code (DRC) en de cijfers die deze opleverde voor 2009. De volgende paragrafen gaan over wie gediscrimineerd werd (slachtoffers) en over wie discrimineerde (verdachte).

10.5.4 Discriminatiegronden

De discriminatieverboden uit het Wetboek van Strafrecht geven een opsomming van de gronden waarop mensen niet mogen worden uitgesloten of (beledigend) aangesproken. Met de DRC wordt informatie ingewonnen over alle zes de gronden.⁵⁷ In de registratie bij het OM is er echter een aanvulling hierop (evenals bij de politie in *Poldis 2009*). Er worden, naast de wettelijk genoemde discriminatiegronden, ook antisemitische incidenten geregistreerd. Waar sprake is van antisemitisme is niet altijd duidelijk of het discriminatie op grond van ras of religie betreft. Een aparte categorie bij de registratie ondervangt deze onduidelijkheid.

Van alle gronden komen discriminatie op grond van ras (51%) en antisemitisme (35%) het vaakst in de statistieken voor. Het aandeel van 7% voor discriminatie op grond van religie of levensovertuiging volgt op de derde plaats en betreft een daling ten opzichte van de 10% in 2008. Geslacht (reeds jaren 0%, met een uitzondering in 2008 van 1%), handicap

(zonder uitzondering 0%) en seksuele gerichtheid (sinds 2007 stabiel op 4%) tellen nauwelijks incidenten zoals blijkt uit tabel 10.5.

Tabel 10.5 Discriminatiegronden 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Ras	46%	55%	67%	69%	51%
Antisemitisme	23%	33%	19%	17%	35%
Godsdienst/levens- overtuiging	6%	6%	7%	10%	7%
Homoseksuele gerichtheid	3%	2%	4%	4%	4%
Geslacht	0%	0%	0%	1%	0%
Handicap	0%	0%	0%	0%	0%
Overige gronden	21%	0%	0%	0%	1%
Onbekend	1%	3%	1%	0%	2%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

Bron: LECD

Het eerste dat opvalt is de daling van 18% ten opzichte van 2008 bij de grond ras en de stijging van het percentage antisemitische discriminatiefeiten. Een verklaring voor de laatstgenoemde stijging kan gelegen zijn in de verknooptheid van deze grond met internationale politieke ontwikkelingen, zoals de Gaza-oorlog begin 2009.⁵⁸ Een andere mogelijkheid is dat men de weg naar de media en het politiebureau weet te vinden. Discriminatie op grond van ras is al jarenlang het meest geregistreerde en groeiende probleem binnen de bestrijding van discriminatie. Aan de laatstgenoemde trend komt, in ieder geval deels, een einde in 2009 (evenals de cijfers van de politie in *Poldis 2009*).

In tabel 10.6 wordt de grond ras verder gesplitst. Op het eerste gezicht lijkt discriminatie op grond van huidskleur verhoudingsgewijs even vaak geregistreerd te worden als in 2008 en is de registratie van discriminatie op grond van 'nationale of etnische afstamming' afgenomen. Het blijft evenals in voorgaande jaren onduidelijk op welke manier dit gecategori-

seerd is. In welke categorie hoort bijvoorbeeld de discriminatie van een Antilliaanse? Is zij gediscrimineerd vanwege haar geslacht, haar huidskleur of haar nationale of etnische afstamming? Of misschien alle drie de gronden? Als de verschillende parketten bij de registratie de keuze consistent maken, ontstaat er een betrouwbaarder beeld van deze vorm van discriminatie. Uit de cijfers blijkt niet of de parketten hierin een eenduidige praktijk voeren, maar het LECD beoogt via haar werkzaamheden de consistentie te bevorderen.

Tabel 10.6 Discriminatiegrond ras 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Huidskleur	29%	27%	21%	22%	22%
Negroïden	29%	17%	14%	11%	16%
Gekleurden (niet negroïden)		9%	6%	11%	5%
Blanken		2%	0%	1%	1%
Nationale of etnische afstamming	17%	28%	47%	47%	29%
Surinamers/Antillianen	3%	3%	5%	5%	2%
Turken/Marokkanen	15%	11%	20%	26%	12%
Roma/Sinti		0%	0%	0%	1%
Allochtonen/ buitenlanders		9%	15%	13%	11%
Overige nationale of etnische afstamming		6%	6%	2%	2%
Totaal	46%	55%	67%	69%	51%

Bron: LECD

Desondanks zou het verhelderend werken als de verschillende minderheden en bevolkingsgroepen worden opgenomen in de subtabel ter vervanging van de huidige uitsplitsing naar huidskleur en afstamming. Met deze werkwijze komt ook de noodzaak te vervallen om de niet zonder meer neutrale term 'negroïde' te gebruiken of Turken en Marokkanen tot dezelfde groep te rekenen. Het valt overigens op dat in de cijfers

van het OM sprake is van een daling van 14% bij deze twee groepen. In *Poldis 2009*, waar de discriminatie ten aanzien van Marokkanen en Turken in aparte categorieën wordt geregistreerd, is alleen sprake van een daling bij de categorie Turken. Het aantal geregistreeerde incidenten met betrekking tot Marokkanen is toegenomen met 17%.⁵⁹

10.5.5 Verdachten

Het zijn meestal jonge mannen die verdacht worden van discriminatie. Sinds 2005 komen de verdachten wel steeds vaker uit verschillende leeftijdsgroepen en niet meer opvallend vaak uit de categorie 19 jaar en jonger. Wel is bekend dat jongeren in het algemeen steeds sneller gestraft worden, maar minder vaak zware delicten plegen.⁶⁰ Het overgrote deel kan met alternatieve afdoening, zoals een taakstraf, worden bestraft.

In 2009 was 40% van de verdachten tussen de 20 en de 39 jaar, een derde onder de 19 jaar, en een kwart tussen de 40 en de 64 jaar. Het percentage mannelijke verdachten schommelt tussen de 86% en 90%.

Door de kleine aantallen is het niet goed mogelijk trends te herkennen. Wel blijkt uit tabel 10.7 dat er in 2009 iets vaker discriminatie uit politieke en religieuze overtuiging is geregistreerd dan in voorgaande jaren, maar vijf van de zes zijn aan Wilders ten laste gelegde feiten. Wat verder opvalt is de daling van het aantal blanke verdachten en verdachten met extreemrechtse sympathieën. Deze aantallen omvatten niet-racistisch geweld of andere strafbare feiten anders dan de discriminatieverboden. Dit wordt deels ondervangen door de gegevens zoals besproken in hoofdstuk 2 'Racistisch en extreemrechts geweld in 2009'.

Er is een groeiend aantal verdachten van wie de etnische achtergrond niet bekend is. In combinatie met de categorieën 'Overige niet-blanke particulier', 'Overige' en 'Onbekend' roept het de vraag op naar de toegevoegde waarde van de twee laatstgenoemde categorieën. Net als bij de registratie van de discriminatiegronden is het nodig om een transparante en consistente registratiewijze te hanteren voor betrouwbare gegevens.

Tabel 10.7 Verdachten van incidenten 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Extreemrechts	30	51	26	24	13
Godsdienst/ levensovertuiging	0	0	1	1	6
Politieke overtuiging	2	2	1	1	6
Door opsporings- ambtenaar	4	2	3	1	0
Particulier Surinaams/ Antilliaans	2	1	2	4	1
Particulier Turks/ Marokkaans	3	5	14	15	20
Overige niet-blanke particulier	2	7	2	2	2
Blanke particulier	185	144	152	178	88
Particulier (etnische achter- grond onbekend)	8	17	14	5	18
Overige	3	8	1	0	2
Onbekend	2	9	0	1	4
Totaal	241	246	216	232	160

Bron: LECD

Een afsluitende opmerking over de verdachten is dat er in 2009 niet één opsporingsambtenaar verdacht werd van discriminatie. De politie heeft eigen klachtencommissies, waar mogelijk ook discriminatieklachten worden geregistreerd. Mogelijk, omdat de meeste klachten worden opgenomen onder de noemer ‘bejegening’, waardoor het vrijwel ondoenlijk is om te achterhalen wanneer het om discriminatie gaat.⁶¹ Voor zover de klachten al gepubliceerd worden – hiertoe bestaat een publicatieplicht – wordt de *beslissing* over een klacht niet gepubliceerd. Een centrale, landelijke registratie van de ingediende klachten ontbreekt en ook de jaarverslagen van de politieregio’s geven op dit vlak geen uitsluitsel. Kortom, het is nogal moeilijk hierover gegevens te achterhalen. Het is daardoor zonder nader onderzoek niet vast te stellen of discriminatieklachten

over opsporingsambtenaren eerder bij de klachtencommissies terecht komen dan bij politie en OM.

Al enige jaren is sprake van een dalende trend bij ADV's waar geen eindoordeel plaatsvindt of de klacht terecht is. In 2008 en 2009 waren er respectievelijk 198 en 282 klachten. Het leeuwendeel van de klachten betreft de regionale politiekorpsen.⁶² Hieruit blijkt wel dat mensen eerder naar een ADV stappen wanneer er sprake is van discriminatie door een opsporingsambtenaar, in plaats van naar de politie zelf. Een mogelijke verklaring is dat iemand die een klacht heeft over het optreden van een beambte uit de strafrechtketen terughoudend zal zijn om bij dezelfde keten daarover aan te kloppen. Desalniettemin is het onwaarschijnlijk lage aantal opsporingsambtenaren dat verdacht wordt van discriminatie, problematisch met het oog op de evenwichtigheid en transparantie van deze cijfers. Dit weegt des te zwaarder, doordat wel speciaal wordt bijgehouden hoe vaak een politiemedewerker – zonder dat dit een beschermde grond is in de discriminatieartikelen – slachtoffer is van discriminatie.⁶³

10.6 Slot

Uit het huidige onderzoek en het gelijknamige hoofdstuk uit de Monitor Rassendiscriminatie blijkt dat rassendiscriminatie, inclusief antisemitisme, het leeuwendeel van de cijfers blijft uitmaken. In de overheidsreactie op de laatstgenoemde toont de regering zich bezorgd over de gefragmenteerde cijfers en neemt de waarschuwing van de onderzoekers tegen het verkondigen van algemeenheden over.⁶⁴ Het wekt dan ook verbazing dat dit vervolgens wel is wat de regering doet – wanneer ze in weerwoord op internationale kritiek het verharderen van de maatschappij ontkent op basis van deze cijfers. Bij de politie is de registratie van discriminatie gevoelig voor regionale verschuivingen in aandacht en personeel, maar in *Poldis* worden ook de commune delicten met discriminatoir aspect vermeld. Bij het OM is het nog steeds niet mogelijk om statistieken te genereren waarin zowel de discriminatieartikelen als de commune delicten met discriminatoir aspect vevat zijn. Na de start van de uitrol in 2006 levert het registratiesysteem GPS naar verwachting in 2013 de eerste cijfers op.

Met inachtneming van de problemen bij registratie door onder andere de invoering van nieuwe computersystemen (GPS bij het OM en BVH bij de politie) is in het algemeen mogelijk enkele wijzigingen en trends aan te wijzen. Het aantal *aangehouden verdachten* van discriminatie in 2009 was 298 en in 2008 nog 411, waar *Poldis 2009* een kleinere daling toont met 26 *incidenten* (2.212 in 2009 en 2.238 in 2008). Bij het OM zijn in 2009 slechts 160 *discriminatiefeiten* ingestroomd en 194 afgedaan (in 2008 respectievelijk 232 en 291). Deze cijfers zijn door het gebruik van verschillende registratiewijzen en categorieën, lastig te vergelijken, maar laten wel zien dat het aandeel van de grond ras voor het eerst in lange tijd gedaald is.

Bij de uitsplitsing van de grond ras valt op dat in de cijfers van het OM sprake is van een daling van 14% bij Turken en Marokkanen die in dezelfde categorie worden geregistreerd. In *Poldis 2009*, waar de discriminatie ten aanzien van Marokkanen en Turken in aparte categorieën wordt geregistreerd, is alleen sprake van een daling bij de categorie Turken. Het aantal geregistreerde incidenten met betrekking tot Marokkanen is toegenomen met 17%.

Bijkomende constatering is het onwaarschijnlijk lage aantal opsporingsambtenaren dat verdacht wordt van discriminatie en het feit dat speciaal wordt bijhouden hoe vaak een politiemedewerker – zonder dat dit een beschermde grond is in de discriminatieartikelen – slachtoffer is van discriminatie. Deze wijze van registreren is problematisch met het oog op de evenwichtigheid en transparantie van de cijfers en het beleid dat erop wordt gebaseerd. In de beleidsreactie op *Poldis 2009* worden maatregelen genoemd om de kwaliteit van het registreren te verbeteren, waarbij deze onevenwichtigheid niet aan de orde komt.

Het strafrecht en de bijbehorende beleidsregels geven met de discriminatieverboden formeel antwoord op de vraag wanneer sprake is van discriminatie. De vraag is vervolgens wat te doen met de verzamelde gegevens. Registratie is geen doel op zich; ze staat in dienst van het effectief inzetten van instrumenten tegen deze vorm van criminaliteit. Het onderkennen van deze noodzaak voor registratie houdt in, naast de genomen inspanningen, dat deze inspanningen kritisch worden geëvalueerd op effectiviteit. Daarbij dient ook gekeken te worden naar bestaande en nieuwe regelgeving van de overheid.

Het geringe aantal meldingen van discriminatie blijft een aandachtspunt, zoals ook blijkt uit *Poldis 2009* en de beleidsreactie daarop. Een reden voor de lage meldingsbereidheid is gebrek aan vertrouwen in het nut van melden en de instanties waarbij gemeld moet worden. Verschillende internationale rapporten, die in dit hoofdstuk zijn aangehaald, wijzen uit dat leden van minderheden vaker – onevenredig vaker – dan autochtonen worden staande gehouden, verzocht om hun identiteitsbewijzen, ondervraagd en gefouilleerd. Daarbij komt, volgens de Commissaris voor de Mensenrechten van de Raad van Europa, bij dat etnische profielen veelal toegepast worden op groepen die toch al veelvuldig blootstaan aan discriminatie.⁶⁵ Dit is funest voor het vertrouwen in politie en overheid, die toch een juiste balans dienen te treffen tussen de twee taken die de overheid heeft: veiligheid en bescherming van de rechtsstaat. Naast het evalueren van de effectiviteit van genomen maatregelen, zoals het gebruik van de Verwijsindex Risicjongeren of het preventief fouilleren, dient er ook aandacht te zijn voor deze effecten.

Noten

- 1 De onderzoeker dankt de betrokkenen voor het beschikbaar stellen van de cijfers en de gegeven toelichting erop.
- 2 M. Davidović, 'Discriminatieverboden en de strafrechtelijke aanpak in 2008', in: I. Boog e.a. (red.), *Monitor Rassendiscriminatie 2009*, Rotterdam: Landelijk expertisecentrum van Art.1 2010, p. 205-220.
- 3 I.C. van de Vlies, 'Discriminatie naar nationaliteit', *Nederlands Juristenblad* (NJB), 85 (2010) 6, p. 8.
- 4 R. Delsol, *Addressing ethnic profiling by police: a report on the strategies for effective police stop and search project*, New York, NY: Open Society Institute 2009, <http://www.soros.org/initiatives/justice/focus/equality_citizenship/articles_publications/publications/profiling_20090511> (4 oktober 2010); R. Neild, *Ethnic profiling in the European Union: pervasive, ineffective and discriminatory*, New York, NY: Open Society Institute 2009, <http://www.soros.org/initiatives/justice/focus/equality_citizenship/articles_publications/publications/profiling_20090526> (4 oktober 2010); I. Goris, F. Jobard & R. Levy, *Profiling minorities: a study of stop-and-search practices in Paris*, New York, NY: Open Society Institute 2009, <http://www.soros.org/initiatives/justice/focus/equality_citizenship/articles_publications/publications/search_20090630> (4 oktober 2010). Zie voor meer onderzoeken <http://www.soros.org/initiatives/justice/focus/equality_citizenship/articles_publications/publications/search_20090630>

- soros.org/initiatives/justice/focus/equality_citizenship/articles_publications/sub_listing> met de zoekterm ‘profiling’.
- 5 F. Bovenkerk, *Wie is de terrorist? Zin en onzin van ethnic profiling*, Utrecht: FORUM 2009.
 - 6 EU-MIDIS: *European Union Minorities and Discrimination Survey. Data in Focus Report 2: Muslims*, Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights 2009, <http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_MUSLIMS_EN.pdf> (7 augustus 2009).
 - 7 (Preventief) fouilleren is geregeld in de Wet Strafvordering (art. 55b, waarvoor wel een verdenking van een strafbaar feit vereist is), en de Wet Wapens en Munitie (art. 50-52) en de Gemeentewet (art. 151b, aanwijzen veiligheidsrisicogebied) zonder dat er een verdenking van een strafbaar feit vereist is.
 - 8 R. Salet, ‘Preventief fouilleren als praktijk: van proefballon tot symbolische maatregel’, *NJB*, 84 (2010) 27, p. 1724-1728. Naast de reeds genoemde onderzoeken van het Open Society Institute, zie ook M. Arbouw, ‘Ons selectief fouilleerbeleid’, *Amsterdam Centraal*, 24 oktober 2007, <<http://www.amsterdamcentraal.nl/archief/2007/10/24/ons-selectief-fouilleerbeleid>> (27 juli 2010).
 - 9 Ellen de Bruin, ‘Een man krijgt wél die cursus: sociaal psycholoog Naomi Ellmers over alledaagse discriminatie’, *NRC Handelsblad*, 3 november 2009, p. 8. Voor het onderzoekswerk van Naomi Ellemers, zie KNAW Onderzoek Informatie <<http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/socialewetenschap/psychologie/PRSI24I325/>> (17 augustus 2010).
 - 10 Zie ook de speech van Eduard Nazarski tijdens de uitreiking van de Diversiteitsprijs Politie 2009, ‘Politiewerk in Europees mensenrechtenperspectief’, 6 april 2010, <<http://www.websitevoordepolitie.nl/archief/politiewerk-in-europees-mensenrechtenperspectief-742.html>> (27 juli 2010).
 - 11 *Staatsblad (Stb.)* 1971, 96. Na de invoering van deze bepalingen bleken nog enkele wetwijzigingen noodzakelijk. Allereerst is artikel 429quater Sr – dat discriminatie in de uitoefening van een bedrijf of beroep verbiedt – in 1981 aangescherpt (*Stb.* 1981, 306). Vervolgens zijn per 1 februari 1992 de strafrechtelijke discriminatieverboden aangescherpt en met nieuwe discriminatiegronden uitgebreid (*Stb.* 1991, 623).
 - 12 Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Consideration of reports submitted by states parties under article 9 of the Convention: concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, seventy-sixth session 15 February – 12 March 2010: Netherlands*, Geneva: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights 2010, <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/co/CERD-C-NLD-CO-18-20.doc>> (4 oktober 2010).
 - 13 *Stb.* 1971, 96.

- 14 *Stb.* 2009, 245 en *Stb.* 2010, 139.
- 15 M. Malsch e.a., *Beroepsverboden in Nederland: de strafrechtelijke ontzetting uit beroep of ambt nader bekeken*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2010.
- 16 *Kamerstukken II* 2009/10, 32203, nr. 4. Zie ook Raad van State, 'Advies over afschaffing verbod op godslastering', 26 januari 2010 <http://www.raadvanstate.nl/adviezen/samenvattingen/samenvatting/?summary_id=39> (17 augustus 2010).
- 17 *Staatscourant (Stcrt.)* 2007, 233.
- 18 Vergelijk C. Brants, R. Kool & A. Ringnalda, *Strafbare discriminatie*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2007 p. 22, <<http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/strafmaat-discriminatiezaken.aspx>> (18 augustus 2008).
- 19 Landelijk ExpertiseCentrum Diversiteit, *Diversiteit, een onomkeerbare realiteit: jaarverslag 2009*, Apeldoorn: Politieacademie 2010, p. 39 <<http://www.lecd.nl/Algemeen/publicaties/Documents/100308%20LR%2010-015%20Jaarverslag%202009%20-%20A4%20Landscape%20spread.pdf>> (4 oktober 2010).
- 20 EU-MIDIS at a glance: introduction to the FRA's EU-wide discrimination survey, Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights 2009, <http://fra.europa.eu/fra-Website/eu-midis/eumidis_glance_en.htm> (4 augustus 2009).
- 21 EU-MIDIS: *European Union Minorities and Discrimination Survey. Data in Focus Report 2: Muslims*. Zie ook M. Coenders, I. Boog & W. Diensbach, 'Discriminatie-ervaringen: een onderzoek naar ervaren discriminatie op grond van land van herkomst, geloof en huidskleur', in: I. Boog e.a. (red.), *Monitor Rassendiscriminatie 2009*, p. 33-74.
- 22 *Report by the Commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to the Netherlands 21-25 September 2008*, COMMDH(2009)2, Strasbourg: Council of Europe 2009, <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/49b798190.html>> (27 juli 2010); voor de kabinetsreactie, zie *Kamerstukken II* 2008/09, nr. 31 700 V, nr. 95; ECRI, *Derde rapport over Nederland*, Straatsburg: Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie, 12 februari 2008 <<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Netherlands/NLD-CbC-III-2008-3-NLD.pdf>> (7 augustus 2009); voor de kabinetsreactie, zie *Kamerstukken II* 2007/08, 30950, nr. 12.
- 23 *Hate crimes in the OSCE region - incidents and responses: annual report for 2008*, Vienna: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights 2009, <http://www.osce.org/publications/show_publication.php?id=41314> (4 oktober 2010).
- 24 W. Dinsbach, M. Coenders & I. Boog, *Kerncijfers 2009: landelijk overzicht van discriminatieklachten geregistreerd bij antidiscriminatiebureaus en meldpunten in Nederland*, Rotterdam: Art.1 2010, <<http://www.art1.nl/scripts/download.php?document=839>> (30 augustus 2010).
- 25 *Ibid.*, p. 9-10.

- 26 *Stcrt.* 2010, 959 <<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2010-959.pdf>> (17 augustus 2010).
- 27 Zie de website van het Landelijk ExpertiseCentrum Diversiteit, <<http://www.lecd.nl/>> (6 juli 2010).
- 28 Landelijk ExpertiseCentrum Diversiteit, *Diversiteit, een onomkeerbare realiteit: jaarverslag 2009*, p. 11.
- 29 F. Tas & W. de Wit, *Poldis 2008: criminaliteitsbeeld discriminatie*, Apeldoorn: Politie-academie 2009, <<http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/rapporten/2009/06/25/criminaliteitsbeeld-discriminatie-2008/criminaliteitsbeelddiscr.pdf>> (30 augustus 2010); zie ook *Kamerstukken II* 2008/09, 30 950, nr. 15.
- 30 W. de Wit & E. Sombekke, *Poldis 2009: criminaliteitsbeeld discriminatie*, Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit 2010, <<http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/rapporten/2010/07/20/Poldis-2009-het-landelijk-criminaliteitsbeeld-discriminatie-van-de-politie/Poldis-2009-criminaliteitsbeeld-discriminatie.pdf>> (13 september 2010).
- 31 *Ibid.*, p. 1.
- 32 *Ibid.*, p. 24.
- 33 *Kamerstukken II* 2010/11, 32 123 VII, nr. 74, p. 9-10.
- 34 *Ibid.*, p. 2.
- 35 *Ibid.*, p. 3.
- 36 E.-J. Hamel, 'Politie: onze statistieken zijn onbetrouwbaar', *Webwereld*, 26 januari 2010 <<http://webwereld.nl/nieuws/64959/politie--onze-statistieken-zijn-onbetrouwbaar---update.html>> (3 augustus 2010).
- 37 Zie *Toelichting op het Jaarverslag 2009*, Zwolle: Politie Regio IJsselland <http://www.politie.nl/IJsselland/OverDitKorps/Resultaten/01toelichting_1.asp> (3 augustus 2010); *Voortgangsgesprek politiekorps IJsselland*, Zwolle: Politie Regio IJsselland 2010, <http://www.politie.nl/IJsselland/Images/5%20agendapunt%203%20voortgangsgesprek%20politie%20ijssel%20en%20obzk_tcm9-582584.pdf> (3 augustus 2010).
- 38 Landelijk ExpertiseCentrum Diversiteit, *Diversiteit, een onomkeerbare realiteit: jaarverslag 2009*, p. 40.
- 39 *Ongelijkwaardigheid en veiligheid*, Amsterdam: Regiopolitie Amsterdam-Amstelland 2009, p. 8.
- 40 Zie de website van het Openbaar Ministerie, <http://www.om.nl/onderwerpen/discriminatie/landelijk_expertise/> (6 juli 2010).
- 41 Er vindt nog een tweede bewerking van de cijfers uit 2009 plaats om achterstanden

- bij de regiokorpsen te ondervangen, waardoor het aantal waarschijnlijk hoger zal uitvallen.
- 42 Het totaal is niet in deze tabel opgenomen omdat één verdachte voor meerdere discriminatieverboden aangehouden kan worden.
- 43 Tenzij anders aangegeven is de informatie in de inleidende paragraaf betrokken uit het OM Jaarbericht Online 2009 <http://www.jaarberichtom.nl/jaarverslag-2009/typeinfo.belinfo/aDU1026_GPS-in-de-praktijk.aspx> (29 juli 2010).
- 44 GPS is getest en goed bevonden in 2005 en '[d]e planning is dat GPS in 2007 op alle parketten is ingevoerd', Openbaar Ministerie, *Jaarbericht* 2005, p. 37, <http://www.om.nl/publish/pages/93896/Jaarbericht_2005.pdf> (29 september 2010). GPS staat voor Geïntegreerd Processysteem Strafrecht. Openbaar Ministerie, *Jaarbericht* 2009, <www.jaarberichtom.nl> (22 juli 2010), p. 11.
- 45 *Kamerstukken II* 2010/11, 32 123-VII, nr. 74, p. 9.
- 46 P.R. Rodrigues, 'Opsporing en vervolging in 2005', in: J. van Donselaar & P. R. Rodrigues (red.), *Monitor Racisme & Extremisme: zevende rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2006, p. 188.
- 47 Zie ook E.-J. Hamel, 'Politie: onze statistieken zijn onbetrouwbaar'.
- 48 *De rechtspraak: kengetallen gerechten* 2009, p. 66, <<http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Publicaties/Jaardocumenten.htm>> (22 juli 2010).
- 49 Er wordt uitsluitend naar zaken in eerste aanleg gekeken, de gerechtshoven en de Hoge Raad blijven buiten beeld.
- 50 J. van Donselaar & P.R. Rodrigues, *Monitor racisme & extreem-rechts: zesde rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2004, p. 95 en J. van Donselaar & P.R. Rodrigues, *Monitor racisme & extreem-rechts: vijfde rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2002, p. 129.
- 51 *Cijfers in beeld: discriminatiecijfers 2008: overzicht discriminatiecijfers 2004-2008*, Amsterdam: Landelijk Expertise Centrum Discriminatie 2009, p. 5.
- 52 Deze tabel is niet opgenomen in dit hoofdstuk.
- 53 Zie M. Davidović, 'Discriminatieverboden en de strafrechtelijke aanpak in 2008', p. 212 en M. Davidović & P.R. Rodrigues, 'Opsporing en vervolging in 2007', in: J. van Donselaar & P.R. Rodrigues (red.), *Monitor Racisme & Extremisme: achtste rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2008, p. 212.
- 54 Openbaar Ministerie, *Cijfers* 2008, p. 11 en 18, <<http://www.om.nl/publish/pages/99445/jbo8defcijferboekje090409.pdf>> (7 augustus 2009) en Openbaar Ministerie, *Jaarbericht* 2009, 2010, <www.jaarberichtom.nl>. (22 juli 2010), zoekterm 'Kerncijfers'.
- 55 Openbaar Ministerie, *Cijfers* 2008, p. 12.

- 56 M. Ambrus, *Enforcement mechanisms of the racial equality directive and minority protection: theory and four cases studies : the interpretation of the enforcement provisions of the racial equality directive, their implementation in four member states (Belgium, Estonia, Hungary and the Netherlands) and their implications for minority protection* (proefschrift Rijksuniversiteit Groningen), Utrecht: Eleven International Publishing 2010.
- 57 Ras, godsdienst of levensovertuiging, geslacht, hetero- of homoseksuele gerichtheid of lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap.
- 58 Zie hoofdstuk 7 (Antisemitisme) van deze monitor.
- 59 W. de Wit & E. Sombekke, *Poldis 2009: criminaliteitsbeeld discriminatie*, p. 5.
- 60 *Kamerstukken II 2009/10, 31101*, nr. 8.
- 61 P.R. Rodrigues, 'Politie en justitie', in: I. Boog e.a. (red.), *Monitor Rassendiscriminatie 2009*, p. 129.
- 62 W. Dinsbach, M. Coenders & I. Boog, *Kerncijfers 2009*, p. 46.
- 63 Zie ook W. de Wit & E. Sombekke, *Poldis 2009: criminaliteitsbeeld discriminatie*, p. 17: met 176 geregistreerde incidenten is er ten opzichte van 2008 sprake van een daling van 7,5%.
- 64 *Kamerstukken II 2009/10, 30950* nr. 18 <<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-30950-18.html> en bijlage bij kamerstuk <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-72026.pdf>>.
- 65 T. Hammarberg, *Viewpoint: Stop and searches on ethnic or religious grounds are not effective*, Strasbourg: Council of Europe, Commissioner for Human Rights 2009, <http://www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints/090720_en.asp> (30 augustus 2010).

II Slotbeschouwing

Peter R. Rodrigues en Jaap van Donselaar

De *Monitor Racisme & Extremisme* is een wetenschappelijk samenwerkingsproject van de Anne Frank Stichting en de Universiteit Leiden. Met de monitor wordt beoogd uiteenlopende vormen van racisme, extremisme en reacties op deze verschijnselen te volgen en daarover periodiek te rapporteren. Hierbij wordt gekeken naar zowel uitingsvormen als naar uitsluitingsvormen. Voorts worden verschillende soorten slachtoffers én daders geïdentificeerd. Dit kan betrekking hebben op autochtonen en allochtonen. De respons op racisme en extremisme kan variëren, zowel naar aard – bijvoorbeeld juridisch, bestuurlijk, politiek – als naar actoren, zoals overheden, media, politici en de *civil society*.

Het periodiek monitoren van racisme en extremisme, alsmede respons op deze verschijnselen, dient diverse doelen. Er wordt getracht bij te dragen aan inzicht in de problematiek zelf en voorts in het vinden van oplossingen voor racisme en extremisme als maatschappelijk vraagstuk. Door longitudinaal onderzoek en daaruit voortvloeiende periodieke rapportages vindt accumulatie van kennis plaats. Er wordt een beeld verschaft van ontwikkelingen op de langere termijn. Naast telkens terugkerende thema's komen in het monitorproject ook nieuwe onderwerpen van onderzoek aan de orde.

In deze negende rapportage van de *Monitor Racisme & Extremisme* komen de volgende onderwerpen aan de orde:

- racistisch geweld en extreemrechts;
- extreemrechtse formaties;
- het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV;
- islamistisch radicalisme in Nederland;
- islamitisch radicalisme in de politiepraktijk;
- antisemitisme;
- antiziganisme;
- gevolgen van stigma;
- strafrechtelijke discriminatieverboden.

Het slothoofdstuk bestaat uit twee delen. In de afzonderlijke hoofdstukken zijn de uitkomsten en conclusies vermeld. In het eerste deel van dit hoofdstuk zullen zij niet nog eens *in extenso* worden weergegeven, maar kort worden samengevat. In het tweede deel worden op basis van de uitkomsten van deze hoofdstukken conclusies getrokken die de individuele rapportages overstijgen. Deze analyse gaat in op het spanningsveld tussen de vrije meningsuiting en het discriminatieverbod.

Racistisch en extreemrechts geweld in 2009

Het jaar 2009 laat het laagste aantal geweldsincidenten (148) zien sinds het begin van het monitoronderzoek in 1997. De verklaring hiervoor kan gezocht worden in de daling van het aantal extreemrechtse straatactivisten, maar ook in de verdwijnende problematiek rond Lonsdalejongeren. In de periode van deze monitorrapportage valt met name de daling van geweld tegen moslims en moslimdoelen op. Bij de geweldscijfers moeten twee belangrijke kanttekeningen worden gemaakt: 1) de inventarisatie waarop onze bevindingen zijn gebaseerd heeft naar alle waarschijnlijkheid te lijden gehad van onderrapportage bij de politie; en 2) recent *survey*-onderzoek laat eerder een trend van stabilisering dan van afnemend geweld zien. Dat maakt de vraag naar de omvang van racistisch geweld in Nederland anno 2009 moeilijk te beantwoorden.

Extreemrechtse formaties

In de afgelopen monitorperiode is het belang van klassiek extreemrechts afgenomen. De aanhang van straatformaties met een nationaalsocialistische oriëntatie is geslonken, het aantal extreemrechtse demonstraties is afgenomen. Interne conflicten binnen extreemrechtse groepen en het uitblijven van nieuwe aanwas zijn hiervan mede de oorzaak. Met het verdwijnen van de Lonsdalejeugdijl is een potentiële bron van nieuwe aanhang opgedroogd. Naast een afname in de aanhang van extreemrechts moet bij een aantal formaties tevens een zekere mate van professionalisering worden gesignaleerd: men gaat weloverwogen te werk in de confrontatie met tegenstanders. Ook is er bij sommige extreemrechtse formaties een sterkere internationale oriëntatie.

Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV

De PVV kan worden aangeduid als nieuw extreemrechts. De uitlatingen van Wilders zijn er de afgelopen jaren niet milder op geworden en gegeven de inhoud van het PVV-partijprogramma is deze aanduiding eens te meer van toepassing. Wilders' ideeën hebben ook internationaal aantrekkingskracht. De formaties waarmee de PVV contacten onderhoudt, zijn uitgekozen op grond van een overeenkomstige visie op Israël en de afwezigheid van antisemitisme. De mate van radicaliteit is geen criterium.

Bij het verdere verloop van het strafproces tegen Wilders zijn eerdere uitspraken van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens van belang. Daaruit blijkt dat aan politici weliswaar meer uitingvrijheid wordt toegekend, doch een nationale veroordeling stand kan houden als er sprake is van het aanzetten tot haat en intolerantie.

Islamistisch radicalisme in Nederland

Islamistisch extremisme is een wereldwijde sociaal-politieke beweging waarvan de meest radicale elementen zich uiten in terroristische acties. Dit extremisme is gebaseerd op salafistisch jihadisme, een ideologie die bij uitstek gekenmerkt wordt door mechanismen van uitsluiting. Belangrijke factoren die een rol hebben gespeeld bij de ontwikkeling van islamistisch extremisme zijn de gegroeide aanwezigheid van het Westen in islamitische landen en de toename van migratie uit islamitische naar westerse landen.

Ook in Nederland wordt het islamistisch radicalisme aangehangen. De islamistische netwerken bestaan voor een deel uit jongeren. Sommige tweedegeneratiejongeren zien in islamisme een alternatief voor de traditionele waarden van hun ouders en de waarden van een seculiere samenleving waarin zij hun weg moeten zien te vinden. Het zoeken naar identiteit blijkt een belangrijke factor te zijn in het proces van radicalisering. Daarnaast speelt maatschappelijk protest, niet in de laatste plaats ingegeven door de ervaring van maatschappelijke discriminatie en uitsluiting.

Internet heeft de toegankelijkheid van extremistische groepen en hun ideologie in het afgelopen decennium sterk vergemakkelijkt. Dit medium heeft het jongeren mogelijk gemaakt eigen versies van het geloof te construeren en grensoverschrijdende contacten te leggen. Om de

ideologische bestanddelen van de extremistische leer te illustreren werd een analyse gegeven van teksten van intussen ontmantelde Nederlandse netwerken waaraan jongeren deelnamen.

Islamitisch radicalisme in de politiepraktijk

Islamitisch radicalisme, waar praten we eigenlijk over en wat voor soort incidenten hebben zich voorgedaan? De incidenten waarmee de politie in 2009 werd geconfronteerd, kunnen worden onderverdeeld in bedreigingen, bommeldingen, poederbrieven, mishandelingen, vermissing van identiteitsbewijzen en mogelijke indicaties van extremistisch geweld. Het onderzoek heeft geen duidelijke aanwijzingen opgeleverd voor een concrete aanslag. Verder zijn er weinig gevallen van daadwerkelijke geweldpleging gevonden. Wel is duidelijk dat er in 2009 een hoog niveau van gepercipieerde dreiging bestond, waar intensieve aandacht van de politie naar is uitgegaan. In verreweg de meeste gevallen kon worden vastgesteld dat het om loos alarm ging. Bij deze incidenten bestond het verband met islamitisch extremisme dus uitsluitend uit de angst hiervoor. Maar hieruit, zo menen de auteurs, kan niet worden afgeleid dat er geen gevaar zou uitgaan van islamitisch extremisme. Terrorisme is een vorm van psychologische oorlogsvoering, waarbij het creëren van angst vooropstaat. In de incidenten van 2009 is dit effect weliswaar duidelijk weerspiegeld, maar ondanks aanwijzingen voor het tegendeel blijft waakzaamheid geboden.

Over gaskamers, joodse nazi's en neuzen

Antisemitisme heeft een lange geschiedenis met als dieptepunt de Holocaust. Op welke wijze heeft het antisemitisme in Nederland zich nadien ontwikkeld? Een belangrijke invloedsfactor op deze ontwikkeling is het Israëlijsch-Palestijns conflict. Zo is de leuze waarin joden met terugwerkende kracht de gaskamers wordt toegewenst vaak gekoppeld aan de Palestijnse Hamas: een krachtterm die ook door voetbalhooligans jegens Ajacieden wordt gebruikt. Voor oorzaken kan worden gewezen op de paradox van *blaming the victim* en de groeiende weerstand tegen de dominantie van de Holocaust in de westerse wereld. Daarnaast kan er gesproken worden van een fatale driehoek tussen antisemitisme, antizionisme en kritiek op Israël. Nieuwe Nederlanders spelen daarbij ook een rol. In het huidige tijdperk van globalisering is internet een uitzonderlijk effec-

tief instrument in de verspreiding van antisemitisme, met dwarsverbindingen tussen de meest uiteenlopende groeperingen en individuen. De conclusie is dat antisemitisme als multifunctioneel kan worden aangeduid, want het biedt blijkbaar voor elk wat wils.

Antiziganisme

In Nederland is nog steeds weinig systematische kennis over discriminatie van Roma en Sinti voorhanden. De komst van burgers uit nieuw tot de EU toegetreden staten heeft in Nederland geleid tot nieuwe Roma uit, onder andere, Polen, Bulgarije en Roemenië. Onder de Roma bevinden zich eveneens relatief veel staatlozen, die veelal in de marge van de samenleving terechtkomen. Om structurele achterstand en achterstelling van deze groep(en) te voorkomen moet de overheid meer en gedegen kennis over deze doelgroep verkrijgen. Gezien de wijdverbreide vooroordelen over hen is alleen een focus op de problemen *met* de Roma niet afdoende, maar is het aanpakken van de problemen *van* de Roma minstens zo belangrijk om resultaat te boeken. Bij het zoeken naar oplossingen dienen Roma-professionals en zelforganisaties betrokken te worden.

Gevolgen van stigma

Het huidige overheidsbeleid gaat ervan uit dat etnische minderheden het best in de Nederlandse samenleving integreren als er niet te veel aandacht wordt besteed aan verschillen in etnische afkomst en mensen zich richten op hun persoonlijke identiteit en de Nederlandse cultuur. De resultaten van het onderzoeksprogramma naar de rol van sociale identiteit in welzijn, motivatie en prestatie, laten echter zien dat mensen een psychologische behoefte hebben aan een positieve sociale identiteit. Lage statusgroepen zullen pas gemotiveerd zijn om succes te behalen in de maatschappij wanneer zij het gevoel hebben dat hun sociale identiteit positief gewaardeerd wordt. De conclusies van dit onderzoek mogen echter niet gezien worden als een pleidooi om de problemen rond de integratie van minderheden op te lossen met ‘knuffelen’ of ‘theedrinken’.

Discriminatieverboden en strafrechtelijke aanpak in 2009

Discriminatie op grond van ras – inclusief antisemitisme – blijft nog steeds het leeuwendeel (51%) uitmaken van alle vormen van discriminatie. Dat blijkt uit een analyse van de beschikbare cijfers over het jaar

2009. Ondanks de invoering van een nieuw registratiesysteem bij het OM, is het nog steeds niet mogelijk cijfers over commune (gewone) delicten met een discriminerende achtergrond te verkrijgen. Inmiddels heeft de politie in haar *Poldis*-rapportages deze cijfers wel voorhanden. Uit het geringe aantal meldingen van discriminatie bij de politie, kan een gebrek aan vertrouwen worden afgeleid in ofwel het nut van melden, ofwel in de instanties waarbij gemeld moet worden. Bepleit wordt dat zowel de registraties van discriminatie als beleidsmaatregelen die discriminerende effecten kunnen hebben, periodiek worden geëvalueerd.

Het spanningsveld tussen de vrije meningsuiting en het discriminatieverbod

De negende monitorrapportage biedt een verscheidenheid aan uitkomsten die zich voor nadere beschouwing lenen. Voorbeelden zijn de inwisselbaarheid van de rol van slachtoffer en dader en de veranderingen in het extreemrechtse landschap. Het meest in het oog springend vinden wij het spanningsveld tussen het recht op vrije meningsuiting en het verbod van (rassen)discriminatie.

Het maatschappelijke en politieke debat rond migranten wordt gedomineerd door het gevoel dat veel autochtone Nederlanders overlast van deze groep ondervinden en het idee dat het ongezouten ongenoegen daarover geuit moet kunnen worden. Veelal wordt een beroep op de vrije meningsuiting gedaan om harde kritiek te legitimeren. Uiteraard is dit recht op vrije meningsuiting fundamenteel en verdient het respect, maar dat betekent niet dat dit recht niet onbeperkt is. Dat geldt voor alle rechten en dus ook voor mensenrechten. Rechten vinden hun beperking, kort gezegd, wanneer er sprake is van rechtsmisbruik van recht of van schending van de rechten van anderen. Het adagium ‘je mag zeggen wat je wilt’ is dus maar slechts ten dele waar. Hoe de uiting wordt gedaan, is bepalend. Als de waarheid wordt gesproken, kan er toch sprake zijn van een onrechtmatige daad indien de uitlating onnodig grievend is.

Verschillende wetsbepalingen beperken ons recht op vrije meningsuiting. Dat zijn bijvoorbeeld intellectuele eigendomsrechten, maar vooral uitingsdelicten zoals majesteitsschennis, belediging, bedreiging, laster en smaad. Het beledigingsverbod voor discriminatie in zijn huidige

vorm heeft zijn grondslag in het Internationaal Verdrag ter Uitbanning van alle Vormen van Rassendiscriminatie (IVUR) uit 1966. Sinds de aanpassing van de Nederlandse strafwetgeving in 1971, is de discriminerende groepsbelediging en het aanzetten tot haat, geweld en discriminatie strafbaar. De wetgever heeft daarmee onder meer tot uiting willen laten komen dat belediging al verboden is en een discriminerende belediging door de samenleving als ernstiger dan dat wordt ervaren. De maximumstraf voor beledigen is drie maanden en voor discriminerend beledigen 12 maanden.

Denkbaar is dat deze normen niet meer van deze tijd zijn en zouden moeten worden afgeschaft. Het recht is er immers om ons te dienen en niet omgekeerd. Toch is het van belang om bij fundamentele rechten verder te kijken dan alleen het nationale recht. In het geval van de discriminerende belediging en haatzaaien zijn de normen afkomstig uit het IVUR, een verdrag dat mede tot stand is gekomen wegens herlevend antisemitisme in Europa na de Tweede Wereldoorlog. Is deze norm op zijn retour? In 2008 stelde de Europese Unie (EU) een Kaderbesluit vast voor de bestrijding van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht. Elke verdragsstaat dient haatzaaien strafbaar te stellen, waarbij er voor gekozen kan worden dit alleen te doen als de openbare orde wordt verstoord of als de uitlatingen bedreigend, kwetsend of beledigend zijn. Binnen de EU is een sterk gevoel aanwezig dat discriminatie bestreden dient te worden en daartoe zijn naast dit Kaderbesluit verschillende richtlijnen tegen discriminatie op grond van onder meer ras afgekondigd. In combinatie met het Grondrechtenhandvest van de EU zijn de waarborgen tegen discriminatie stevig verankerd. Ook het Europese recht is tegenwoordig van invloed op het nationale recht inzake discriminatie.

Overigens betekent die verankering in mensenrechtenverdragen en Europees recht niet dat de verbodsnorm voor de eeuwigheid verankerd is. Wel is het discriminatieverbod de afgelopen jaren meermalen nadrukkelijk in de EU vastgelegd. Aanpassing van EU-recht vraagt de nodige tijd en zal alleen met een meerderheid van de lidstaten tot stand kunnen komen. Indien de opvatting wordt uitgedragen dat het verbod van de discriminerende belediging, of dat van haatzaaien, niet meer van deze tijd

is, dient de wetgevingsmachine van de EU in beweging gezet te worden. De rechter kan wetten in redelijkheid naar de tijdgeest proberen uit te leggen.

Het buiten werking stellen is echter een taak van de wetgever, in dit geval de EU-wetgever. Dat is overigens Nederland samen met de andere lidstaten. Ook aanpassingen van mensenrechtenverdragen, zoals het IVUR, zijn bepaald niet eenvoudig tot stand te brengen, tenzij ervoor gekozen zou worden het verdrag op te zeggen. Door dat laatste te doen, zou Nederland zich onttrekken aan internationale fatsoensnormen die door de geschiedenis zijn ingegeven en in deze verdragen zijn vastgelegd. De bescherming van waarden zoals de bestrijding van antisemitisme waaraan, bijvoorbeeld, islamitische radicalen zich schuldig maken, zou worden opgegeven. Voor bescherming tegen islamitisch terrorisme zijn eveneens beperkingen aan de uitingsvrijheid gesteld. Het vrije woord en het discriminatieverbod kunnen slechts hand in hand de samenleving dienen. Zo niet, dan wordt de bescherming opgegeven van waarden die voor de samenleving als geheel essentieel zijn. Afhankelijk van het tijds-gewricht kan de balans tussen beide grondrechten verstoord raken. Dan dient niet de weegschaal te worden afgedankt, maar verdient het inspanning om een nieuw evenwicht te vinden.

Bijlage I: Overzicht strafrechtelijke discriminatieverboden

Artikel 90quater

Onder discriminatie of discrimineren wordt verstaan elke vorm van onderscheid, elke uitsluiting, beperking of voorkeur, die ten doel heeft of ten gevolge kan hebben dat de erkenning, het genot of de uitoefening op voet van gelijkheid van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel terrein of op andere terreinen van het maatschappelijk leven, wordt tenietgedaan of aangetast.

Artikel 137c

1. Hij die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, opzettelijk beledigend uitlaat over een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun hetero- of homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie.

2. Indien het feit wordt gepleegd door een persoon die daarvan een beroep of gewoonte maakt of door twee of meer verenigde personen wordt gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie opgelegd.

Artikel 137d

1. Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, aanzet tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun geslacht, hun hetero- of homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie.

2. Indien het feit wordt gepleegd door een persoon die daarvan een beroep of gewoonte maakt of door twee of meer verenigde personen

wordt gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie opgelegd.

Artikel 137e

1. Hij die, anders dan ten behoeve van zakelijke berichtgeving:
 1. een uitlating openbaar maakt die, naar hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden, voor een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun hetero- of homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap beledigend is, of aanzet tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun geslacht, hun hetero- of homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap;
 2. een voorwerp waarin, naar hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden, zulk een uitlating is vervat, aan iemand, anders dan op diens verzoek, doet toekomen, dan wel verspreidt of ter openbaarmaking van die uitlating of verspreiding in voorraad heeft;wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van de derde categorie.
2. Indien het feit wordt gepleegd door een persoon die daarvan een beroep of gewoonte maakt of door twee of meer verenigde personen wordt gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de vierde categorie opgelegd.

Artikel 137f

Hij die deelneemt of geldelijke of andere stoffelijke steun verleent aan activiteiten gericht op discriminatie van mensen wegens hun ras, hun godsdienst, hun levensovertuiging, hun geslacht, hun hetero- of homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of geldboete van de tweede categorie.

Artikel 137g

1. Hij die, in de uitoefening van een ambt, beroep of bedrijf personen opzettelijk discrimineert wegens hun ras, wordt gestraft met gevan-

genisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van de derde categorie.

2. Indien het feit wordt gepleegd door een persoon die daarvan een gewoonte maakt of door twee of meer verenigde personen wordt gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de vierde categorie opgelegd.

Artikel 137h

Indien de schuldige een van de strafbare feiten, omschreven in de artikelen 131 tot en met 134, 137c tot en met 137g en 147a, in zijn beroep begaat, kan hij van de uitoefening van dat beroep worden ontzet.

Artikel 429quater

1. Hij die in de uitoefening van een ambt, beroep of bedrijf personen discrimineert wegens hun ras, hun godsdienst, hun levensovertuiging, hun geslacht of hun hetero- of homoseksuele gerichtheid wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste twee maanden of geldboete van de derde categorie.

2. Met dezelfde straf wordt gestraft hij wiens handelen of nalaten in de uitoefening van een ambt, beroep of bedrijf zonder redelijke grond, ten doel heeft of ten gevolge kan hebben dat ten aanzien van personen met een lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap de erkenning, het genot of de uitoefening op voet van gelijkheid van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel terrein of op andere terreinen van het maatschappelijk leven, wordt tenietgedaan of aangetast.

Bijlage II: Lijst met afkortingen

ADV	Antidiscrimatievoorziening
AEL	Arabisch Europese Liga
AFA	Anti-Fascistische Aktie
AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
AWGB	Algemene wet gelijke behandeling
BNP	British National Party
BVH	Basisvoorziening Handhaving
CBRN	Chemisch, Biologisch, Radiologisch, Nucleair
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CERD	Committee on the Elimination of Racial Discrimination
CGB	Commissie Gelijke Behandeling
CIDI	Centrum Informatie en Documentatie Israel
COMPAS	Communicatiesysteem Openbaar Ministerie – Parket AdministratieSysteem
CTC	Centrum Terrorisme & Contraterrorisme
DRC	Discriminatie Registratie Code
DTN	Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland
ECRI	Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie
EDL	English Defence League
EHRM	Europese Hof voor de Rechten van de Mens
EU	Europese Unie
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
FPÖ	Freiheitliche Partei Österreichs
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights
GAD	Gezamenlijk Aanpak Discriminatie
GPS	Geïntegreerd Processysteem Strafrecht
HKS	Herkenningdienst Systeem
HR	Hoge Raad
I POL	Internationale Politie-informatie
ISPR	InformatieSchakelPunt Radicalisering
I VOE	Het Instituut voor Opleiding en Educatie
I VUR	Internationaal Verdrag ter Uitbanning van alle vormen van Rassendiscriminatie
KL PD	Korps Landelijke Politiediensten

LECD	Landelijk Expertise Centrum Discriminatie
LECDiv	Landelijk Expertise Centrum Diversiteit
LDD	Lijst DeDecker
LJN	Landelijk Jurisprudentie Nummer
LPF	Lijst Pim Fortuyn
MDI	Meldpunt Discriminatie Internet
MDTB	Met de dieren tegen de beesten
NCTb	Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
NJB	Nederlands Juristenblad
NJN	Nationale Jeugd Nederland
NSA	Nationaal-Socialistisch Aktie
NSB	Nationaal-Socialistische Beweging
NVU	Nederlandse Volks-Unie
OCW	Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OM	Openbaar Ministerie
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe
OSI	Open Society Institute
PA	Palestijnse Autoriteit
PLO	Palestine Liberation Organization
PNR	Passenger Name Record
POLDIS	Criminaliteitsbeeld Discriminatie van de politie
PVU	Partij Vrij Utrecht
PVV	Partij voor de Vrijheid
RAF	Rote Armee Fraktion
RB	Rechtbank
RDO	Regionaal discriminatie-overleg
RVF	Racial Volunteer Force
STB	Staatsblad
STCRT	Staatscourant
VIA	Verwijsindex Antilianen
VIR	Verwijsindex Risicjongeren
VN	Verenigde Naties
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
VROM	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
WWI	Wonen, Wijken en Integratie

Over de auteurs

MARIJA DAVIDOVIĆ is jurist bij de Anne Frank Stichting en doet onderzoek naar racisme en extremisme. Zij werkt samen met andere wetenschappers, politie, justitie en partners in het veld. Marija maakt sinds 2008 deel uit van de redactie van de oordelenbundel van de Commissie Gelijke Behandeling. Op het gebied van mensenrechten is zij geïnteresseerd in de rol van (allochtone) vrouwen bij het realiseren van deze rechten, waaronder het recht op gelijkheid. Marija is tevens bestuurslid van de Vereniging Vrouw en Recht.

MARK DECHESNE is psycholoog en senior onderzoeker bij het *Centre for Terrorism & Counterterrorism* van de Universiteit Leiden – Campus den Haag. Hij is in 2001 gepromoveerd op de effecten van angst op sociaal gedrag. Nadien richtten zijn onderzoeks- en onderwijsactiviteiten zich in toenemende mate op motivatie van terroristen, de werking van terroristische organisaties, en reacties op terrorisme. Van 2006 tot 2008 was hij verbonden aan de University of Maryland in de Verenigde Staten, waar hij werkte voor het *National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism*.

BELLE DERKS is universitair docent Sociale en Organisationspsychologie aan de Universiteit Leiden. Haar onderzoek bestudeert hoe leden van gestigmatiseerde groepen beïnvloed worden en omgaan met de psychologische en fysiologische stress die maatschappelijke uitsluiting kan veroorzaken. Daarnaast onderzoekt zij hoe dominante groepen tegen minderheden aankijken en hoe hun acceptatie van diversiteit vergroot kan worden. Haar onderzoek bestaat zowel uit experimentele studies met metingen van psychologische en fysiologische processen, als toegepaste studies onder vrouwen en minderheden in opleidings- en werksituaties.

JAAP VAN DONSELAAR is cultureel antropoloog en als universitair hoofddocent verbonden aan het *Centre for Terrorism & Counterterrorism* en het Instituut Bestuurskunde van de Universiteit Leiden. Hij heeft geruime tijd onderzoek gedaan naar extremisme, hate crime, polarisa-

tie, evenals naar patronen van respons op deze vraagstukken. Zijn onderzoek en onderwijs bevindt zich op het kruispunt van wetenschap en praktijk. Van Donselaar is grondlegger van de *Monitor Racisme & Extremisme*. Ook is hij intensief betrokken geweest bij monitorwerkzaamheden van de Europese Unie.

NAOMI ELLEMERS is hoogleraar Sociale en Organisationspsychologie aan de Universiteit Leiden. Haar onderzoek naar groepsprocessen en relaties tussen groepen omvat zowel experimenten als onderzoek in praktijksituaties, en bestudeert de effecten van sociale identiteit op motivatie en prestaties. Zij publiceert onder andere over diversiteit en innovatie, motivatie en leiderschap in organisaties, en het carrièreverloop van leden van gestigmatiseerde groepen. Lopende onderzoeksprojecten betreffen vijandigheid jegens minderheden, en de rol van cultuurverschillen bij het ontstaan en oplossen van conflicten.

EVELIEN GANS is bijzonder hoogleraar Hedendaags Jodendom, zijn geschiedenis en zijn cultuur aan de Universiteit van Amsterdam. Zij is onderzoeker bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie. In 1999 promoveerde zij op een historische studie over Joodse sociaaldemocraten en socialistisch-zionisten in Nederland, *De kleine verschillen die het leven uitmaken*, bekroond met de Henriëtte Roland Holstprijs. In 2007 verscheen het eerste deel van haar dubbelbiografie *Jaap en Ischa Meijer. Een joodse geschiedenis 1912-1956*. Zij leidt het NWO-onderzoeksproject *‘The Dynamics of Contemporary Antisemitism in a globalising context. ‘The Jew’ as a framing model in the Netherlands, Morocco, Poland and Turkey’*.

COLETTE VAN LAAR is universitair hoofddocent Sociale en Organisationspsychologie aan de Universiteit Leiden. Haar onderzoek richt zich met name op de sociale psychologie van lage sociale status en stigma, en de consequenties van stigma voor cognitie, emotie en motivatie/prestatie. Daarnaast verricht zij onderzoek op het gebied van sociale identiteit en intergroepsrelaties. Zij maakt gebruik van zowel laboratoriumonderzoek met experimenteel samengestelde groepen als veldonderzoek met bestaande ondervertegenwoordigde groepen zoals vrouwen en etnische minderheden.

PETER RODRIGUES is senior onderzoeker bij de Anne Frank Stichting. Daarnaast is hij deeltijd hoogleraar Immigratierecht aan de Universiteit Leiden. Rodrigues heeft veelvuldig gepubliceerd over het Nederlandse en Europese non-discriminatierecht, groepsacties, grensoverschrijdende discriminatie en Roma. Van februari 1995 tot oktober 2000 was hij commissielid bij de Commissie Gelijke Behandeling. In september 1997 verdedigde hij met succes zijn proefschrift *Anders niets? Discriminatie op grond van ras en nationaliteit bij consumententransacties*.

INEKE VAN DER VALK is senior onderzoeker bij de Anne Frank Stichting. Zij studeerde onderwijskunde en etnische studies en promoveerde in het raakvlak van sociale wetenschappen en tekstwetenschap op vergelijkend onderzoek naar beeldvorming over etnische kwesties in de politiek in Nederland en Frankrijk: *Difference, Deviance, Threat* (Amsterdam, 2002). Voorheen werkte zij onder meer bij de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit van Wenen. Haar eerdere publicaties gaan over racisme, beeldvorming, mensenrechten, burgerschap en inburgering, het minderhedenvertoog, migratiegeschiedenis en onderwijs en opvoeding.

WILLEM WAGENAAR is werkzaam bij de Anne Frank Stichting en is als onderzoeker verbonden aan de *Monitor Racisme & Extremisme*. Hij is gespecialiseerd in rechtsextremisme, racistisch geweld en de strafrechtelijke bestrijding daarvan. Daarnaast heeft hij onderzoek gedaan naar processen van radicalisering en deradicalisering en de rol van jeugdstijlen in die processen.

Over het project Monitor Racisme & Extremisme

Met de *Monitor Racisme & Extremisme* wordt beoogd uiteenlopende vormen van racisme, extremisme en reacties op deze verschijnselen te volgen en daarover periodiek te rapporteren. Hierbij wordt gekeken naar zowel uitingsvormen, bijvoorbeeld politiek georganiseerd racisme, als ook naar uitsluitingsvormen, zoals horecadiscriminatie. Voorts worden verschillende soorten slachtoffers én daders geïdentificeerd. Dit kan betrekking hebben op autochtonen en allochtonen, waarbij laatstgenoemden kunnen worden onderscheiden in diverse etnische minderheidsgroepen. De respons op racisme en extremisme kan variëren, zowel naar aard – bijvoorbeeld educatief, juridisch, bestuurlijk, politiek – als naar actoren, zoals overheden, media, politici en de *civil society*.

Het periodiek monitoren van racisme en extremisme, alsmede de respons op deze verschijnselen dient diverse doelen. Er wordt getracht bij te dragen aan inzicht in de problematiek zelf en voorts in het vinden van oplossingen voor racisme en extremisme als maatschappelijk vraagstuk. Door longitudinaal onderzoek en daaruit voortvloeiende periodieke rapportages vindt accumulatie van kennis plaats. Er wordt een beeld verschaft over ontwikkelingen over de wat langere termijn.

Het monitorproject is in 1996 aan de Leidse universiteit gestart en in 1997 verscheen de eerste rapportage. Sinds 2001 wordt het onderzoek gezamenlijk uitgevoerd door de Universiteit Leiden en de Anne Frank Stichting.

Alle onderzoeken zijn te vinden op de website van het project www.monitorracisme.nl. De verslagen zijn verschillend van aard. Er zijn brede, algemene rapportages die tweejaarlijks verschijnen en waarvan de ondertitel is genummerd, bijvoorbeeld: *Monitor Racisme & Extremisme, negende rapportage*. Daarnaast verschijnen beknoptere verslagen – *cahiers* – met een tussentijdse actualisering van deelonderwerpen of over speciale onderwerpen, zoals discriminatie van Roma en Sinti en het ‘Lonsdalevraagstuk’. Voorts kan men op de website terecht voor allerlei documentatie over de onderwerpen van het monitorproject.

Eerder verschenen in deze reeks de volgende uitgaven:

RAPPORTAGES

Monitor racisme en extreemrechts: eerste rapportage. Jaap van Donselaar, 1997.

Monitor racisme en extreemrechts: tweede rapportage. Eindred. Jaap van Donselaar, 1998.

Monitor racisme en extreemrechts: derde rapportage. Jaap van Donselaar, 2000.

Monitor racisme en extreemrechts: vierde rapportage. Jaap van Donselaar, Peter R. Rodrigues, 2001.

Monitor racisme en extreemrechts: vijfde rapportage. Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues, 2002.

Monitor racisme en extreemrechts: zesde rapportage. Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues, 2004.

Monitor racisme & extremisme: zevende rapportage. Onder red. van Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues, 2006.

Monitor racisme & extremisme: achtste rapportage. Onder red. van Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues, 2008.

CAHIERS

Racistisch en extreemrechts geweld in 2002. Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues, 2003.

Opsporing en vervolging in 2002. Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues, 2003.

Roma en Sinti. Peter R. Rodrigues en Maaike Matelski, 2004.

Het Lonsdalevraagstuk. Eindred. Jaap van Donselaar, 2005.

Racistisch en extreemrechts geweld in 2006. Jaap van Donselaar en Willem Wagenaar, 2007.

Opsporing en vervolging in 2006. Marija Davidović en Peter R. Rodrigues, 2007.

Deradicaliseren in de praktijk. Froukje Demant, Willem Wagenaar en Jaap van Donselaar, 2009.

In en uit extreemrechts. Ineke van der Valk en Willem Wagenaar, met medewerking van Froukje Demant, 2010.

Monitor Racisme & Extremisme

NEGENDE RAPPORTAGE

De negende *Monitor Racisme & Extremisme* is een brede rapportage waarin meerdere onderwerpen aan de orde komen: racistisch en extreem-rechts geweld, extreemrechtse formaties, onderzoek naar het extreem-rechtse en discriminatoire gehalte van de PVV, antisemitisme, antiziganisme en strafrechtelijke aanpak van rassendiscriminatie. Al deze onderwerpen kwamen eerder in het monitoronderzoek aan bod. De gevolgen van stigmatisering is een nieuw onderwerp in deze monitor. Aan islamitisch radicalisme en extremisme wordt in de huidige rapportage aanzienlijk meer aandacht besteed dan in voorgaande edities.

Aan de negende monitorrapportage hebben de volgende gastauteurs meegewerkt: Naomi Ellemers, Colette van Laar en Belle Derks (allen Universiteit Leiden), Mark Dechesne (Centre for Terrorism & Counterterrorism, Universiteit Leiden – Campus Den Haag) en Evelien Gans (Universiteit van Amsterdam en Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie). De redactie van de monitor is in handen van Peter Rodrigues (Anne Frank Stichting en Universiteit Leiden) en Jaap van Donselaar (Centre for Terrorism & Contraterrorism, Universiteit Leiden – Campus Den Haag).

Informatie over de Monitor Racisme & Extremisme en alle tot dusver verschenen rapportages zijn te vinden op www.monitorracisme.nl.

ISBN 978 90 8555 043 3
WWW.AUP.NL

PALLAS PUBLICATIONS